

EGAN

PATXI EZKIAGA
**Juan Mari Lekuona:
Argiaren polena**

JOSE LUIS PADRON
Otso txintxo

ANDU LERTXUNDI
Minduraren eskolan
Kritikak eta erreseinak

2002-3/4

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

M. A. UNANUA GARMENDIA, Hitzak teman.....	5
Garaio GONZALEZ FERNANDINO, Patxi Etxeberria (1900-1989).....	27
José Luis PADRÓN, Otso txintxo.....	67
Patxi EZKIAGA, Juan Mari Lekuona: Argiaren polena.....	71
Andu LERTXUNDI, Minduraren eskolan.....	87
Mirari GARCIA, Juan Mari Lekuonaren ibilbidea.....	99
Pello OTXOTEKO VAQUERO, Juan Mari Lekuona, ixiltasunean murgiltzen gaituen poeta.....	111
Alain LÓPEZ DE LACALLE, Argizko eztenkadak kobazuloaren ilunbean.....	117

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA, Hizkuntzaren irakaskuntza eta irakurzaletasuna Lehen Hezkuntzan.....	123
--	-----

SORKUNTZA

Mme. HILLAU, Egiatzko euskaldunak.....	165
Jabier PIKABEA AIZPURUA, Grina galztoaren indarrak.....	183

ITZULPENAK

Itzultzailea: Gillermo ETXEBERRIA, Ciao Massino (Cesare Pavese).....	199
Itzultzailea: Nerea MUJICA, "Gaztelak dio" (Miguel Delibes).....	213

ADABAKIAK

Luis Mari MUJICA, Oltza Ibarreko hiztegi-bilketa.....	221
Luis Mari MUJICA, Erronka berriak Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak.....	231
Luis Mari MUJICA, Toponimoak errespetatu.....	235

EGAN

Maz. Salvador Carrara fidei

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

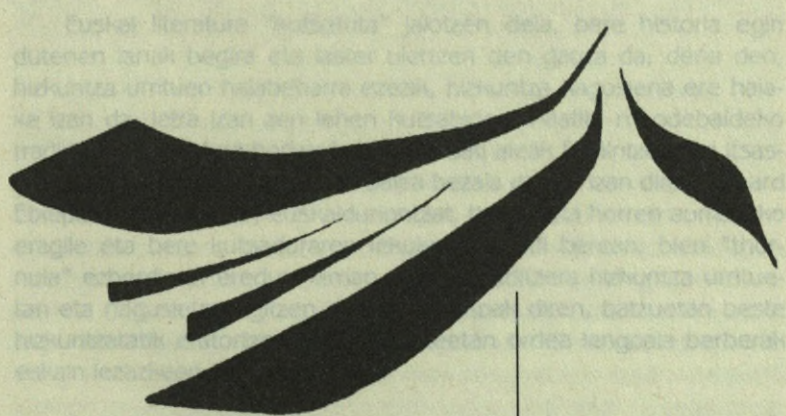
Zuzendaria eta Ikazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJIKA

Administraria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATEGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.5. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT - DONOSTIA

Hitzak teman

**AZTERKETA
LITERARIOAK**

Hitzak teman

M. A. UNANUA GARMENDIA

Euskal literatura "kutsatuta" jaiotzen dela, bere historia egin dutenen lanak begira eta laster ulertzen den gauza da; dena den, hizkuntza urrituen halabeharra ezezik, hizkuntza nagusia ere hala xe izan da: letra izan zen lehen kutsabidea. Haatik, mendebaldeko tradizioan, kutsadura horiek fruitarbola bati aleak bikaintzearen itsasten zaien txertoaren antzekoak balira bezala garatu izan dira. Bernard Etxepare nahiz Axular, euskaldunontzat, txertaketa horren aurreneko eragile eta bere kutsaduraren lekuko dira aldi berean; bien "thornua" ezberdinen eredura eman daitezke aditzera hizkuntza urrituetan eta nagusietan agitzen direnak nolakoak diren, batzuetan beste hizkuntzatatik eratortzen baitira, besteetan ordea lengoala berberak eskaini lezazkeen bihurtzetatik.

Aurrera egin baino lehen, jakin, gogoeta hauek zergatik publikatzen diren, zer terminotan hasi diren ohartu eta gero besterik ez daiteekela uler; hau da, Koldo Izagirrek, Xabier Mendigurenek elkarrizketaturik, egiten zituen gogoetetatik abiatzen dira, bertan esaten zituenak, beren erradikaltsunean, doiaz goitik, edo azpitik, doazela baitirudizkit, hots, erradikalkeriatan eroriz. Berari hartzen diot, beraz, "kutsadura" hitza abiapuntu gisara, eta egoki deritzot bere horretan esamoldeari, bai eta bere bitartez azaltzen zuen ideari. Hortik haragokoak egiten zaizkit gogor, non, bere iritziko, jakin beharrekoa ongi kutsatzea baita, eta gaizki kutsatzen direnei muzin egin. Lauaxeta litzateke atzerriko aireak emankorki bereganatzen jakin eta irakatsi zuenaren adibide, Bilintx berori antzuki egin zuenarena; geroxeago dator Axularri buruzko juzkua. Honetara allegatu aurretik, hona hemen alpu horiek banan-bana: Lauaxetak "poeta izan gabe... gure

poesia modernoa abiatu zuen"; Bilintx "poeta txarra da... poeta kurtsi bat", burgesiaren zerbitzura zegoena; Axular bere garaiko klase dominatzailearen morroi bat izan zen, eta bere estiloa horretarako tresna aproposa ezinbestez.

Etxepareri iradokizunak nondik ote zetozkion, zerk-nola kutsatu zuen jakin nahiz, bere izkribuan agerikoan eta hondarrekoan nabari denari begira doieritzi genezake, "doktrina eta plazer hartzeko" litzatekena baterata baitzerakuskin agerian eman beharrekoari zegokioenez; haatik, bereizita eta hondarrean emanari zeratxekion batekoa ala bestekoa, doktrina ala plazerra, aukera beharra, eta hondarrean eman beharrekoari estekatuta, beraz, bakar-bakarrik "solaz egiteko, kantatzeko eta denbora iragaiteko materia" zatekeena, euskara idatzia jorratzearen apika, ordea sueltoagoan ere dantza zitekela-koan ere bai benturaz. Aurreneko kutsadura, izan ere, idatzi behar hura zukeen ausaz, basoko hizkuntza hura lengoaia ere bazena frogatzeko aproba hor baitzegokeen estreina, aproba formal horretan, hitzak hizki eta hizkiak abeze egiten asmatzerakoan. Izango da hor nonbait, beharrik, bere originaltasunez eskribitzeko era propial eta harrigarri bitxirik Neolitikoko kobazulotan galduta, oraindik orain horregatik dezifratu ere ezin den idazkera askozaz ere abantailatsuago edota ikusgarriagorik, jatorrez eta jakituriz beteagoaren aztarna, Champolion baten gisako injineru-filosoforen baten edota elitoko nornahiren zai, baina bien bitartean ulergarri eta txalogarri ere bada Etxeparek bere burua harro erakutsi izana, idazmolde honen garai-pena doi-doi loturik datorrelako beste hainbat garai-penetara. Horieta-rantz zuzentzen zen Etxeparek euskarari buruz zekarren laudorioa, eta, bidebatez, bere buruari ere egiten ziona. Letretatik dantzarako, sueltorako nahiz agarraturako, edukiz moldegaitz zituzkeen haien aldean, apropos moldagarri eta doinu-joleago ziratekeenen iturburuan nortzuren edota nondiko kutsadurak soma daitezkeen araka liteke beren belarriak luzatu dizkioten iritzi-emaleen artean.

Inprentaren lillura, izan ere, ez zen gertatu maite zuen lengoaiaren aurkientzarako bide hutsa, bere hitzen zabalkunderako bide ere bihurtu zuen-eta; bestelakoan ez daiteke zentza zer gertatzen zen bere "ignorantziaren araura" egina, zeren, hots, "ignorantzia" horretan ezaguera itzela nabarmentzen da, eta ezaguera literario honexen kariaz jabe gintezke Etxepareren originaltasunaz. Eskaintza-hitz apal haietan ohartu beharrekoa litzateke horregatik zera ere, liburu oso

bati buruz ari zela baimena eskatzen hain zuzen, kortesiaz bere borondatea bere jaun eta jabearenera makurtu arren, eta "osoan" esatean osatua zihoala ere uler: "hatsa eta fina" bere baitan zituen izkribua ateratzen zen bere eskutatik, onespena eta zabalkundea eman ziezaiokeen eskutara artezki. Alegia, ikuspuntu literariotik, liburu hori ez da zorizko kopia-bilduma bakan bat, eta irizpide literarioa balia dakioke horrenbestez berari ere: egilearen zigilua darama bere osoan eta aldenik alde egituratuta dager. Berenez beretara, Etxepare mendearen seme zelarik, ez da sasoi haietan puri-purian agertzen ziren konfliktoen miraila eta haurride hutsala; Ertaroa eta Berpizkundea ezezik, bere burua eta bere mundua lehiatzen dira kopia horietan, eta ezaugarri hauek ematen diete nortasuna eta autoritatea hain zuzen ere. Bere buruaz eta bere koplakari eginkizunaz jabetzen zen norbaiten aurrean gaude, eta horregatik somatzen dira ezin ukatuzko batasun aire bat eta esku bat bere lanean, nahiz eta zebilzkin medioak ez izan, ziurrenik, bere sorkari; medio horietan ezagutzen zaizkio tradizioak, eraginak, antzekotasunak eta abarrak berari, baina gainerantzekoan ezagutu behar zaio, baita ere, bere-berea litzatekeena.

Luis Villasante izan zen, elizgizonaren hurbilago eta beronen prestakuntzari adiago, liburuaren egituraketaren lehen giltzarri literario bat ohartarazi zuena. Bi partetan banatzen zela ageri-agerian zegoelarik, ordea, atal doktrinala osatzera zetozen motiboak narratiboki estu-estu nola lotzen ziren erakutsi ahal izan zuen, honekin lotura formal bat ere eratzen zela igertzeke horraatik. Hainbestean, oraingoan elizgizonaren aurreritiz balinba, bi sail nagusiak zatituta eta bananduta ulertu behar zizkion Villasantek, koplakaria arronkeriatar sakrifikatu eta fedakina goen mailara jasoko bazuen. Garaikoak garaiko eta desgaraikoak desgaraiko, Etxepare zenbateraino zen gizon jantzia, eta zer letratan jantzia, jakiteko inguruabar literarioa begiratzea ezinbestekoa izanik, zenbateraino zen "sinestun zintzoa" ikasteko bere hitzetara begiratu beste biderik ez dago zinez, eta bide zidorra da gero hau, irakurle hainbat irakurketa topa daitekeelako. Antzekotasun literarioaren arabera gogoratzen zuen Villasantek Hita-ko Artzapeza, nondik ere baitzekarkeen eredu egokia irakurketa piaso eta ulerkor baterako, aitzindari haien artean "analogiak" ikusaraziz: biek hartu zuten, antza, "amorio onak eta txarrak" erakutsi arren, biok ondo bereizten irakasteko lana: "el autor canta en primer

término o recuerda las verdades de la fe y el camino del buen amor; pero como desgraciadamente es cierto que muchos siguen los caminos de los amores prohibidos, también para éstos ofrece motivo de solaz y distracción”.

Villasantek Hitakoa eta Eiheralarrekoa xede pastoral amankomun baten ariora ahaidekotzen zituen, zeren lehenbizikoagan hori nabarmen bazatekeen, are nabarmenago iritzi zezakeen, ustekabekoak garaiei egotziz, bere jarraitzailea litekenarengan, fededun burutsua eta fedegabe burugabeak bereiziz. Hala eta guztiz ere, gauzak behartu, alderantziz ere behar daitezke: Etxepareren hitzetan lehiatzen zirenak ez bide dirateke horiek, fededuna eta fedegabea alegia, “mundua” eta “eliza” baizik, eta, bion erdian, bere ahotik ateratzen zena bere buru-barrenen aitortpena date bestentzat otoitza baino lehen. Berbera dakusakegu, honela, nola doan “Jaunaren etxera”; han, baina, ez dabil exortazioak egiten, bere buruari ari zalo hitz egiten, doktrinazkoaren aurrean paratu eta bizipenak hortik en-delegatu nahirik, are fede-gale fededun baino hobe. Eskaintzen zitzaion “endelgamendua” hura jakinkizun zen berarentzat hasera batean, eta doktrina adierazpide bihurtzen zuen harik eta ez zuen espreski eredu egiten; alde hau, egituraketa narratiboaren arabera ordenatzen den barruraketaren ariora (Villasanteren iradokizunak gogan), sinalatzen da lehenbiziko Orazione igandeko-tik bigarren Orazione-ra dagoen aldean. Gero, ordea, badagusakegu hortik irten eta mundura itzulliz; baina berbera da, hor ere, ez bestek, munduaren zantzu-emale, beste murrontza eta beste nagusigo batzutara gogabera. Villasantek, horregatik, liburuko bi sailen arteko iragaitza ezabatzen zuelarik, xede doktrinalaren bi dimentsioak hatzeman nahiz, emazteen faboretako litezkeen garbitasun eta gurbiltasun eskea zeharraldatzen zien, bitartekari bezala, gorabehera horiei, balizko “mariologia” baten arau ulertzeko. Zentzu honetan, zehazkiago sugeritzen zituen Luis Mari Mujikak, zehazkiago testuinguratzen zituelarik ere, Gonzalo de Berceo baten kidegoa eta, iraztean, baina zuhur eta argiro, jadanik mendeko zerizkion joera konfesionalak eta literarioak; hainbestean, beraz, kidetzen dira bestek beste Berceo eta Etxepare ere, “teologia mariana” deritzanarengatik ezezik, garaiko ekimen “utilitarista” zeritzanaz bai.

Dena den, bigarren giltzarri literario bat aurki daiteke bereizturik ematen diren bi sail horien artean zubia eginez. Zentzu honetan,

Koldo Mitxelenak Amorosoren gaztiguia aipatzen zuen, non Villasantek ahalik eta aldenduen erakutsi nahi zituenak komunikatu egingo baitzituzkeen, liburuiko iragaitza nagusia ikusaraziz; haatik, batasun zabalago batez jabetzen zen Mitxelena horrekin, nahiz eta berak ere Hitakoarekiko antzekotasunak garbiro ikusi, ausazkoak iritzirik aitzitik: eragin zuzenik zegokeenik zalantzan jarriz, estilo antzekotasunak ziren berarentzat, Berceorentzat Mujikak azpimarratzen zituenak bezalaxe, eta beren kalitate literarioaren arabera erkatzen eta epaitzen zituen banaka-banaka hartuta, ez xede doktrinal amankomun baten arauz. Hau da, Etxepareren liburuaren batasun-areala eta Juan Ruize-na toki ezberdinetatik datozke eskuarki; edonola den, bateraketa hori bide ezberdinetatik gauzatzen da, fikziotik eta honen dramatizazioetik Hitakoaren kasuan, Eiharalarrekoarenean aldiz, ez daiteke fikzioa horren erraz eradoki. Horrenbestez, Mitxelena Etxepareren aire propioak eta euskal tradizioak nola ezkontzen diren erakusten saiatu zen batez ere, edota erakuspen horiek laburbiltzen, euskal literaturako tradizio filologiko luzearen mutur batean bera, eta ahozko tradizio luzeago nahiz galduago baten aztarnak beste muturrean. Hein horretan bai hatzematen direla eraginak Etxeparegan: aire eta mintzaira herrikolei esker ikasi bide zuen ebakitzen bere ahozkeraren eta neurtzen bere hitzak; koplak idatzi eta kopia idatziak bateratzen inondik ere ez.

Irakurketak arestiko zentzu nabarien horien zordunegi direlako, agian, behaztopatuta gertatu izan dira bestetarako, non elizgizon fededunaren iruditik gerturatzen baitzaizkion gizasemearena litzatekenari, biak alderatzera erabaki gabe eta, horrenbestez, Mitxelenaren hitzak gomutan, bere golkotik zeragoionari igertzeke: "euskalzaletasunak eragin ziola, bai, argi dago; baina ez bertsotan ihardutera, hori barrenak agintzen bide baitzion, euskal neurtitzak izkributan ipintzera baizik, eta inprentaren bidez munduan barrena zabaltzera (...) Herri poesia ugariren jabe ginela badakigu, idazten ez zen poesiaren jabe, ordea, eta euskaldunon gogoak bertsotara emanak zirela ere bai, orain adina eta are emanago". Giroan zetzan, hortaz, gizartean, joera, baina Etxeparerenak sustraiak hor bota baitzituen, oso eratsu bota zituen, giroan zetzanaz jabetuz eta alatuz aldi berean, bere gogoetak antze eraginez. Badakusakegu, ez elizgizon fededuna, baina gizaseme fedegalea Jaunaren etxetik harakoan egindako bide beretik, urratsa urratsean eta sartzean bizkar ematen zionari bizkar

ematen badaezpada, mundura ateratzen: atzean dira dagoeneko Oratorioa, Sainduiak, Andredona Maria, Kurutzea, Gorputz sailndua, Bathaiarria, llerria...eta gomendatzen zaio leinakoari arratsian begira dezan peril guzietarik, morroi izateari utzirik: munduan da eta horko perilak dagoeneko egiunezkoak dira, aldiz "konpainiak", nola goiz-arratsetakoak hala literarioak, ez dira batere egiunezkoak.

Hirugarren giltzarri literario baten berri badugu, hainbestez, E. Urruty eta E. Gil Beraren belarri fin eta moko zorrotz eta lotsagalduei esker, non, azken beltzean, begirada arras desenfokatu ahal baitzalgu Etxepareren barruetan grinatzen ziren bi irudi haien mailaketaz, non, bada, Etxepareren "irrifarrea", bere begiratu ironikoa, iraultzen zaigun atzekoz aurrera, liburuaren bi sailen banaketan oihartzun joko gorde bat balego bezala: zerk juzkatzen du zer, elizak mundua ala munduak eliza, erlijioak gizasemea ala gizasemeak erlijioa? Azpi-oihartzun horiei adi nabari zitzaion harridura L. M. Mujikari ere, Jaurgainen iritzia oroitzerakoan, elizgizon berant egingo zela eta, horregatik ordukoak liratekela eranskin profanoak eta; hala ere, harrimena guztiz itzaltzen ez zitzaiolako geratzen zitzaion zalantza nabarmen, ulerkaitza zaigun "bapatekotasun" bati fido. Alta, Hitakoarekiko antzekotasunak oharturik ere, elizgizon fidelaren ikuspuntutik baztergarri liratekeenak esan egiten zituelako, isildu ordez, ezaugarri orokorrakoak, garai haien lotuagoak, topatu ahal direlako ahaikoago iritzi dakizkioke forma batzuk orokorrean, Mujikaren iradokizunen arabera: "las motivaciones de su creación se detectan en gran parte en la poesía trovadoresca provenzal de los siglos XII y XIII que rápidamente se extendió por el Sur de Francia y las cortes de Italia y España".

Hurbiltasun literalaren ikuspuntutik, hala ere, Hitakoa eta Berceo bezain badaezpadako agitzen da Gil Berak nahi zuena, hots, François Villon jaunarena (Clément Marot bat ere aipatzen zuen berak; nik ez dut bigarren honen berririk eta aski zait lehenarekin). Hau ere giltzarri suertatzen bazaigu, gizasemearengana gehiago hurbiltzen gaituelako da, eta, berebat, Etxepareren aurpegi erdi-apostata, ernegaria, nabarmen arazten duelako hain segur; alegia, bi sailen arteko elakarretaratzea ulertarazten duelako bidebatez. Villonenak bezain ageriak eta zorrotzak ez baldin badirudite ere (hark baino bizimodu erosoagoa bazeraman ziur Etxeparek, berberak aitortuta dakigu), lotsa-eza eta ironia gordina lirateke bigarren sailera irten ahala indarra hartuko luketenak, Amorosoen gaztiguya-n arin badarik, sendoago Emazten

fabore deltuari, eta sarri-sarri azkenik. Azken finean, Urrutyk dokumentatzen zuen "konpainia" haren aztarnak gertatzen dira, ausaz gerta ere, hurbilketa testuala osoen, denetara hedatzen delako hain zuzen osoen, jasan dezaketenak honenbestez, Carmina Burana kantutegian jasotzen direnak ere lekuko; François Villonen hurbilketa, horien alderditik ere, beraz, zilegi da Gil Beraren argudioen ariora: garaikidetasuna eta bestelako kidego bat ere ikusarazten da. Ordea, Villonen liburuko letra baino are esanguratsuago zaio liburuaren tankera, somatzen baitzaio honi ere liburukia borobildu nahi bat, bere burua borobilaren erdigunean kokatuz gainera: Etxepareren "Ignorantzia" eta Villonen "povre de sens et de savoir" hura elkar aise truka litezkeen aitopenak dira: beren jabetasuna adierazten dute antifrasiaz. Hala ere, are finago gertatzen da kontrakarrean Etxepare bihurtura formal horretan, Villon traketsagoaren aldean.

Amodio kortesaren formalitateak dira, bai, L. M. Mujikak erakutsi bezala, kopia horiek elkarrekin egituratzen eta estekatzen dituztenak: badabil hemen gaiak, moldeak eta gako narratiboak zertzeladaka hautatzen dituen buru argi bat, egile datekeen bat. Lehen begiratu batean, bigarren saillean ez dago aurrenekoan hainbesteko antolaketa-rik, egituratu gabeagoa dirudi, hemen ez baitira lehenbizikoan bezala urratsak beren sinboloekin zehazten, eta narraketa, Etxepare kantariaren narraketa, kontzerturik gabe ageriratzen zaigu; koreografia bat kausitu ezean kontzertu gabe, hain zuzen ere, eta trobaritzaren moldeak gogoratzean Mujikak, bere ñabardura guztiekin, erdiz-erdi asma lezake ("koreografia" idaztean, Etxepare azken bi eranskinei damaizkien izenburuak ere gogoratu nahi genituzke, bi dantza-izen hain zuzen ere: kontrapasa eta sautrela, kantu-korro alditsu bati fina ematen). Haatik, saila sailarekin egituratzen duena datza, bide, arte handi horren dohainen jabearen eskutan. Esanguratsua da, zentzu honetan, Etxepareren ikutu kultistaren isladada hutsa baizik ez datekeen "poeta" terminoaren agerpena (ludizio jeneralean agertzen da "iurista", "theologo" eta "doktoriak" hitzekin batera lerrokatuta eta bere horretan bakanduta), zeinaz, bere berezitasunean, Etxepareren modernotasuna igertzen baita behar bada: iturri literario hutsen maneliu bat eta horiekin bere burua harrotzen duen norbait.

Tradizio arrotzetatik bertakora etorri, berriz, Etxepareren errezepzioa nolakoa izan zen gogora ekarri beharrekoa da nahitaez, zeren bere inprimaklari erne erreparatu zitoten apurretarik, Arnould

Oihenart bakarrik sinalatzen da iritzia emanez: "bi partetan banatuta dago, lehenak Doctrina Christiana-ren pasarte batzuek ematen dizkigu, eta besteak (bere kartzelatze auhenez aparte) amodiozko neurtitzak, aski errespetu gutxikoak eleiz gizon batentzat, eta batipat arimazain den apez bati ez dagozkionak". Antza denez, Oihenarten abegi gaitzari zaionez, bere traktatutxoan olerkari gisara izendatzen zuen arren, mezprezatzeko izendatu ere, lehenagotik birritan izendatu gabe gogoratu izanak darakutsa doi-doi zer estimutan zuen: kaxkarrak iruditzen zitzaion poeta, eta kaxkarrago elizgizona. Abegikortasun ziztrin honen zergatiak gogoetatuz, J.-B. Orpustanek eskaini zituen argibideen arabera, Oihenarten arrazoiak uste baino konplexuagoak dira eskuarki, eta apika arrazoi poetiko hutsek baino indar handiagoz eragon zuten haren animo gartsuan erlijiozkoek eta are politikazkoek. Nolanahi den ere, Oihenarten tema praktikan singletu egiten da, bere liburuaren konposaketara hain zuzen, bere poema bildumaren egitura Etxeparerena doi-doi desegituratu eta birlandu ondoren zertzen baita, eta bere liburuarentzako asmatzen zuen egituraketa bestearena ohartu eta gero baizik ez baitaiteke zentza. Honela dio Orpustanek: "Eztakit aski ohartua denez iduriz bitxikeria honi: Etxeparek eman zuelarik, Oihenartek berak dion bezala liburuak "bi partetan zatiturik", lehenean doktrina girixtinoaren zatiak, bigarrenan maitasunezkoak (eta ere prèsondegiko "kexua", Oihenarten hitzaz ballatuz), Oihenartek ere eman zituen bi zati, baina gaiak alderantziz, lehenik maitasunezkoak, bigarrenik "lainkozko neurtitzak", erdaraz "Vers de Devotion" (eta aurriztean "quelques rimes pies")... Ageri da zerbait moldez aitzineko liburuak duela ondokoak manatu..." Oro har, beraz, egitura poetiko bat eta berari eutsiko zioten biek, baina alderantzikaturik "hatsari eta finari" zegokienez: sailik sail allegadakoa behar zen batentzat bestearentzat abiapuntukoa izan zena. Horrenbestez, azkenaren buru argitasun artistikoak, ilundu orde, argitu egin dezake lehenarena: Oihenartek Etxepareren liburuaren ekarpen formalaz ohartuta heldu zion berearenari.

Bi sailen bateraketa, hemen nabaritu nahi denez, Etxepareren borondatez burutu zela, bere ganorez bilbatu zirela, biak dauden bezala, egiazko ustea gerta badadi, beste horrenbeste esan liteke sail horietatik soltean geratzen diren liburuak azken hiru aleetat. Soltean, hurrenez hurren, batek bere albiste biografikoa eskaini lezake besterik gabe, beste biek hizkuntzaren apologia hutsa

erantsiko llokete balizko bildumari. Monelatsu zatitzen zuen liburua Patxi Altunak zeren, bere iritziko, sailak garrik gai bereiztuko lirateke, nahiz eta lauek batera Etxepareren lanaren sustrai herrikoiak erakutsi, Etxepare eta bere herriaren gogozko kidetasunak azaldu nahiz. Dena den, bi izan, hiru izan, ala lau izan sailak (ikerlari ezberdinek proposatu dituzten anallsien arabera), horietatik zori hutsez irtengo lukeen bilketa ondorioztatzen da, bilduma lege zentzurik hartzeke eta, beraz, bakuntza berezirik signifikatu gabe. Aitzitik, Etxeparek atal horiek batzeari ganorez ekin ziola uste izanik, soltean geratzen zirenen ulermenak aurreneko bi atal nagusien artean sumatzen zena indartzeko balio lezake, alde edo moldez, hau da, bildumaren egituraren frogarri berriak dirateke. Edizio laburragoren bat ba ote zen lehenagotik, zehatz eta mehatz ezerk frogatzen ez duen hipotesia da, dohainekoa; haatik, kantutegiaren konposaketan, grafiari kasu eginda, bi aldi gutxienez ezagutu ahal direla zuhurrago frogatzen delarik, ohargarria da argitalpenaren aurreko eranskin liratekeen horiek, hitzaurrea eta azken bi kantuak, liburua borobiltzera balizik ez datozela, hasera eta bukaera doi-doi finkatzen baitizkiote. Zentzu honetan, bere buruaren "kantua" gauzak gehiegi behartu gabe jarraitzen zale arestikoei, nola eta horrela, bere laindo zorigabeaz baino gehiago, bere ganoreaz eta borondateaz arituko baillitzaigukeen mintzatzen batez ere, aurreko bi haletan gogabideak salatzen zituen berberaren jabetasun-nahi hartaz, kontzientzia-nahi grinatsu haren menpeko. Azkeneko bi kantu haiek ere, benturaz, lotura horren bitartez jartzen dira zentzabidean osoenik, zergatik-ze kontzientzia horixe gaitzen baita hizkuntza kontzientiaren sostengu bezala: nola zentza, bestela, euskararekiko bere herritarrei zihoakiten ardurazko deladarrak gain, arrotzengan eta jauntxoengan erne gura zukeen "galdia"? Euskarak beste lengoaien gainetik zekarkeen "floria" ez date, horregatik, urrutiegi joatea litzateke-eta, tubalitek aldarrikatuko zuten sustantziatzko jakituria bitxietan bitxien hartan, balizik eta Etxeparek bere kantuetan zuzenean erakusten eta aipatzen zuen gogabide apalago hartan... bere buruaz estu-estu ironizatu egiten zuelako apalago.

Horrenbestez, herri poesia ez eze herri ezaguera isurtzen uzten zuen Etxeparek bere kantutegian? Zer izpirituzko edo gogozko kidetasun zatekeen berak zabaldu gura zuen hura, bere hitzak zirkulu

kultuetan isiltzen zirelarik, bere aireak aldiz ahoz aho iraunarazi zirela ematen du-eta? Baliteke, beraz, Oihenarten etsaigoa, giroan baitzeu-dekeen antzeko etsaigo eta lehia poetikoak trobarien artean, giroaren errainu izatea, eta beste zeozeren errainu ere izatea irakurlearentzat, zeren Oihenarten arrapostu temati hori, berealdikoa gertatzen delarik bere horretan, hain bakana eta hain goratua, are adierazgarriago suertatzen da baldin eta igartzen bada nola, zenbateraino, izan zen isildua Etxepareren lana gainerakoan, sortzez horren aldarrika sortua zelarik euskal letren mundutxoan. Alta bada, mundu horretan segitu ziotenek ez ziotela aditu? Sinestezina, zinez; egia itxura handiagoa dauka, Oihenartek hasera batean bezala gairontzekoek ezagutu, isolatu, isildu eta bere aurka prestatu zirela esateak. Patxi Altunak iradokitzen zuenez, Leizarragak Oihenartek bezalaxe jokatu zuela frogatzen da, otean izenik eman gabe haren aipamena egingo baitzuen honek ere, baina eta arrazoi berberaz pentsa daiteke iguala Axularren gainez.

Berriro, bada, tradizio arrotzetara jo gabe, ez ote liteke bertakoan kokatuta saia Axular baten harreraren eta ekimenaren sustraia baita? Axularri zaionaz bezainbatean, bere ezaguerari doakionaz hain juxtu, asmo beretsutik jalgitzen den idatzia da berea gero, euskara jalgi behar baitzen plazara, eta euskararekin doktrina zuzena; haatik, ez edonola, orain aitzitik "entseiukarrean bezala" borobilduta alajaina. Eskribidore ernea zela ondo asko erakusten du mintzamolde eta idazmolde ezberdinetaz zerakutsan arretak, non jarririk norentzat idazten zuen deliberatuki. Azken finean, bai kutsatze eta bai itzultze ahalegina izan baitzen berea, non bat bederari aproposago erakusten bide baitzaizkion gauzak bere hizkeran, gauzak berez arrotz gertatu arren; eta doktrinari lotzen zitzaionarekin bazekien Axularrek, hizkuntza bati ere lotzen zitzaionez, hizkera kontua ere bazitekeela hitz berbera kutsatzearen arrazoi: zer egin, izan ere, adibide baterako "cada cosa a su tiempo" esatea agintzen zenean, penitentzia kontutan are gehiago (eta Etxeparek alderdi pastoralena gai honen gainean jorratzen du arduraz), ordainetan "aldian aldikoa eta gero gero-koak" asma zezakeenarekin? Halatsu aritzen erakusten zuten Etxepare baten kopia haiek besteak beste: "oraino, amorea, gazte gituzul! leinkuaz orhitzeko lekhu diguzu"... Etxeparek ezarri bide zituen apika puntu zitalak zirika; Axularrek, ausaz, arrapostu erretoriko eskerga atondu zien.

Etxepare oro har literarioa dei daitekeen ezagueraz eta burujabetasunaz dohaituta ikusten bagenuen, hitza hertsian hartuta juzka daitezke Axularren ezaguera eta burujabetasuna gisa horretara, berea letratu osoaren jokaera baita, eta horregatik prosista jabetzen zen bere ekinbideaz poeta bereaz jabetua zen neurri berean. Eitez, Axularren lana har daiteke zinez lehen literatura lantzat, honek ezaguera gramatikala, eta zehazki eredu gramatikal greko-latinoen pekoa, eskatzen duelako (latinezko "literatura" terminoa sortzez grekerazko "gramatika" terminoaren itzulpena da; horrelatsu erabiltzen du Astarloa batek), eta eredu horien jarraian gaitzen diren mintzamoldeei deitzen zaie "literatura hizkera" mendebaldeko tradizioan. Hizkuntzalaritzaren ikuspuntutik, nahiz eta gaur egun ez izan hain erraz irensten den baleztapena, Wilhelm von Humboldtten teoriak hari horretatik garatu ziren, non, hizkuntzen artean arruntik funtsezko bereizkeria sustantzialak egiterik legokeenik erruz ukatuz, lengoaiaren eta gogamenaren ekonomian adierazpen lerrun mailakatuak bazirela gogartzen baitzuen uste osoz, eta eredu greko-latinoen egokitzapen maila hartzen zuen herrialdeen hizkuntza kulturen mailaren zantzutzat. Euskara, besteak beste, halakotzat zeukan, eta Axular, batez beste, hartarako eredu, estiloaren jabe iruditzen zitzaiolako batez ere, estiloa Humboldtentzat zeren zantzu zen ahaztu gabe. (Egia da Axularren liburuaren bigarren argitalpena eduki beharko zuela eskutan berak, Guerocho guero izenez ezagutzen zenez, eta argitalpenaren datak besterik ezinezkoa egiten duenez; baina lehenbizikotik bigarrenera sumatzen da aldaketa tipiena dirudienez, doi-doi grafiazkoak liratekeenetara murrizturik). Hitzez hitz, hauexek utzi zituen idatzita hari eta haren liburuari buruz: *"es digno de mención por la circunstancia de que el autor ha empleado un cuidado muy particular en su estilo y ha entretejido sus razonamientos filosóficos y religiosos con pasajes sacados de autores antiguos"* (kurtsiba nirea da).

Humboldttek esana ez da Jaunak esana, noski, baina ez da norknahi esandakoa ere, euskararen miran burubelarri ibili zen batek esandakoa da, bere hizkuntzalari lanetan inflexiozko puntu bat markatu zion batek esana gainera, hainbat suposamen linguistikotan (euskarari buuzkoetan ere bai) desbideratuta ibili bazitekeen ere. Euskara, besteak beste, eredu klasikoetan bete-bete borobilduta ikusten zuen formakuntza prozesuan aurreratuaren adibidea aurkitu

zuen, hau da, hizkuntzen sorrera hipotetiko bat asmatzera erabakirik, sorrera hori baldintza zezaketen bi alderditara banatuta beren doitasunarengatik bi muturretan aurkitzen ziren hizkuntzentzat (txinera eta grekoa muturrez mutur) etorki bateratua eskain zezakeen balizko "eredu primitibo" bati doi-doi egokitzen zitzaion ezagutza jaso zuen; euskararen ezagutzarekin, bereziki, jabetu zen horretaz guztiaz behar bada. Dena den, badakit mamia eta moldea bereizteko gai direnek harritu egiten dutela Izagirre, eta horregatik muzin egin liezaiokeela pantxo asko, haatik Humboldtten ikerketa konparatiboen abiapuntuan konstatapen hori dago: hizkuntzen forma noranahikoa da, hizkuntzak bata bestearekin alderatzean sumatzen da, eta hizkuntzalariak berori atzematera zuzentzen ditu lortzak. Hizkuntzen ikerketa konparatiboa beren osagarrien erregularitate formalaren ikuspuntutik era daiteke, eta hortik suposatzen da balizko osaketa-bide orokor bat ere.

Humboldték bi epealditara laburtzen zuen hizkuntza ezberdinen garapena (zerikusirik ez du geroago "diakronia" deituko zaionarekin, nahiz eta berak horrela denboraren faktorea begiesten zuen), estreinaoari "formakuntzazkoa" zeritzon, bigarrengoari "hobekuntzazkoa". Formakuntza sasoiaren bere atarramendura iritsiko litzateke hizkuntzen egitura, bakoitza bere entelekian hatzemanik; hobekuntzazkoan, gogamenaren emaitza "mekanikoak" ez baina "biziak" liraten neurrian, garapen amaigabeak biderako litzaizkieke, non hiztunen ezaguera linguistikoek ekin bailezakete, hizkuntza fintzearen, engoitik aldatzerik ez luketen oinarritzko forma gramatikalen gainean, sinu historikoak baldintzaturik osotara, hizkuntza eta kulturazko emaitzak bereiztu ahal balira bezala. Behaketen arabera, ezin da topatu hizkuntzarik bere formaziozko sasoiaren, eta denak aurkitzen dira hobekuntzazkorako gaituta, aurrekoa kunplituta izatearekin bakarrik. Beraz, ikerketa konparatiboak bi bide har ditzake, hizkuntzak anitz izanik beren arteko loturen arabera erka litezkelako, batetik, baina, baita ere, bestetik, kulturazko hizkuntzen garapenaren ondoriozko alderaketaren arabera, den azken garapen hartan aniztasun berbera erka litezkelako, den eredu bakarraren galbahetik sailkatu behar liratekelakoz. Hizkuntzen entelekiarekin parez pare, "endeleguaren teleologia" bat ere begira nahi luke Humboldték, eta nola datorren berariaz heterogeneoak diren formakuntzaren bialdi horien iragaitza egitera tarteko nahasmen sasoi bat, non hizkuntzak elka-

rrren artean ere hartu-emanetan osatuko bailiratekeen, hala biderako litzateke bakoitzaren endelegamendu propioa bestenarekin nahas-masean kulturazko atarramendu amankomun batetara. Atarramendu hori objetiboa gerta liteke, gogamena egituratzearekin batera endelegamendu hutsa gaitu lezakeelako, baina hizkuntza tresna huts bihurtzearen kostuan; aldiz, hizkuntza bera bere fisiologia propioa lukeen organismo bat ere balitzatekelarik, bere dohaineko emaitza gisa garatzen dituen medio formalei esker bidera liteke bere ikuskera osatzera, baina medio hauek dagoeneko usuario erretorikoe-tan mamitzen dira, literatura idatzian artezki, hiztunek asma lezake-tenari adiago. Axularren idazkeran Humboldték hizkuntza baten bi xendra kultural horiek kausitzen zituen ibillita: bere inprimakiarekin euskarari estilo bat inprimatzen zion, eta gogamena goen mailako burutapenetan murgiltzen zuen, bere iturri klasikoak zirela medio.

Axularrek delako "burujabetasun literario" hori bazuela frogatzen dute besterik gabe "irakurtzalleari" eskaini zizkion hitzek. Euskalkien arazoaz jabetzen zen eta libre uzten zion bidea beste edonongoaz balia zedin edozeini, baina beroriek guztiak erreten bakar nahiz gorabeheratsu batera bilduarazi nahian, batzuek eta bestea, moldeak eta doktrina, alde alde banandu ahal zituelakoan bere baitan: arren aholkatzen zuen, bada, eta errekeritzen, mintzairak beren moldeeta-
ra gara zitezen alde batetik, baina bestetik hitz bakarraren gorailu egoki gertatzera saia zitezen: "baiña euskara eta euskararen mintzatzeko eta eskiribatzeke moldeak eta diferentziak utzirik: zeren hek azala eta lorea bezala baitira: har ezazu liburutto hunen fruitua, barreneko mamia: haur dasta ezazu, irakurtzen duzula, ez lehiaz, ez gaingiroki eta ez arbuizatzeke kontuan ere". Haatik, euskara hutsaren arazoa euskaldun hutsei mintzatu beharretik baldin bazetorkion zu-
zenez, ordea zerarren presta ziezalekeen izkribua "letratu handi" izan gabe "deus etzekitenak" ere ez ziratekeenei, eta zeintzuk lirateke beraiek, letratan ohitzen hasiak ez beste, bihurrera gramatikalki eta erretorikoki jakin batzuen ezagule? Literatura hizkuntza, tradizio greko-
latinoan bertan, literatura gaiak baldintzatuta agertzen da, agertu ere, hor nonbait ez baita biderik ez zuzenik horiek eguneroko gai balira bezala azaltzeko, ez eguneroko hizkeraz adierazteke, eta dia-
lekto teknikoak eratzen zituzten halabeharrez; xede, iraupen, modu eta bitarteko ezberdinak eskatzen zituzten horiek: poesiak eta entse-
guak besteak beste.

Eredu horiek diratekeenik bakarrak, ala hizkuntza bakoitzak horien eredura ordeztu horien antzera badituzkeenik bereak uste izatetik, Humboldttek uste zuen bezala, noranahikoak liratekeen egituraketa formalak eta perpaus-aldi hutsak bakandu daitezkeela uste izatera aldatzen dena ez da jadanik aurreiritzi kultural bat, hizkuntzalariazaren irizpidea aldatzen da orobat. Uste horretakoak izan ziren Pragako batzara bildutako estrukturalistak, eta horien ariora literatura hizkuntza, edota kultura hizkuntza, bere horretan, komunikazio hutserako ez baina betekizun berezi batzuetarako bakantzen ziren mintzamoldeei zor zitzaizkien, eta eskertu behar zitzaizkien, hizkuntzaren ahalbideak osotara garatzea xede. Greziar haiek lehenik, eta erromatar haiek gero, ialetasunez ekin ziotelako bihurtu ziren eredu gogamenari dagokionez oro har, eta hizkuntzaren ezagutzari dagokionez zehazki, logika bat eta gramatika bat nahasian zetozelarik. Hainbestez, berriuspen horietara arte, gogamena eta gramatika batera itzuli ahal zirelakoan, eredu greko-latinoak jokatu zuen papera berealdikoa izan zen nonahi, gramatika itxuratzearekin gogamen maila berezia irabazten zelako, kultura eredu haiek hainakoa hain zuzen ere, gramatikarekin logika bat ere txertatuz hizkuntzari. Haatik, aurreiritzi horiez haraindira jar gintezkeen unetik salatzen dira, berez, mailegu horiekin letozkeen makurrak eta morrontzak ere. Horretara zilegi bide dira ere, emariak osorik borobildu ezinean dagoeneko, gutxienez makurtze horien salaketa, eta, euskarazkoari dagokionez, zehazki E. Gil Berak egin zuena: Manuel Larramendiren garaipenaren azpitik makurbidea ere heldu zela. Balizko jatorrezko euskal gramatika baten bideraketaz jabetuago zebilen behar bada Oihenart bat, bere urritasunean, zeren-eta batez ere euskararen bitxitasunak (singularia) azpimarratzen eta azaltzen saiatu baitzen bera: tema hauxe beraxe igertzen da lehen gramatika erromantzearen egile zen Nebrija eta bere kritikari zen Valdesen arteko lehiaren azpitik. Dena den, eredu horiek besterik gabe moldatzearen artean, eta nola edo hala birmoldatzearen artean, egon liteke onar daitekeenaren eta ez daitekeenaren arteko marra, eta Axular muga-mugan finkatu zela berariaz doakigun gauza da, jakina. Bestalde, hizkuntza haietan mintzo ziren belarrientzat gurentzat gurean haina estrainio agituko ziren molde horiek lehen bider entseiatzen zirenean: horretaz ez dugu zertan harritu.

Agian Luis Lucien Bonapartek betikotu zuen iritziarekin itsu-itsu

eta orotarako bat ez etortzea da osasuntsuena, hizkuntza literarioaren eskuduntza, literatura zentzu zabalean hartzen bada behintzat, lehenik hizkuntza mintzatuaren eskakizunetara plegatu behar delako, eta gero kulturazkotara. Kulturazko bihur ledin heinean bilakatu zen afer euskalzaleentzat euskal ereduen artean baten bat bilatu beharra, sortu inork horretara gabe sortu zirenez gero, Axular eta bere eskolari ala Leizarragari adiago batzuek eta besteak, hauek dira-eta izatez euskara idatziaren eredu historikoak; geroagokoa da garbiza-leekin pizten den arazoa. Hortik begiratuta ere, alta, gaur egungoa Axularren aldera makurtzen den bideari jarraitzen zaiola nabari da itxura guztien arabera, L. M. Mujikak erakutsi zuen legez, ikerlari honexekin Axularrenari mugez haraindikotxoak ere itzurtzen zaizkiola azpimarratu behar den arren; haatik, mugez haraindiko horietxek lilura lezakete, beren gehiegikerian formalismo hutsa litzatekena erakusten dutelako apika, komunikazio zientifikorako (formula zientifiko hotzen zirriborrapenatarako preziso) euskarazko ereduren bila lebilkeena, Jose Ramon Etxebarriak galdegiten zuenaren ariora.

Axularren lengoaiari dagokionez, bihurkera gramatikal arrotzak gorabehera, menpeko esaldiekin perpausa luzatuak asmatzeko prestaturik, estekadura sintaktikoak eite greko-latinotara makurtuz ohituraz, irakurketaren aproba erraz pasa lezakeena dirudi, esperientzia egin dezan normahirentzat, Mitxelenak iradoki bezala, non oparotsuna eta joritasuna jatorrak baitirudizkio, maisuki txertaturik, halako moldez, ezen hizketa jasotzearekin batera hizkuntza bera ere jasotzen duela baitirudikeen. Horrelakoak erabat eta txoil bereak zituenik ere ezin esan liteke, hala ere, "thornuia" hori agian euskalki haietan bazetzakeelako lehenagotik, lehenagokoak ere bai baitziren latinaren bestelako eragiketa morfologikoak erneta euskaraz, berebizikoak honen biziraupenerako L. M. Mujikaren ustez.

Axularrek lortzen zuena eta engoitik lorturik zegokeena jakitera, Etxeparegana iraulirik aski lekuko badatzake. Alde batetik, izan ere, Etxepareren mintzaera, hitz neurtuak utzi eta lauak lantzen ziharduela, beste erregistro batera aldatzen zen zertxobait; poesia idaztean zerabiltzan molde jatorretatik prosa idaztean molde erromantzeez kutsatuagoetara igarotzen zen-eta, Patxi Altunak ikusi zuen bezala, nahiz eta biraketa honen azalpena ematean, zuhurra izan arren, motz ere gerazen zen. Honen ustez prosazko tradizio baten peituan euskara babesgabeago eta mailegu arrotzetara emanago zegokeen,

poesia ez bezala; halatan, hitz lauz ageri zenean, erretorearen luma ageriko litzateke batez ere, zenbatnahi euskara birmoldatu baten oihartzun, hainbatenaz jatorrezkotik urrun: Etxepareren prosatik Axularren prosara dagoen aldea, gutxienez, Axularrenetik Leizarragarenera dagoena baino askozaz exkaxagoa da, urrirenik jota ere. Dena den, Etxepareren prosa laburtxoan, eite horiek ez dute zertan izan idatzizko tradizio arrotz baten manuko, hizketa usadio jakin batzuen isla baino, hala nola izan litekeen konplimenduzko hizkera bat, gor-teetako mintzaeretara eginago zen erregistro bat, XVI. mendeko eskuizkributan ageri den gisara. Erregistro horiek hizkera jatorragotara lerraturik zirenaren lekuko besterik ez daiteke izan, beste alde batetik, Etxepareren poesian bertan ere ageri den perpausa era, egunerokoan ere usatzen zirela kausa: "kontu hersi behar dugu eman harzaz segurki / nori baitu bere odolaz karioki erosi."

Itzuli handixko honen atarramenduz, gatozen itzulian orain Koldo Izagirreraren hitzetara, izugarri harrigarri baitira: deskolokatu egiten zaituzte guztiz, zeren bere ustez ñabardura horiek guztiak hutsalak dira, zakurraren putza, eta nola den ustel Axularren fruitua, hala dirateke kolorge eta usainge landarearen azal-loreak. Harri eta zur eginda utzi gaitzake, seguraski pour épater ari delako, utzi ere, Izagirrek, bere iritziz bi osagarri horiek ezin dira-eta nahasirik baizik ediren; dagoeneko, verbi gratia, Axularren azal-loreak eta fruituak zume eta mezu dituzu hurrenez hurren: fruitua irentsi-ezin badadi ere usna eta dasta litekeen landare ez baina, egurra emateko maki-la-mutur.

"Zergatik da klasiko Axular? Bere garaiako klase dominatzailea islatzen duelako klase hark erabili nahi lukeen hizkeran. Klase hari buru egin nahi liokeenak ezin idatziko zukeen Axularrek bezain dotore: Etxahunen gordintasunera jo beharko zukeen, adibidez, dotoretasunari muzin eginik. (...) Oso lotuak daude mamia eta moldea, edo beste nolabait esatearren, mezua eta zumea. Ni, benetan, harritu egiten naute biak bereizteko gai direnek, ez dakit nola arraio illuratu litekeen ez dut esango ezkerreko, baizik minimoki aurrerazale den inor Axularrekin, idatzi zituen lerdokeriak irakurririk. Mezuak behar zituen zumeak erabili zituen, eta hartarako trezatu zituen zume haleb trezatu zituen moduan. Axularrengatik esaten dugun hau berdin esan genezake Domingo Agirrerengatik. Klase dominatzaileek beren euskara, beren literatura garatu

ahal izan dute, eta euskara hori eredugarri bezala saldu izan zaigu. Hori faltsua da guztiz. Horien euskara, horien literatura ez da eredugarria espiritu kontserbadoreentzako besterik.”

Harrituta ez eze aho bete hortz balinba...nola aditu bestela Izagirrerren hitzok? Klasiko izatea klaseko izatea dugu? Iritzi horiek bihur daitezke, beren osoan ulertzearren, Izagirrerren gogamen bihurriaz ere jabetzeko: norbait Axularren moldean balebil, Axularren mezuan baizik ez lebilke; Etxahunen moldera hurbil dadinak Etxahunen mamia besterik ezin azalera lezake. “Dotoretasuna” eta “gordintasuna” liriateke, izan ere, zume-mezu horietan lehiatuz leudekeenak, eta horiekin “klase dominatzailea” eta “klase dominatua”, bi estilo eta bi konpromezu –edo beligerantzia– bide. Dena dela ere, mezuak eta zumeak ikuskatzera, Axular eta Etxahun artean zer konparagai zuzen datzan jakin nahi luke batek, entsegularia bata eta koplaria bestea. Halakorik bagenekusan, generoaz goitik, lehenaren eta Etxepare artean, hezur berberari ausikirik hortzak (barkakizun izango ahal da honenbestez luzapena). Garaikideago gertatu ziren haiek; mintzaki-deago ere bai; klasekideago ere gertatu ziren, ausaz, elizkide suerta zitezkeen hein berean, baina zer klasetako ziratekeen Izagirrerren klase-banaketaren arabera: bat-berekoak ala ez? Zeren bat eta berekoak izaki, zumez behintzat bereiztu ahal baitira; eta hala ez baziren, antzerako mezua bazebilkiten.

Hizkuntzalaritzaren ikuspuntutik, pentsalari bat, dagoeneko aipatua den W. von Humboldt, eta eskola bat, Sobietar Batasuneko (berehala Txinara esportatua), gerturatzen dira Izagirrerren proposamenetara, non-eta batera egiten baita haietan bi eratara aliatzen zen gaia: nola kontsideratu zumearen eta mezuaren bitarako lotura estu hori, Humboldtentzat bateratze hori herrialde ezberdinetan objektibatzen denean, hizkuntza haina mundu ikuskera sortuz ondorio lez; hizkuntzolari marxistentzat, aldiz, funtsean dagoena klase banaketa denean eta mintzairak subjektibazioak direnean: burgeseriak eta proletarioak, klase dominatzaileak eta dominatuak, berebergoz eratuko lituzkete lengoia bana, baina menperatzailearen ereduak inposatu egingo litzazkioke besteari, hizkuntzaren karkoa tresna izakera izaki, produkzio ideologikorako tresna alajaina, ez ezagutzarako tresna.

Nik dakidala, Jon Juaristi da aspaldi euskararen gorabehera historikoak ikusmolde materialistaren bitartez azaltzen saiatu zenetarikoa, linguistika ikusmolde honen eskema nagusiaren argibide teori-

koak ere eskainiz; definitu ere, berorien araura, ederki definitu zuen "gatazka linguistikoak" testuinguru horretan hartzen duen itxura: "ez da hizkuntzen arteko borrokaldi bat, hizkuntza ezberdinek sinbolotzat darabiltzaten sozial taldeen arteko gatazka bat baino". Alegia, hizkuntzalaritzazko ikuspuntuak ere gatazkatzen direla jakinik, eta horien gainean bere postura teorikoa hartzen zuela badirudi ere, materialismo historikoarentzat hizkuntzen bilakaeraren eragile nagusiak ideologikoak direla argitzen zaigu, hau da, hitzunek haina, hitzunen autokontzientziak baldintzatzen dituztela beren ibilbidean, nahiz eta bere horretan, hizkuntzalaritza hutsaren ikuspuntutik, hitzun gutxi batzuen autokontzientzia litzatekeen gainerakoenera gailentzen zaien, "klasekoa" iritziz. Dena den, Juaristiren azterketak ez zituen hizkuntzalaritza hutsaren mugak urratzen, haatik "soziolinguistika" aplikapen bat egiten zuen, ideologia marxistaren arabera, tubalisten, apologisten eta garbizaleen sorkuntza eta garapena esplikatzeko, eta hein honetan hizkuntzen edozein apropiazio ideologiko salatuzko balio zezakeen. Jabetze horiekin isurtzen ohi diren perbertsioen berri laburra ematen zuen Juaristik, horregatik, bere liburuan:

"Hizkuntzaren reifikazioak haren benetako izakera bigarren plano batera iraganerazten du, zeren, oro baino lehen, hizkuntza giza komunikaziorako tresna bat den: komunikabide bat besterik ez da, eta, beraz, historiari eta gizonen arteko akzioei menperaturik dagokie. Hizkuntza, hots, aldakorra da. Neogramatikoez hizkuntzari izaki bizidun baten kategoria eman zioten eta hizkuntzaren dinamikan prozesu biologiko bat ikusi zuten. Egungo soziolinguistek, berriz, hizkuntzaren aldakuntzak klase eta herrien arteko ekinzten produktu bat direla baieztatzen dute."

Koldo Izagirre, ordea, areago doa oraindik, non hizkuntza azpiegituraren eta gainegituraren arteko tresna ez ezik, bata eta bestea ere baiten, eta ideologia bat identifika eta komunika arazi ez ezik, sustantzia bat ere eratzen baituen. Bistan da hemen arestikoan ideologikoki salatu nahi zenaren sekularizazio bati darautsala, zeren Izagirrek euskara batuaren edo estandarren arazora zeramalarik eztabaida, euskara literarioaren garapenaren arazoa sasiarazo zela esanez, literatura bat eta ideia batzuk juzka ordez hizkerak juzkatzen zituen, eta hizkera bat jaso ahal da letrara antza, zuzen-zuzen, literatura zentzu zabalenean harturik (ez gaitezen suposamenetan ha-

rantzago joan, hots, nola ote den egiten zientzia Etxahunen zumezuen bitartez). Ballrudike, hortaz, Izagirrek bi ulermolde horiekin bat-bera egin nahi lukeela, nola ez dakidan arren; otean, Xabier Mendigurenek badakike ziurraski, ohartu hasera-haseratik ohartzten baitzitzaien Koldo Izagirreraren pentsamoldeari (klasekidetasunez izango da), eta galdeak ere egoki-egoki paratzen zizkion: "hizkuntza iraultzea/errealitatea iraultzea lotuta daude ezinbestez (...) klase dominatuek ez dute lortu beren euskara eredia (...) klase gisa bereizi nahia seinalatzen duzu batetik, eta hizkuntza herri oso baten adierazpide bihurtu beharra bestetik. Nola gainditu kontraesan hori?" Azalpenik gabean, adibideak balia dakizkieke biei ala biei aditzera eman nahi zutena aditzera emateko:

"K.I. Lauaxetarena kasu polita da: besteena ia imitatuz ekarri zuen aire berri bat, hainbesteraingo geunden olerkarien autismoan itota. Olerkariak, ordea, euskalzale handi haiek, bigarren eta hirugarren mailako poeta espainiarren topikoak erabiltzen zituzten, eta askotan oharkabea...Egoera horrek bultzatu zuen Lauaxeta poesia idaztera bera poeta izan gabe, eta gure poesia modernoa abiatu zuen. Jakin egin behar da kutsatzen, originaltasuna lortzeko.

X.M. Lauaxetarena kutsaketa onaren adibidea, beraz. Emango al zenuke adibideren bat, kutsaketa txarrarena?

K.I. Gogoratzen zara Bilintxen bertso hartaz...? "Dama gazte bat ezagutzen det / dirudiena izarra / eguzkiari kopetatikan / saltatutako txingarra...". Hor, dudarik gabe, literatura idatziaren eragina dago, irudi eta alderaketa kultua, "birbilatua" dakarkigu bertsolari olerkariak. Beste bertso batzuetan jazmiña, lirioa, azuzena... alpatzen ditu, edo perla garestia eta izar doratua, edo Cupidok eritu duela fletxarekin berriro... erromantiko berandutuen parafernalia sasi-poetiko guztia. Maitasunezko bertsoetan beti dauka pose moduko bat, maitatzen ez badute bere burua botako duela egiten du mehatxu, edo malko-merke ageri da, Itzazu nitaz gupidal hartan bezala. Garaiko poeta espainiar txarren eragina dago hor, eta Donostiako burgesia kokkorak behar zuen malenkonia konformista. Linea horretan, poeta txarra da Bilintx, poeta kurtsi bat. Baina ez baitio erabat uzten bertsolaritzari, halako oreka berezia lortzen du askotan, begira nola amaitzen duen bertsoa: "...bihotz nerean hala piztu du / amodiozko sugarra / nola mendian piztu

lezaken / tximistak arbol Igarra." Non dago benetako poesia, lehen bertso erdian ala bigarreanean?

X.M. Bistan da non dagoen..."

Bilintxen iruditeriaren kontu hori albo batera oraingoz, mezu eta zume kontu haiei adi oraindik orain, bertso bakar horretan zein da bertsolaria eta poeta, zein literatura idatzia eta ahozkotasuna bereizteko kriterioa? Nola ezagutzen da "benetako poesia" hor? Mendinguren azkar-azkarra dela bagenekien lehenagotik, eta horregatik arazorik gabe eransten dio Izagirrearen galderari erantzuna: non dagoen benetako poesia?... "bistan da non dagoen..." Baina bista zorrotza behar da gero horretarako, kriterio tazitu horretarako klasea behar da; klasea behar da gero Lauaxetak, euskal poesia modernoa eraiki arren, poeta ez dela esateko ere. "Klasea" diogunean, oraingo zentzu honi itsatsi beharko zaio lehenagoko aipamenetan zuena; batuketa horretatik sortzen da-eta intelektual, intelektual klaseduna, profesorea alegia. Horietara alegatu ezinik, bada, haraino artekoan azkarkeria hutsak iduri, intelektualaren betekizuna kontsignak botatzea bide da, klase kontzientziaz bete-bete noski, herriak ezagut ditzan bereak direnak eta ez direnak, badagoelako bere buruaz jabetzen den klase bat, eta honi atseginago eta berezkoago bide zaio Izagirrearen koplak abestea, Bilintxen zortziko txikiak baino. Zer da, izan ere, klasea ala herria, mezua ala zumea, bataren eta bestearen iruditeria hain erruz hastantzen dituen: herritik goratzen direlako dira klaseko, ala klasearen ahotik goratzen direlako dira herriko? Koldo Izagirrearen iturriez ez dakit nik ezer asko; Bilintxenetaz, aldiz, hor datzan bertso horretako iruditeriara joz soilik, badakit, bi zatitxo horien bereizketaren kakoa ikusten asmatzen ez badut ere, Izagirrek kiratsez kutsatzen dituen horien oihartzunak jaso daitezkeela beste hainbat abesti urrintsutan: zer klasetatik irteten duten, ondo ala txarki kutsatuta dauden, araka dezala berak edota bere klasekoren batek.

Francisque Michelek atondu eta Angel Irigarayk birmoldatu zuen bildumaren lehen liburukian aurki daitezke, askorik bilatzen aritu gabe, honako aletxo hauek, non ikusten baita erruz eta zabal gerta izan direla ezagun irudikera horiek tradizioz, Bilintxen alderaketa teknika bezalaxe (baxenafartarrak dira bertasio guzti hauek):

1.- Amodiozko solasa kantuan, 156 orrialdean, aurreneko bi ahapal-

dietan, honela aditzen da: "Artizarra jalgiten da goizetan lehenik; / Hura dela diote ooren ederrenik; / Lurrian ikusten dut bat ederxagorik, / Zeruan ere ez baltu hark bere parerik. // Izar ederra, zira xarmaz beterik; / Ni ez naiteke bizi zu ikusi gaberik: / Borta idek'adazu ene amoriagatik, / Etxekoak ohean baitira engoitik."

- 2.- 161 orrialdean, Suiet beraz, aurreneko bi ahapaldietan: "Izar batek zerutik klaritatez beterik / Gauaz argitzen du ooren gainerik; / Dudatzen dut badujenetz mundu huntan parerik. // Izar haren begia hain da xarmagarria, / Koloriak xuri gorri perfektionez betea, / Eria ere senda liro haren begitarteak."
- 3.- 178 orrialdean, Amorosa otoitzile eta gibelatia kantaren bigarren ahapaldiaren lehen bertsolerroan dio: "Izar xarmagarria, oherat joan zireia...?"; eta laugarren ahapaldiaren lehen bertsolerroan, honela: "Izar xarmagarria, fida zite niri..."
- 4.- 183 orrialdean, Amoros baten gaizkiak kantaren bigarren ahapaldiak dio: "Zu zira, zu, ekiaren paria, / Lillaren floria, / Eta begi ezinago garbia."

Bibliografia

- ALTUNA, Patxi: *Haizeak ez eramango!* Deustuko Unibertsitatea. Donostia, 2002.
- ETXEBARRIA, Jose Ramon: "Euskal prosa zientifikoaren historiaren inguruan". *HEGATS*, 30. zka. 2002, Donostia.
- GIL BERA, Eduardo: "Mellor fortuna?". *MAZANTINI*, 2. zka. II urtea. 1992, Iruñea.
- GIL BERA, Eduardo: "Lizarra eta gramatika". *MAZANTINI*, 4. zka. III. urtea. 1993, Iruñea.
- HUMBOLDT, Wilhelm von: "Correcciones y adiciones al Mithridates de Adeling sobre la Lengua Cantábrica o Vasca". *RIEV*, 27 urtea. XXIV alea, 3. zka. 1933, Donostia.
- HUMBOLDT, Wilhelm von: *Carta a M. Abel Rémusat sobre la naturaleza de las formas gramaticales en general y sobre el genio de la lengua china en particular* Anagrama. Barcelona, 1972.

- HUMBOLDT, Wilhelm von: *Escritos sobre el lenguaje*. Península. Barcelona, 1991.
- HUMBOLDT, Wilhelm von: *Los vascos*. Roger Editor. Donostia, 1998.
- IZAGIRRE, Koldo / MENDIGUREN, Xabier: "Jakin egin behar da kutsatzen, originaltasuna irabazteko". *ZEHAR*, 47-48 zka. 2002ko uda. 76-79 or.
- JUARISTI, Jon: *Euskararen ideologiak (I) Etorkiak*. Kriselu. Donostia, 1976.
- MICHELE, Francisque / IRIGARAY, Angel: *Poesías populares de los vascos I*. Auñamendi. Donostia, 1962.
- MITXELENA, Koldo: *Idazlan hautatuak*. Etor. Bilbao, 1972.
- MITXELENA, Koldo: *Historia de la literatura vasca*. Erein. Donostia, 2002.
- MUJIKA URDANGARIN, Luis Mari: *Historia de la literatura euskerika*. Luis Haranburu Editor. Zarauz, 1979.
- MUJIKA URDANGARIN, Luis Mari: *Euskal lirika tradizionala (I)*. Haranburu Editor. Donostia, 1985.
- OIHENART, Arnaud: "L'art poétique basque". *HEGATS*, 7. zka. Abendua, 1992.
- ORPUSTAN, Jean-Baptiste: "Bernat ETXEPARE'ta Arnolde OIHENART: ondoriotasunetik harat". *HEGATS*, 7. zka. Abendua, 1992.
- URRUTY, E.: "Etxepareren lankideak" *MAZANTINI*, 2. zka. II urtea. 1992, Iruñea.
- VILLASANTE, Luis: "La Virgen María en las Linguae Vasconum Primitiae de Bernard Dechepare". *BAP XVII* (1961).
- VILLASANTE, Luis: *Historia de la literatura vasca*. Ed. Aranzazu. Burgos, 1979.

Patxi Etxeberria (1900-1989)

Garoa GONZALEZ FERNANDINO

Jaiotza, ikasketak eta lehen ekintzak

Askotan herrialde eta kultura baten izaera eta berezitasunak, pertsonal baten biografiaren bidez ezagutu daitezke. Kultura ez da estatikoa izan eta garai bakoitzean berezitasun propioak erakusten ditu, pertsonen bizitzetan islatzen dena.

Kultura baten berezitasunak, herri edo talde batek bizitzak sortzen dizkien arazoei emandako erantzunak edo konponbideak izango lirateke. Gizakia hainbat planotan bizi da, J. M. Barandiaranek adierazten digunez: kosmikoan, organikoan, pertsonalean, taldekoan, eta animalien planoan. Guztietan konpondu beharreko arazoak azaltzen zaizkio. Horien artean, "*Curso Monográfico de etnología vasca*" liburuan, Jose Migel Barandiaranek, nagusiztat zortzi hartzen ditu: Jantzeko, elikatzeko eta ostatu beharrei, gizakiak ekonomiarekin erantzungo dio, natura bere beharretara moldatzeko, zientzia eta teknika sortuko ditu, hauek aurrera eramateko, familia, auzoa eta herria sortuko ditu, elkar bizitza, erabiltze arauak eta ordenamendu juridikoak sortuz. Besteekin ulertzeko, hizkuntza sortuko du. Etxeak eta jokamoldeak atseginak egiteko, artearen hainbat modu sortuko ditu. Gizakiari planteatzen zaizkigun hainbat galderei erantzuteko: zeintzuk gara?, zer da gizakia?, zein da gure etorkizuna?, erlijioa sortuko du. Beste galdera mota batzuei erantzuteko: Ze orientazio emango diot nire bizitzari? Balore sistema sortzen du. Azkenik, talde bakoitzak irudikapen kolektibo bat sortzen du, bizi diren herria nolakoa den ulertzeko.

Patxi Etxeberria eraldaketa garai bateko semea dugu. Andoain-

go Merdilegi baserrian ezagutu zituen euskal kulturaren zeinu adierazgarrienak, eta horiek egin zuten lurralde eta izaera berezitu baten partaide, iragan, jatorri eta kultura amankomun batera lotuz.

"zu bizi zeran, gure yayotetxe ederr orrtaraño igo nai báluke auxe osatu nai det, ni ibili nintzan aldapatxo oriek neurrtu ditza. Orrko muñoak, soroak, zelaiak, sagarrak, intxarrondo gazteak, bidetxiurrak, illurrirra zan bidea... eta, hainbeste zertxo nere buruan dau-de txokorik aukerakoenean, bein ere áztu gabe. Belakoain, Buruntza, Ernio ... guztien izena ezin emenaiphatu ... Arbitza, Matxine, Larditxiki, Apakintza, Atturralde, Atorrasagasti, Lekunategi, Asu, Dorontxola, Txurikal, Etxetxiki, Zinkoborda, Ostape, Etxekero. Inola ere ez det alperrik izaten orien guztien oroitza: *zintzotasuna orrtxe ikasi nun, aiphatu ditudan orien guztien aurrean*; eta, al bada, orduan ikasitako zintzotasuna alderdi auetara ere zabaldu nai nuke"¹.

[Formosa, 1961, VIII, 29]

Garaiko euskal etnizitatearen ezaugarriak, bizitza osoan azalerazi zituen, erbestean indar handiagoarekin erakutsiz. Honela, Euskal kulturarekiko identitate sentimendua indartzen duen hizkuntza ez zuen inoiz ere alde batera utzi, eta eskutitzen bidez bere zainak ama hizkuntzari lotuak jarraitu zuten.

Era berean, kultura baten inguruan bizitakoak (biografiak), giza-kiak burutuko dituen ekintzak (bibliografia, bizitakoak) baldintzatuko ditu. Bibliografia kontzeptua era zabal batean ulertzen badugu (ekintza guztiak, idatziz egin direnak eta ez direnak).

1900. urteko Apirilaren 23an hasi zuen bere ibilaldia Etxeberri-tar Patxik, hamaila senideetatik zaharrenak, garaiko familia eredu-etatik hurbil. Baserria zen familiaren etxebizitza, maizterrak garai haie-tan, etxeko ekonomia baserrikoaz gain kanpoko (lantegietako) lanekin osatzen zuten. Ama, Maria Bautista Tolosa Zumalakarregi, andoaindarra eta aita Higinio Etxeberria Altzagako semea. Hauekin batera amona, Mikelantoni Zumalakarregi, ohikoa zenez, ezinbes-tekhoa, etxeko lanetan.

Esan daiteke gure protagonistaren giroa hiru ardatzetan oina-

(1) Kurtsiba nik jarria da.

rritzen zela: Andoain herria eta testuingurua, baserria eta familia, bere lehendabiziko urteetan, eta bizitza guztian zehar berarekin eramango zituenak:

"Jaioterrria, jaio giñan txokoa, gure familiaren inguruan, mendiak, errekek, lenengo pausoak eman genituen lurra: ori guziak gure barruan markatua uzten du: denborak kendu ez, eta urrutiak piztuko digun errimiña"².

"Gure txokoa amaren magala bait da, "ama lur": gizonaren izake-
ra oretu zuten eta lehenengo sentipenak sortu zituen txokoa. Gizon orrek, Euskalerriko semea bada, noranai jo dezake gorputzez, baiño aren espiritu-zaiñak ez ditu iñork bere lurretik aterako"³

Gure lehenengo zentzu eta sentsazioetara lotuak gelditzen garen bezala, hauen testuinguru izan den jaioterrira ere lotuak geldituko gara:

"Todo hombre es un poco árbol, y, lo queremos o no, hay como un cordón umbilical, como una raíz cósmica que nos ata al lugar en que nacemos.

No es literatura, ni regionalismo, ni patriotería: es una simple realidad psicofísica que ha experimentado, casi indefectiblemente, cualquier hombre de cualquier país que haya vivido algunos años fuera de su patria"⁴.

Andoain bere jaiolekua, "*familia handi bat*", Benita Etxeberria, Patxiren arreba txikienaren iritziz. Aitzinean bi herri ziren: Leizaur, Oria eta Leizaran ibaien gurutzean kokatua, Andoain XIV. mendetik aurrera nagusitu zen izena, Buruntzaren magalean kokatuta. 1614. urtera arte Tolosa eta Donostiara anexionatua bizi izan zen. Urte honetan "Billa" deitura eman zion don Felipe III.ak erregearen jurisdikzio zibil eta kriminalaren arabera, 80.950 erreale ordaindu eta gero.

(2) Barandiaran eta Irizar'tan Luis, *BARANDIARAN 'dar Jose Migel. Euskal-kulturaren Aitalen*, 1980, Kardaberaz, Donostia, 1orr-1 parr.

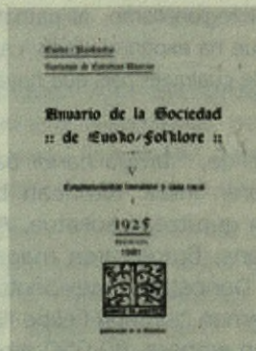
(3) Barandiaran eta Irizar'tar Luis, op.cit., 1-2.

(4) Castresana, Luis de, "*El sitio donde se nace*" ABC, 1966-XII-7, Madrid.

XVIII. mendean izugarrizko aldaketa jasan zuen, herria geografikoki batu egin baitzen eta andoaindarren gune garrantzitsuena Buruntzako magaletatik egungo Parrokia eta Udaletxea dauden tokira pasatu baitzen.

XIX. mende erdialdean, Gipuzkoako ekonomiak garapen garai baten hasiera bizi izan zuen, ez bakarrik industria berriak sortu zirelako, baita 1864. urtean Irun-Madril trenbide berria inauguratu zelako. XIX. mendeko erdialdetik aurrera populazioaren garapen handia gertatu zen. Hazkunde garrantzitsu honek, Algodonera fabrikaren instalatzearekin zerikusi zuzena izan zuen; lanpostu berriak sortu zituen eta inguruko langileen etorrera eragin zuen. Etorrera geldiezin hau mendearen hasierako hamar urteetan gutxitu zen Ameriketara emigratzeko garaiko joeraren ondorioz.

1925 urtean "Anuario de la sociedad de Eusko-Folklore" Jose Migel Barandiaranen zuzendaritzapean zegoen aldizkarian, Patxi idatzitako artikuluetako batean Goiburu eta Karrika auzoko bizimodu erak deskribatzen ditu. Dударik gabe bere ume garaian ezagunak zituenak eta garai haietan aldaketa sakona jasaten ari zirenak:

"Muchas de las ocupaciones domésticas, que hace unos años eran una realidad viviente, han caído en desuso. Tal ocurre con la elaboración del pan, que antes se hacía en casa como lo indican algunos nombres que todavía se recuerdan, como labia (=horno), labetxua (=hornillo), erása (=pan casero de clase ínfima).

Actualmente hay dos panaderías en el pueblo, además, dos panaderos, uno de Tolosa y el otro de Villabona, llegan diariamente con sendos automóviles cargados de pan"⁵.

Ogia egiteko era ezezik, artikulu berean, Andoaingo Goiburua eta Karrika auzoetan ezagunak eta desagertzen ari ziren beste hainbat ohitura deskribatuko ditu, bide batez, garaiko euskal kulturaren zeinu adierazgarrien desagertzearen beldurra azaleraziz.

Honela argira ateratzen ditu etxeetan haria egiteko ohitura, dolaredun baserrien existentzia edo larruzko abarken langintza eta hauen erabiltzeko ohitura:

"Otra de las cosas llamadas a desaparecer es la fabricación casera de albarcas de cuero, porque las de neumático de automóvil aparecidas hace cinco años en este pueblo, van invadiendo todo, al par que la antigua albarca de cuero de ganado vacuno va perdiendo terreno, casi hasta el punto de desaparecer..."⁶.

"Hace 50 años se usaban albarcas hasta para ir a misa los domingos y las demás fiestas. Estas eran blancas con puntitos negros, llamados begiak(=ojos) en las puntas; para darles ese color las curaban con leche, etc."⁷.

Argi dago garaiko giroan eta beraz, Patxiren haurtzaroan erlijioak garrantzi handia zuela. Elementu hau esanguratsua da, bai garaiko euskal kultura aztertzeko eta bai kultura honen partaideen izaera, tankera ezagutzako. Eguneroko bizitzan ohiko elementua bihurtzen da.

Patxi Etxeberria erlijio gizona izan zen, eta honen zergatia azterterako orduan, bere bizitzaren lehenengo urteetara gerturatu behar gara. Andoain garaiko herrien antzera, herri erlijiosoak zen. Adierazgarriak dira, Patxi bere artikuluetakoa batean idazten dituen hitzak:

(5) Etxeberria J.Francisco de, "Establecimiento humano y casa rural", *Anuario de la sociedad de Eusko-Folklore* 1925, Eusko -Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos. 89-1

(6) Etxeberria, ibidem, 89-2

(7) Etxeberria, ibidem, 90-1

"Es muy frecuente signarse y santiguarse por la mañana al levantarse, según el consejo del catecismo diocesano. Al oír el toque de avemarias del alba, del mediodía y de la noche, los fervientes suelen rezar el angelus"⁸.

"Al entrar por la mañana la primera vez en la cocina, es costumbre decir Al Maria puixima (=Ave María purísima) aun cuando no haya ninguna persona en ella. Si un pequeño al entrar en la cocina, no dice esa fórmula, se la recuerdan diciendo: Zer galdu zazu atian?(=qué se te ha perdido en la puerta?)"⁹.

Benita Etxeberriarekin eduki nuen elkarrizketan ere garaiko ohitura erlijiosoen berri eman zidan; honela, berak zioenez, norbait hiltzen zenean auzoko guztiak joaten ziren *arrosarioa* errezatzera. Ohitura hau hamabost egunetan errepikatzen zen.

Erljio kutsua ezezik, arbasoen ezagupen mitikoak, neurri txikiagoan izanik ere ezagutzen ditu gure protagonistak. Honela adierazgarria dira, amak, Maria Bautista Tolosa Zumalakarregik, bere seme eta alabei kontatutako kondairak. Hauen berri Benitaren bidez jakin izan dut; hona hemen, Patxiren arreba txikiak azaldutakoa:

"Amak kontatzen zigun. Azalaingo zubia Nikolasek egin zutela; ekarri Nikolas, hartu Nikolas, eraman Nikolas. Sorginak egin zutela esaten dute gau bakar batean. Eguzkia atera baino lehen bukatu behar zuten, eta zubia bukatu gabe utzi zuten, harri baten faltan".

Bere jaiotetxea *Merdilegi*, Goiburu auzoan, San Esteban baselizatik hurbil. Mendi giroko auzoa, bertatik ikusgai; Aizkorri txiki, Onddi, Adarra eta Belabi:

"Nere etxeak, Merdilegi zuen izena: bi bizitzako etxea zen, baino horrek historia handia du, Gorostidi zan etxeke jabea"¹⁰.

(8) Etxeberria, J.Francisco de, "Creencias y ritos funerarios" *Anuario de la sociedad de Eusko = Folklore*, 1923, Eusko Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos, 51-5.

(9) Etxeberria, J. Francisco de, op.cit., 54-1.

(10) Olano, Bingen, *Aita Patxi Etxeberria, Bingen Olanoren begietatik* 1900, Andoaingo Udaleko Euskararen Normalkuntzarako batzordea, Andoain. 5-3

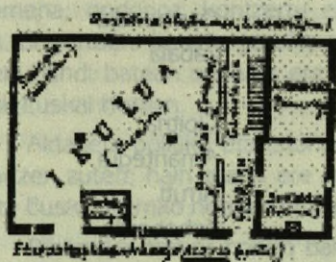

Fig. 3. - Merdilegi planta baja.

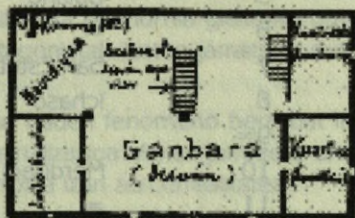

Fig. 4. - Merdilegi: piso principal.

11

Baserriko bizitza, "lan da lan" (Benitak gogoratzen duenez), gizonetako eta emakumeetakoak berdin lanean. Etxearen gidaritza amak zuela eta aita etxean "laxaiago" egoten zela dio Benitak. "Denetatik" ekoizten zuten, Benitaren hitzetan, baserri guztietan bezala, eta animaliei dagokionez, gutxienez lau behi zituztela, eta oiloak ere bai. Ekoiztutakoa familiakoentzat izan ohi zen, eta soberakina, Tolosako azokan saltzen zuten, bertara tranbiaz gerturatuz. Beste garraiobide molde batzuk ere erabiltzen zituzten eta Benitak adierazi zidanez; "Astoa erabiltzen genuen errotara joateko".

San Esteban ermitaren inguruan, Merdilegi ezetik beste hainbat baserri ere bazeuden Etxeberriatarren bizilagun eta auzokide. Lehengo aipatutako "Anuario de la Sociedad de Eusko = Folklore"¹² aldizkarian, Patxi, San Esteban baselizaren garbitze txandak aitzakiatzat hartuz, auzoko baserrien zerrenda burutzen du:

Nº de orden	Nombre de los caseríos	
1	Chertueta	
2	Elizondo	Oyarzabal
3	=	Urchequia
4	Urruzti	

(11) Etxeberria, 1925 Ibidem. 92-2, Merdilegi baserria. aldizkarian, Patxi egindako planoak.

(12) Etxeberria, J. Francisco de, "La religiosidad del pueblo" Anuario de la sociedad de Eusko-Folklore, 1924, Eusko Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos, 75-4.

5	Bulano	Garmendia
6	=	Zabala
7	San Esteban	
8	Ichaso	Cipitria
9=		Amantegui
10	Merdilladi	Arruti
11	=	Echeberria
12	Cinco-borda	
13	Ostape	
14	Daronchale-aundi	
15	Bekaizti	
16	Daronchale-borda	
17	Azpillaga	
18	Talaya	
19	Lizarcola	
20	Zarroztegui	

San Estebango baselizak badirudi bere garaian apaiz bat izan zuela, Patxi bere lanean adierazten duenez:

"Ta balera ontako ama'rena ere San Millanontzat izaten zan. San Miliano Arko apaiza izango zan. Orain ogeitamasei urte, garizuman errosayua esaten zan, eta kantatu ere egiten genduan. Ta eztakit, ez zergatik eta nola usuario ori galdu zan".¹³

Testuinguru politikoari dagokionez, XX. mendean sartzeaz, aurretik zetorren dinamika politiko eta soziala, ondorengoa baldintzatu zuena eraiki zen, bai estatuan eta baita Euskal Herri mailan ere.

Bigarren Karlistadaren bukaerarekin, Estatuan zein Euskal Herrian dinamika berri bati emango zaio hasiera. Estatuan, Errestaurazioa eraikitzen da, Alfonso XII eta Cánovas de Castilloren gidaritzapean. Sistema politiko honekin hautespen unibertsala legeztatuko da eta ateak irekiko zaizkio, XX. mendean sortuko diren ideologia berriei.

Euskal Herrian, Foruen deuseztea izango da gertaerarik adieraz-

(13) Etxeberria J.Francisco de. Op.cit., 74-1.

garriena; ondorioz, kontzertu ekonomikoaren hitzarmena sinatuko da. Bi gertaera hauek, garaiko politika eta ekonomia gidatuko dute, hein handi batean oraindik ere protagonistak izaten jarraitzen dutenak Euskal Herrian.

Aldaketa politiko eta ekonomiko hauek fenomeno berri bat iragartzen zuten; hain zuzen ere industrializazioa. Abian jarri zen, orain arte Euskal Herriko herritarrentzat arrotza izan zen errealtatea.

Dinamika orokor honen barruan sartu behar da Andoaingo herria ere, bere antzekotasun eta ezberdintasunekin. Azken Guda Karlistaren ondoren – 1833-1840koa baina eragin gutxiagokoa – eraldaketa garai bati hasiera emango zaio: aldaketa demografiko, politiko zein ekonomikoel, eta neurri txikiagoan, sozialei.

Andoainen 2.866 biztanle bizi ziren mendearen hasieran. Haue-tatik, erdia baino gehiago emakumezkoak ziren (1.319 gizonezko, eta 1.419 emakumezko). Adinari dagokionez, biztanleriaren gehien-goia 15-45 urte bitartekoan ziren, biztanleriaren %45,3 osatuz. Talde honen barruan, emakumezko eta gizonezkoen portzentaiak ez dira adierazgarriak, %22,55 gizonezkoak eta %22,74 emakumezko. Emakume eta gizonen arteko portzentaien garrantzia, 34 urtetik gorako taldean antzematen da, honetan emakumezkoak nagusi di-relarik.

Kontutan hartu beharko litzatekeen beste elementu bat, 0 urte-tatik 14 urte bitarte aurkitzen den populazioa izango litzateke. Talde honek osoaren, %32,5 suposatzen du, emakumezkoak kasu honetan portzentai txikiagoa osatzen dutelarik (% 16,72 gizonezko, %15,79 emakumezko).

50 urtetik gorako taldea murrizta da, beste adin taldeekin alde-ratuz gero. Ez da ez emakume eta ezta gizonetan, %5era iristen.

Egoera zibilarri dagokionez, badirudi ezkontzarako adina ez zela oso goiztiarra: ezkontutakoen %0,9 zituzten 25 urte baino gutxiago. Era berean ezkongabeen portzentaia adierazgarria zen, 20 urte baino gehiagoko andoaindarren artean, bostetik bat ezkongabea da. Hone-la antzeman daiteke zailtasunak zeudela ezkongaiia aurkitzeko or-duan, behar bada arazo ekonomiko, sozial edo etxe bizitza au-klitzeko eragozpenak zirela eta.

Andoaindarren zereginel dagokionez, adierazgarria da, *ikasleen* portzentaia. 15 urte baino gutxiagoko populazioaren eskolaratzea

nahiko altua da; adierazgarria da, herrian hainbat eskola egotea, neskontzat eta mutilentzat. 5-13 urte bitarteko andoaindarren %81 a eskolara doa. Nahiz eta portzentaia hau adierazgarria izan, portzentaia gutxitzen doaz, adina gorantz doan heinean. 190. urtean agertzen da, goi graduko ikasle multzo bat, baina portzentaia txikian: 10en bat dira gutxi gora behera.

Lanik egiten ez duen populazioa (ikasleak alde batera utziaz) oso baxua da, osoaren %4 a. Hauen artean, "bere eginbeharretan" lana egiten duten emakumeen portzentaia ere txikia da, %8 a. Arrazoietako bat, Andoaineko hainbat sektore ekonomikoetan duten partaidetza izan daiteke. Honela emakumea bi lan motatan ikusiko dugu; etxeko lanetan eta baserriko lanetan.

Lan egiten dutenak, 1.720 pertsona. Lehenengo sektorean, 415 pertsonak egiten dute lan eta %73 a gizonak dira. Emakumeek garrantzi handiagoa eskuratuko dute industria alorrean, postuen %42 bakarrik izanik gizonetzkoenak. Indar gutxiena izango duen sektorea hirugarrena da, 500 pertsona barneratzen dituelarik. Hemen sartzen dira "morroiak" eta "zerbitzariak". Emakumezkoak, %52 dira eta gizonetzkoak %47.

Andoaingo populazioaren gehiengoa bertan jaioakoa da, %67 a hain zuzen. Portzentaia handiagotzen da 10 urte baino gutxiagoko pertsonak kontutan hartzen baditugu, beraz, %88,5 Andoainen jaloak dira.

Gerra Karlistaren ondoren lehen esan bezala egoera berri bati ateak irekiko zaizkio. Dena den politika alorrean, sistema konstituziogile baten pean indar tradizionalak jarraituko dute boterea lortu nahian; Liberalak eta Karlistak. Ondorengo urteetan bi indar hauen arteko botere trukaketa emango da.

Egoera aldatu egingo da, 1904. urtean emango den, "Liga Foral Autonomistaren" sorrerarekin. Karlista-Liberal oposizioa utzi eta lehia Ezkerraldeko-Eskuinaldekoen artean ezarriko da.

XX. mendeko indar politikoei buruz hitz egiterakoan kontutan izan behar da, pertsona jakin baten baitan hauteskunde denboretan sortutako taldeak direla. Honen inguruan biltzen diren ideologia berdineko pertsonak osatzen dute indar politiko izendatzen den taldea. Dena den, ez da ahaztu behar egoera honek jarriko dituela gaur ezagutzen dugun sistema politikoaren oinarriak.

Andoainen, etorkizunean garrantzi handiagoa eskuratuko duten hiru talde aurkitzen ditugu: nazionalistak, sozialistak eta tradizionalistak. Elkarte politikoak ezezik, beste erakunde batzuk ere parte hartuko dute Andoaingo mugimendu politikoan; hauen artean ditugu sozietate edo elkarteak.

Ekonomiari dagokionez, industrializazio prozesua nahiko goiztiarra izango da Andoainen, gehienek hasera 1850. urtean ezartzen dutelarik. XX. mendearen hasieran herria "erdibideko" egoera ekonomiko batean aurkitzen da. Bertako populazioaren talde garrantzitsu batek, lehenengo sektorean ditu oinarri ekonomikoak; bestalde, sektore komertzial eta industrialaren indarra gero eta garrantzitsua egiten joango da. Horrez gain bere egoera geografikoak, eragina izango du Andoaingo ekonomian, Tolosa (paper lantegientzat energia sortzaile) eta Donostiarekin (Tolosa-Donostia trenbideari esker) mantentzen duen harremanari esker.

Hezkuntza alorrean, herriak hiru eskola zituen; bat neskontzat, beste bat mutilentzat eta azkena, Sorabilla auzoan. Lehen hezkuntza mojen eskuetan zegoen. Sorabillako eskolan igaro zituen Patxi lehen ikasle urteak: *"Mutilentzat erdia eta neskontzat beste erdia: eta ni hor ibiltzen nintzan"*... *"Nik belaxe ikasten nituen gauzak, belaxe, batere nekerik gabe. Beste batzuk ezin ikasirik ibiltzen ziren"*. Eskola hau mistoa zen eta badirudi ez zutela ez urik ezta argi elektrizitaterik ere; petroliozko lanparak erabiltzen zituzten argia sortzeko. Ondoren, etxetik gertuago zegoen Keperin Ansa elkarteak sortutako eskolan ikasi zuen. Hamasei urterekin bertako Seminariora jo zuen, *"morroi modura"* Benitak argitu zidanez. Ikusi dugunez ez ziren asko hamabost urtetik aurrera ikasten jarraitzen zutenak, baina badirudi Patxi gogoko zuela:

"Andoainen bazen Seminarioa latinerako; Ustoa jauna zen zuzendari. Egun hori irailaren 16^a zela uste dut. Aita eta ni garoa ebakitzean joan ginela, eta han hari ginela nire arreba Erramona joan zen berria ematera: aizak, Frantzisko, Seminariora joateko. Ordurako eskainiak eta egin zituzten etxeokoe eta joateko. Eta ni etxera etorri nintzen, zerbait hartuko nuen, maindireak edo lo egiteko, eta joan nintzen"¹⁴.

(14) Garmendia, Elixabete, *Patxi Etxeberria, (1900-1989)*, 2000, Eusko Jaurlaritz, Donostia, 4-2.

Hurrengo pausoa Gasteizeko Seminarioa, 1919. urteko abuztuaren 5 edo 6an:

"Orduan hirugarren urteko latina bukatu nuen, hobeto esan hirugarren eta laugarrena eta handik Gasteizera, Kontziliarrera. Han filosofia egln nun"¹⁵.

Garai haletako Gasteizek ez du gaur egun ezagutzen dugunarekin zer ikusirik. 1900. urtean 30.701 biztanle zituen, eta parte zaharreko kaleak gehienak:

"Santxo Jakintsuak Vitoria izendatutako Gasteiz zaharraren gallurreen arkitzen ziren ain zuzen... Seminarioaren bi etxe zaar alek, Katedralaren inguruan: 1930 urtean berria iriki zanean, itxi ziren bi Seminario zaarrak"^{16, 17}

Ondoren etorriko ziren, 1940. urtetik aurrera, populazioaren hazkuntza (lau hamarkadetan, biztanleria 19.000 pertsonetan gehitu zen), eta garapen industrialia.

Euskal Herriko Eliza, XX. mendean, administratiboki Gasteizeko Diozesian antolatua zegoen. Azkeneko guda Karlistaren bukaerarekin, elizak norabidez aldatuko du. *Aldaketa politiko-erlijiosoak dire-*

(15) Olano Bingen, *Ibidem*, 6-1.

(16) Barandiaran, L, *Ibidem*, 37-8.

(17) Gasteiz, 1911, urtean.

la eta, oinarri karlista alde batera utziko du, beste ideologia batzuetara hurbilduz. Garrantzitsuenetakoa nazionalismoa indar handiz lantzen hasiko dela Gasteizko seminarioa.

Honela elizaren sektore batek, aldaketen sortzen zien beldurra azaldu zuen, Euskal Herri nekazari eta idealizatu bat aldarrikatzen baitzen ideia erromantikoen laguntzaz. Euskal kulturaren zeinuen aldaketa eta desagertzearen beldurrak edo eta errealtate berri eta arrotzaren presentziak, ideologia berriaren sorrera eta indartzea ekarri zuen. Honen jarraitzaile elizkoi asko, hauen artean Patxi Etxeberria.

Euskal nazionalismoaren dotrinak, elizaren populismoarekin bat egiten zuen; honela Sabino Aranak planteatu zuen erlijio eta politikaren arteko harremanak bat egiten zuen elizaren proposamenekin. Eliz gizonek bat egin zezaketen salbazio kristauaren ideia Euskal Herriaren identitatearen defentsarekin.

Gasteizeko Seminarioan Jose Migel Barandiaranen eskutik, euskal kulturaren azterketa eta ikasketak bultzatzea, honen zeinu dugu; 1921 urtean, "Anuario de Eusko=Folklore" aldizkariaren sorrera.

Nahiz eta apaiz eta seminaristak, ideologia nazionalista baten aldekoak agertu, elizako hierarkiak ez zuen ulertu nahi aberri berri baten ideia sortzeaz zegoela. Apaiz bizkaitarrak izan ziren nazionalizatze aurkeztu ziren lehenengo erlijiosoak, ondoren, taldea, gipuzkoar apaiz gazteekin zabalduko da. XX. mendeko lehen hogeita hamar urteetan Gasteizeko Diozesian, ideologi abertzaleari indarra emango zioten 1.600 presbiterio elizaratu ziren.

"Apaiz ikasketak genituenean guk bai amets egin genuela. Horixe!! Behin zerbait ginenean Euzkadi osoa zuzendu behar genuela esanez ibiltzen ginen. Izan ere oker zeuden arazoak asko ziren"¹⁸.

1923. urtean Gasteizera Zacarias Martinez apezpikua iritsi zen. Aldaketa nahien lehen iturritxoak izan zen, eta euskal kultura eta antropologiaren ikasketari ateak ireki zizkion, Jose Migel Barandiaran eta Manuel Lekuonaren eskakizunak betearaziz.

(18) Garmendia, E., ibidem, 5-2.

Honekin batera diziplina berrien sortzea ekarri zuen, besteak beste, pedagogia kateketikoa, akzio sozial katolikoa, eta misiologia. Misiologiaren katedra, Angel Sagarminagak bete zuen. Honek eragina izan zuen gerora, atzerriko misioetara euskal elizjendea eta diru laguntzak bidaltzeko egin zen egitasmoan.

Agian Patxiren misioetarako edo Jesusen Lagundian sartzeko erabakia, Gasteizko ikasketan gauzatzen hasi zen.

"Seminarioan ni giltzazain nintzen, Azpiazu zanak egin ninduen. Azpiazu hori zen erretore, eta ni joan nintzenean, ez dakit ba mutil polita nintzen edo, niganako izugarritzko maitasuna agertzen zidan; eta euskalduna ere bai, ni orduan Lekuonarekin ibiltzen nintzen, bazekien..."¹⁹.

"1918. urtean ikusi nuen lehenbizi. Lekuona oso euskalari egokia zela esan zidaten, eta harekin hizketan laister hasi ni: izan ere, ordurako euskal gogo izugarria neraman"²⁰.

Lehenengo bi urteak filosofia eta hiru teologia. Apaiztuko lehenengo meza berria 1925. urteko abenduaren 19an eman zuen. Ondoren, apaiz, Arabara bidali zuten, Lalastrara hain zuzen ere. Badi-rudi ez zela bere gogoko lekua izan. Jaio eta hezi zen girotik asko urruntzen zen:

"Herri horretan izugarritzko ezin etsiak izan nituen, eta guztira lau hilabete eta hamarika egunez izan ninduten hangoek"²¹.

Hurrengo urteak igarotako lekuak, bere gogokoak guztiz. Goierrri ez zitzaion batere arrotza egin eta etxetik, euskal girotik hurbilago sentitzen zen. Bi urte pasa zituen Itsason eta urte eta erdi Ezkioko Santa Luzian. Bidean Ormaiztegioko herrira ere maiz gerturatzen zen.

Apaiz berriaren lanak ez ziren mugatu meza ematera eta bere zaletasun batzuk aurrera eramateko aukera izan zuen. Zaletasun hauen artean besteak beste, musika, poesia eta antzerkia. Txiki-txoen taldeak bildu zituen euskarazko poesia, kantak eta musika irakasteko. Garai haletako euskara ikasteko hutsunea betetzen zuen

(19) Garmendia, ibidem, 4-2.

(20) Garmendia, ibidem, 4-2.

(21) Garmendia, ibidem, 5-1.

Etxeberriak horrelako ekintzen bidez. Ormaiztegin antzerki taldea osatu zuen, baina jende helduarekin.

Zaletasunak zaletasun, Patxiaren gogoak ez ziren, aurreko urteetan gertatukoetatik kanpo egongo:

"...bi gerra karlista galtzetik zetorren Hego Euskal Herriak, Estatu Espainiarren zentralismoaren indartzearen beste episodio lazgarria ezagutu eta kausitu zuen: geratzen ziren Foruen azken kondarrak, 1876ean deuseztu ziren dekretuz... Galerak eta kalteak nonahi ikusi ziren, Euskal herriari identitate propioa izatea ematen dion bereizgarria, kultura alegia, irakaskuntzan eta batipat administratiboki babesgabe eta umezurtz zegoenaren kontzientzia joan zen pizten eta puzten... Euskaldunen izpirituaren ondamen larritasun hori, klase intelektual eta kontzientziatuenak igarri zuten batipat, baina zergatik ez, baita herri xeheak ere"²².

Honela, Euskal kulturarekin harremana zuen elementu oro aldarrikapen ingurune bihurtu zen. Euskaldunen zeinu adierazgarriena euskara, bere lanketa eta dibulgazioan eman ziren izerdi handienak. Hainbat alorretara zabaldu zen egitasmo honen jomuga, poesiara, bertsolaritza, narratibagintza, euskal irakaskuntza, kazetaritza, e.a. XIX. mendean Europan sortutako Erromantizismoa Euskal Herriari iritsi zen eta urte hauetan "Euskal Pizkundea" deitua izan zen mugimendu politiko eta kulturala jarri zen martxan.

Giro zabal honetan, berezitasun batzuen jabe agertuko da Euskal Herriko antzerkia:

"Mendez mende historiak erakusten digu Euskal Herriko biztanleak izan duten eta oraindik daukaten sena espeziala bere sentimenduak eta sinismenak komunitatean espresatzeko. Bere folklorean kabitzen dira dantza, jai, ihauteri, maskarada eta ospakizun anitz, beti ere era dialektiko batean erakutsiz, hitza, keinua, umorea, gorputz-mugimenduaren graziz. Denek hartzen dute antzerki herriko baten tankera, denak baitira herri adierazpenak... herri baten izakera komunitatean adierazteko forma askoren artean, bat antzerki kultua dugu"²³.

(22) Lasa Bergara, Xabier, *Gerra Zibila andoaindarraren begietatik*, 1994, M. Larramendi Kultur Bazkuna, Andoain, 276-3.

Antzerkian bestetik, unean uneko pentsamenduak eta kezkak azaleratzeko tresna izan ohi da. Honetaz laster konturatu zen euskal kulturaren desagertzeak kezkatzen zuen kolektiboa. Antzerkiak, pentsamendu zehatz batzuk herrian itsatsi ditzake eta aldi berean, herri honen partaidetza bultzatu.

Patxi Etxeberriak euskal giroaren suspertze lanetan, garaiko aldi-zkari batzuetan idatziz parte hartu zuen, 1929. urtean *Argia* astekari-ko zuzendaria bihurtzera iritsi zelarik. Parte hartzaile izan zen, beste batzuen artea: *Euskal Esnalean*, *Argian*, *Euzko Gogoan*, *Egan-en*, *Olertin*, *Karmel-en*, *Jesusen bihotzaren Deyan*, *Zeruko Argian*.

2-Txinara bidean

Azaltzera goazen garaia erabakigarria izan zen Patxi Etxeberriaren bizitzan. Nire ustez, inflexio garaia. Geroko Patxiren bizitza eta obra markatu zuten baldintzak agertu ziren aldia. Garai honetan egin zen Patxi euskal letretan ezagun, Urretxun Iparragirreraren omenez ospatutako olerki egunean, garaile suertatu baitzen. "Bost Lore" izeneko poema izan zen garaile eta idazlearen sentipenen adierazle.

1930. urteko *Uztailaren 15ean taxutu zuen, erantzun gabe gelditu den Jesusen Lagundian sartzeko erabakia. Erabaki honekin hasiko da, 1987. urtean bukatuko den bere erbesterako bidea.*

Patxiren erabakiaren urte berean, hasiko dira, II. Errepublikara eramango duten erabaki politikoak hartzen. Urte honetan, gobernu krisi baten ondoren zenbait intelektual errepublikarrek "Donostiako Itunaz" ezagutu zen agiria aurkeztu zuten, estatu espainiarra demokratizatzeke asmotan. Garaiko erregeak – Alfontso XIII.k,- ez zuen politikoki babesik aurkitu eta erabakia onetsi behar izan zuen.

Hartu zen lehen neurria, 1931ko apirilaren 12an udal hauteskundeak ospatzea izan zen. Estatuko hiririk garrantzitsuenetan alderdi errepublikarrak eta sozialistak garaile atera ziren. Monarka borbondarrak erbesterako bidea hartu zuten. Bi egunetara, II. Errepublika aldarrikatu zen.

Alcalá Zamora buru zela eta Azañaren zuzendaritzapean behin

(23) Lasa Bergara, X. op.cit., 271-1.

behineko gobernua osatu zen, ideologikoki ezkertiar moderatutzat jo zitekeena.

Erljioa eta estatua izan ziren II. Errepublikaren gobernuaren bi zutabeak. Elizari dagokionez, Euskal Herriko gizartean eta bereziki Gipuzkoan eragin izugarria zuen. J.A Rodriguez Ranz- ek " *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II. Republica* " liburuan garrantzi hau adierazteko hainbat zeinu adierazle azaltzen dizkigu.

Honela azaltzen du 1931ko urtarrilaren Zan " *Guia Diocesana* " aldizkarian agertutako berria. Gipuzkoako eta, beraz, diozesiko elizjende sekularren taldea, 676tik 2150 era gehitzen dela. Datu hauek populazio osoarekin alderatzen baditugu, ikus dezakegu, Gipuzkoako probintzian 447 pertsonako apaiz bat zegoela, diozesi osoaren bataz bestekoa, 415 pertsonako bat zelarik.

Euskal Herri osoari dagokionez, ikus daiteke Gasteizeko Seminarioan, ikasle kopurua estatu osoaren gainetik agertzen dela. Hone-la, 1930. urtean, 617 ikasle zenbatzen ziren eta 1934 urtean 580.

Elizkoi eta apaizen kantitatean ezezik, II. Errepublikaren garai tirabiratsu honetan, euskal gizartea erlijiosoa zela adierazten zuen beste hainbat gertakizun ere eman ziren. Adibide ahaztezina, 1931ko uztaillean gertatu omen zen "Ezkioko agerkundea", 200.000 pertsona baino gehiago gerturatu baitziren "Ezkioko Ama Birjina" ikusteko asmotan.

Alderdi konfesionalak –eskuindar eta nazionalistak– izan ziren erlijioaren defentsa gehien aldarrikatu zutenak. Herriaren katolikotasuna erabili zuten beren estrategien eta interesen alde. Eliz hierarkiak ere funtzio garrantzitsua jokatu zuen politika munduan, alderdi errepublikar eta ezkertiarren ospea ahal hainbat murrizten eta ahultzen.

1928. urtean hartzen du Gasteizeko diozesiaren gidaritzza II. Errepublikan ezaguna egin zen Iruñeko apezpikua zen Mateo Mugika jaunak. Apezpiku berriaren zuzendaritzak euskal abertzaletasunaren indartze garaiarekin bat egin zuen, hain zuzen ere Primo de Riveraren diktaduraren erortzearekin. II. Errepublika iritsi baino hilabete batzuk lehenago Gasteizeko diozesiak Seminario berria inauguratu zuen. Laster lortu zuten seminarioa estatuko eskola prestigiosoe-nean bihurtzea. Baina gauzak aldatzear zeuden.

Estatuari dagokionez, hainbat erabaki hartu ziren. Euskal Udalen

mugimenduari esker 1931an gorpuztu zen Euskal Autonomi Estatu-tua, hainbat Alderdik erabaki honen inguruan erakutsi zuten estrategia urteen poderioz aldatu bazen ere.

Euskal gizarteak antzinako sistema foralekin berezkoa zuen tradizioa eutsiz, *Comunion Tradicionalista*, alderdi Karlista eta *Alderdi Jeltzaleko* alkateak elkartu ziren eta estatutua idatzi zuten. Estatutu honen aurrean ezkertiarrek beste bat idatzi zuten, *Lizarrakoaren antzekoa baina laikotasuna eta beste elementu batzuk azpimarratuz*. 1932. urtean Lizarrako estatutua osatu zen, eskuindarrek guztiz aurka jartzeko jarrera hartu ondoren.

II. Errepublikarekin batera, XIX. hasi eta XX. mendeko lehen hamarkadetan indartu zen nazionalismoak bere behin betiko agerraldia egin zuen euskal gizartean arrakastatsu. Euskal Herriko izpiritu defendatzailea nabarmendu zen berriz ere, besteengandik bereizten zuten zeinuak ez ziren galdu nahi. *Euskal nortasunaren nolakotasuna era lausotasun handiagoarekin adierazten zen, epealdi irekiago baten laguntzaz*.

"Arbasoengandik jaso ziren ohiturak, usadio eta tradizioa, kultura eta hizkuntzaren maitale, kristau fededun lehiala, printzipioduna, zintzoa, hitzekoa, ustezko euskal bertute hauek, euskaldunen bizimodua norabidetzen zuten. Kristautasuna eta sustraieikiko maitasuna oinarri hauturik. Euskal etnia definitzen zuten balore autoktono horien gotorleku, baserria eta bere ingurune fisikoa. Nekazal giroa idealizatu zen, bere parajeen ederra, ibai, haran, mendi eta ohian...; baserria, azkenik, euskal esentzien santutegia izendatu zen"²⁴.

Errepublikako gobernuak hainbat neurri hartu zituen, eta hauen artean Patxiren bizitza guztiz baldintzatuko zuen erabakia. Gobernuak, diru arazoei aurre egiteko ekonomia mistoa ezarri zuen nekazari erreforma bultzatuz. Kultura eta irakaskuntzaren ardura indartu zuen, osasun publikoan arreta jarri zen, estatu gabeko nazio txikien eskaera aitormena agertu zen, e.a.

Gobernu berriak estatu eta gizarte akonfesional bat eraiki nahi zuten, eta eliza eta honekin zerikusia zuen guztia alboratu. Elizak

(24) Lasa Bergar, ibidem, 52-3.

gizarteko hainbat sektoretan zuen indarra eta botere ahultzea debeku bidez egin zen. J.A. Rodríguez Ranzek oso garbi adierazten ditu bere liburuan²⁵ hartutako neurri garrantzitsuenetakoa:

1. 06-05-1935- Decreto del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, desarrollado por las circulares de la Dirección General de la Primera Enseñanza de 13 de mayo de 1931 y 12 de enero de 1932, derogando la obligatoriedad de la enseñanza religiosa y disponiendo la retirada de los signos religiosos de las escuelas.

2. 17-05-1931- Expatriación del Prelado de la diócesis de Vitoria, D Mateo Múgica, por orden del Ministerio de la Gobernación, alegando su contumacia en la rebeldía y el carácter marcadamente político, tan extraño a su ministerio como peligroso para la luz pública, de sus visitas pastorales que configuran al Prelado como un serio peligro para la paz espiritual y material de la religión vasca.

5. 23-01-1932- Decreto del Ministerio de Justicia disponiendo la disolución de la Compañía de Jesús en el territorio español y estableciendo, en su artículo 5, que los bienes de la Compañía pasan a ser propiedad del Estado, el cual los destinará a fines benéficos y docentes".

Neurri honen eragina, Gipuzkoako egoitza batzuetan jasango da, hauen artean: Garibay kaleko Donostiako jesuitak, Ategorrietako eskola, Loiolako eskola eta basilika, eta Getariako "Gorosidi- enea" finka. Ondorioz, 43 apezpiku, 47 lego eta 199 nobiziotok, hauen artean gure Patxi Etxeberriak, erbesteko bidea hartu behar izan zuten.

1931ko otsailaren 3an Patxi beste jesuita batzuekin batera, Belgikako Tournai herrira irten behar izan zuen. Bertan, nobiziadua jarraitu eta bukatu zuen, Loiolan bezala, Aita Legarrarekin batera. Uztailaren 17an jaso zituen zintzak.

(25) Rodríguez Ranz, J.A. *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*, 1994, Fundación social y cultural Kutxa, Donostia-San Sebastián.

"Otsailaren Zan, Ama Birjinaren Kandelari Eguna, agur esatera
Loiolako abeslariak etorri zitzaizkidan"²⁶

"Bost lore" poema saritua izana zen Patxiren agurra. Idatzi
zuenean erbestean zen; Belgikan, baina susmoa ere bazuen urruna-
go bidaliko zutela:

"Behin Belgikako Probintziala gu ikustera joan zen, eta orduan
ongi etorriak eta egin zitzaizkion, eta azkenean gure Aitaren
ereskia abestu, Martxa abestu, baina espainarrez, eta nik ez nuen
ahorik zabaldu, ez dakit eta; eta norbaitek Legarragari esan hori,
salatu, eta Legarragak neri kontua hartu. Ni isildu egin nintzen.
Nik hari esan behar nion: baina Aita, huskeria horiekin al zabilta-
te?, baina ez nion esan. Eta galnera berak ni defenditu egin behar
ninduen: Utzizozue, beharbada ez du jakingo eta. Nik behin baino
gehiagotan esan nien, ni Txinara bidali"²⁷.

Juan Mari Lekuonak, bost lore hauek, Jesusen bost zauriak izan
daitezkeela adierazi zidan berarekin izandako hizketaldian. Nire inter-
pretapena ez da gehiegi urruntzen. Nire ustez bost lore hauek:
Mendiko lillia, Eskarne, Imanol, Irizar eta Aberria. Garai batean bere
bost alegantzia zirenak, aurrerantzean zauri, maitatutakoa urrun
edukitzearen zauri bihurtuko ziren.

Beraz, bost lore hauek, honako eduki sinbolikoa barneratuko
lukete:

—Mendiko lillia: Andoain inguruko paisaiak eta parajeak.

*"Ene, Belabi-mendil
Ezin nik zu aantzil
Garagarril goiz batez
Eguras naiean,
Muñoz-muño nabilzu
Zure bela'rean:
Leizaran egiz eder
Zure oin aurrean
Txit mardul dago Izadi
Ain egal ezean".*

(26) Garmendia, ibidem, 14-1.

(27) Garmendia, ibidem, 15-2.

-Eskarne: Ama.

"Belabi'n nuen ene lilliaz
Hainbat nitzazun ni mindull...
Esku zakar bat Gala'raga'n... Ta,
O'retxek oro egin du.
Gure loreak nora doazen
Esateko ez agindull
Yesul Zuk beti poztu naikezu:
Samin au nola, ba, arindu?"

-Imanol: Anai-arrebak.

"Anaitxo, zutzat det oraingo aldia.
Maitetxo bait-zaitut: ez da arrigarri!!
Beti begietan zaramat yarría,
Goguan yosirik det zure irudia.
Hamaika amets eder
Ba-dizut egiña.
Alakoxea da
Zutaz dedan miña"

-Irizar: Jaiotetxea.

"Anai zarrena Kuba'n il,
Bi zaizkizu apaiz egin,
Iru Amaika'ra yin.
Pixka-pixkaka etxea ia utsik
Utzi dizute bakarrik:
Mirentxu gaztea azkenik
Amari begik itxirik
Lekaime yun zan ixillik."

-Aberria: Euskal Herria=Amona

"Amonatxoa eta abe'ria
Loretxo zaizkit biurtu
Irudimenak goiz-argi antzo
Xoragarriri apaindu:
Goria oztin aldatull!"

Argi eta garbi ikusten da, biografiak (bizitakoak) bibliografia (ekintzak) egiten duela. Egileak indibiduo bezala, garaian sentitzen duena, ekintza kasu honetan, poesia batean islatzen du. Egoera

berdina bizitzeko bi modu izango lirateke. Biak bat dira (biografia eta bibliografia), batak ez du esanahirik bestea barik.

Nahiz eta bertso bakoitzean hainbat gaien gainean aritu, denak bat dira. "Lore" guztiak bat egiten dute, Patxi Etxeberriaren bihotzean.

"Bost Lore Yaunak dizkit

Noizpait erakutsi...

Ederrak zirakako

Mai nitun gartsuki.

Aspaldi tximel daudel

Mork ditu erruki?

la dey etsi

Beti-Betiko,

Izango ote dan

Besterik...

Ludi Kaxka'ran

Ez da-ta agiri

Lillientzako

Lur onik...

Bañan Goi-Yaunak

Zelai bat ba-du

Bere esku indartsuz

Landarik:

Aruntxa noan

Gaurdanik!!"

Elisabet Garmendiaren ustez:

"Etxeberriaren ideologiaren bi ardatzek batzen dituzte atal eta bertso guztiak: kristau sinismentak eta aberri minak"²⁸.

Laster Txinara joateko agindua jaso zuen:

"Txinako hori etorri zen goltik behera. Nik sartu nintzenez ere, halakoxe zerbait izan zuen eta, joan egin behar diat; Txinara ere bai, norahal. Uste dut sartu nintzenez hori esan nuela, Iberori, Legarragari, ez dakit. Gero ordea hasi ziren ni... Ni ez nintzen abertzalea, ni ez nintzen horiek uste zuten bezala nazionalista".

(28) Garmendia, ibidem, 12-1.

“Joateko hik eskatu omen duk”, gelditzeko nahiak azalerazi zituenean. 1933ko abuztuaren hasieran, jaioterrian agurra. Hauek, Benita Etxeberriaren oroitzapenak:

“Agostun, festetan etorri zen despeditzea. Gero meza eman zun eta joan zan. Republika jarri zenean, Txinara joan ziren zazpi. Hemen gerra hasi eta han hurrengo egunean hasi zun. Bere gustoko lanian ezlyotelako uzten joan zen. Jesuitak denak atera ziren, oso giro txarra jarri zen. 22 urte pasa zitun etorri gabe eta gero maiz etortzen zen, 4-5 urtetik behin” .

Agurra, limitearen babesa mantentzeko balio duen, ekintza erri-tuala da. Joaten dena eta gelditzen denaren artean lotura mantentzeko balio duena. Limite honetan laster sortzen da “berriri ikustearen” esperantza, “inoiz ez ikustearen” beldurrarekin batera.

Txinara misiolari modura bidali zuten. Ez da kasualitatea.

Misioetako lana 1919. urteko urrian hasiko zen Euskal Herri mailan berriz ere indartzen. Garai honetan, ekintza honen aldeko lana egin zuten asko, Gasteizeko seminarioan aurkitzen ziren. Aita Santuak indar erabakigarria egin aurretik, Gasteizen lehenengo ha-ziak ereiten hasi ziren.

Hazia, Historiako irakasle izan zen Angel Sagarmínagak jarri zuen, 1919-1920 ikasturteari hasiera ematen zion diskurtsoan. Irakaslearen diskurtsoa, “Las Misiones Católicas” izenburupean, gai honi zegozkien hainbat gai azalerazi nahi izan zituen.

Lehenengo gaia, misioen egoera txarra. Lehenengo Mundu guda zela eta, misio asko utziak izan ziren eta beste batzuk egoera lazgarri batean zeuden. Bestetik, Europako elizek misioetara bidalita-ko laguntzak murriztu egin ziren, hauek bere lekura iristeko ziurtasun eza zela eta.

Bigarren gaia, elizaren misioetarako beharrean zentratuko da. Sagarmínagak adieraziko du elizkoiaren behar eta erantzukizuna dela misioetarako ardura. Benedicto XV., bere diskurtsoan urrunago joan-go da, misioa eginkizun “handiena eta santuena” (*Maximum illud sanctissimum que manus*) dela esanez.

Gasteizeko diozesiaren misioen aldeko mugimenduak indarra hartuko du. 1928 urteko abuztuan, “Gasteizeko diozesiko elizjen-dearen, misioetako taldea”ren III. Asanblada konbokatzen da. Ekital-

dia zuzentzen, diozesiaren zuzendaritza hartu berri zuen Mateo Mugika Urrestarazu apezpikua.

Gasteizeko diozesian, 35 apezpiku baino gehiago eskaini ziren, lehenengo misioetako espedizioan parte hartzeko. Mateo Mugika Whuhu-ko (Txina) bikario apostolikoarekin-Monseñor Huarte Jesuita-harremanetan jarri zen. Huartek, euskal jesuiten talde batekin lan egiten zuen.

Gasteizko Diozesiaren lana ez zen Patxiarentzat oharkabe pasako, ezta garaiko misioetarako gogoia ere.

3-Erbestean

Erbestean igaro zuen gure Patxi bere bizitzaren aldirik handiena. Andoainen, Gasteizen, Goierrin eta Loiolan bizitakoak eta ikasitakoak atzean gelditu ziren. Lurralde, kultura, ohitura berrietara moldatzea tokatu zitzaion. Bizitza berri batera moldatzea.

Benitak adierazi zidanez, Patxi ez zen bakarrik abiatu bere bizitza berrira. Laguntzaille modura, beste zazpi jesulagun: Barandiaran, Bolunburu, Eguren, Lazpita, Lopez, Totorika eta Gogorza.

Kultura berri batera moldatzeko lehen eginkizuna, bertako hizkuntza ikasi. Are gehiago bertan bizi direnen bizitza eta fedea aldatzeko misioa edukiz gero:

"Bai ta ez: Txinoa ikastea oso zaila da eta beste hizkuntzak ez dakizkit. Hizkuntza hoietan ikasten hari izan naizela, hauxe ikasi det, amaren hizkuntza ez dala, beste hizkuntzak oso nekez ikasten direla"²⁹.

"Gu hara joan ginenean, eskolarik ez genuen ikasteko. Gero misiolari izan nintzen eta txineraz ikasi nuen bakar-bakarrik, haiekin batera. Gero irakurtzen ere ikasi genuen pittinka, pittinka; idazten, nik behin ere ez nuen gogorik izan"³⁰.

Hizkuntzak, gure irudimenean errealitate jakin bat sortzen du. Kultura jakin batek, bere behar izanak direla eta sortu duen errealita-

(29) Olano, B, ibidem, 7-3.

(30) Garmendia, ibidem, 7-2.

tea. Hizkuntza kultura baten elementu adierazgarriena da. Eta aldi berean aldaketa gutxien jasaten duena.

Honela, kultura berri baten hizkuntza ikasteko Patxiaren zailtasunak lehenago esandakoarekin lotuta egongo lirateke. Ama hizkuntzak- Patxi adierazten duenez- errealitatea ulertzeko, mundu ikuskera jakin bat sortzen du gure adimenean. Honela, hizkuntza berri bat, hau da mundu ikuskera berri bat- ikastea oso neketsua izan ohi da.

Norberaren, identitatea, kultura baten zeinuetara lotua dago. Patxi bezala, kultura berri batera gerturatzean, gureak jotzen ditugun ezaugarri asko galdu egiten dira, testuinguru, paisaia, e.a... Eraldaketa hauek direla eta askotan, bakoitzaren izatearen nolakotasuna arriskuan ikusten da.

Identitate eta nolakotasun beharrak asetzeko. Jaiotako kulturara gerturatzen gaituzten -(gauzaki, musika, amets, oroitzapen) ezberdinetara atxikitzeko beharra sortzen da. Patxiaren eskutizetan, mota honetako oroitzapenak gelditu gabe agertzen dira:

“Yayotetxian izaten zerala jakitiaz ere asko pozten naiz: neroni poziago joango nintzateke; bañan, eutsi bihar'a daukat. Gogoratuko zara, noski, nola behin kaletar batzuk Merdillegi'tik beeraka zirala, gure anayetako batekin antxe atarin izketan asi ziran; eta ayek esan “hemen de balde ere bizi litteke”, ori entzundakuan, gure anal arek, ayel erantzun: “Nai luke. Gu pagatu-ta bizi gera”: Alegiya, gain eder ayek beti izan dutela estimaziyo handia. Nik behintzat, ala izan diyet. Bazte'rik bazter ibili a'ren , o'relakorik ez bait-det ikusi”.

[Erroma, 1956, Yorailak 24]

“Bizi aizen tokitik egunero begiratuko dion, noski, Goiburu'n dagon txoko maitagarri ari. Nik irudimenez begiratzen zionak! Hainbeste aldiz, generak!”.

[Formosa, 1966, Urriak 11]

Era berean, Patxi ez du inoiz ere bere ama hizkuntza ahaztuko; Euskal Herrirantz bidalitako eskutizak eta Euskal Herriko aldizkarietan parte hartzea zeinu adierazgarriak ditugu. Hemen aurkitzen dugu, “Kittarra” izeneko ipuin sorta, gztetan berari kontatutakoak gogoratuz idatzia. Bere artikulu eta eskutizetan Patxi, nahi antropologikorik gabe, bertako ohituren deskribatzea dela eta askotan saiakera

etnografia burutzen du, Gasteizeko Seminarioan ikasitakoa gogor-
ratzen agian:

"Hemengo aukerak Jaungoikoa ez dute guk bezala ikusten. Hauek
esaten dut, badala gogo bat gizona bezala ez dena. Iltzen gare-
nean gogo bihurtzen garela... eta, orrelako beste sinisteak dituz-
te. Alde batera, zerbait tokitakoak baino oboak dira: mundu zaba-
lea, gaurr behintzat, asko bait-dera, gizonari gogo dula ukatu nai
diotenak".

[Formosa, 1959, Ilibeltzaren 21]

Ama kulturaren hainbat elementuetara atxikitu ezezik, kultura,
ohitura, bizimodu jakin horretara lotzen duten maitasuna eta mires-
mena handitu egiten dira, urrunak indartzen duen idealizazio senti-
mendua dela eta.

1937. urtean Txinatik bidalitako eskutitz batean honako hauek
esaten ditu:

"Jayoterrian ikusitako handitasunak ez ditut ikusi... Oraindik ere,
aida eta beste ezagunak aldizka gogora etortzen zaizkit... Txinatar
hauek beren bidetik emen dabilta. Aspaldiko beren txorakerik
ezin utzi...".

[Txina, 1937, 27]

Patxi ezezik beste hainbat euskal misiolarik ere Txinan igaro
zituzten urte haiek, bizitakoak ezberdinak, baina aberriarekiko maita-
suna antzekoa:

"... emengo oiturei begira aldi bat ematen asten bada, bereala-
xen oartzten da emengo legeak ez dirala europar eder zurien
bizierako legeak bezelakoak...

Ondo da jakitea onera etorri bear duanak etxetik atera baño len
obe duela urdalla txokoan utzi: begiak garbitasunera aiturik ba
dauzka, nazka emango dien gauz asko ikusi bearrak ez ikaratzeko
prest egotea, eta usai gozo eta eztiatara jarririk ba dago, ez
arritzeko nai ez dituen usai zakar franko somatu eta artu bear
izaten da ditu...

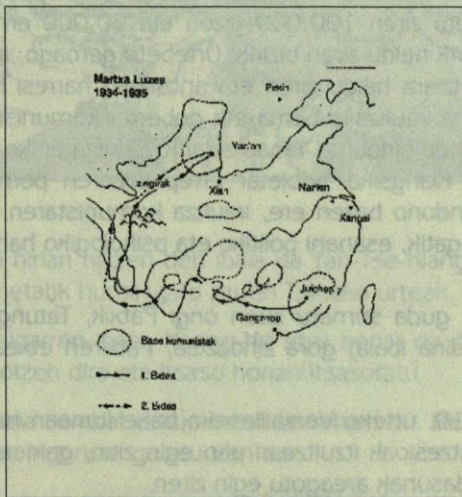
...

Emengo oiturak eta traskalkeriak ikasi ta gero, orko oiturak ede-

rrak utzi nai ba dituzu, utzi; eta emengoak artu nai badituzu, gogoak ematen dizuna egin...³¹.

Patxi Txinako lurretan- Wuhu, Tatung, Hanshan, Chaohsien...- igarotako urteak ez ziren lasaienak izan.

Haren bitzta baldintzatu zuen, Japon eta Txinaren arteko guda aurreko urteetan komunistak indartsuagoak ziren alderdietan, misiolari euskaldun batzuentzat ez zen bitzta erreza izan. Arrazoia 1934-35 burutzen ari zen "Martxa Luzea". Patxiaren ingurunera iritsi ez zirela dirudi, hurrengo mapak adierazten digunez:

Baina ziur gertaera hauen berri jasoko zuela, beste euskal misiolarien egoera zela eta:

"...Gu bizi garen alderdi honetan ordea besterik da, emen oso gaizki gabilta, eta gutxiena uste dugunean ezbearreko izugarrikerien bat gertatzea ezta bat ere arritzekoa izango. Ipar, ego ta eguzki-alde guzia komunistak harturik daukate oso-osorik; itzal-detik, eguzki sartze-aldetik daukagu bakarrik iges egiteko bidea.

...

(31) 1934. urteko epailean Zeruko Argia aldizkarian agertutako artikulua bat. Garesako B.A, Txinako misiolariak idatzitakoa.

Gure mandarinato ontan eta Huosui-koan eta Kantauri-ko Frantziskarren misio barrutian gora ta bera dabilta lapur oiek. Aurrera ere gauzak onen gaizki badijoaz, misio- orrek nekerik asko ikusi bearko du noski, beren etxe guziak erritik kanpo, bazter lekuetan dauzkate eta...³².

"Martxa Luzea", armada gorriak, Txinan zehar burututako ibilaldi luzea izan zen. Ibilaldian zehar, Guomindag armadaren eta Gerrako Jaunen aurka eraso gogorak eginez, munduko lurralderik zaileneta-koan barrena 10.000 kilometroko bide bihurria ireki zuten, Txinako Ibai engainagarri, mendi malkartsu eta zingira liskartsuetan zehar. Kiangsitik abiatu ziren 100.000 gizon eta 50.000 emakumeetatik, 10.000 bakarrik heldu ziren bizirik. Urtebete geroago, ipar- ekialdeko Shensi probintziara heldu ziren eta antzinako harresi handiaren hegoaldean, gune iraultzaile berria eta gobernu komunista ezarri zituzten, azken honen hiriburua Yanán zelarik. Ekintza epiko hura, armada gorriaren eta Kiangsiko Sobietar Errepublikaren porrot militar eta politikoaren ondorio bazen ere, iraultza komunistaren aitzindari izan zen, eta horregatik, esanahi politiko eta psikologiko handiko gertaera da.

Hurrengo guda sumatu zuen ongi Patxik, Tating parean Yan-Tse-Kiang (Urdina ibaia) gora zihoazela, Patxiren etxea jo baitzuten japoniarrek.

Dena 1919. urteko Versailleseko bake itunean hasi zen. Japoniak bere kontzesioak itzultzeari uko egin zion, gainera, 30.eko hamarkadan ondasunak areagotu egin ziren.

1931. urtean Japoniak Mantxuria inbaditu zuen, Guomindangak (Gobernu nazionalista, garaian zuzentzaile) eta bere ballabide garrantzitsuenak (burdina, ikatza, zementua, industria elektrikoa) galdu egin zituen. 1933. urtean, Jehol probintzia bereganatu zuen Japoniak eta 1935.era ipar-ekialde guztia kontrolpean zeukan, Pekin barne. Kostaldean zehar hedatuz jarraitu zuen, eta azkenik, 1937. ean gerra deklaratu zion Txinari. Txinako bi alderdi indartsuenak batera borrokatu zuten Japonen aurka: komunistak eta nazionalistak (Guomindang).

(32) 1934. urteko azaroan Zeruko Argia aldizkarian, "Txina-tik berri txarrak" Dimako Fernando A misiolariak idatzitakoa.

Shanghai hirian hiltzen den ibaia da Yan-Tse-Kiang (ibai urdina). Patxi ibai honetatik hurbil igaro zituen Txinako urteak.

Txinako bigarren ibaia, Hoang-Ho (ibai horia) da. Biak Tibet-eko mendietan jaiozen dira eta Itsaso horian itsasoratu.

Ibaiak, Txina hainbat eskualdetan banatzen du. Dena den, kultura bi ibai hauen inguruan garatu izan da.

Txina 56 etniaz osatuta dagoen lurralde batua da. Hauen artean "Han" izenekoa da handiena, populazio osoaren %92 suposatzen duelarik. Beste 55 etnietan, 5 milioi baino gehiago dira zhuang, manchúes, hui, yi, miao, uigur, tujia, tibutiarrak eta mongolak. Hauetatik handiena 15 milioirekin zhuang etnia.

Guda, 1945. urtean amaitu zen, Estatu Batuek Hiroshima eta Nagasaki-n bonba atomikoak leherrazti zituztenean. Atzerritarren okupazioak Txinaren barneko oreka politiko-militarra aldarazi egin zuen, komunistak garaile atera zirelarik (nazionalisten gaitetik).

Gerra urte haietan komunistek lortu zuten herriaren laguntza, erasotzaile atzerritarren kontra erresistentzia nazionalerako egindako deien erantzuna zen. Atzerritarrek eta beren zapalkuntzek nekaza-

riengan sortutako xenofobia iraultzako helburu politikoetarako mugimendu nazionalista moderno bihurtzen jakin zuten.

Sentimendu nazionalista eta gizarteko iraultza asmoek elkarri lagundu zioten garai hartan, neurri batean lurjabe handien portaeragatik. Gune askotan Guomindang-aren armadarekin batera ihes egin zuten, eta gelditu zirenek, nahiago zuten japoniar inbaditzaileekin elkarlanean aritzea.

Honela nekazariak lurjabeen bi alderdi ezagutu zituzten: ekonomia aldetik zanpaketarena eta nazioaren aldetik tradizioarena. Komunistek bi alderdiak konbinatu zituzten eta klase borrokarekin batera borroka abertzalea ere aldarrikatu zuten. Azken helburua, nekazaritzako eliteei lurrak kendu eta nekazariari banatzea zen.

Japoniak Bigarren Mundu Gerra galdu zuenean, Txinan nazionalisten eta komunisten arteko tregua amaitu egin zen. Elkarren arteko gerra zibila hasi zen. Nazionalistak jendez gehiago ziren eta Estatu Batuetatik armak eta dirua lortzen zituzten. Hala ere, komunistek azkar lortu zuten garaipena, eta historian izandako adibide harrigarrienetako bat izan dira. Indar txiki (baina adoretu eta ongi antolatutako) batek, herritarren laguntzaz indar nagusiagoari (baina herrian gaizki ikusiari, adorerik gabeari eta gaitasunik gabeko buruzagiek gidatuari) irabazi egin zion.

1949. urteko urriaren 1ean Mao Tse-tungek Pekinen Bake Zerutiarreko Atean zutik *Txinako Herri Errepublikaren* sorrera ofizialki aldarrikatu zuen.

Txinan iraultzak irabazi egin zuen, eta marxismoaren iraultza-ikuspegiari ez bezala, nekazalgoa (eta ez hirietako langileria) izan zen gidari. "Yan án – go izpirituaren" arabera balore berdintzaileak eta aszetikoak ezarri ziren.

Txinang Kai-Shek (nazionalista) berriz, bere garaitutako soldadu eta burokratekin Taiwan- era (Formosa) joan zen ihesi eta han ezarri ziren Estatu Batuetako VII. flotaren laguntzaz.

Mao-ren gobernuarekin misiolariak gero eta zailagoa zeukaten beren lana. Euskal Herriko misiolari guztien patua ez zen berdina izan. Etxeberria ez zen salbuespena izan eta lau urtez, (1949-1953) komunisten menpean egon behar izan zuen:

"Komunistekin egon nintzen ni lau urtez etxean. Etxea kartzela bihurtu zitzaidan, espetxea bezalaxe. Eta bertsoak idatzi nituen egunerokoa eginez, egunero, egunero, egunero; eta idatzi, utzi eta handik zortzi egunetara ikusi berriz eta garbi ipintzen nituen"³³.

1953. urtean, *Formosara abiatu zen (gobernu komunistaren aginduz), bertan zegoen politika atseginagoa egiten baitzen, Patxi bere eginbeharra aurrera eramateko; erlijio kristaua zabaldu. Tamalez, komunistek Patxi soinean zuenarekin bakarrik utzi zuten, eta aipatutako egunerokoa eta Txinan burututako beste hainbat idatzi bertan gelditu ziren. Ondorioz, Patxiaren bizitzaren garaiko zeinu askok Ekialde Urrunean galduta jarraitzen dute.*

Gero itzuliko bazen ere, oraingoan, bi urte igaro zituen Patxi Formosa aldean, 1953. urtetik 1955. urtera. Honen arrazoia, Euskal Herritik jaso zuen agindua: Olabidek itzultitako Bibliaren inprimaketa prestatzea.

"Nere eskerik ez zen izan Formosatik Euzkadira itzultze hartan.

Orduan, hantxe, basarritalde polit-politean nintzen, eta 1955eko irailaren azken igandean, Lolola erki nagusiko jesulagun eskudunari idatzi nion, Olabiderena argitaratzeko zerbait egin behar zuela. Guk eskutitzak etxeko nagusiari uzten genizkion, egokieraz bidali zitzaizkion. Biharamonean, nere baserri txikian nintzen eta illuntzean, hango nere nagusia nere bila:

(33) Garmendia, ibidem, 8-1.

-Baina, zer zablitzza? Eta, urrutizkinez deia neretzat Euzkadira itzuli nendin, Olabiderena argitaratzeko.

Horrela, nere bila zebiltzala jakiteak harritu ninduen. Baina Erromako Jesulagun Nagusienaren agindua zela... eta, nik isillik egon behar”³⁴.

Hiru urtez (1956-1959), Etxeberria Europara itzuli zen, hauek Erroman eta Bilboko Indautxun egin zituen. Atzean Txina eta bertan bizi behar izan zituen egoera gogorak. Ekialde Urrunean bizitako isolamendu behartuarekin bukatu nahi zuen:

“Txinan nenbilenian, ero-ero ezer jakin gabe kankalu aundi baten antzera bizi nintzaizuen. Orain begiak zabaldu zaizkit; eta, orduan bezala egoteari motz derizkiot”.

[Erroma, 1956, epailak 24]

Aberriko berrien behararekin batera:

“Irakurtzen dakinarentzat Zeruko Argian berri sorta egokiak agertzen ditun. Agertzen ez diranak ere, noski. Beldurr izugarriya egia aitortzeko. Bildurak ez din aberriya eraikiko”.

[Filipinak, 1967 Epailak 30]

Bere jaiotetxearen berri jakitea, gero eta urrunago orduan eta maiteagoa, Patxik ahaztu ezin duen parajea:

“...Euskalerrria utzita, zuen ondotik urrutiratzen naizenean. Gure etxearen itzala ezin arrapaturik ementxe ibiltzen naiz. Eta, beti beldur batek ito biarrian bezela nauka: oraindik gure jayotetxiaren itzala agertzen zait... eta, alako batian itzailko balitz? Ai nere anal Jomari!! Ba’zeneki nolako zotiñak sortzen zaizkidan!!!”.

[Erroma, 1957, Ilbeltzak 24]

“Bildur pixka bat ere badaukat, beti ... Eta behin jayotetxera begira jartzen banaiz ... Gurasoak bizi ziraneko txokoari nola iraun -erazi”.

[Erroma, 1957, epailak 28]

Etxearekiko maitasuna nolakoa eta neurri gabekoa. Euskal Kulturaren indartu den sentimendua. Etxea, baserria izan baita, gure arba-

(34) Garmendia, ibidem, 9-2.

soak, jalotzen, bizitzen eta hiltzen ikusi dituen. Merdilegi, Patxi-
rentzat bere izaeraren ezkutuzkoenak gordetzen zituen, oinarritzko
identitate zeinua, eta hein batean existitzeko arrazoa.

Horregatik, bere etxea txukun mantentzeko gogoia eta honega-
tik ere, bere anaia zen Praixkuri eginiko eskaerak:

“Zuk ere unuzkero entzun edo irakurri dezu, mundu ontan izan
dela Pio Baroja bat. Oraindik il berriya da. Gizon ori ere, beti
bakarrik bizi biarrekua izan omen zan. Bañan, azken aldera beti
baño geyagori, aitortu izan omen zion, bakarrik gelditu izana
ederkitxo damaturik zegoela”.

[Erroma, 1957, Ilibeltzak 24]

Patxi bere eskutitzean egindako eskaera, anaiaarentzat
etxekoandrea. Patxi beharrezkoa ikusten zuen, emakume baten
presentzia hainbeste maite duen etxea zaintzeko. Emakumea
etxeko zaindaria ikusi ohi da Patxiaren garaiko euskal kultura. Emaku-
mea, arbasoen zaindaria, hizkuntza, hezkuntza irakasle. Familiaren
oinarritzko gunearen zeladore.

Bidalitako lanarekin bukatu ondoren Formosara berriro...

... baina beti ere Txina gogoan:

"Izan ere, orain neu nagon txoko ontara, Txinan utzi genituen kistarren berri etzaigu askorik etortzen. Ayek bai esan ziguten: -Itzuli gero, aguro!! Eta alaxe usten gendun. Berialakoxe batean itzuliko ginela. Bañan, Euskadiren askatzea eta Txinann gorritea auste, ez datoz gerok nai genduken bezin arin!! Gerok ote-gera errudun? Berr añã aletin ez ote-degu egiten? Dagigun baño geyago zer egin berr degu?"

[Formosa, 1963, Ilbeltzak 21]

Jaioterritik at egotearen atsekabea inoiz ere ahaztu ezinekoa, honela adierazten du gure Etxeberriak. Nahì zuelako abiatu zen erbestera? Guda zela eta? Behartuta? Erantzuna ez da hain argia, agian denetatik pixka bat. Bere eskutizetan ez du honakoa adierazten, baina urruti egotekoaren mina behin eta berriro:

"Bein, Txinan giñala, Etxabe azkoitiarr eta beste batzuk gaztelako otorduak alphanu zizkitek. Ollaskoak. Angulak! Lebatza. Ta al zekiat beste zer!! Ayeta. Gero esango ditek, onera etorri ez gendula ezer utzi!!

Bai!! Lagun zãrr!! Aberriya uzten denean, biotzaren iru laurden an gelditzen dittuk! Ez bait-gera arrizkoak!! Guztioak Yaun eta Yabe geron gorku ez ballitz, aspaldi ontan, emendik alde egiñak giñuzkek!!!"

[Formosa, 1963, IV-8]

"Zu, berr bada, arritu egingo zera, ni beti jayotetxian pentsatzen nabillala esaten dizudanean. Izan ere, etxetik urrutlago eta etxia goago.

Dakigunez, neronek hogei eta amarr urte nitun arte, etxera maiz agertzen nintzan. Orrela, jayotetxiaren irudiya nere mami eta izate biurtu zitzaidala esan diteke".

[Formosa, 1959, Ilbeltzaren 21]

Formosan, Patxiren eguneroko bizitza, hainbat ekintzatan zaitzen zen, alde batetik meza eman:

"Nere eguneroko meza aita zanarentzat eta zuen guztiontzat eman diñat: bai Lekunategitarrentzat ere. Eta, beste lengusu eta aideak àztu gabe. Jainkoaren Aginduetako laugarrena neretzat

ere Indarrean dagoanik ez diñat âztu nai izaten”.

[Formosa, 1973, Ilibeltzak 11]

“Emen iru apaiz gaitun ... bañan, atzo ere bakarrik egin bearr izan nizkiñan igande-arratsaldeko lanak ... bi meza emanez. Eta, pozik oraindik ere orrenbeste egin dezadan on naizelako”.

[Formosa, 1971, Agustuaren 30]

Bertako umeen eskola irakasle ere bazen, mendi aldean aurkitzen zen eskola batean:

“Gaur bertan goizean mendira yoan naiz. Antxe umetxoen eskola bat degu: emen ditudanetan urrutienekoa. Udan ayek ere oporr izaten dituzte. Beraz, ikastekoak gaurr bukatzen zituzten. Goxoak eraman dizkiet. Itz egin diet. Onak izan dite zen esanez ari izan natzaye”.

[Formosa, 1964, VI, 30]

Eta misiolari guztien ekintza gidaria; aurkitzen diren lekuetan fede kristaua zabaltzea:

“Bañan, beldurr zorotan zergatik ibilliko gera? Emengoel onako auxe beren buruetan ezin sarrturik nabil: alegiya, Yaungoiko Bakarra gure Aita dala! Aitari itzala eta begirapena eta alakoxe beldurr berexiya izan bearr diogula, egi-egiyal”.

[Formosa, 1973, Uztailak, 13]

Lan antropologikoa egiten jarraituko du Formosan ere bai, bertako ohiturak deskribatu ezezik, eskutizetan ere hangoen argazkiak bidaltzen ditu, erreportai osoak osatuz:

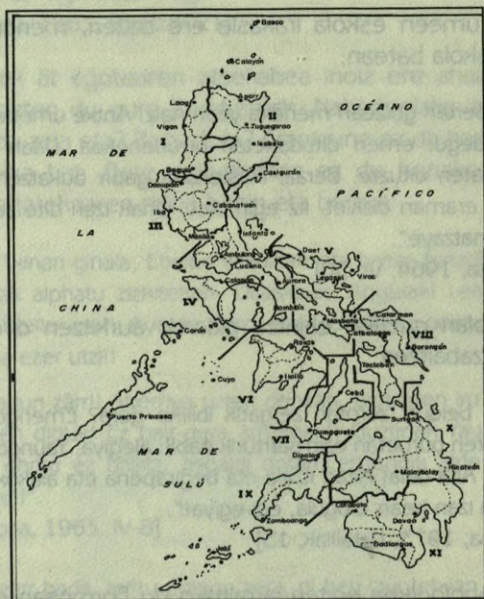
“... musikeruak ditun. Astean bi aldiz neregana etortzen dituan len dakitena borobiltzeko asmoz ... Bañan ez uste izan soñujotzalle oriek erriko aritzen diranik. Emen alako oiturik ez diñe. Norbait lltzen denean, iladakoaren etxera deitzen zione an etxekoen negarra arintzeko eta angoei biotza alaitzeko. Alakoetan iladakoaren etxekoak beren izena asko ederrtzen diñe alako gizon apañak beren ondora eramanez. Noski, soñulariek ez ditun musu-truk joaten eta txanponak ziskuan itzultzen ditun beren etxeetara”.

[Formosa, 1973, Ilibeltzak, 11]

"... Bañan, àztu egin zain: emen eta Txina andian ere bai, lutoz dabiltzanean ofhetako txuriak jazten dizkiñe".

[Formosa, 1973, Uztaillak, 13]

Hamalau urte egin zituen Patxik Formosako bigarrenaldi honetan. Misiolaritzaren azkeneko urteak, Filipinetan, Ilo Ilo-n.

Azken urteetan bere betiko eginbeharrak egiten jarraitu zuen:

"Gaur ere goizeko lautan maindreak utzi dizkiñat: gelenetan olatsu egiten diñat. Alperrak artzen nauenean etzanda gelxeago egoten naun. Bañan, gutxitan. Zutik ibiliz otzak ez gaitula artuko ondotxo zekiñagu. Iluntzetan, berriz, zortziterditan lotara. Orduko zer-egin guztiak bukatuak izaten dizkiñagu. Eguerditan lo-kuluxka: batzutan ordu-erditxo, iñolzka gelxeago".

[Filipinak, 1979, Epallak 21]

"... egun osoz emengo izkuntza ILONGO ikasten ere asperrtu egiten naun. Gero, berriz, Igandeetako nere mezan ingelesezko

itzaldia idazten hasi naun: buruz asmatzea baño obe delako. Motx-motxa ... mezetakoan itzaldi luzeak egitea orain iñork ez din nai izaten. Entzuleak lo- arrtzen diñé”.

[Filipinak, 1977 Epailak 5]

Tayeldarrak (Filipinetan mendialdean bizi den herria) egin zituen lagun. Hauen ohiturak deskribatu ezezik, euskal kulturarekiko antzekotasunak aurkitu nahian, lan etnografikoan oso erabilia den azterketa konparatiboa ere burutzen du:

“Emengo menditarrak, gauerdiko yauparenn zai egon bearr bait-diñe ... tartean dantzaketak beteko diñe. Bañan, orien dantzak oso bestelakoak oi ditun. Gaztiak gaztiekin nâstu gabe, eta, zâr agoak kidekoekin. Iya gauero biltzen ditun ikasteko. Tayeldarr auek oso dantzazaliak ditun”.

[Formosa, 1962, Lotazillak 13]

“Bi illabete ta erdi menditarrekin izan naun. Ez euskladunon menditarrak geralako, bañan bai aien izakera euskaldunena bezalako delako gai askotan, ayek maite eziñik ez diñat izan. Gaiñera, gizakeraz ere beste auek ez bezalakoak ditun: segallagoak, biotz xamurrago dutenak, eta iñori ziria sartzeko asmorik bein-ere ez dutenak”.

[Formosa, 1961, libeltzak 11]

Badirudi, azterketa antropologikoa beste alor batzuetara ere zabaldu zuela, eta azkeneko urteetan, handik pasatako euskaldunen aztarnak bilatzen hasi zen. Hauen abizenen bilduma antzeko bat burutu zuen.

Urteak aurrera doaz eta gure Patxi zahartzen doa, bere bizitzaren 51 urte erbestean, misiolari modura igaro eta gero, badirudi betiko lanak burutzeko gai ez dela:

“Elizako lanerako betik gabe diranean, tartean neri uzten zidane: aztuazkoan beste lanen bat ere bai: utsaren urrangoa, noski. Estuasunekorik ezertxo ere ez. Bestela, nere burua bearrtuko nekela, eta garalan baño len zulora eramango nindutekela”.

[Filipinak, 1983 Urriaren 11]

Hurrengo pausoa Euskal Herrira itzultzea, dagoeneko Patxi 82 urte ditu:

"Betiko alderdi oietara joan nadin bultzaka asi zaizkidan, ezin zienak amor-eman, nere buruari auxe esaten zionat: "bai, Euskalerrira bizi ezaten joan, eta an eztulari ezin eutsirik ibili: bertan goxo egiten bádet, behintzat, nere buruarai lan gutxiago emango zionat".

[Filipinak, 1982 Dagonollaren 19]

1987. urtean itzuli zen Patxi bere aberrira. Nahiz eta noizean behin bere jaioterrira abiatu, denbora gutxiko bisitaldiak izaten ziren. Gehienetan bere arreba Benitaren etxean igarotzen zituenak.

Oraingoan betiko izan zen itzulaldia. Familiakoek ez zutela ez lekurik ezta dirurik Patxi bere etxeetan mantentzeko, eta Benitak malko tartean adierazten zidanez, Patxik Jesulagunen egoitzara joan behar izan zuen, Loiolara:

"Loiolara ekarri naute. Etortzerik ez nuen eskatu. Berrogeita hamalau urte haundi erbestean eman ondoren ... lehengo ez da Euskadi. Gizartea erabat aldatu da. Hau ez da nik utzi nuen Euskal Herria, ez burubidez, ez hizkuntzaz"³⁵.

Itzultzeko erabakia hartzea ez da erraza izaten. Nahiz eta erbestean egondako urte guztiak, egun eta gau, jaioterriarekin hango jende eta lurrekin amets egin.

Itzultzerakoan bere ametsetan egindako espektatiba guztiak jauzi egiten dira. Etsi-etsian oroitutako guztia, amestutako guztia, denboran etenda bezala aurkitu nahi du, nahiz eta jakinaren gainean izan hori ezinezkoa dela.

Itzultzean ikusi duenez, gauzak asko aldatu dira; kaleak, jendea, etxeak, modak, harremanak eta afektuak. Honek guztiak askotan lekuz kanpo aurkitzea sentiarazten du, eta ezagunetik (erbestetik) ez itzultzeko gogo.

Patxik urteen harian aldatutako Euskal Herri ezberdin bat aurkitu zuen. Hainbeste amestu zuen aberria ez zen jada berdina. Berarentzat 1933. urteko abuztuaren hasiera zen oraindik, Euskal Herriarentzat, urte hura beste garai bateko kontuak zen.

Azkeneko urteak, betiko lagunekin eta euskal jai eta ospakizu-

(35) Garmendia, ibidem, 2-1.

netan igaro zituen, badirudi beldurra ere bazuela garaiko Euskal Herria aldatua ezagutzeaz.

Ez zuen ahalegin gehiagorik egin. Bere aberrira itzuli zen eta ez zuen jada bere gogoko lekurik aurkitu. Azkeneko gogoeta heriotza, bere lagun zen Tomas Garbizu musikariaren heriotza aitzaki:

"Eguna bezain laister

Urteak amaitu:

Zabalik ataria

Andik nai det sartu.

Goibelaldi txatxuak

Betiko baztatu...

Biotz barrengo labe

Ez det nai banandu"

Patxi Etxeberria, 1989. urteko abenduaren lehenengo egunean hil zen.

Bakoitza bere denboraren eta historiaren seme-alaba da. *Bakarrak eta originalak gareneko ideia mantentzeko beharra sortzen zaigu.* Baina gure ekintzak; kultura, historiak, ingurune, e.a konkretu baten baitan daude. Erantzunak ezberdinak izan daitezke, baina beti ere testuinguru jakin batetik aterako ez den erantzuna.

Bibliografia

Barandiaran, Jose Miguel de: *Curso Monográfico de Etnología Vasca*, Jose Miguel de Barandiaran Fundazioa, Colección Sara nº4, Ataun.

Barandiaran, Irizar, Luis *Barandiaran' dar Jose Miguel Euskal Kulturaren Aitalen*, Kardaberaz, Donostia.

Barruso Bares, Pedro & Picavea Salvide, Pedro "Andoain en 1900: Análisis demográfico, económico y social de un municipio guipuzcoano a principios del siglo XX", Leyçaur 3, Andoaingo Udala, Andoain.

Castresana, Luis de "El sitio donde se nace" ABC, XII-7, Madrid.

Dueso, Jose L. ? *Mosotros Los Vascos, mitos, leyendas y costumbres*, Lur, Donostia.

Dimako, Fernando A "Txinatik Ber'i Txarrak", Zeruko Argia, Azaroa, Irulñea.

Etxeberria, Francisco de "En Andoain" *Anuario de la Sociedad de Eusko=*

- Folklore III*, Creencias y ritos funerarios, Eusko- Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos.
- , "Andoain" Anuario de la Sociedad de Eusko=Folklore IV, La religiosidad del pueblo, Eusko- Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos.
- , "Pueblo de Andoain" Anuario de la Sociedad de Eusko=Folklore V, Establecimiento humano y casa rural, Eusko-Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos.
- , 1937/1986 *Urte bitarteko Patxiren arrebak (Benitak) dituen, Eskutitzak*.
- Etxeberria, Guillermo: "Aita Patxi Etxeberria (Andoain 1900-1989)" EGAN 2000-3/4, 117-120, Donostia.
- García de Cortazar, Fernando & Fusi, Juan Pablo: *Política, Nacionalidad e Iglesia en el País Vasco*, Txertoa, San Sebastián.
- Garesako, B.A: "Txinako Legeak". Zeruko Argia, Epaila, Iruña.
- Garmendia, Elixabete: *Patxi Etxeberria (1900-1989)*, Eusko Jauriaritzaren Argitalpen zerbitzu saila. Donostia- San Sebastián.
- Grinberg, Leon & Grinberg, Rebeca: *Migración y Exilio Estudio psicoanalítico*, Biblioteca Nueva, Madrid
- Lasa, Bergara Xabier: 1994, *Gerra Zibila andoaindarraren begietatik*, Manuel Larramendi Kultur Bazkuna, Andoain.
- , 1994, "Gerra aurreko eta ondorengo Euskal Antzerki herrikoia" Leyçaur 3, Andoaingo Udala, Andoain.
- Olano, Bingen: ¿ ? *Aita Patxi Etxeberria. Bingen Olanoren begietatik*, Andoaingo Udaleko Euskararen Normalkuntzarako Batzordea, Andoaingo Udala, Andoain.
- Rodríguez Ranz, J. Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II. República*, Fundación Social y Cultural Kutxa, Donostia-San Sebastián.
- Unciti y Ayerdi de, Manuel: *Los Comienzos de La Gran Aventura, 50 años de misiones diocesanas vascas*, Manuel de Unciti, Lizarra.
- Gaiak Donostia: 1994, *Txina: Iratzartzen ari den herensugea*. Gaiak, Donostia.

Otso txintxoia

José Luis PADRÓN

Bada espantuzko eta soseguzko giro limurtzaillea Juan Mari Lekuonaren kultur sorkuntza osoan, kandelaren argi dardaratipean kopa hautsi bat agertuko lukeen koadro expresionistarena, giro samur eta zaurituaren modukoa. Basatia izateari guztiz utzi ezin dion otso txintxoia. Biografiak dio 1927an OIartzunen jaio eta herri-literatura eta euskal kultura irakasteari eskaini diola bere bizitzaren zati handia. Garrantizkoena hala ere, denborarik inportanteena, ordea, poesiari eman dio. Bete-betean bizi izan da Lekuona poesiaren lurraldean, hizkuntz poetikoa norberaren bizitzarekin endredatzen den ahalegineraino. Eta poesia izango da Lekuonarentzat, gizakiaren bidea, salbazioa eta bizitza, guztiz argi eta modu etengabea esprezatzeko gertalekua. Hark badaki eta orain hilabete batzuk oparitu zigun *Juan Mari Lekuona, kezkaren antropologoa* jardunaldia, bertan egiaztatutako baitzen bere olerki lanari borborka nabaritzen zaion argitasun lirikoa edota iluntasun argia. Poeta honi buruz, beste poeta batek, Xabier Letek, etengabeko goraiipamenak egin eta haren hausnarketa, tratatibide, dardar eta arnas zenbait bereganatu ditu. "Jakituria baten bilakabidean erdi umezurtz izan garenontzat -idatzi du Letek-, irakaspen iturri izan diren maisu bakanez garrantzi handia izan dute. Nire kasu partikularrean izen batzuk aipatu behar banitu, Koldo Mitxelena, Julio Caro Baroja eta Juan Mari Lekuona aukeratuko nituzke".

Lau poema liburu argitaratu ditu Juan Mari Lekuonak: *Mindura gaur* (1966), *Muga beroak* (1973), *Ilargiaren eskolan* (1979) eta *Mimodramak eta ikonoak* (1990). Poeta ibilbidea marraztu duen liburu bakoitzak du bere historia, ezberdinak eta osoak dira haiengan

poetaren sentsibilitateak, baina, dudarik ez baleztatzen badugu zerulur aunitzez osatutako kabi borobil bat bezalakoa dela haren obra poetikoa, edo beste modura esanda, liburu bakar batera lotu ditza-kegu lau olerki bildumak. Alpatu lau liburuak irakurri eta gero, gureganatu dezakegu Lekuonaren pentsamenduari, izaerari eta barne fisionomiari buruzko ideia sakona. Baina Juan Mari Lekuonaren izaera intelektualaren irudi zehatza –eta berehala– osatu nahi duen orori, komeniko zaio Euskal Herriko Unibertsitateak, 1996an kaleratu *Ibilaldialtinerario* ezagutzea, antologia bilduma elebiduna, ibilbideari buruz idatzi hainbat azterketa kritiko nabarmenez gain, Lekuonak berak bere poetikari buruz izkiriatu bilakabidea dakarrena hain zuzen. Antzeko gogoz dator 2000. urtearekin, Susak, Koldo Izagirrearen zuzenbidetik kaleratu bilduma. Erreferentzia bibliografiko ezinbeste-koak.

Juan Mari Lekuonaren poemagintzara hurbildu ahala, sinesdunaren barne azal tiratuak sentitzen ditugu poema bakoitzak daraman gurutzean. Itxaropenaren gelditasun etsiak guztiz hartua dirudi poeta, bizitza zaion giza gaueko bake honetan. Zerua hutsik aurkitu duen teologoa iruditzen zait orduan Lekuona. “Krisiaren argizaria dario, poetaren talaiari dagokionez, jardun poetiko guztia”, asmatzen du Anjel Lertxundik. Lotsarik gabe, barkamenik eskatu gabe diot, gure zorionerako Jainko ahalguztiduna hiltzen zaiola Lekuonari *Mindura gaur* lehen olerki liburuko eskuetan. Gizakiari hasiko baitzaio otoitzean une horretatik aurrera, eta poesia izango da heriotzerako bideraketa baino bizitzara ematen duen herri kalera bidean jarriko gaituen otoitza bezala. Bizitzak kezkatzen du, ez heriotzak. “Jakinez jakin, sinetsi-zalantzan, itxaron-etsi, maitatu-gorrotatu etengabe eta jarraikoan” dio Patxi Ezkiagak. Hor datza Lekuonaren olerki lanaren giltza, helmugarik ez duen gizaki-izate-ibilaldian hain zuzen. Kezkan bizi garela eta kezkek biziartzten gaituela.

“Juan Mari Lekuona dugu euskal poeten belaunaldi biren (edo gehiagoren) arteko zubi” adierazi du Felipe Juaristik. Jon Kortazarrek, berriz, “Juan Mari Lekuonaren poesigintza, 50ko hamarkadatik 80koaren amaiera arte, garai horretako euskal poesiaren bilakaeraren metafora da”. Halaxe da, bai, baina baita ere irakurleok eta sortzaile berriek berreskuratu beharreko pentsalaria.

Bere obrak, gure tradizioa eta modernitatea biak elkarrekin biltzen baititu. Orixe dago ilargia bezain zurbil. Lizardi dago izarrak

lokatzetan islatzen. Lauxeta dago heriotzaren postal zerrendak zenbatzen. Antonio Valverde margolaria, Valverde kantariaren aita, hor dago ere, neska bati koloreak gorritu araziz. El Bosco, zeruko bonbilaren argitan arrosa koloreko tabakoa erretzen. García Lorca, arratsaldeko zapi gorria lepoan loturik. Aresti eta Blas de Otero, bolbora fabrikako lanetik irtenda. Eta Chillidaren esku keinua. Eta Barandiaran otsoekin jolasten. Eta Oteiza auto hegalarian aurrera eta atzera ibiltzen... Baina, batez ere, ahots propioa dago, gizakiak eta gure herriak bizi duten kabituezin honetan, beti jakituriaren, kulturaren, memoriaren, hizkuntzaren hotsik sakonena gizarteratzen bakarrik jarraitu duen poeta. Azkenik bidean bakarrik aurkitzen baita poeta, bakarrik aurkitzen baita, nahiz eta 75 urte bete dituen honetan, Marilyn Monroe, "Meretrix opari triste", zorionak zuri kantatzen, zorionak beti.

Kezkaren antropologia

Donostiako Koldo Mitxelena kulturunetik, jardunaldi ezberdinen bitartez, euskal idazleei buruzko azterketa kritikoa gizarteratzeko premiaz egiazko adierazpena egin zen une beretik bertaratu zaizkigu, gure garaiko kulturaren, modernitate erreferentzia, askatasun espresibidea eta pentsamendu ideia diren literatur sortzaileak, hala Jorge Oteiza, Pablo Antoñana edota Bitoriano Gandiaga. Korda berekoa dugu hemen aurkezten dugun gehigarriaren protagonista nagusia: Juan Mari Lekuona Ikerlaria, irakaslea, euskaltzaina eta poeta.

Bereizitasunetariko bat, duen sentsibilitatearen aniztasunean aurkituko dugu. Horregatik uste dugu Juan Mari Lekuonaren obra, bere osotasunean, badela eta izango dela joan berri den mendeko biziera eta sentiera interpretatzeko tratabide ekidin ezina, baita kultura beraren izate guztiz biderkaria eta bizitza bera ere ulertzeko baliabidea.

Bada hala ere, Juan Mari Lekuonaren diskurso zabala, modu oso nabarian eta era etengabean, sakontasun osoz eta erabat herriratzen eta espresatzen zaigun gunea: poesia. Kultur aztertzaileen artean duarik ez dago, azken mende erdian Juan Mari Lekuona poetaren egiteko garrantzitsua goraiatzeko orduan. Arrazoiz esan dezakegu, beraz, haren hitzak, haren poesiak eta haren giza zentzumenak

euskal poesiaren garai bat eta esateko modu bat zehaztu dutela. Ezin gara horregatik harritu, azpimarratzen badugu, Juan Mari Lekuona, Euskal Herrian, modernitatealdiko poesia-gailurtzat kontsideratua dagoela. Bere poesia, irakurria, kantatua, aipatua eta sentitua, 50eko hamarkadatik 70ekoaren amaiera arte, esperantza berri bat eralki zutenen ahotan izan zen. Historiari izena, poetek eta intelektualek jarri zioteneko garaia zen hura.

Juan Mari Lekuonaren obra poetikoak esan nahi duena, plantatzen diguna eta belaunaldi berrientzat dakarrena dugu aztergai galbiderik ez daukan saiakera bilduma honetan. Saiakerak eta maisu lanak, irakaspenerako bidera ekartzeko irakurlea eta hori nahi luke, humiltasunez bada ere, omenaldi keinua baino ikerketa lekua behar lukeen ale honek, bide horretan aritu, borondate horretarantz gerturatu.

Horrela, Patxi Ezkiaga eta Andu Lertxundi idazleek eta Mirari García de Cortazar, Pello Otxoteko eta Alain López de Lacalle poeta gazteek, Donostiako Koldo Mitxelena Kulturunean, 2002ko apirilaren 15tik 18ra bitartean ospatu *Juan Mari Lekuona, Kezkaren antropologia* jardunaldien burkora ekarritakoak jaso dira barrualde berezi honetara.

Begirada berria, aztertzailea, kezkaren antropologiaz, Lekuonaren poesigintzan giltza den kezkaz, itogarria bezain bizi-arazlea den jakin-ez jakin, sinetsi-zalantzan egon, itxaron-etsi, maitatu-gorrotatu etengabeaz. Juan Mari Lekuonaren poemagintza garaiko ikurren eta munduko egoeraren argira interpretatuz. Taupada ezberdinak. Arnasa berbera.

Juan Mari Lekuona: Argiaren polena

Patxi EZKIAGA

Hitzaldi hau lau zatitan banatu dut, Juan Mariren poetikan aurkitu dudan zenbait arlo lantzeko asmoz. Lehenengo zatian irudiak bere obran duen garrantziari ekingo diot, eta irudia lantzeko erabiltzen duen teknikari. Bigarrenean, formen analisiari ekiten salatuko naiz. Hirugarrenean, aldiz, Lekuonaren surrealismoa aztertzen ahaleginduko naiz, azkenean bere olerkigintzaren biluztasun isilari ekiteko. Badakit hauetako arlo bakoitzak beharko lukeela analisi askoz zabala-go eta sakonagoa, baina nahiago izan dut galari modu orokorrago batean ekitea, ikuspegi osoago bat ematearren. Hori izan da, bederen, nire asmoa.

I. IRUDIAREN ARTISAUTZA

Pound-ek "istant batean, lipar batean konplexutasun intelektual eta emozionala sortarazten duen zerbait" bezala definitzen du irudia. Horrek esan nahi du irudiak bi aurpegi edo funtzio dituela: intelektuala eta emozionala. Alde intelektual horrek ere bi arlo betetzen ditu: alde batetik, objektu naturalaren irudi bisualizatua; bestetik, objektu natural horri berari buruzko kontzeptua.

Beraz, hori horrela izanik, begi bistakoa dugu zein garrantzizkoa den irudiarekin loturiko zurruntasuna eta zehaztasuna. Horri esker, kontzeptua ez da izango irudi bisualizatuaren araztasuna lausotuko duen ideien nahaste-borrastea. Terminologiaren zurruntasunari eta

zehaztasunari buruz ari garenean, batik bat irudiaren funtzio intelektualari buruz ari gara.

Horren guztiorren azpian, Lekuonarengan oso garbi ikus daitekeen bezala, printzipio ESTETIKO bat dago, poemaren BARNE EGITURAREN KOHERENTZIARI DAGOKIONA. Ez dago dudarik terminologia desegoki batetik ahuldu egiten duela egituraren koherentzia eta trinkotasuna.

Uste dut, lehia hau, koherentziarena, Juan Mari Lekuonaren olerkigintzan hasiera-hasieratik sumatzen dela, eta orain arteko bere ibilaldi poetiko guztian zehar.

Bestalde, irudiak aurkezten duen konplexutasun osoaz dihardugunean, funtzio emozionala ere badaukagu buruan. Konplexutasun hori, liparraren bat-batekoan aurkezten denean, denboraren eta espazioaren mugetatik haraindiko askatasun zentzua esperimendatzeko, bat-bateko hazkunde batena, artelanik handienen presentzian esperimendatu dezakeguna.

Bat-bateko askatasun esperientzia hori, bat-bateko hazkundearena, seguruenik poemari ematen diogun erantzun estetikoari dagokio, kontenplazioak hain beharrezko duen loturarik ezari, unetxo batez denboraren eta espazioaren mugak hautsita gelditu balira bezala, gure EGO-a ez bezalako beste zerbaiten kontenplazioan.

Orduan, nik uste dut esan dezakegula Lekuonaren obran antzematen den bat-bateko askatasun inpresio hau poemaren barne trinkotasun eta koherentziaren ondorioa dela, poemaren hizkuntzaren araztasunari, zurruntasunari eta zehaztasunari esker lortutako barne egituraren perfektioarena, soinuaren, musikaltasunaren, eta esanahiaren eskutik etorriko zaiguna.

Bestalde, esperientziaz dakigu, sentimendu hau, inpresio hau, idazlearengan eta irakurlearengan, biengan, bihurtzen dela erantzun estetiko. Idazleak berak zirrara sakona esperimendatzeko idatzi duenak halako barne egitura koherentea duela ohartzen denean eta, nire iritziz, horretan datza oraintxe bertan alpatzen nuen bat-bateko hazkunde, bat-bateko liberazio eta askatasun zentzua. Era berean, antzeko munduan murgiltzen da irakurlea bera ere poemaren edertasunaz jabetzen denean, zaila izango bazaila ere idazleak esperimendatu dezakeen sorkuntzaren zirrara neurri berean esperimendatzea.

Juan Mariren poesian erreparatuta, alpatzen ari garen prozesu

hau hiru plano ezberdin eta osagarrietan gertatzen dela esan deza-kegu. Behin edo behin Ted Hughes-i entzuna diot, Ezsra Pound-i jarraituz segur aski, hauexek izan daitezkeela eskemaren hiru plano horiek. Nik, behintzat, horrela ikusten ditut Lekuonaren obran:

1. Phanopoeia

Phanopoeia hitza, irudia, agerkunde baten modura, gure irudi-
men bisualari eskaintzen zaien momentuari dagokio. Agerkunde bati
buruz ari baikara, poesiaren Tabor mendiko esperientziari buruz.
Edertasuna zein itsusitasuna, kontzienteki, gure bizitzaren osagari
egin nahi izan ditugun guztiok dauzkagu halako agerkunde askoren
oroimenak, phanopoeia, irudiak gure irudimen bisualari egin dion
erasoarena, esango genuke.

2. Logopoeia

Jauzi egin digun irudiaren irudimen bisualak, ideia-asoziazio bat
bultzatzen eta estimulatzen du.-Asoziazio hori intelektuala izan daite-
ke, edo emozionala, eta HITZAREN, LOGOSAREN bitartez egiten da.
Poema ona izango bada, sentimenduen koherentziari lotuta ager-
tuko da betiere.

3. Melopoeia

Izen honekin poemaren erritmoak eraikitzen duena adierazi nahi
dugu, hizkuntzaren soinu eta erritmoen arteko harremanek sorta-
razten duten zirrara. Hemen musikaltasuna da ideia nagusia.

Hiru arlo hauek ongi loturik eta ongi orekatuta azaltzen direnean
mintza gaitzke poemaren barne egituraren koherentzia eta trinkota-
sunari buruz.

Uste dut Lekuonaren poesia aztertzen duen edonork ikusi ahal
izango duela oihartzuarrak ahalegin berezia egin duela horretan, mai-
sutasun berezia erakutsi duela aztertzen ari garen arloan.

Juan Marik hiru faktore hauei esker lortu ditu poemaren barruko
emozio-harremanak: bat, soinuak esanahiarekin dituen barne harre-

manei esker; bi, soinuaren egiturak esanahiaren egiturekin dituzte-
nel esker; eta hiru, egituraren osotasunezko trinkotasun eta kohe-
rentziari esker.

Horregatik, esan dezakegu Lekuonarengan pentsaera sortzailea
irudietan, musikan agertzen dela; eta soinuarentzat musikaltasuna
ikusmenarentzat irudi zehatza bezain inportantea dela. Esan nahi
dut, Juan Mariren poesian osagarrien arteko harremanen mundua
guztiz antolatua, organizatua dela, Lekuonaren poemetan musikalta-
suna soinu egituratua baita, irudi zehatza pultsio bisual egituratua
den bezalaxe.

Hori aurreratuta, bada beste zerbait Lekuonaren olerkigintzan
oso nabarmentzen dena: poemaren gaiak ez du, halabeharrez, natu-
ra bera edo naturarekin zerikusirik duen zerbait izan behar. Ez beti
behintzat. Nahikoa da gaiak berezko bizitasun erritmikoa izatea, bizi-
tasun erritmiko horri esker bizirik egotea. Hau oso garbi ikusten da
koplak lantzen dituenean, egia bada ere, Juan Marik, normalean, lotu
egiten dituela biak: natura eta bizitzaren erritmoa

Hau, orain arte aipatu dugunarekin bat dator. Lekuonaren olerki-
gintza barne koherentzia eta trinkotasun terminoetan definitzen du-
gunean, bizitasun terminoetan definitzen dugu, hilik dagoen poemak
ez baitu loturarik, birrindu egiten baita. Horrekin esan nahi dugu
poemaren heriotzaren printzipioa eta koherentziarik ezarena bat eta
bera dela.

Nik gutxitan ikusi ditut irudiaren agerkundea, hitza eta musikaltasuna,
(azken batez, olerkariaren asmoen ahalbideak eta hizkuntza-
renak) Lekuonaren olerkigintzan bezain ongi bat eginik. Nik uste,
honetan antza handia du Xabier Leteren poesiarekin. Bere poemak
bategite horren fruitu dira. Gainera, uste dut, ahalegin hori prozesu
gisa ikusi beharko genukeela: lehenik, phanopoeiaren irudiaren jaur-
titzea, poemaren printzipio formala suposatzen duena; gero logo-
poeiak eta melopoeiak suposatzen duten artisauaren lana; azkenik
ekoizpen onak erakusten duen osagarri egituratzailleen barne trinko-
tasuna eta koherentzia.

Hori da Lekuonaren poesiaz lehenik eta behin esan nahi nuena.

Adibide gisa, aipatu nahi nituzke:

“Mindura Gaur” liburuko *Porlandi* eta *Azken Triptikoa*.

“Hondarrean idatzia” liburuko *Bihotza*, *Ura nigan* eta *Sua nigan*.

"Oihu ilunak espiralean" obrako *Bizileku*, *Esku 1* eta *Esku 2*.
 "Mimodramak eta lkonoak" liburuko *Izuen genesis*, batik bat.

II.- FORMEN ANALISIA

Horrela, formen analista gisan, hurbildu nahi izan dut Lekuona-
 ren poesiara formen analisi zorrotza modan ez dagoela jakinaren
 gainean; formen analisisa erabiltzen denean ere helburu estetiko ba-
 tekin erabiltzen dela jakinaren gainean. Beharbada, horrela izan
 behar du, formen analisiaren ballorik gorena poëmaren edertasu-
 na baita. Haatik, horrek ez du esan nahi beste arlo guztiak baztertu
 egin behar direnik, eta batik bat formen analisiak literaturaren inter-
 pretaziorako eskaintzen duen kontrola. Beharbada, literaturari bu-
 ruzko teoria, literaturaren historia eta literatur kritika sarriegi guztiz
 bereiztuta azaldu ditugulako gertatu da formen analisiari hartu zaion
 errezeloa.

Hau, beharbada nire burua justifikatzeko, esanda, ziur nago
 askori "Le cercle des poètes disparus" filmeko irudia etorriko zitzai-
 zuela burura, Keating-ek (oi kapitaina, kapitaina) ordezkatu zuen ira-
 kasle zaharra, Walt Whitmanen poesiaren edertasuna neurtu nahian
 zebilela, formen analisisa barregarritasunaren muturretara eramanda.

Formen analisisa dela eta, gaurko solasaldi honetarako Lekuona-
 ren olerkigintza aztertzeari ekin diodanean nire helburua ez da izan
 honako poema hau edo beste hobeto ulertzea, bere obrako formen
 analisiaren eta interpretazioaren arteko harremanak aipatzea baizik,
 Juan Mari bere obraren nondik norakoa definitzean ibilaldi luze bati
 buruz hitz egiten duen arren bai baitira konstante batzuk, hezurdura
 gisa har ditzakegunak, betiere bere olerkigintzan presente daude-
 nak.

Lehen esan dudan bezala, Lekuonaren obran bada osagarri bat
 beste guztien gainetik nabarmentzen dena: egituraren koherentzia
 ikaragarria. Egitura aipatzen dudanean poema baten barruko osagarri
 organizatu guztien arteko harremanen osotasuna adierazi nahi dut,
 osagarri horiek esanahiari nahiz soinuari dagozkionak izan daitezkee-
 la kontuan hartuta. Hau da, zein diren osagarriak eta zein osagarri
 horien arteko harremanak, antzekotasun eta ezberdintasun, oreka
 eta kontraste, jarraipen eta jarraipenik ezaren klabeetan ulertuta.

Juan Mariren olerkigintzan sentimenak adina garrantzia baldin badu gogoetak, (eta uste dut ez dagoela horri buruzko dudarik, bere poesia, oro har, oso metafisikoa baita), hauek dira egin behar diren galderak: Zein da sentimen eta gogoeta horiek adierazteko moduaren egitura? Zein dira, bere obran, soinuak soinuarekiko, esanahiak esanahiarekiko, zatiak zatiarekiko dituzten harremanak? Zein da harreman horien guztien harmonia? Beste modu batera esanda: zer ikusten da Juan Mariren poesian, formen analisi zehatza egiten bada?

Ondorio hauetara iritsi naiz:

- 1.— Lekuonaren olerkigintzan MUGIMENDUA da bortizkien senti daitekeen ezaugarria; edonon senti daitekeela uste dut, bere lehen poemetatik hasita; baina mugimendu hori ez dago gailur batera begira dagoen mailadi bateko urrats gero eta indartsuagoen modura taxututa. Aldiz, oreka ezberdinen arteko harremana da, alternantziarena, gora eta behera ari diren uhinena, kadentzien gora-behera, korlanboaren erritmoan baillitza. Horrek esan nahi du Juan Marirentzat konposizio printzipio hau ez dela bakar-bakarrik ekoizpen bukatuaren formaltasun printzipioa; konstante bat da poema sortarazi duen prozesuaren forman; konstante estilistikoa da, espresio bide konstantea, formarena bezalaxe.
- 2.— Bigarrena ere, lehenengoarekin lotuta dago. Lekuona irakurtzean iruditzen zait bizitzaren taupada KOSMOLOGIKOKI aurkeztuta dagoela, dramatikoki bainoago. Drama definitzen eta markatzen duen subjektuaren eta objektuaren arteko jokia betiere hor dago, baina uste dut bere poemetan agertzen den subjektuaren eta objektuaren arteko joko hori ez dela bai subjektua eta bai objektua zeharkatzen dituzten barne pultsioak bezain garrantzizkoa: honako pultsio hau da bizitzaren kosmologia hobeakien definitzen duena: mugarik gabeko mugimenduaren eta aldaketaren iraunkortasuna, intentsitate ezberdinez ehoa. Iruditzen zait Lekuonak kezka hau begien aurrean duela ekin diola sorkuntza prozesuari: drama behin behinekoa baita; kosmologia, ordea, amaierarik gabeko prozesua.

Adibide ezin hobea daukazue "Oihu ilunak espiralean" obrako *Begitarte 2.* poeman.

3.— Bere ikuspegi poetikoa printzipio kosmologiko horren isla izan daiteke, eta sentiberatasun eta isiltasun psikiko izugarria adierazten ditu. KREAZIO OSOAREN IKUSPEGIA da, non den-dena, gizon-emakumea eta atomoa, bizitza eta heriotza berdintasun planoan dagoen, non ezerk ezin duen itsusia edo txarra izan, non den dena Lekuonak gehienetan Jainko izenaz ezagutzen duen izaki infinitu baten bizia izan daitekeen.

Batzuetan maitasun, batzuetan bizipoza delturiko energia jainkozko batek mantentzen duen kreaio hori, moraltasun mugatzailerik gabeko kreaioa da Juan Mariren poesian. Bere obran ez dago iruzkin, interpretazio edo filosofiakeria askorik. Aurkezpen lanetan dihardu, eta poema bakoitza ikuspegi hori, modu batera edo bestera, hitzaren prisma ezberdinen konstelazioetan kokatzeko saloa da. Erretorikarik gabe. Eta horrek ere eman egiten dio Lekuonaren hizkerari bere gorentasuna, bere hedadura.

Ikuspegi orokorra da, barne eta kanpo munduei irekia, ezer ukatu gabe, ezer baztertu, ezer ezereztu gabe. Ikuspegi horretan infernuak badu tokirik, mundu honetako milioika galtzaileen isiltasunak bezalaxe. Lekuonaren olerkigintzan uste baino presenteago dago azken urteotako "underground" bizitza. Ez noa adibideak aipatzea, baina ezin isilduko dugu "Mindura gaur" obrako *Meretrix Hila* poema. Asasinaturiko emagalduari eginiko poema ez da kasualitatea.

Lekuonak asmatu egin du gure barruko ateak irekiko dituen hitz misteriotsoak aurkitzen, belearen hegaldia ekarriko digutena, kale kantoiko gizonaren ibilera, paisaia ahantzi baten oroitzapena. Garena egiten gaituen konplexutasuna iradokitzen dakien hitza, gure gorputzean, ibai bateko ura ballitz bezala, unetik unera dabilen musika entzungaitza; gure izaera lheslaria; gure garrantzi Ikaragarria, gure ezereza Ikaragarriagoa ia.

Hitzak hau guztiau istant labur batean eskain diezaguke, gainean atomoaren edo diagrama geometrikoaren sinadura daramala. Ongi da. Baina, horretaz gain, guztia bilduko duen gizakion sinadura bizia badarama, esan dezakegu egiazko poesiarekin topo egin dugu-

la, Juan Mariren kasuan bezala, gizatasunaren sinadurak ematen baitio, beti ere, poesiari bere egitasuna.

III.- BI SURREALISMO

Juan Mari Lekuona gerrak markatu duen belaunaldiko poeta da (kasu honetan hiru gerrek, 1. Mundu Gerrak, Espainiakoak eta 2. Mundu Gerrak), Txekiako Holubekin, Poloniako Herbetekin, Yugoslabiako Vasco Poparekin edo Hungariako János Pillinszkyekin konparatuko nukeena.

Denok dakigu gerren arteko garaian printzipio surrealisten markatu zutela Europako poesia. Poeta hauek guztiek, Juan Marik ere bai, nork bere izaeran sustraituta erreakzionatuko dute fenomeno horren aurrean, gertakizunek izan dituzten ondorioak kontuan hartuta, dela nazio mailan dela gizabanako mailan. Hildako milioi eta milioiek ongi asko erakutsi zuten gizakia animalia politikoa dela. Horregatik nabaritzen da idazle hauengan sentiberatasun berezi bat, honako intuizio hau agerian utzi nahiko lukeena: gu guztiok, neurri handi batean, gure gainetik dauden erakundeek eta historiaren biktimak garela. Juan Mariren barne transzendentzia sortzailea oroitzen kolektibo horren sufrimenduekin lotuta dago, hori iratzederrengan bezain nabaria ez bada ere beharbada. Irakur itzazue bere *Atabismoak* arloko poemak. Lehenengo biak, batik bat.

Oso oker ez banago, Milosz olerkari poloniarrek, etxeko ataritik soldaduen tiroek kaleko galtzada harriak nola erauzten zituzten ikusten ari zela idatzi zuen, poesiarik gehiena ez dagoela heriotza bizi den mundurako hornituta. Baina bada horretarako gauza den poesia eta, uste dut, Lekuonarena horren lekuko dela.

Lekuonaren poesiaren atzean, herri baten kontzientzia dago, Salvatore Mitxelenak hainbestetan alpatzen zuen arimaz gain, eguneroko bizitzaren ohikeriazkoaren sentimena islatzen duena. Lekuonaren poesiaren gai nagusia zorionerako gauza den izpiritu bizi sufritzeduna da, askotan engainatua, oso hauskorra, zentzumeneren segurtasun iruzurtzalleak, absurdurako bidean ere, bizitzen jarraltzera bultzatzen duena. Bizinahi hori da bere poesiaren harribitxia, unibertso osoarekin harremanetan jartzen duena, harreman harmoniatuetan batzuetan, gatazkatsuetan besteetan. Hori da Lekuonaren

bidea, modetatik kanpoko profetena. Horregatik esango nuke lehen aipatu ditudan poeta horiek bezala, Juan Mari ere MUGAKO, FRONTERA-ko poeta dela.

Frontera betiere bikoitza dela adierazten digu: bestearekin topo egiteko zubi izan daiteke, besteak arbuiatzeko hesi. Juan Mariren poesiak bidaia kontzeptua eskaintzen digu, gu guztiok batzuetan zubiaren alde batean eta beste zenbaitetan bestean aurkitzen garela adierazteko.

Muga guztiz beharrezkoa dugula esaten digu, mugarik, bereizkuntzarik ezean, identitaterik, formarik, indibidualtasunik ezean, benetako bizitzarik gabe aurkituko ginatkeelako. Artearentzat, poesia-arentzat frontierarena ezinbesteko kontzeptua da, Felipe Juaristik bere "Galderen Geografian" ederki asko adierazi digun bezala.

Haatik, bidaia osoa egin nahi badugu, hortik irten beharrean gaudela adierazten digu, norberaren Odisean.

Esango nuke, Lekuonaren obran, Claudio Magrisek seinalatu dituen bi odisea motak azaltzen direla. Alde batetik, Homerok eta James Joycek kantatu zuten eredu, bidaia zirkularra, etxetik irten, mundua zeharkatu eta azkenean berriz ere etxera, Itacara itzultzen denarena, esperientzia berriagatik aberatsago, baina bere identitatean finkatuta. Bestetik, Bibliako kontzeptua dago, bidaia zuzenarena, etxera itzuli gabe, infinitura edo ezerezera doan geziarena, agian bidean nortasun seinaleak aldatuta, galduta dabilenarena.

Lekuonaren poesian ikusten da frontera idolo ere izan daitekeela bestea arbuiatzeko hesi gisa erabiltzen dugunean. Poesia hain euskalduna idatzi izan arren, horrela hitz egiterik badago bederen, Lekuona ez dago identitatearekin modu makur batean obsesionatuta. Lekuonaren zubiak mestizoak dira. Bere obra guztia irakurri besterik ez dago.

Bere teknika poetikoan (miaketan jarduteko erabiltzen duen behin-behineko askatasun malguan) munduarekiko irekitasun-kodea irakur dezakegu, barne munduarekiko nahiz kanpokoarekiko, minari bizkar eman gabe, funtsezko informazioa alboratu gabe, hitzen eta irudien tirania mekanikoari men egin gabe, erne, gezurrezko eta egiazko poesiaren marrak ongi definitzearen.

Hiru gerren historia gainean daramatenek badakite bizirik ego-
teak zer esan nahi duen, zer suposatzen duen.

Beharbada horregatik ikusten da Lekuonaren poesian hain garbi erretorikaren purga. Lehen, phanopoela, logopoela eta melopoeiari buruz hitz egin dugunean aipatu dugun bezala, bere poesia estrategiak beterik dago: nola egin esanahia ozena eta entzungarria, isiltasuna hautsi gabe; nola etxeratu nekez nabari daitezkeen behin-behineko seinaleak; nola jarraitu esploratzen, huts egin gabe, baina ezin direla behin-betiko erantzunak eman dakienaren tenorean. Horrela sortu du bere-berezko espazio txikia, ironikoa askotan, artelan lirikoak, non gizadiak bere burua errespetatzen ikas dezakeen, baina beti ere, modu apalean.

Ironia aipatu dut, giza osotasunari eusteko bitarteko gisa erabiltzen duela uste dudalako. Juan Mariren hitzek bidearen bila dabiltzan erromesen itxura ematen dute sarritan, egindako hutsei adi, dramatikoki eta kosmologikoki modu barnekoian bizirik, harkaitzetan etxea jarri duen itsasoko gizaki koittadu bat ballra bezala, antenak hedatuta, itsasoaren botere ikaragarria atzeman irriki bizian. Bada arrazoirik analogia hori hautatzeko orduan. Juan Mariren obran halako kreazioaren aurreko giroa, "feeling" a dago, bera han egona izan balitz bezala dinamismoak eta formulak kreaizorako prest zeudenean, modu zatikatuan, ezer sortu gabe oraindik. Nik horrela ikusten ditut bere poema asko eta asko, eta ez Mimodramak eta Ikonoak liburukoak bakarrik. Natura eta gizakiak gutxitan agertzen dira bere poesian oso-osorik; erromes bakartiak dira gehienetan, destino eza-gunago baten bila.

Bere poesia musikaren mundutik hurbil dago. Kanpoko mundutik ateratako zeinuak eta formak erabiltzen ditu, konbinatu egiten ditu progresio eta simetria misterioitsu batzuen bitartez, baina beti gelditzen zaigu halako intuizio bat: den-denak izpirituaren eta bihotzaren mundutik sortuak direla, han etxera daitezkeela.

Askotan jolasaren itxura hartzen dute, Kopla Zaharren arabera idatzitako poematxoetan bezala: asmakizun, jolas, istorio. Hizkuntzaren atzeko hizkuntza unibertuala; eta hitzen kodearen egitura galtzen duenean, hieroglifiko gisa eskaintzen dizkigu.

Eta orain arte hirugarren arlo honetan esandakoan oinarrituta iristen gara Lekuonaren poesiaren beste ezaugarri garrantzizko batera, bere surrealismo bizira, lehen aipatu besterik egin ez dugun surrealismora. Denok dakigu zertan datzan surrealismo literarioaren muina: adimenak, bizitzako gora-beherekin libratu behar duen lehia

baztertuta, galdu egiten du lehia horretatik datorkion erdigune batez-
 ratzalea; errenditu, murgildu egiten da iruditeria arbitrario baten
 ametsezko isurian. Hori da surrealismo literarioa. Aldiz, herri-kondai-
 raren surrealismoak errealtate koherentearen dimentsiora bidaltzen
 gaitu, hor ikusten dituelako sustraituta, bilduta, ulermenaren "X"
 izpiak. Lekuonaren poesiari zakur usnalarri baten antza hartzen diot.
 Oihartzuarrak badauki ordenarik eza eta itsusitasuna gure garai haue-
 tako zantzuak direla, eta garai honetarako zakur izatea egokitu zaiola,
 bere barren-barrenetik irten eta zoko eta bazterrak miaztea, zabo-
 rren arteko gaitzak bere gordelekutik kanpora egin dezan.

Arlo honetan, Juan Mariren poesiari Wislawa Szymborskaren
 azken bi poema liburuen antza handia hartu diot, poesia probokatzai-
 lea da, ezin atzeratu ditugun galderak egiten dizkigu. Horrela baieza-
 tzen du gure eskubiderik oinarritzkoena, galderak egiteko eskubi-
 dea.

Ez nuke luzaz jardun nahi puntu honetan, baina uste dut hain
 atomizatuta eta baloreen aldetik hain batasunik gabe dagoen gizar-
 tean, Juan Marik ongi ulertu duela, bere ikuspegi eta baloreei uko
 egin gabe, gure sasoi honen polifonia eta polihistoria islatzea egokitu
 zaiola eta hori izan dela bere zereginik nagusienetakoa. Halako egoe-
 retan, poesiak badu krisiaren sakoneraino jaisteko rola ere. Leku-
 onak ez dio uko egin lan horri, bere obraren "Ibilaldia-Itinerario" argi-
 talpen kritikoan idatzi zuten gehienek azpimarratu duten bezala.

Olerkaria ez da errenditzen ametsezko isurira. Herri kondairaren
 surrealismoko metamorfosien munduan arazoak bideratu egiten
 dira, konpondu, eta irtenbidea betiere praktikoa da. Surrealismo
 mota hau, horrela deituzerik badago bederen, lurrarekin estu-estu
 loturik dagoen miaketarekin bat dator. Baina ez da gure arteko
 fenomenoa bakarrik. Seamus Heaney, Wallace Stevens eta Wole
 Soyinkarengan ere oso garbi ikus daiteke, eta zer esanik ez, Ted
 Hughesengan, batik bat Sylvia Plath-en surrealismoarekin konpa-
 ratzen badugu, adibidez. Lekuonaren poesia topaketarako deia da,
 ahaztuta dauzkagun topaketak egin behar ditugula dio, edertasu-
 nean eta askatasunean. Bizitzari zentzua eta edertasuna emateko
 arteak lokailuen bila bidaliko gaitu, pertsonak eta tokiak, irritsak eta
 oroitzapenak lotzera, askotan ia ezin nabari daitezkeen xehetasunen
 bitartez. Eta, gure ahaleginari norabide berri bat eman nahi badlogu,

porrotaren errealitatea ere kontuan hartu beharko dugu, espero ez den porrota baita gaizkien suntsi gaitzakeena.

Gogora itzazue *Ile Adats 2*-ko bertso hauek:

*"Eta poetaren kanta datorkit gogora:
Iluna suz marka dezagun;
eta gurekin ditzagula
babesa eta beroa eta hasperena.
Hona gu gauean isilpekoak entzuten,
agertarazten, bakardadetik askatzen..."*

IV.- BILUZZASUN ISILA

Lehen, Lekuonak egin duen erretorikaren purgaren seinale gisa bere olerkigintzaren honako estrategia alpatu dut: nola egin esanahia ozena eta entzungarria isiltasuna hautsi gabe.

Gogoan dut behin János Pllinszkyk idatzi zuena: "Isilik egongo banintz bezala idatzi nahi nuke". Juan Mari Lekuonarengan ere, bere belaunaldiko poeta handi askoren artean bezalaxe, uste dut kezka hori oso nabaria dela, isiltasun pertsonala ia obsesio bihurtzeraino. Horrela jokatzeko dute azken egia beraien bitartez hitz egiten duen arte isilik dirauten santoi indio horiek, horrela jokatu zuen Sokratesek epaileen aurrean, edo Kristok, salatu zutenean. Isiltasuna, askotan, hitz egiteko modurik ozenena izan daiteke.

Lekuonaren poesian, isiltasunak aurpegi ezberdin ugari hartzen ditu. Biluztasuna da horietako bat, niretzat garrantzizkoena.

Bere poesiaren izpirituak Kristoren gurutzeko jarrerarekin aurrez aurre jartzen gaitu, biluztasunarekin, hain zuzen. Bere isiltasuna oihuaren ondorengo gurutzeko isiltasuna da, artifiziorik gabea. Egiatzko zintzotasun artistikoaren isiltasuna, bizitza luze bateko esperientziak "egia", "errealitatearen" eta "ulermenaren" salneurria igo balu bezala, hitz arruntek ordain dezaketenetik haratago. Isiltasun eginiko biluztasun etikoa.

Isiltasun mota hori Ted Huguesek "Auschwitz ondoengoko hitza" gisa definitu zuen behin Coventry Unibertsitatean emandako hitzaldi batean. Denok ezagutzen ditugu garai latz haletako egoerak burdin goriz markatutako olerkariak, musikariak, eskultoreak, Leo-

nard Baskinen marrazkiak begien aurretik ezin kendurik ibili izan balira bezala. Lekuonak ere, haletako askorekin batera, beste dimentsiotara eramaten du arazo hau bere olerkigintzan Jainkotasunaren dimentsio zaharrago eta mingarriago batera, bere kontzientzia erlijiosoak horretara bultzatuta.

Honekin ez dut esan nahi bere poesia, bere izaeraren barrenean halabeharrez kristaua denik. Kendu egingo nizkioke adjektiboak. Bere poema asko eta asko Jainkoari eginiko oihuak dira, baina ez dela existitzen ematen duen Jainko bati eginak dira, Jainko inmanente bati eginak, dogmatismoetatik urruti. Ausentzien Jainkoa, sarritan, kontsolamendurik gabea. Eta Juan Mari Jainko horren krea-zioa kantatzen duenean, olerkariak hain maite duen naturak bezainbateko tokirik dute kontzentrazio landek, fisikak eta ukazioek. Agian horrexegatik du Jainko horrek, Lekuonaren poesian, benetan inporta duen atributua: Egia izatearena.

Poema horietan kosmosa aparte uzterik balego, esango genuke terminorik sinpleenetan iristen garela Egia horretara: sufritu dugunaren, sufritzen dugunaren, sufrimendu horretan partaide direnen birtartez. Lekuonarengan, egiaren biluztasuna intentsitate izpiritualik handienarekin lotzen da. Eta halakoak dira bere poemetako epifaniak. "*Errota zahar maitea, uraren ertzean...*" Poema askotan, orain-txe esan dugun bezala, diamantezko erdigune berbera aurkitzen dugu: apokalipsiaren ondorengo isiltasuna; isiltasun horretan gurutzeko iltzeek oraindik eskuetan jarraitzen dute, zauriak ezin du hitz egin. "*Negar egiten dezu alea txehetzean...*" Uste dut Lekuonaren sentimen erlijiosoaren argia diamante ikaragarri horren distira dela. Eta hori adierazteko erabiltzen dituen sinboloak (eta bere obra josita dago) sagaratu bihurtzen dira, kultu erlijiosorako eginak balira bezala. Juan Mari mitoen poeta baita, eta behin eta berriro adierazten digu mitoak, bizi nahi badu, bere estereotipoa, bere kartolizko lilura desmitifikatu beste erremediorik ez duela. Lekuonaren poesiak modu oso gogorrean desegiten ditu gure Euskal herriko ustezko paradisu ukitu eta kutsatu gabeak, Faulknerrek eta William Styronen Mississippirekin egin duten bezala edo Toni Morrisonen fantasiazko Oklahomarekin.

Juan Mari berak aitortu digu "Ni = bizi nahi" formulazioarekin identifikatzen dela, teilhardismoaren, eskatologiaren susmo antropologikoaren eta betiko existentzialismo ardurati eta urduritsuaren ara-

bera". Badirudi hitza ordaindu behar izana obsesio bilakatu zaiola, bizitzarekin egin nahi duela hitzaren ordaina. Nik susmo hori hartu diot bere poesiari eta agian horregatik egin zait beti ere hain erakar-garria, erronka existentzial baten hitza delako. Juan Mari euskal post-modernitatearen poeta da, desengainua esperantza malenkoniatsu eta lehiakorren modura hartzen duela. Lekuonaren poesiak gerora proiektatzen gaitu gizakia historiarekin eta naturarekin baketzeko, hau da, bere ahalbide eta pultsio guztiekin.

Ematen du Juan Marik bi eskuez jolasten duela joko hau: alde batetik, bere indar poetikoaren eskuinean, gure azken destino itxaropentsuaren errebelazioa dago; bere ezkerrean, ordea, askoz giza-koiago eta minduagoa, zentzukien munduak sortzen dion pathosarekiko sentimendu indartsua dago, mistikoa ia. Juan Mari Lekuonaren poesiak munduaren joan-etorrien itzalak kantatzen ditu. Bizitzari eta historiari zerbait handia falta zaiola xuxurlatzen digu, erredimitu beharreko zerbait, iraultza historiko guztien asmoetan eta poeten irritsetan presente egongo dena. Bizitza egiazkoagorik ezaren zauria, gauzen atzetik zerbait hobeago baten promesa dagoela gogorarazten diguna.

Horregatik, Lekuonaren poesiak, hondoa jo duen itsasontzi naufrago baten hondakinak ekartzen dizkigu gogora, uhinek hondartzaratuak, dirdaitsu batzuetan euriaren eta kresalaren jolas ironikoel esker, sinesgarritasuna bukatu zaien merkatariak baikinan, zorren eta hartzekoen zenbakiak nola berdindu ez dakigula.

Lekuonaren poesian aipatzen ari garen kontrajartze horrek izugarrizko intentsitatea hartzen du eta, askotan, barrua agerian jartzen dugunean bakarrik gerta dakigukeen antzaldatze pasibo baten itxurarekin aurkezten zaigu. Puntu honetara iritsi eta arimaren botereak azken ertzari begira jartzen direnean, orduko larriminak eta pozak bereiztezinak direla dirudite. San Joan Gurutzekoak eta poeta mistiko sufi askok erakutsi digutena gertatzen zaio Lekuonari ere, heriotza mistiko horretatik hurbilen dagoen momentua bihurtzen dela sorkuntzarako momentu egiatiena.

Ez dakit ondorioa kontsolagarria den edo ez, baina nik uste dut Lekuonaren poesiak islatzen duen kristau fedean ez dagoela fede horren misterioak eta giza minaren kontzentrazio landak lotzeko heriotza mistikoa beste modurik.

Bukatzer a noa. Juan Mariren obraren zenbait giltzarri –nik ikusten ditudan modura, bederen- aurkitzeko egin dud an bidaia labur honetan, konturatu naiz puntu asko gelditu zaizkidal a ukitu gabe.

Halako bizitasun sinboliko ikaragarritzko poesiak, ongi landutako harribitxiak bezala, norabide askotara bidaltzen du argia. Birminghamen, orain urte batzuk, mundu zabaletik etorritako zenbait kontalari biltzen zituen karpa handi baten azpian pakistandar bati entzundako istorio labur batekin bukatu nahi nuke. Geografia aldatu besterik ez dut egin.

Matxinbentan bazen behin baserritar oso, oso pobrea, heriotzako ordua heldu zitzaionean etxea eta zilarrezko hiru txanpon besterik ez zeukana. Bere hiru semeei deitu eta txanpon bana eman zien, esanez:

– Txanpon horrekin ganbara beteko duen zerbait erosten duenarentzat izango da etxea.

Azpeltia aldera egin zuten hiru semeek. Bat gurdikada lastoa-rekin etorri zen baina lastoak ganbara erdia baino ezin izan zuen bete. Bigarrenak lumaz betetako zakuak erosi zituen. Alferrik. Hirugarrenak gaua iritsi arte itxaron zuen. Krisellua piztu zuenean ganbara osoa argiz bete zen.

Lekuonaren poesiaren inguruan egin ditugun gogoeta hauek gaua zertxobait argitzeko ballagarri izan badira, bete dute beren helburua: Juan Mariren poesiari darion argia hona eta hara hedatzea, zertxobait gizatiarrago egingo gaituen argiaren polena.

egi, mami, biur da
 lorenaren mutiak aldatu beza
 baratx zairra baratx berr

Goina gara! mundurazkoetak poetak Jainkoaren bizitasuna nabarmentzen du. Eta bizitasuna ez bada, unibramendua. Baina edo bestera, Jainko hori oso uruti dago, ez du erantzuten, ez du gure sultituaren gatzako arretarik erakusten. Halatu gerra ondorengatik poetak, poetak beldu egin dira edo bizitasuna hantzen dute, baina sin demagorik horretan hantat oinaze eta narduten ukenak beldu nahian. Goina hantbesterandio bizitasuna ez da erantzunaria. Sektore Nibelerenaren aigun zorra, gertan berarek eta bira seme gatu izanaren mindurak edantz miakotzen aritu eta gero, berarek itzen da gauera, eta oihu negarrik potatzen ditu bereak. Hain da

Minduraren eskolan

Andu LERTXUNDI

Juan Mari Lekuonari buruzko Jardunaldiak
Koldo Mitxelena, 2002-IV-16

1. Sarrera

Guztiak guztia bilatzen du, eta guztia bilatze horretan da guzti. Lizardiren baikortasun poetikoak posible zuen *Yauna* hartzea *bidaide* gisa, eta posible halaber etorkizun eder baten amets egitea, non Jainkoa ez baita arrotz izango:

Nire Tabor-mendi: nire
baratz zaarraren antzalda!
egi, mami, biur adi:
leenaren muiñak aldatu beza
baratz zaarra baratz berril

Baina garai mindurazkoetan poetak Jainkoaren isiltasuna nabarmentzen du. Eta isiltasuna ez bada, urrutiramendua. Batera edo bestera, Jainko hori oso urruti dago, ez du entzuten, ez du gizaki sufrituarenganako arretarik erakusten. Halatsu gerra ondorengo gure poesian: poetak isildu egin dira edo isiltasuna kantatzen dute, isiltasun derrigortu horretan hainbat oinaze eta minduren ukendu bilatu nahian. Baina hainbesterainoko isiltasuna ez da eramangarria: Salvatore Mitxelenaren alargun zoroa, gerran senarra eta hiru seme galduta izanaren mindurak egunez miazkatzen aritu eta gero, sorora irteten da gauero, eta oihu lazgarriak botatzen ditu zerurantz: "Non dira

beste zoro olek, gudan nai zutenak asi?". Zeruak erantzuten ez dion galdera da.

Lizardiren eta Lauxetaren gai maiteenetakoa eta, bidenabar esanda, baita literarioki joriena ere, poesia eta poetika bera zen. Gerra ondorengoa, ordea, mindura da, aldez edo moldez, poetaren kezka poetikoa. Edo mindura ezkutatu egiten da poesia eder zale eta esanahi urriko formen mozorropean. Edo ez dago barne oihuak isilaraziko dituen musika ederrik; hitz oihartzuntsuak ekonomizatzen dira; bihotz poetikoa ez dago hitz jokoetarako edo suzirien moduko metaforetarako.

Gerra ondoko poesiak ez dio Jaungoikoari bizkarrrik erakutsi, Jaungoikoa ez da euskal poesiatik desagertu, baina ez da dagoneko Lizardiren bidaidea, Euzko Pizkundea ezagutarazten lagunduko zigun konplizea: poetaren oihu eta negarrak entzun behar lituzkeen oso jaun urrutikoa da, eta, poesiaz ari garenez, berdintsua da Jaungoiko hori sinestun baten desioa den ala sinesgabe batek asmatutako frontoia, oihuaren mekanismo poetikoak berdin-berdin funtzionatzen baitu: interpelazioa da funts poetikoa, minduren ukendu izan behar lukeenari egiten zaion dei zuzena.

Hutsaren mamia

Jaungoikorik bada, nola utzi du hainbeste bidegabekeria egiten? Eta Jaungoikorik ez bada, ez dago Albert Camusen galderari erantzun beste biderik: "Nola bizi graziarik gabe: horra XX. mendeak erabaki behar duen arazo nagusia".

Juan Mari Lekuonaren ibilbide poetikoan datarik zaharrena daraman poeman, 1950. urteko *Izadi-abestia* izenekoan, otoitz egarria eta Jainko-nahia ditu poetak arnas eta irtenbide, "leher zorian, egin min, maite min" bizi baita, "utsaren mami au ausnartu nai t'ezin" oinazetsuan.

Lekuonak hamar urte doi zituen erreketekak Oiartzungo plazan sartzen ikusi zituenean eta faxistek osaba Martin fusilatu zutenean. Hogeita hiru urte zituen, halaber, *Izadi—abestia* idatzi zuenean, "Muga beroak" bildumako lehendabiziko poema.

Begiratu batera, "Muga beroak" ez da batasun handiko poema liburua: lehendabiziko olerkitik azkenekora hogeita bost urteren tar-

tea dago eta liburuaren hiru atalak ere, "herenegun", "atzo" eta "gaur" izenekoak, arras desberdinak dira. Lehena 1966. arteko antologia da, Lizardi, Lauaxeta eta gerra aurreko olerkarien eraginez ondua; bigarrena, "Mindura gaur", gizarte gaiekin lotuagoa; eta azkenik, "Hondarrean idatzia", hurrengo liburuetan hartu zuen bidearen albiste ematen duena. Begiratu batera ez du batasunik, arretaz aztertu ezkeru hiru atal horien arteko lokarri xume bezain eten ezina baitago: lehenengo atalean, poetak natura goersten du; bigarrenan, gizakia; eta, hirugarrenean, naturaren eta gizakia ez dira elementu kontrajarriak, osagarriak baino.

Nolanahi ere den, liburuan zehar ageri den poetaren nia minberatsua da: lehendabiziko partean, *hutsaren mamia* sentitzen du bere baitan, baina leher zorian bizi da, hutsaren mamia hausnartu ezinez.

Lekuonaren "hutsaren mamia", ordea, psikologikoa da, ez dut uste zer ikusirik duenik urte batzuk geroago Oteizak formulatuko duen espazioaren hustuketari buruzko eremu estetikoarekin, baina inork ez bezala formulatua dago gero Lekuonak berak goretziko duen estetika oteziarra: hutsaren mamia.

"A nuestro cromlech vacío no solamente le falta un pedazo, le falta todo y todo aquello que le falta es realmente lo que tiene, lo que es".

Bigarren zatiko oinazeak sufritzen duen gizakiarenganako elkartasuna du oinarri eta helburu. Hirugarrengoa, berriz, aurreko bi zatiak baino askoz ere estetikoagoa dena, barnekiagoa da, intimitate handikoa:

Ta ludia nigan
Presentzi bat zen
Neroni bezain barnetikoa.

Jaungoikoari dagokionez, berriz, Jaungoikoa bera baino, Jainkonahia eta otoitz-egarría azpimarratzen ditu Lekuona poetak, lehendabiziko partean batez ere. Eta harrigarriagoa dena: interpelazioa ez zaio Jaungoikoari egiten, izadiari baino, izadia baita, ezerk jartzekotan, poeta Jainko-bidean jarriko duen zubia:

Utsa naizela ta ontan bear bizi:
Izadi abestiz Jainkoa goretzil!

Bost urte geroago, Erroman idatzitako *Goiz-argi* poeman, goga-
mena ihes doakio poetari Jaungoikoaren atzetik:

Ez nago lureko argia ukatzeko,
Baina gauz guztiak ederragotzeko,
Txinpart bat nai nuke jainkotiarrago...

Txinpart jainkotiarragoa bihurtutako zubi nahi luke izadia. Natu-
rak hutsa gorrotatzen duela zioen Deskartesek eta zer egokiago,
natura baino, hutsaren amildegi gainean zubia eraikitzeko?

3. Errota zaharretik zementu-herrira

Unamuno mendizalea omen zen eta, behin salatu ziotenez,
gizartetik ihes egiteko joaten omen zen mendira. Unamunok
erantzun: "izadia ere gizartea da".

Bide berdintsutik Lekuona ere, izadia eta gizartea, biak uztartu
nahi izango baititu "Muga beroak" liburuko bigarren partean, "Mindu-
ra gaur" izenekoan, naturatik gizartera txango eginez.

Baina, aurrera baino lehen, bigarren zati honen atariko poeman
erreparatzea nahi nuke, denok ezagutuko duzuen "Errota zaar mal-
tea" izenekoan. Ez da, besterik dirudien arren, poema xaloa. Lizardik
baratz zaharra baratz berri bihurtu nahi bazuen, Lekuonak errotaren
metafora darabil, ale bat hartu, hura zehetu, eta zerbait berria, irina,
sortzen duen tresna. Baina Lekuonak ez du esperantzarik errota
zaharrak irin berririk emango duen: "ezin gindezke bizi elkarren on-
duan" dio Lekuonak; eta aurrerago, berriz, "bizitzaren legea nai det
onartu" Bizitzaren legeak Erromara eraman du lehendabizi, Añorgara
gero, eta batean zein bestean Lekuonak ez du ikusten errota zaha-
rren inguruko erreferenterik:

Zementu-errian
ez dago kabirik,
ibai ustelean arrairik,
udazken pausoan usorik...

Errota zaharra tradizioa da, iragana da, ahitzen ari den mundu
zaharraren sinboloa, baina Lekuonaren errotak negar egiten du alea
hehetzerakoan. Poetak aurrera begiratzea erabaki du, baina ez pena-

rik gabe, errota zaharra atzean utzi beharra bizi guztian berarekin eramango duen zigorra baita Lekuonarentzat:

Errotaren oiuz
Maluraz nauzute.
Zigor au nerekin
Izango det beti
Iltzen naizen artel!

Gizakia aurkitu du Lekuonak, eta aurkikuntza horrek forma poetiko berria eskatzen dio. Ez dago, bada, kapritxozko aldaketarik, edo modak eragindako pausorik, beharkizun tematikoak derrigorturiko aldaketa formala baizik. Eta hona poetak aldaketa horretarako hartzen duen erabakiaren irmotasuna, "Porlandi" poema gartsuan:

Min det eglaz utzi bearra
Baserria...
Artaldeari labana sartu.
Atzen pagoak orpotik moztu.
Etxeko tresnak erre edo saldu.
Arbaso zaarren sua itzaldu.
Ategaiñeko sarrail nagia
Erdoitzen utzi...
Iturria jan osiñak,
Untzak orma zaar berdinak...

Huntzak hartutako horma zahar berdin horiek Lizardiren Asaba Zaharren Baratzeakoak dira. Lekuonak, ordea, atzean uztea erabaki du Bepizkunde garaiako poesia egiteko moduak eta gaiak. Ez dirudi neurri tradizionalak ere edo bere baitara bildutako ni-ak Lekuonaren sentiberatasunaren neurriko jantzirik osatzeko gai direnik. Zementu-herrian dago eta zementu-herriak bere poetika behar du.

4. Nadin gizon

Lekuonak *Mindura gaur* argitaratzen duenean, Arestik argitaratuak ditu *Maldan behera eta Harri eta herri*. Poeta kalera irten da, ni-aren gaztelutik atera eta *gu* solidario baten altzoan integratzeko: "datorrenari soa gozatzen prestua" izan nahi luke poetak, Lekuonaren beraren hitzekin esanda. "Nadin gizon bat bete-betea", dio beste

toki batean. Arestik Bibliako profezia ezaguna itxuraldatu bazuen ("Eta zu, Treberis, benedikatua izanen zara munduko hiri guztien artean, zure sabeletikan jaioko baitda..."), Lekuonak dio Arestirena baino hamar urte lehenago argitaratu "Nere leloak" izeneko poeman:

Nere leloak gaur ematen dit
Bi notarekin oiua,
Mindura eta maitasunarekin:
—Iritaila ta maillua—
Nere langintza agirikoa da:
Trolebusean meza emanaz,
Eguneroko fabrika lanaz,
Pobre artean pobre izanaz.

Ez da erretorika hutsa. Lekuonaren garaien eta Lekuonak bizi duen estatusen, "iritaila ta maillua" ez dira euskal pentsamendu tradizionalaren —errot zaharraren— horman eskegitzeko moduko ikonoak, baina bai mundu berriko paretetan.

"Bizitza berri bat sortzera doa", esaten digu Lekuonak etorkizunari buruzko iragarpen bete-betean. Mundua da, eta ez aldarea, "sagaratuaren leku". Inork albiste eman ote du Lekuonak baino lehenago eta Lekuonak bezain garden euskal gizartea sekularitzen ari zela, mara-mara eta etenik gabe, Jaungoikoa euskal literaturatik desagertzearaino sekularitu ere?

XX. mendeko lehen erdiak bi mundu gerrateen hondamendia zerbitzatu zion munduari eta horrek eragindako krisiak erreialismo soziala, existentzialismoa bideratu eta marxismoa indartu zituen, besteak beste. Gizabanakoak euskarririk gabe ikusten zuen bere burua, hostoa haizetearen mende baino babesgabeago.

Luze samarra bada ere, argigarria delako dakarkit hona Lekuonak berak garai hartako bere jarreraz idatzi zuena:

"Gauza garbi da 'Porlandik' eta 'Jainkoa II da'k sentiberatasun ukaezina agertzen dutela garaioko joera marxista biziarekin. Gero kristau existentzialismoa alpatu beharra dago. Ez garaioko hura bakarrik, baizik eta lehendik zetorrena. Seminarioan nire eskuetara iristen ziren erdarazko literatur autoreetan, Unamuno, Bernanos eta Léon Bloy ditut gogoan. Eta ildo beretik zihoan eliz go-

goeta aurreratuena, batez ere apostolutzarekin zerikusia zuen gogoeta eta praxia. Koordenada hauen barruan eskuratu nuen neuk ere arazoan ulerkuntza eta hauekiko jokabide praktikoa: eduki nahi dut presentzia amultsua min dutenekin: eta Itxaropenezko Jarrera mundu berriko oinaze zaharra bizi dutenekin”.

Eta aurrerago dio tristatu egiten zuela existentzialismoak —batez ere, irtenbiderik ez zuen nihilismoak— eta ez zegoela konforme poesia sozialaren jokabide manikeoarekin ere.

Bailduraren urteak ziren, eta elizak, ikusitakoak ikusita, historiaren protagonismoa eskuratu nahi izan zuen kontzilio berri batera deituz. *Aggiornatu* beharra zegoen (*engagé* da garaiko beste hitz totemikoetako bat), eta horretarako ezinbestekotzat jotzen zen garairenean ikurrak interpretatzeko gaitasuna. Garaiko korrante ideologiko eta poetikoen eraginez gainera, elizaren berritu nahi horretan kokatu beharra dago, nire ustez, Juan Mari Lekuonaren *Mindura gaur*: egoera berri horren zuziak argiturik idatzi zituen Lekuonak berak Erroman eta 1966. urtean datatzen dituen poema horiek.

Erroman doktoradutza egiten ari zela, Oiartzungo apaiz gazteari berebiziko ziltada eragin zioten Caracalla-ko termetan eta Coliseum inguruko zelaietan ikusten zituen putek. Langileria ezagutu zuen, aldiz, Añorgan apaiz egondako denboraldian. Gizonak gizonari eragindako esplotazio horien behaketatik ernalduak dira “Meretriz hila” eta “Porlandi” poemak. Lekuona sinestunak erabateko norabide-al daketa eman behar izan zion ordu arte barne-muinetara begira jarritako fedearen talaiari:

Au da Jainkoa arkitzea,
gizarte-uretan murgiltzea.

Krisiaren argizaria dario, poetaren talaiari dagokionez, jardun poetiko guztiari. Mundua ez da, inondik ere, uste genuen bezain eder. Gizakiak bizi duen kabitua ezin horretan jende asko dago, Lekuona tartean, Jaungoikoa hilik ez, baina isilik dagoela uste duena. Lekuonak “trolebusean meza emanaz” entzun nahi luke Jainkoaren ahotsa, hau da, hurkoen artean, hurkoen ondoan, hurkoekin batera. Besteekin batera lor dezake, lortzekotan, salbamena. Lekuonak, bestalde, Jaungoikoa sarritan aitzakia handi bat dela haren izena darabiltenen injustizia estaltzeko. Baina Jainkoaren erabilera interesatuaz gainera, bada giza kondizioak guztiz berezkoa duen galdera

eta existentzialismoak, Camusen bidetik, bere ikurtzat zuena: Jainkorik bada, "nundik gerrate, eriotz astun, on izateko ainbeste traba...?"

Tentuz baina borrokan bizi; bizitza gaizkiaren kontrako lehiatzat hartu: hori da Lekuonarentzat oinazearen existentziaz egindako galderari erantzuteko modu bakarra. Gizarte postmodernoa besterik uste badu ere, gizakiaren benetako errebeldia ez da oinazeari bizkarrak erakustea.

5. Gizakiak berdintzen dituen dimentsioa

Muga beroak argitaratu zuenerako, Lekuonari "atzokoak" zitzaizkion *Mindura gaur*-eko gai poetikoa eta estetika apelaziozkoa. Baina hirugarren zatiak —Lekuonak berak "Gaur" deitzen dionak bere ibilbidearen nondik norakoa kokatzeko—, bide berri bati ekiten dio: garbi ageri dira bertan *gero Ilargiaren eskola* eta *Mimodramak eta ikonoak* bildumetan garatuko duen poetika estetika zale eta barrunbearen esperientziatik jaiotako kontenplazioaren zantzuak. Gizaki guztiak berdintzen gaituen barne-mundu horretan sakondu nahi zuten Lekuonak:

"Gizatiarraren ikuspegi elemental baten aldeko apustua egin dut, ez metafisikarik gabea, sentiberatasunaren babes espiritual bezala..."

Hirugarren parte horrek Bihotza du abiapuntua, intuizioa, kanpoko eraginetatik urruti dabilen poetaren inplikazio pertsonala. Segidan, kanpoko errealitatea —ludia— eta ludiaren barnean, lurraren, suaren, uraren eta eguratsaren arketipoak garatuko ditu, beti ere bihotzetik —NIGAN— abiatu. Eta, azkenik, heriotza edo azkeneko harkaitzen muga. Ene ustez, poema hau abiapuntua da, gero etorriko den poetikaren nahia laburbiltzen duen aitormenezko albistea:

Nitasunaren legerik muinena

Susmo biziz hausnartu du

Bizidunen taupada hunkigarria:

Kosmos-indarra, ludi-dinamika

Meteria-multsoetan lehertua;

Sustraien barru-eskema;

Gure izankera gertua;

Berez diranen,

Berez daudenen

Zentzudunezko

Hezurdura ziertua.

Eta aitortzen dut berau detala

Nere bizitzako amets gaiztoentzat

Atseden soil-soila;

Eremu larrutuan koinonia estua.

Lehenik eta behin, "Hondarrean idatzia" zatian antolamendua dago, osotasun baten zatien eraketa aurrez erabakia eta gero deliberramendu poetiko handi bezain zehatzez aurrera eramana. Arketipoen erabilerak berez dakarren kontua da: elementu anekdotikoak baztertzen hasita dago Lekuona eta oinarri-oinarriko elementu fundatzailletan garatu nahi luke bere ikerketa poetikoa. Mitoaren erraletan. Erdi arotik gaur arterainoko lau elementuen ikonografia plastikoa eta poetikoa hautatu ditu Lekuonak "Hondarrean idatzia" garatzeko, baina ez haien inguruan esandakoez jarduteko, esandakoetan oinarriturik, haratago joan eta bere ikonografia propioa lantzeko baino.

Ilargiaren eskola-n liburuko lehendabiziko partean, "Oihu ilunak espiralean" izenekoan, Bergman-en *Oihuak eta xuxurlak* filma du aitzakia eta abiapuntu feminitatearen arketipoak garatzeko. "Hondarrean idatzia" hartan "Ludia" baldin bazen oinarriko lau elementu arketipikoak garatzeko kokapena, oraingoan "Bizilekua" izango da —feminitatea hain zuzen— beste lau elementu fisikoen kokapena: eskua, ile-adatsa, haragizko estatua edo gorputza, eta, azkenik, begitarte. Ikusten denez, "Hondarrean idatzia"n ageri zen eskema bera da. Orduko hartan izadiko lau elementu arketipikoak baldin bazituen aztergai, oraingoan emakumeari buruzko poetika osoan usuen ageri dien lau atal nagusiak izango ditu poesia gai, baina Lekuona ez da elementu horien alde anekdotikoetan oinarritzen, lau elementu horiek poesian eta pinturan izan duten ikono bihurtzerainoko bilakaera formalean baino.

Mimodramak eta ikonoak izeneko bere azkeneko poema liburuan deigarria da egituraketaren osotasuna eta logika (*Una poética de la naturaleza y el paisaje* -Enrique Ayerbe in *Geografía Simbólica. Cultura de los espacios*).

Bi partetan banatua —Gruteskoak eta Planeten adar-biran—, parte bakoitzak beste hiru diru, eta horietako bakoitzak sei. Hogelita lau poema, egunak ordu adina. “Gruteskoak” izeneko sailean, barne-muinetako zoko ezkutuenean gordeta bizi arren gure borondatea baino lehenagoko eremuetan sekulako eragina duten izuak, fantasiak eta atabismoak ageri dira. Argirik ezagutzen ez duen mundu izuzko baten berri ematen digu Lekuonak halako erretaula izu-laborrizko batez; poemarioaren zati askok halako konjuru edo exorzismo kateatu baten itxura dute. Indar kosmikoen eragina eta horrek sorrazten duen eragina da nagusi. Bigarren zatia, berriz, askoz ere argitsuagaoa da, eta askotan letaniaren edo salmoaren formak gogorazten dizkigu. Barandiarani buruz ari delarik:

Bildumaren bizgarritasuna; zuhaitzen babesa;
Kronlexaren kontsumazioa; tellaren jabegoa;
Eguzkiaren bidaia; habearen halabeharra...

Baina gizakiaren barne-muinetatik premia sortzen da horri guztiari zentzua bilatzeko. Liburuaren azken partean Lekuonak berak aitortzen dituen bi erreferentzietan —bi oihartzunetan— garbi ageri da mundu baten eta bestearen arteko lotura. Lehendabiziko oihartzunean, Barandiararenean:

“Hasta en un mismo individuo, al lado de un sistema o mundo representaciones que ocupa generalmente su centro de visión (“Planeten adar-biran”), existen otros mundos situados en zonas periféricas, como genios que acechan y buscan ocasión propicia para entrar en juego... (Gruteskoak)”.

Eta Oteizarenean, berriz:

“Cultura latina (religión, idiomas, arte, estilo) es la historia nuestra de los pueblos en íntimo contacto con el nuestro. También es nuestra historia, pero nosotros estamos dentro, tenemos dos almas, (dos historias, dos culturas vivas) y aunque sólo creemos viva la última, su historia no se explica con ella sola si no contamos con nuestro estilo (Intra-historia) que no se ha borrado todavía”.

Mendebaleko kulturaren (kultura kristauaren) altzoan edo azpian edo barne-kantoietan dauden kultura zaharraren zantzoiez, gaur garenaren alde ezkutuez ari zaigu, besteak beste, Lekuona ere. Niak

—bihotzak eta arrazoiak, alegia— aztarrika ibili eta gero, senez nahiz adimenez bilatutako zantzuak ordenatu eta argitu nahi ditu, hizkuntzari, erabilerarik zehatzenean, etekinik zabalenak atereaz. Mitologia unibertsalaren altzoan eta euskal mitoaren kosmogonian, bien arteko joan-etorri natural batean, ikusten du bere egitekoa eta horretan eroso dabil Lekuona, Axularri buruz dioena horren lekuko:

“Erdi aroko latina euskal moldetara isurtzean, baxuerliebe bihurtu zuen lekuko mintzairaren arkitekturan”.

Tradizioaren egokipen guztiz berritua egiten ari zaigu eta egokipen horretan kezka intelektuala eta elaborazioa da nagusi.

Substantiboaren poetika da Lekuonarena. Tradizioaren eta modernitatearen altzoan substantiboa bilatzen duena, substantiboa marraztu nahi duena eta substantiboez egina. Izen-sintagmaren muina baliatzen duena, izaki, kontzeptu eta fenomenoak izendatzen ditue-na, alegia. Lekuonaren hasierako poema haietan ere nabarmena baldin bada hori, guztiz nagusitzen da substantiboa 1972. urteko “Hondarrean idatzia” hartatik. Metaforen eta irudien festa bat dirudi Lekuonaren azkeneko emaitzak, baina festa ez da anabasa, kontrolik gabeko su artifizialen bilduma bat, gune jakin eta zehatz bat argitu nahi duen ahalegina baino. Poemak gune jakin horren baitan eta gune horren baitarako funtzionatzen du.

“Azpirago jo beharra zegoen, dio Lekuonak. Gizaki guztiak berdin diren dimentsiora”.

Metroaren iturri poetikoetan ere halatsu: ondo ezagutzen ditu neurkera klasikoak zein euskal tradiziokoak, eta, batetik zein bestetik, forma eginenak, zantzu seguruenen muin erritmiko eta musikalak bermatzen dituzten egiturak eta fraseoak jasotzen ditu Lekuonak. Bide nabar esanda badarik ere: Oihernatek zuen kezka aspaldi hartua du Lekuonaren ahalegina: euskal poetika baten definizioa, nondik norakoa, deskribapena eta izendapena zehaztea. Ez nuen hemen aipatu gabe utzi nahi horretan egin duen eta egiten ari den ahaleginak, euskal poetika bati buruz zehaztasunez hitz egiteak euskal poesiaren beraren nondik norakoak hobeto zehaztuko baititu.

6. Amaitzeko

"Guztiak guztia bilatzen du, eta guztia bilatze horretan da guzti" esaten nuen hitzaldiaren hasieran eta Jainkoak euskal poesian zuen lekuaz mintzatu naiz gero. "Hondarrean Idatzia" salotik honantz arteko poesian ez da Jainkorik bitan baizen izendatzen. Baina gizakiaz gaineko edo haratagoko edo barneagoko edertasunezko manifestazioa eskaini nahia dago Juan Mari Lekuonaren poesiaren sustraian eta emaitzan, abiapuntuan eta bidean dagoen gune poetikan.

Juan Mari Lekuonaren poesia erlijjoso da zentzurik beteenean, gizakiak misterioarekin duen lotura tratatzen duena alegia. "Ez dut gogoko nolako arbuioa zaion gaur egun erlijjiozko aztarrenen ondorio aberatsari", dio batean. Eta bestean: "Ez daukat gogoan egia edo ontasuna, aldiz gudan pilaturiko ederra seinatzen dut soilik, sinestearen edo ez sinestearen aurrean amore eman gabe".

Eta Barandiaran gaitzat harturik osatutako poeman dio:

Gurpildu zuen, azkenik, funtsaren funtsa:

"Berez inor ez da ezer. Beste baten
esku dago orobiraren izaera".

Juan Mari Lekuonaren ibilbidea

Mirari GARCIA

1.- Atariko

2002ko apirilaren 15etik 18ra bitartean, "Juan Mari Lekuona, kezka-antropologoa" titulupean, Juan Mari Lekuonaren omenezko jardunaldi batzuk antolatu zituen Koldo Mitxelena Kulturuneak. Lehen bi egunetan Patxi Ezkiaga eta Anjel Lertxundi luze eta sakon mintzatu ziren Oiartzungo poetaren lanari buruz; azken egunean A.Valverdek, Juan Mariren poematan oinarriturik, kontzertu hunkigarria eskaini zuen. Hirugarrenean, berriz, "zutaz oroitzean" lelopean eta José Luis Padrón gidari genuela, Pello Otxoteko, Alain López de Lacalle eta ni neu ausartu ginen mahai-inguru baten aitzakiapean Lekuonari buruzko geure hausnarketa apala egitera. Benetan aberasgarria eta eskertzekoa izan zen Juan Mari Lekuonak gurekin mahai-inguruan egoteko eskaria onartu izana. Egun haren ildotik, han esandakoak eta aipatu poeta handiari buruzko gure ikuspuntua papereratzeko eskaerari erantzutera datoz hurrengo orriok.

Etaz guztiok jakin badakigun arren Lekuona euskal literaturan, oro har, bide luzea eta aberatsa egindako artista eta urte luzez herri eta ahozko literatura-ikertzaile eta irakasle izandako gizona dugula, ibilbide honetako lehen urratsak ematen hasteko bidezkoa deritzot aitoren txiki bat egiteari: nik neuk, -eta gainerako mahaikideek ere bai, halaxe onartu baitzuten-, Juan Mariren lana Xabier Leteren eta Lurdes Iriondoren eta Imanolen kantuen bidez ezagutu genuen aurrena, abesti haietako hitzak (nik neuk behintzat) Lekuonarenak zirenik jakin gabe; gure "ahozko tradizioa" kontuan hartzen badugu, *Errota zar maitea* eta *Eskutxoek jo dute* kantak entzun eta ikasi baikenituen poemak irakurtzen hasi aurretik. Urte mordoxka igaro

zen, beraz, 90. hamarkadan *Mimodramak eta ikonoak* lanak edukitako oihartzun handiaren ondoren, Lekuonaren lana irakurri eta lerroz gozatu arte.

Hortaz, entzundakoak entzun eta irakurritakoak irakurrita, gehiegitxo luzatu gabe, poeta honen lanaren nondik norakoetan sartzeko garaia dela uste dut.

Argi gera bedi, hasi aurretik, hurrengo lerrook azterketa xumea eta azalekoa nahi dutela izan. Ez baikenuke ez astirik ez eta gaitasunik ere, segur aski, euskal poesiaren historian zedarrri eta ikono handia den Lekuonaren ibilbideari buruzko azterketa sakona eta zorrotza egiteko. Bihoa hemendik nire esker ona lehenik eta behin Juan Mariri, egun hartan gure ondoan esertzeko ausardia izan zuelako eta jardunaldi interesgarri haiek antolatu zituztenei ondoren.

Zarautzen, 2002ko abuztuan

2.- Ibilbidea

Ibilbidea urratsez urrats egiten omen eta Lekuonaren orain arteko ibilbidea honako 4 poema-liburu jarraikorretan gauzatutako urrats handi eta desberdinez osaturik dagoela esan genezake:

- *Mindura gaur* (1966)
- *Muga beroak* (1973)
- *Ilargiaren eskolan* (1979)
- *Mimodramak eta ikonoak* (1991)

Liburu bakoltza bakarra eta desberdina, hau da, mugarria dela esan dugun arren, badaude, oro har, lanaren adierazgarri izan daitezkeen zenbait ezaugarri, besteak beste:

- 1.- **Bakartasuna:** Juan Mari Lekuona inolako idazle-taldetan sartu ez den poeta izan da, bere ibilbidea inolako plataformarik gabe egin duena.
- 2.- **Iraute luzekoa:** poesigintzarako zaletasuna oso txikitatik datorkionez, luzea da zaletasun honi eskaini denbora-tartea; lehen poemak 50. hamarkadakoak direla kontuan hartzen badugu, 40 urteko ibilbidea egin duela ikus liteke.

- 3.– **Geldotasuna:** arestian alpatu bezala 40 urteko ibilbidea osatu duen poeta honek 4 poema-liburu argitaratu ditu epe horretan. Juan Mariren poemak ez dira pentsamendu, sentimendu edo irudi baten bat-bateko emaitza; luze eta sakon hausnartu eta landutakoak dira, hortik liburu batetik besterako urte-tarte handia. Etengabeko ikertze prozesu baten emaitza dira poemak eta ikerketa-lan horretan bi maisu handi izan dituela aitortuko digu: J. M. Barandiaran eta J. Oteiza. Barandiaranengandik ikerketa antropologikoa eta gizonen ikuspegi aberatsa jasoko du; Oteizarengandik, berriz, existentziako inbestigazio estetikoa, ikerketa hori molde eta egituretan egin beharra (aurrerago alpatuko dugu Lekuonak egiturari ematen dion garrantzia), beti ere, ordea, euskal sustrato eta intrahistoriaz.
- 4.– **Eboluzioa:** Ikerketa prozesu hau eboluzio bukaezina bilakatuko da Juan Marirengan, bere olerkien estilo eta gaietan nabarmen geratuz; liburu berriak zahar utziko du aurrekoa, eboluzioa 'liburuka' sumatu daitekeelarik; berak 'krisi' hitza erabiliko du liburu batetik besterako jauziaz mintzatzerakoan.
- 5.– **Handitasuna:** ikerketa eta bilaketa horrekin loturik, handitasuna duten poema-proiektuak, estetikoki handiak direnak, izango ditu gogoko, pazientzia eta lan luzearen ondorio direnak, beti ere ardura metafisiko baten oinetara daudenak.
- 6.– **Eserientzia:** poemen hazia esperientzia bat izango da; poema, ordea, ez da esperientzia horren bat-bateko ordaina izango, a *posteriori*, urteen distantziarekin landutakoa baizik.
- 7.– **Mina:** mina darie Juan Mariren poemel, min sakona, barrenekoa, bizitako esperientzia sozial (pobrezia, heriotza,...) eta politikoei (euskararen arazoa, arazo nazionala...) eragindakoa.
- 8.– **Erromantizismotik sinbolismora:** erromantizismoaren eraginpean izango dira bere poemak (lehenengoak batik bat), ondoren sinbolismorantz (inpresionismorantz, surrealismorantz...) ihes egingo duelarik.
- 9.– **Gizakia:** bere poemetako gune nagusia eta olerki guztiei osotasuna emango dien gaia GIZA EXISTENTZIA izango da, liburu guztiak liburu bakar bezala har daitezkeelarik. "ZER DA GIZONA?" izango da erantzun nahi izango duen galdera funtsezkoa.

10.- **Espirala:** giza existentziaren misterioa argitu nahi horretan gero eta maila sakonagora sartzen da Juan Mari bere poemetan, espiral prozesu baten bidez; hau da, beti ere gai eta arazo berdinetera itzuliz baino gero eta konplexutasun eta sakontasun handiagorantz joz.

Hamar ezaugarri hauek azaletik aipatu ostean, poema-liburu bakoitzaren azterketa egitera joko dugu.

2.1.- Mindura gaur (1966)

Hamar urte luzez (1956-1966) isilean egon ondoren "lehenengo liburua" argitaratu zuen Juan Marik. Honen aurretik, ikasle urteetan idatziriko (1950-1956) poemak bildu izango ditu. Donostiako Añorga auzoko parrokiako laguntzaile izan zen garaiko jendarteko bizitzak beste zereginetara eramango du eta Erromara (tesia bukatzera eta poema-liburu bat idaztera) joan arte ez da konturatuko parrokiako gogoeta horiek poesiarako gai onak izan daitezkeenik.

Horrela, tesia amaitzen ari zela, "Agora" saria jarri zuten Donostian olerkarietzat eta harako prestatuko du poema-liburua. Arestiren *Harri eta herri-ri* esker ibilbide poetikoa zabalduko zailo, mamia-aren aldetik parrokiako gogoetak poesiarako onak izan daitezkeela ikusiko baitu. Formaren aldetik, berriz, ordu arteko estrofismo markatuegia hautsarazi zion. Horrela hasi zen garai hartan modan zegoen poesia existentzial-soziala egiten.

Poema-liburu honetan eragina eta garrantzia izango du, bestalde, Añorgan zegoenean bere gogoeta politiko eta erlijiosoak bilduz idatziriko egunkariak (1957ko abendutik 1958ko abendu arte hutsik egin gabe idatzitakoak).

Garai hartan osaturiko testua argitaratzeko beste modurik ez duenez, Donostiako apaizgalek ziklostilean argitaratuko diote. Poema-liburuxka hau, gerora, *Muga beroak*-en sartuko du aldaketa eta zuzenketa batzuk medio. Bizitzatik sortu eta bizitzan sartutako poesia da. Garai hartako kezka soziala jasoko du orduko joeretara makurtuz (sentiberatasuna eta marxismoa). Kristau existentzialismoa ere aipatu behar, batetik, seminarioan bere eskuetara heldutako Unamuno, Bernanos eta León Bloy erdal autoreak gogoan izango dituen eta bestetik, apostolugintzarekin zerikusia zuen gogoeta eta praxia. Sa-

mindurik daudenengandik hurbil agertuko zaigu Lekuona (Irakur dezagun: meretriza, langile pobre, fede gabea...).

Tonu apala, lotsarena, duten poemak izango dira, Lekuonak samaritar onaren itxura hartuko duelarik. Jendarteko bizitza horretan ikusten dituen giza arazoek irtenbidetzat maitasuna joko du poetak. Poema-liburu honetan jada, Juan Mariren ibilaldian edo ibilbidean funtsezko izango diren hiru ezaugarri aurkituko ditugu:

- 1.- Poema luzeak lantzeko gustua
- 2.- Hausnarketa eta gogoetarako joera
- 3.- Egituraren garrantzia

Estiloari dagokionean, *Mindura gaur*-tik aurrera estilo haustura handiagoa nabarmenduko da, gaia eta edukiaren aldetik. Euskal estrofismo ohikotik alde egin nahi du. Errimaren aldetik ere nahiz eta pareatuak ugariak izan, ez dira lehenengo poemetan bezain usuak eta errepikakorak izango. Horrela, Juan Marik olerkietarako goiko maila nahi duenez, badaki zail izango zaiola goi mailara jasotze hau baldin eta herri-ahapaldi moldeetara makurtzen bada, hortik ihes egin nahi hori.

Poemok, hala ere, ez dute inondik ere euskal kutsua galduko; bertsoetako silaba kopuruak garrantzia handia izaten jarraituko du eta errima eta puntuak era bai, gehienetan errima aberatsak erabiliko dituelarik. Beste ezaugarri batzuk aipatzekotan honakoak eduki beharko genituzke kontuan: trinkotasunaren eta zehaztasuna, Orixe-ren eragina aitortuko duelarik; enkabalgamendu eza (oso neurtua) eta inpresionismoa.

2.2.- Muga beroak (1973)

Lotura diakronikotik at inolako batasunik ez duten hiru zati edukiko ditu poema-liburu honek:

- 1.- Herenegun: 1950... zazpi poema
- 2.- Atzo: 1966, "Mindura gaur"
- 3.- Gaur: 1972, "Hondarrean idatzia"
- 1.- Herenegun: 1950... zazpi poema.

Olerki aukeratuak dira "gaztetako olerkiak"; beharbada nortasun gehiegirik gabeak, besteren mende ikusiko du Juan Marik orduko

bere poesia. Poema solteak dira, laburrak, ez dago ondorengo lanetan bezalako poema luzerik. Gaztetasunaren isla da ondoren Juan Mariri hain gustukoa izango zaien egituraketa ez agertzea, dena dela, arestian aipatu bezala, diakroniaren bidez nolabaiteko lotura eman nahi hori agerian geratzen da.

Edukiaren aldetik seminarioko eta Erromako erlijio giroko ñabar-durak jasotzen ditu batez ere, "aize-errota" kenduta, erlijiosoak baitira poema guztiak. Hona hemen, egilearen hitzak hartuta, poema bakoitzari buruzko hitz bi:

- **Izadi-abestia:** frantziskotarren ikuspegia ematen da, izadia Jainkoaren urrats eta zantzu gisa ulertuz; izadiarekiko poza leher-tuko zaio olerkariari, izadiak Jaungoikoarengana baikaramatza ("Izadi maitea: Jainko-naiak nakar").
- **Goiz-argi:** filosofia ikuspegi bat mamitzeko Erroman egina; Plotinoren gaia aztertu behar izan omen zuen poetak. Euskarari dagokionean Orixeren euskara erabiltzera joko du.
- **Ama:** erromantizismoaren ohiko ikusmoldea baztertuz, irakurketa errealistagoa egiten du alderdi fisiologiko eta psikologikoak aurkituz eta sustraizkoa den ulerkuntza bat eskainiz.
- **Begi beltzar:** kantagintzari jarraituz Erroman egina; gaia berari gertatutakoa da eta asmakizuna, berriz, egiazkoa.
- **Ubel:** A. Valverderen margolan bati zuzenduriko iruzkin poetikoa; inpresionismoaren eraginpean landua dago, geroko bere mundu estetikoaren hasiera kontsidera daitekeelarik: neurketa librean ikuspegi kulturista eta irudiduna aurkezten du. Sentiberatasun estetikoa hitz ederrez jantzia.
- **Aize-errota:** Fatiman igande goiz bateko bizikuntza, Fatima inguruko haize-errotak ikusita sortua.
- **Zergatik, aitona:** kantatzeko egina, irratiak maiz gaztelaniaz ematen zuen kantua oinarri harturik.

Lekuonaren lehen poema hauetan Orixeren eragina nabaria izango da, batez ere gai erlijiosoak lantzerakoan. Lizardi eta Lauaxetaren eragina ere usainduko dugu, besteak beste, metrikari eta sinbolismoa lantzeko moduan, erromantizismoaren eragina era ukaezina izango delarik. Bestalde, kantuarekiko (eta, oro har, ahozko literaturarekiko) lotura ezinbestekoa gertatzen da.

2.-Atzo: 1966 *Mindura gaur* (aurreko orrietan aztertua).

3.- *Gaur*: 1972, *Hondarrean idatzia*

Lanaren hirugarren zati honetan, erromantizismoarekin hasi eta humanismoarekin jarraitu ondoren, surrealismora helduko da Lekunona. Lan hau, lan berri bakoitza bezala, krisi berri baten ondorio omen da : ez omen zegoen lasai fedearen aldetik. Heldutasuna nabarituko zaio bai gaiaren aldetik bai eta poemagintzaren aldetik ere. Gai arduratiak aukeratu eta arketipoen irakurketa intelektualagoa egiten hasiko da, estetikari eta hizkuntzari dagokionean ere, lanketa handiagoa sumatuko dugu. Sinbolismorantzko joera nabarituko zaio.

Gai nagusizat gizakia hartuko du orain ere, bere poesia osoan oinarri eta giltzarri izango dena, baino orain arte baino ikuspegi sakonagotik landuko du. Izadiaren bihotz-bihotzetik filosofo aurre-sokatikoek oinarritzotzat zituzten izadiaren osagaietara (ura, lurra, sua, eguratsa) joko du. Oinarrian Teilhard de Chardin-en mundu ikuskera nabarmendu daitekeelarik.

Egiturari dagokionean: hirutan banaturik (triptikoa) datorkigu liburua:

A.- "Bihotza": sarrera funtzioa, mugimenduaren taupadaz jantzi-rikoa.

B.- "Ludia nigan":
 a) Lurra nigan
 b) Sua nigan
 c) Ura nigan
 d) Eguratsa nigan

C.- "Azkenengo arkaizaren muga"

2.3.- Ilargiaren eskolan (1979)

J.M. Lekuonaren bigarren poema-liburua dugu honakoa, bi zati erabat desberdinetan banaturik agertzen zaiguna:

1.- "**Oihu ilunak espiralean**": zaila, korapilatsua eta transzendentala agertzen zaigu. Egituraren bizkarrezurra espirala izango dugularik. Poemak, hortaz, hiru ikuspuntutatik landuko du: lehenik eta behin errealismotik; bigarren maila batean gai hori bera lantzeko sinbolismorantz joko du, gogoeta eta filosofiaren espa-

ruetan murgilduz; hirugarrenik eta azkenik, ahozko literaturako estilazio eta herri-irudiez balliatuko da.

2.- "**Liburu**en karroxa": aurrenekoa baino askoz ere arinagoa, oinarri herrikoia goak dituena.

Emakumea erdigune izango duen lehen zatiak Itxaropen meza dakar. Emakume konkretua, erlatibizatua da erreferentzia puntua. Bergman-en "Gritos y susurros" filmean inspiratua. Berrikuntzen artean *hiztegia* aipatu behar; bestalde, Hegelen tesi-antitesi-sintesi teoria medio, zentzu didaktikoz, dinamikoz eta ziklikoz eraberritzen da.

Baserritik bizilekura jaitsi da; bizilekuak ez du etxeak duen zama tradizionala; arinagoa da, gaurko girora moldatuagoa, nahiz eta etxeak beti izan dituen baloreak (babesa, oreka, epela,...) oraindik gorde.

Izadia bizilekuan txertatzen da eta bizilekua izadiaren luzapena eta ordezkua izango da, irudien arteko planoen gainjarpenekin bien artean elkarrizketa sortuz ("eta eguzkiaren lekuan, tik-tak ordulari").

"Emakume" hitzaren arlo semantikoa, berriz, zabala da, hala nola: ahizpak, andereñoak, andrea, damak, emaztea, emazteklia... biltzen ditu. Aniztasun honetan arreta jartzen badugu, lau emakume tiporekin egingo dugu topo, arestian aipatu "Gritos y susurros" filmeko lau ahizpei dagozkienekin:

- "Umontzia pitzaturikoak"
- "Emakume hotza"
- "Guztientzat zen andrea"
- "Emakume ederra "

Sailkapen-metodoarekin eta ikuspegi erlatibizatu honen ildotik emakumearen anatomia deskribatuko digu (eskua, ile-adatsa, haragizko estatua eta begitarte).

— "**Eskua**": egileak berak aitortu duenez, norabidearen aldaketaren abiapuntua (hau da, fase telurikotik giza soinak eskainiko dion jakintzarainoko jauzia) Chillidaren "esku" eskultura-sailean aurkitu zuen; horrela, elementu pre-sokratikoak utzi eta giza gorputzera joko du; hala ere elementu pre-sokratikoak erabat baztertu gabe psikologiarekin batuko ditu. Horrela, eskuaren

kualitate nabarienak bi izango dira: "halabeharraren hariak bor-
datua" izatea, eta eskuzabaltasuna.

- **"Ile-adats"**: lurraren, unibertsoaren barne indarra adierazliko digu ile-adatsak; koloreek energia desberdinak (lau estereotipoenak) sintetizatuko dituzte. Ile-adatsarrekin erlazionaturiko indarrak grina adierazten du :

"Eta ile-adatsetan loraturik dagerkigu

barne indarren sinbolu magnetikoa:

ile beltzaren eta ile gaztainaren

lurtasun iluna.

Ile horiaren eguzki-lorezko

Unibertso beroa.

Ile gorriaren eragin benusiar demoniozkoa". (*Ile-adats 1*)

- **"Haragizko estatua"**: emakumea haragizko estatua batean irudikatuz agertuko zaigu. Gizakiak elkartu egiten dira unibertsoa osatzeko eta maitasunaren filosofiaren gunea komunikazioa, hizkuntzan kokatuko du:

"Haragizko estatua,

pertsonak elkartzeko moldea zen;

bizitza bera gorpuztua,

norbaiten zai egonarri egina.

Bizitza bera,

Ukikor,

Sarkor...

Eta hizkuntza. (*Haragizko estatua 1*)

- **"Begitarte"**: begien barrenean eglatasuna eta fideltasuna biltzen dira. Begitarte (2) poema harrigarria egiten da, Bibliako sinbolo ezagunak, sagar hozkatua -Adan-Eba-Paradisua-, gorri-debekua, mahats ale beltzak-desira, poetizatzen ditu. Erljioa eta artea elkarturik eta izadia tartean sarturik irudikatzen dira emakumearen musuan:

"Sagar hozkatuaren barnetik

Sortua da aurpegia,

sagar hozkatuaren barnetik.

Mahats ale beltzak ere

Bisaia bizien sortohe dira
Atsedenen esparruko lorategian." (Begitarte 2)

Begitarte (1) poeman, begitartea (emakumearena, beti ere) mundua ulertzeko ispilu bat bezala dagerkigula esan daiteke ("ispilu ezkutua dateke begitartea", "sakoneko munduaren pelikula ikarata"). Emakumearekiko menderakuntza sumatzen da, emakumea perfekzioaren, edertasunarena eta desiraren Ispilua izan litekeelako. Lekuonarentzat emakumea bizitzan oinarritu eta egituratutako hezur-dura da, beti bizitzara itzultzen dena.

Egiturari dagokionean, berriz ere lanketa sakona nabarmentzen da, poema triptiko hauetako bakoitzak maila bat landuko du: lehenak objektua zuzenean sinboloen bidez deskribatzera jotzen du; bigarrenak, irakurketa surrealista egiten du; hirugarrenak, azkenik, irakurketa herriko eta estilizatuetaranzko joera hartzen du.

2.4.- Mimodramak eta ikonoak (1991)

Lehenik eta behin derrigorrezkoa deritzot liburu honen tituluari buruz bi hitz esatea; tituluak berak liburua ulertzeko giltzarri izan nahi baitu. Jakin badakigu Juan Mariren egituragatiko ardura, eta egitura osoaren izena ezin izango dugu hortaz ahazturik utzi.

Mimodramari dagokionean, kontzeptu honen iturburua M. Jousse antropologoarengan aurkitzen da, eta ezaguna da Juan Marik ahozko literatur hainbat ikertutako bere osabarengandik (eta Manuel Lekuonaren *Literatura oral vasca*-tik zehazki) jaso duela termino honen esanahia; mimodrama hitzak hitzez ager ezin daitekeena azaltzen du; keinuz, erritmoz, isilez, ez-hitzez osaturiko barne mundua azaleratuko luke. Ikonoa, berriz, esanahia duen irudia litzateke, mintzogabea izan arren, esan egiten duena.

Lekuonak, hortaz, liburu honetan keinua eta irudia uztartuz, hitzik ez duen lengoaiaren irakurketa osatu nahi du.

Helburutzat "kultura-ikuspegia hezur-mamitzea" duen poema liburu honetako lehen zatia, "Gruteskoak" deritzana, keinuaren edo mimoaren bidez irakurri ahal izango dugu eta lurpean gertatuko da, kobazuloan, leizean, ilunpean eta barrenera, isileko munduari begira.

"Gruteskoak, halaxe deitzen omen zale Errenazimendu aroan egiten ziren dekorazio irudiei; antza denez maiz irudiok landare eta

anlmaliak nahasten zituzten, halako kaosa sortuz. Irakurketa honen aldekoa da, bestalde, liburuaren azalean agertzen den zaldiaren irudia; izan ere, Santimamiñeko zaldia agertzen baitzaigu. Liburuaren lehen zati honek hiru atal bereizten ditu:

- 1.- **Izuen genesisia:** izua, beldurra, etsipena, ezina nagusituko dira, gizakia izadiari aurre egin ezinik aurkituko delarik. (Obertura, Larru ikara, Eztanda, Auria, Oihanean, Estigmak):

“Eta hasieran koba zen. Eta kobako
 ilunbean gaueko urek zuten aginte”. (Obertura)

- 2.- **Fantasia beltza** (Magma, Erretaula, Alegoria, Racconto 1, Racconto II, Espeleofobia), izenak dioen bezala tonu iluna (beltzak) jarraituko du, baino aldi berean, fantasiak irudimenaren mundura eramango gaitu eta antsiak eragindako beldurraren antzaldaketa, metamorfosia hasiko da :

... Antsiak hormi-
 rudi antzaldatu ziren harrigainetan.
 Hasi zen beldurraren metamorfosia. (Magma)

- 3.- **Atabismoak** (Zirrarakoak, Lilura zurbilak gauean, Amiltzean, Amaren altzotik, Oihaneko drama, Herio). Norberarengan agertzen den antzinakoen presentzia litzateke, edo norbera haiekin lotzeko egiten duen ahalegina. Iluntasuna desagertzen doa pixkanaka eta errituen ikuskeratik berriz ere, zirrara, lilura eta bertigoa bizituko dira.

Lehen zatia lurpean, ilunpean, eman badugu, bigarren zatira heltzean, (“**Planeten adar-biran**”) ikonoen bidez irakurriko dugu eta argia egingo zaigu (*fiat lux*), lur azpitik lur gainera irtengo garelarik. Hiru zati bereizten dira bigarren tarte honetan ere:

- 1).- Kalendera: atal hau osatzen duten sei poemok (Otsail, Bedatse, Ekain, Agor, Larrazken eta Eguberri-k) urte osoa laburtuko luke; otsailetik Eguberriara arteko denboraren igaroaldia adieraziko ligukete, hortaz.
- 2).- Enblematika: izadiko beste zenbait elementu eguraldi bihurtuko zaizkigu atal honetan (Artizar, Eguzki, Ilargi, Hodel, Tximist, Ortzadar).

3).- Itzalen Galeria: azken atal honetan sei euskal mito azalduko eta deskribatuko zaizkigu (San Martín Txiki, Atarrabi, Bereterretxe, Axular, Berdabio eta Barandiaran).

3.- Ondorioak

Zaila da Lekuonak egindako ekarpena hain espazio laburrera ekartzea. Horregatik, aurreko orrietan ikusi dugun bezala, Juan Mari poesia oso sakona eta landua egiteaz gain estetika berri baten bilaketan murgilduko dela azpimarratu behar da. Artea Juan Marientzat egitura duen gala izaki, arreta berezia eskainiko dio hizkuntza idatziaren garapenari eta honen erabilera kultuari; sorkuntza poetikoaren esparruan, berriz, hizkera abangoardista eta gaurkotua moldatzera abiatu zaigu. Oso bizirik mantenduko dira, hala ere, ahozko literaturaren prozedura ludiko-koralak, olerki dekoratiboak, erresponso-formak, egitura paralelistikoak eta abar; azken finean, berak hain ongi ezagutzen dituen herri-literaturako baliabideak. Hein berean, irudi poetikoari askoz ere erabilera modernoagoa ematen saiatuko da, ahozkotasunarenak izan diren ezaugarriak poesia kultu baten oinetara jarritz; horrela, mundu subjektiboagoa eta batez ere aberatsagoa sortzeko gai izango delarik.

4.- Bibliografia

EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEA: *Ibilaldia/Itinerario*. Euskal Herriko Unibertsitatea, 1996.

GARCÍA TRUJILLO, S. et alii: *Leiho-oihalen mugetan*. Erein, 1997.

KORTAZAR, J.: - *Laberintoaren oroimena*. Baroja, 1989.

———, *XX. Mendeko Literatura*. Etor, Donostia, 1990.

LEKUONA, J.M.: - *Muga beroak*. Gero, Bilbao, 1973.

———, *Ilargiaren eskolan*. Erein, San Sebastián, 1979.

———, *Mimodramak eta ikonoak*. Erein, Donostia, 1990.

Juan Mari Lekuona, ixiltasunean murgiltzen gaituen poeta

Pello OTXOTECO VAQUERO

Gure garaiko gazte gehienok Juan Mari Lekuonaren poesiararen kantuen bidez iritsi ginen, hau da, Imanol, Xabier Lete eta Lourdes Iriondo eta bestelakoen abestien bidez. Konturatu gabe diskoetatik eta irrati bidez bere hitzak irensten genituen zer esaten ari ginen oraindik oldoztu gabe. Geroago, afari osteko saioetan, baita zenbait herriko kale estuetan zehar parrandako uneetan ere, gu geu abestera iritsi ginen. Eta momentu batean, esaten eta kantatzen ari zaren hitzen edertasunaz kargu hartzen duzu. Orduan konturatzen zara harri bitxi baten jabe zarela eta, urteetan zehar barruan zenermatzan abesti horiek gauza gehiago esan eta adierazi nahi dutela. Zein une zoragarria! Hala ere, "konturatze" horren hasierako unea bakarra baldin bazen, ondoren gehiago etorriko ziren.

Beraz, aipatutako momentu zoragarri eta gogoangarri asko Juan Mari Lekuonaren poesiaz gozatu ditugu. Edozein herriko kulturaren beharrezkoak diren abestiak, zentzu estetiko sakonaz horniturik eta apaindurik iritsi zaizkigu. Bejondeiolala! Honengatik soilik, Juan Mari Lekuonak zerua irabazia duela zinatuko nuke. Baina sarreratxo hau pasadizo hutsa besterik ez da Lekuonaren poesia eta pentsamenduaren ondare guztiaren aurrean. Sekulako obra poetikoa utzi digu, poesia sakon eta liluragarria.

Juan Mari Lekuona garai jakin eta berezian bizirik izan da; bi gerra handi, eta gerraosteko garai luzea bizitu ditu. Honek berebiziko garrantzia izan du, bai bere bizipenetan, bai bere literaturan eta bai

Euskal Herriko kulturari jokatu duen paperagatik ere. Zentzu honetan Juan Mari Lekuonak giltzarri moduko funtzioa bete du. Behar bada askok ez dute horrela ikusiko, baina gure garaiko jendearentzat Juan Mari Lekuona iraganaren azken heldulekua izan da; guretzat, antzinarako azken esteka balitz bezala jaso dugu Juan Mariren obra eta bere presentzia.

Bere poesiari dagokionez, Arestiren eragina izan baldin badu ere, Lizardi eta aurreko poeten kutsua nabaria da, Gandiaga eta Iratzederren agerpena era berean sumatzen da, baina Barandiaran, Oteiza, mitoak eta intrahistoriarako joera erabat azaleratzen dira batez ere bere azken lanean. Horregatik nioen iraganarekiko ezinbesteko esteka izan dela: aurreko poesiaren lotura eta lokarri, mundu mitiko-telurikoarekin harremanetan jarri, eta doinu, musika eta bertsoen eragina, baita kultura herrikoa ere maila gorenetera igo eta eraberriturik eskaini digu. Honengatik guztiarengatik gure belaunaldi-koek esker anitz eman behar dizkiogu.

Baina bere poesia ez da horretan soilik geratzen. Hasiera batean Lizardiren oinordeko kontsidera daitekeen arren, tradizioaren egokipen berritua dakarkigu, zeinetan elaborazioa nagusi den. Lehen esan bezala, baliabide herrikoiak goragoko mailara jasotzen ditu. Herri literatur baliabideak ongi uztartu ditu poesia kultuaren esparruan baneraturik.

Bere poesiaren ardatzak "muga" izango du helburu. Mugetako poeta da, mugak maite dituena. Hala ere, zedarritzapen gisara azalduko zaizkion muga hauek zeharkatzen saiatuko da, eta honek, krisiaren hari finean zehar aritzera bultzatuko du, krisian etengabe arituko da. Krisian egotera bultzatuko duen muga nagusia "Zer da gizakia?" galdera etengabea izango da. Eta hemendik abiatuko da bere ibilbidearen ildoak jorratzeko.

Existenziaren zergatia bilatzen etengabe jardungo du. Beraz, bere poesia ez soilik estetikoa, dinamikoa eta erreflexiboa ere bada. Patxadaz eta inteligentziaz idatzitako poesia da. Berehalakotasunari uko egiten dio eta moden arauetatik kanpo arituko da beti, honela, Juan Mari Lekuonaren eboluzioa bukatzina da, estiloan eta gaiari heltzeko moduan. Bere poesian mundua eta gizakia, batez ere bere barne izatea, ezagutzeko ahalegina dago.

Estetikaren ikusmoldea, plano anitzetan ematen da maiz: errealismo mailan, sinbolismo mailan, surrealismo mailan, herri-folklore mailan. Errealitatea ispilu prismadun edo kaleidoskopiko baten gisan azaltzen da; era askotara, plano askotara, alde askotara. Baina betiere, azpiegitura metafisikorako joera azalduko du, hots, esentziaren aldarrikapena. Horrela, pentsalari batzuen eragina nabarmena izango da, hala nola, Unamuno, Bernanos, Teilhard de Chardin,...

Hau dena ederki eta berehala antzematen dugu erabiltzen duen hiztegi eta hizkuntza aztertuz. Sarri eta edonon, pasarte sakonak aurkituko ditugu hausnarketarako bidea ematen dutenak. Indar semantikoz kargaturiko irudi eta sinboloak ez dira joko formal hutsak, horiek guztien metaketak beste era batera espresa ezin zitekeen esperientzia sakon baten halabeharrezko ondorioak dira. Juan Mari Lekuonak honela mundu berezi, partikular eta aberatsean sartzera gonbidatzen gaitu.

Belaunaldi berrien idazleoi iraganarekiko atxikiduraz gain ausardiako jarrerak igorri dizkigu, hots, poesia puruarekiko apustua, pisuzko poesiaren baliozkotasuna eta gaurkotasuna. Hau dena bizi-esperientzia batetik datorkio dudarik gabe, baina esperientzia iragazia da berea; distantzia hartzen du bere konplexutasunean eta sakontasunean mamitzeko. Hala ere, sakontasun honi kezka edota mina dario.

Arestian esan bezala, "Zer da gizakia?" galdera, ardatz nagusia da bere poesia osoan. Eta itaunketa honi plano ezberdinen bidez erantzuten dio. Horregatik, eta berriz errepikatuko dut, bere poesia ez da estatikoa, ezta soilik estetikoa ere, dinamikoa eta erreflexiboa baizik. Baina betiere, lehendik egindako lanaren lorratzari muzin egin gabe. Zenbaitek aipatzen dute bere obra espiralaren metafora erabiliz ulertu behar dela, beste batzuk zirkulu zentrokide batzuen modura ardatz zentral batekin; niri aldiz, gehiago gustatzen zait helburu jakina daukanaren irudia, hau da, "Zer da gizakia?" galdera, eta helburu honen bila abiatzen den traineruarena bere uhararen aztarna galdu gabe beti begi bistan daukalarik. Honetan ere Oteizarekin bat egiten duela uste dut, aurrera mugitu eta jarraitu, atzeari edo iragariari etengabe begira dagoela.

Esandakoaren eredu garbiena bere azken liburua dugu, *Mimodramak eta ikonoak*, bere lan guztietan mardulena berau. Gizakiaren barruraino sartu nahi eta subkontzientea arakatzea bilatzen du. Gim-

ferrer-ek dio poesiaren betebeharra "al acecho de lo inexpresable" egotea dela. Juan Mari Lekuonak hau erabat betetzen du. Poema liburu hau, niretzat bere obra poetikoan gaina jotzen duena, geure izatearen barne-muinetara murgiltzen da. Harpeetatik gradualki datorren giza erroen durunda hotsak dira liburu honen dardara oihartzunak igortzen dituztena. Lehenengo poeman, "Obertura" poeman, espresuki azaleratzen da hau. Iraganarekin birlotzen gaitu. Oteizaren hitzak erabiliz "intrahistoriatik" edo "intrakulturatik" abiatuz kultura unibertsalera zabaltzea oso garrantzitsua da, arketipo unibertsalak landu geure kulturako erroak, "intrakulturako" erroak, kontutan hartuz edo beraietatik abiatuz. Hala ere, iluna, gotikoa gerta dakiguke zenbait uneetan argitasun lirikoaren zantzuak agertzen badira ere. Eta tarteka-marteka Gurutzetako Joan Deunaren dirdirak dasta ditza-kegu "*Gau ilunaren*" oihartzunaren lekuko, eta beste batzuek aldiz, argia iradokitzen digute ("arrats gorri", "argi-une", "baserri-ke urdin", "mendi-itzal luze", "illunabar-mami", "gauak illundiz betea", "goizeko lanbrotan", ...). Baina beti sakona eta erreflexiboa, bere hitz bakoitza zoriaren erorketa soila ez delarik, izan ere, hitz bakoitza giltza sarrailan bezala kokatzen baita esaldietan.

Horretaz aparte hizkuntz elementu erabiliena substantiboa da. Substantiboen poesia da berea, modu honetan irudi bitxi eta bikainak lortzen ditu ("arnasazko intsentsua", "arima eztea", "itzal bustiko hodeiak", "haize beltzaren ezpatak", "bizitzaren barne-oholtzak", "sutan dirdirakor laino errailetan", "kometen kalpar", ...), kolore berezien aipamen eta agerpena, baita metafora ausartak ere, eta kontrajarpenak, eta honen guztiaren erritmoari eusten zaio lerroek duten musikalitatea eta kantuarekiko duen joeraren bitartez. Oso garrantzitsuak iruditzen zaizkit doinuen kutsua eta onomatopelen erabilera (ohiko poetetan baino gehiago erabiltzen du). Adibide batzuk jartzearen, "Eskutxoek jo dute/ kriskitin krasketin", "doinua tinkatzeko/ urrezko ttun-ttuna", "Eta entzun, ate joka datoz,/ gauean dan-dan-dan,/ mairu-baratzeko mahalkideak.", "betileen klika bir-birtsuetan.", "Nire denboraren erlojua;/ -o-dol, o-dol, o-dol-," eta abar luzea.

Hitz gutxitan Juan Mari Lekuonaren poesia eresi bat da. Arima harrotu, irauli, barru-barrutik astindu nahiko baligu bezala zuzentzen zaigu, eta era berean euskal nortasunaren gako bereziel hautsa kentzen ahalegintzen da. Zenbaitetan, Juan Mari Lekuonaren poesia-

ren bihurtura formalak Gerard M. Hopkins poeta ingelesaren bertsoa dakarkigu gogora, baina Juan Marirenak herri baten intrahistoriara murgiltzen duten esanahi labirintikoak ditu hitz bakoitzaren muin pausatuan. Herri baten izpirituaren gordailu den poesiaren aurrean gaude. Garai bateko esentziak geroaren asaldapenarekin batuko dituen a katebegi baten antzera, besarkada indartsuaz estekatuko dituen a. Bere azken garaiko poemak (*Mimodramak eta ikonoak* liburuan batez ere) sinbolismo eta imajinario poetikoaren gaina modura har genitzake, sakontasun semantikoaz aparte, argitasun izpiritual bateranzko bidea erakusten baitigute, eta era berean hauek biak (sakontasun semantikoa eta argitasun izpirituala) arrago berberean bateratzen ditu, era honetan poema hauek indarra, fedea, misterioa eta benetako argitasun zeharkaezina adierazi egiten dute, honela erraztasun nabariak gugana iritsi eta betetzen gaituzte.

Intrahistoriaren karkabetatik erauzitako ur ixila, mitoaren ispiluan irristatzen da ttantaka, ezarian-ezarian, geure herriko nortasunaren xehetasun eta gakoien bidez "gizakia zer da" galdera iragazkaitza higatu nahian edo arakatzeko ahaleginetan behinik behin. Eta ahalegin honetatik izatearen eta gizakiaren erauzkin hilezkorrak biltzen ditugu. Ondoren erauzkin horiek irentsiko ditugu poetari esker, Juan Mari Lekuonaren poesia erauzkin horien isurketa erraztu eta beste berrien jaiotza ere sortarazten baitu. Horrelakoa suertatu ohi zaigu Juan Mariren poesia gure izpirituen barrunbean oihartzuna lortzen duenean.

Orokorrean bere lanak aberastasun handia dauka. Bere poemak konplexuak eta oso sakonak dira. Irudi indartsuak dituzte, karga sinboliko mardulekoak. Zer edo zer bilatzen dute, halako ezagutza edo kausitu nahian. Eta bilaketa horretan, krisiak, etendura eta muga anitzak zeharkatuz, ixiltasunean murgilduko gaituen dardarak igortzen ditu bere poemen bitartez. Horretarako, kontraesana badi-rudi ere, doinuak, musikalitatea eta onomatopeiak erabiliko ditu. Dena den, Juan Mariren poesiak ondorio eta irakaspen bat uzten digu ondare gisa: **ixiltasuna**. Ixiltasuna jakinduriara iristeko bidea dela iradokitzen digu. Berea ere ixiltasunaren poesia dela esan genezake. Ixiltasunerako gonbidapena egiten digu, gonbita bertutetsua, eszenatoki sosegatua lortzeko ixiltasun oihukatua digu aurkezten. Ixiltasuna proklamatzeko du, eta bere poemen lerroartean tartekatzen

den arnasa dastatuz ondorio honen uste osora irits gaitezke. Honako baieztapen honek Li Bai poeta handiaren hitzak dakarkit gogora:

“Galdetzen didazue mendi urdinkaretan bizitzearen zergatia.
Irribarretsu, bihotza soseguan, ez dut erantzuten.
Mertxikondoaren loreak ur ixilen jarioan abiatu dira.
Mundu hau ezberdina da, ez gizakiaren modukoa.”

Dударик gabe Juan Mari Lekuonak antzekoa iradokitzen digula ziur nago, eta, irudia, hitza eta musika, hirurak bat trinkotze ixilean bateginik jakinduriara iristeko behar den izpiritu pausatua bidea seinalatzen digu.

Juan Mari Lekuona era berean, mitoen poeta da. Eta mitoen bidez, ixiltasunak igorri dezakeen mezua eta egia mozorrotzen ditu. Gizakiak barne baretasuna lortzeko behar duen beste bide bat, mitoa bidez nolabait erakusten digu. Beraz, ixiltasunaren bidez batzutan, iluntasuna edota mitoaz bestetan, galdera handi eta sakon bidea xuxurlatzen digu. Baina hau dena, betiere, maitasunaren sentimenduak sortzen duen xamurtasunaz printzatu. Eta gizakiaren izatea erabat betetzeko, ba al dago belarrira xuxurlaturiko maitasun hitzak baino hobeagorik?

Argizko eztenkadak kobazuloaren ilunbean

Alain LÓPEZ DE LACALLE

*Nosotros no heredamos sino una inquietud;
un movimiento, no una inercia;
un estímulo, no un modelo.*

Octavio Paz

Zer eskein diezaguke, egun, poesiaren bihurtzetan murgildu beharrean garenoi, Juan Mari Lekuonaren poesiak? Horren gogoko duen Octavio Pazen alpuia abiapuntutzat ekingo diot, ezinbestean azaletik, galdera honen argitzeari.

Agian, urruneko zaizkigun ahotsak dira Lekuonaren poesian aurki ditzakegunak, urrunegiak agian bizi ditugun garaiotan. Basoko ahotsak bailliren, argizko eztenkadak kobazuloaren ilunbean, denboraz haratago leudeke, ordea, *Mimodramak eta ikonoak*, ibilbide pertsonal eta bakartia izan denaren gailurra osatzen duten poemak. Agian. Erabateko hausturak, jarraipenitsuak bezain antzu direla erantsiz, aurreko belaunaldiek obra propioa sortzeko instrumentua eskaintzen digutela dio hurrena Pazek. Lekuonak gerraurreko sortzaileekiko zuen jarreraren adierazgarri, egun ere aplikagarri litzazguke; zubiak eraiki beharra, esan nahi baita... euskaraz maizegi urratu ez den bidea eskertu beharra diogu, bada, Lekuonari; hitzen lilura alboratu beharraz mintzo zaizkigunen aurrean, oihartzunez betetako hitzen doinuak eskaintzen baitzaizkigu, hitzen barne erritmoaren musikalitate zehatzez eraikitako poemak. Tradizioarekin zubilana.

Baina ez da hizkera poetikoaren lantze sakon hori, etengabe modernitateari begira euskarazko poesia kulto, jantzi, bat, konplexu-

rik gabe, egitearen aldeko apostua, zor diogun estimulo bakarra. Nabarmen agertzen zaigu, estimagarria dena oso, moda eta korronte literariotatik at, inongo mugimendutan sostengurik bilatu gabe, haren poetikaren bilakaeraren kemena, bilakaera pertsonal eta independentea, forma eta estilo konkretutan ainguratu beharrean, eraberritzen joan dena, moldatzen, unean-uneko beharrei erantzun helburuz; tematikaren arabera zizelatzen joan dena, artisau gisara. Etengabeko ikertze prozesu baten emaitza meditatua, betiere, intuizioaren garrantzia ukatu gabe.

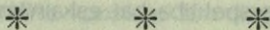
Tradizioarekin zubilana alpatu dut aurrez, Lizardi eta klasikoetatik, Arestiren *Maldan-behera* eta Gandiagaren *Elorrira*, sinbolismoaren bidetik mantentzen da lotura, tematika eta kezka estetikoak arras diferenteak izan arren. Baina sinbolismoak porlanarekin egingo du topo, neorromantizismoak erantzun ezin zituen galderekin, hurkoaren oinazearekiko entzungor mantendu ezin, eta erreakzionatuz. Ordea, poesia sozialaren testuinguruan ere, ez dio funtzionalismo kamuts bati men egingo, edertasunaren bilaketari eutsiz; folkloreakin lotuz koplak landuko dituenen, halaber, ez ditu kalitatea eta exijentzia estetikoa sakrifikatzen, *Ilargiaren eskolan* liburuari hitzaurrean Luis Mari Mujikak adierazi bezala.

Juan Mari Lekuonaren ibilbidean (esanguratsua da oso, haren obra biltzen duen edizio kritikoari *Ibilaldia/Itinerario* izenburua jarri izana), surrealismoaren hildoari garrantzitsu deritzot, surrealismo jakin bat lantzen baitu, telurikotzat jo izan dena. Poeta amerikarren eraginez, Pablo Neruda eta Octavio Paz bereziki, imaginario kolektiboaren ekarpena egingo baitzaio surrealismoari, Patxi Ezkiagak esan bezala, herri-kondairaren surrealismo bat eginez. Carlos Fuentesek, Buñuel hizpide, esan izan du, surrealismo frantsesarekin alderatuz, Buñuel eta garaiako surrealista espainiar nola alemaniarrek (Max Ernst, kasu), ariketa estetiko soil batean erortzeko arriskua zuena (ez zen hori, inondik inora, surrealismoaren xedea), tradizioaren ekarpenak bere benetako zereginean, zentzuan, kokatu zuela. Espainiaren kasuan, esperpentoaren, pikareska eta abarren elementuak, aberastasun itzela suposatu zuela, alegia. Lekuonari dagokionez, klasikoekiko loturak oreka mantenduko luke, surrealismo ekilibratuaren emaitza, gehiegikeria espresiboak baztertuko dituen, trinko eta zehatza; hortaz gain, errealtateari bizkar emango ez dion obra da berea, ihes egingo ez diona; aitzitik, errealtatetik abiatuta, beste

begirada bat, beste perspektiba bat eskainiko du, gizakiaren arazo, samin, eta izateariko kezka sakon batetik jaioa baita.

Funtsean, eta amaitzera, Juan Mari Lekuonaren poesia azterteaz arduratu den orok, gizakiarekiko kezka, elkartasunerako oihua nabarmentzen dute, eta gorai patzen. Dimentsio partikular batetik, artean gazte zelarik Añorgako langilegoarekin bizi izandako esperientzia, besteak beste; euskal kulturaren horren sustraiturik egonik ere, dimentsio unibertsal baterako nahia agertzen du, *Mimodramak eta Ikonoak* liburuan burutzen duen hastapenetako munduaren bilketa antropologikoak, jatorrizko izuen genesiaren geografiaren marrazteak, gizakia oinarritzko biluztasun eta berdintasunean lekutzen baitu. Unibertsalak diren izuak, beraz, partikular denean sustraiturik: "Eta haseran koba zen. Eta kobako/ ilunbean gaueko urek zuten aginte".

Agian urruneko zaizkigun ahotsak dira, agian. Landuko ez ditugun irudiak, agian... natura gizakiaren neurrira ekarriko duten jardinak. Baina aunitz dira estimuloak, aunitz euskal poesiari eta gu denoi ireki zaizkigun bideak. Eta oroz gaineratik, elkartasunerako deia, giza duintasunaren oihua edonolako mugek gaineratik, horren beharrezko zaigun egunotan. Argizko eztenkadak kobazuloaren erdian.

IDAZKARITZAREN OHARRA:

Aurreko alean gure idazle den Patziku Perurenaren artikulua baita, "Orixe, Maitemin ezin haragitua", akats bat egin genuen.

Azken lerroetan "Ditxosozko haragimina"tik aurrera, mamuak sarrarazi zizkigun lerroen ordez; hauetxek azaldu behar zuten:

... Ditxosozko haragimina, zerbaitegatik izanen da erlijio zahar eta mistika guzien sorburu!

Badirudi emakumeekiko tragedia, bere bizitza guzia irauli ziona, bataiotik beretik hasia zuela Orixek: atautxia bai, baina amautxirik gabe gelditu baitzen. Gero berriz, lehen esan bezala "ume gaitzetsa" deituko zioten Uiltzin. Hurrena, Jesuitetan, Ama jainkozkoaganako bidean ere, bigarren aldiz bezala geldituko zen "umezurtz", apeztu gabe handik uxaraztean. Sabelaldi bereko arreba Denuxi hiruxkiari aitortzen dio ederki, *Quiton Arrebarekin* ari dela:

"Ama arroxta ta ama Mañazi batean agertuko balizkida, nor lenik musukatu? Lazgarri dun, baña biotza nagusi. Nere bizi guziko utsaldia: bi ama ta amarik ez. Ortatik gelditu zaidan beti biotzean ezin betezko utsa".

"Biotz bat aurkitu nai nerearen atsedenerako, aurtzaroan eta gero ere, ta arkitzen ez. Nik ere aragiz egiña diñat, eta amaren ordaiña billatzen ibilli arren, umezurtz gelditu naun. Amaren musu bat etzekiñat zer den". (I, 711)

Horra, elur urtua bezain klaro, *hitza*, maitaminaren iturrian; eta nori esana, eta neskaxa bati berriz ere, nahiz arreba moja izan: "nere bizi guziko utsaldia: "biotza nagusi beti" eta "biotz bat arkitu nai nerearen atsedenerako" eta "arkitzen ez".

Esana dago guzia, eta horrexegatik, esan liteke beste hainbeste eta gehiago.

Artikuluaren eranskin bat harpidedun guztiei bidali diegun arren, gure barkamena eskatu nahi diegu Irakurleei eta autoreari.

Hizkuntzaren irakaskuntza eta irakurzaletasuna Lehen Hezkuntzan

Iñaki ZUBELDIA

Sarrera

Egia da edozein hizkuntza haurtzaroan ikasten dela ondoen eta eskolaren eginkizun funtsezkoenetako bat haurra hizkuntzaren jabe egitea dela. Hori nazio guztietan gertatzen da eta Haur Hezkuntzako eta Lehen Hezkuntzako urteak, besteak beste, eginkizun honetara bideratuta daude. Lehen urte hauetako helburu nagusia haurraren hezkuntza orokorra izaten da eta zientzia desberdinen hastapenak ere Lehen Hezkuntzan ematen dira. Baina hizkuntzaren irakaskuntzak garrantzi handia du eskolarizazio aro honetan. Hori hemen, Txinan, Frantzian eta edonon gertatzen den errealtate bat da.

Baina egia da baita ere ipuin fantastiko eta mitologikoen garaia, historia hunkigarri eta harrigarriak entzuteko eta irakurtzeko sasoiak ere haurtzaroan ematen dela eta eskolak biak uztartzen asmatu behar duela. Hizkuntza eta irakurtzeko zaletasuna elkarrekin lotzen asmatu behar du eta hori ez da oso erraza.

Ez dakit batzuetan ez ote garen gehiegizko akademizismoan erortzen, irakurtzeko zaletasunaren eta gozamenaren kaltetan. Eusko Jauriaritzaren Oinarriko Curriculum Diseinuak ere hizkuntzaren ikuspegi oso akademikoa daukala iruditzen zait eta, batzuetan, ikuspegi unidirekzionaleria, Ginebrako Eskolatik datorren testu tipologia hobetsiz eta hizkuntzaren irakaskuntzan dauden beste hainbat korrante pixka bat bazterrean utziz. Are gehiago, Lehen Hezkuntzako

Lehen Zikloetan ez zait iruditzen literaturari garrantzi handiegirik ematen zaionik. Eta urte hauek funtsezkoak dira haurraren irakurteko zaletasuna esnatzen joan dadin.

Hala ere, aurreko gogoetak eginagatik, ezin dugu ahaztu Euskal Herriak egoera diglosiko mingarri bat bizi duela eta euskal eskola dela gaur egun haurra euskararen jabe egingo dela berma dezakeen erakunde ia bakarra. Horregatik, gure artean hizkuntzaren irakaskuntzak garrantzi izugarria hartzen du, eskolak bakarrik ziurta baitezake euskararen irakaskuntza. Eta irakurle on bat izateko ere hizkuntza menderatu behar. Bestela alferrik gabilta. Baina hizkuntza bakarrik irakaskuntza guztiaren ardatz bihurtzea ere arriskutsua da... Eta hara hor gure gurpil zoroa! Hizkuntzarik gabe ezin irakurleak sortu. Eta hizkuntza irakastearekin bakarrik ezin irakurzaletasuna sustatu eta ziurtatu.

Horregatik, hemen hizkuntzaren irakaskuntzaren garrantzia azpimarratu nahi dugu, hizkuntza ondo menderatzen duena irakurle sutsu eta zoriontsu izan baitaiteke. Eta bestalde, asko irakurtzen duena ere hizkuntzaren jabe gero eta aberatsago bihur baitaiteke eta hala izaten da normalean. Hizkuntzaren irakaskuntza egoki bat, irakurzaletasuna pizten duen ekimen eraginkor batzuekin batera ematen baldin bada, koktel indartsu bat lortuko genuke gure haurren hezkuntza sisteman.

Ikus dezagun, bada, hizkuntzaren irakaskuntza nola antolatuta daukagun Euskal Autonomi Erkidegoan.

1. Hizkuntza: komunikazio tresna

Hizkuntzak elkarrekin komunikatzeko balio digu batez ere. Hizkuntza ezer baino lehen ahozko komunikazioan oinarrituta dago eta pertsona batek eduki ditzakeen sentimendu, asmo, ideia, kontzeptu, nahi, gogo, bizipen... guztiak transmititzeko balio digu.

Antzina-antzinatik ia gaur egun arte ahozko komunikazioa izan da nagusi. Euskal Herrian zer esanik ez: aitona-amonen ipuinak, lotarakoan aitak edo amak kontatzen zituenak, sorginak, laminak, jentilak, Mateo Txistu, Tartalo, Fernando amezketarra...

Gaurko zibilizazioak lapurtu egin digu komunikazio mota hori. Gaur egun eguneroko lana, presa, egunkariak, telebista, bideoa,

bideojolasak, kontsola eta makinitak, etxeko lanak... Honek denak ahozko komunikazioa pobretu eta urritu egin du.

Etxeko komunikazioa justu samarra gertatu da. Eta kalekoa ere bai. Edonon, kafetegi, taberna, diskoteka, gaztetxe edo antzekoetan jartzen bazara, zaila da komunikazioa. Jolasean, jolas garaian, mendian, paseoan, hitz batean, aisialdian eman daiteke oraindik ere komunikazio aberats samar hori.

2. Eskolaren eginkizuna

- Eskolaren eginkizuna komunikazio hori lortzea izango da.
- Ahozko hizkuntzan datozen hutsuneak betetzea.
- Eskolaurrean batez ere ahozko tradizio hori berreskuratzea, gure herriko ipuin zaharrak, historiak, kondairak, alegiak, pasadizoak, esaerak etab. modu bizi eta espresiboan kontatzea, esamolde eta espresio aberats eta herrikoiak erabiliz.
- Lehen Mailako Hezkuntzan eta Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan ahozko hizkuntzatik idatzizkora pasatzea testu mota desberdinak ezagutuz eta batez ere literatur munduko ballabi-deak aztertuz eta bere eginez.
- Hizkuntza barrendik ezagutzen eta hobetzen joatea.
- Hizkuntza kulta, zientifikoa pausoz pauso asimilatzen joatea, gero edukin zientifikoak eta jakintza mailakoak hartzen joateko.

Beraz, orain hizkuntza *komunikaziorako* bide eta *jakintza, eza-gupenak, pentsamenduak* jasotzeko bitarteko izango da.

Baina nola integratu euskal mundura euskara ez dakien ikaslea edo oso motel dakiena? Bere gurasoek euskarazko irakaskuntza eman nahi badiote, gurasoen asmoa eta nahia bete egin behar du eskolak eta denborak eta esperientziak erakutsi duenez posible da, batzuetan zailtasunak izaten diren arren.

Lehen eztabaldatzen bazen ere, gaur egun ez dago zalantzarik, inmersioa dela metodorik onena. Euskal munduan txiki-txikitatik murgildu ikaslea. Erreferentzia garbiak eman. Ona litzateke lehenengo hilabeteetan andereño laguntzaile bat edukitzea, erderaz egingo diona eskolara ohitu arte, lagun berriak egin arte eta euskararen lehenengo ezagupenak lortu arte. Ikaslea laster konturatzen da an-

dereño batarekin euskara erabili behar duela eta bestearekin gaztelera. Fenomeno hau etxe askotan ematen da gurasoetako bat erdal-duna eta bestea euskalduna denean. Umeak bi hizkuntzak ikasten ditu eta batekin euskaraz eta bestearekin erdaraz hitz egingo du, nahasketarik sortu gabe eta zuzen, okerrik gabe. Renzo Titonek ere garbi dio bere "*Bilingües a los 3 años*" liburuan, umearentzat oso erraza dela bi eta hiru hizkuntza ikastea 3-4-5 urterekin, erreferentzia garbiak badauzka.

Beraz, ama-hizkuntza gaztelera duen ikaslearekin golan esan ditugun bide guztiak erabili beharko ditugu (ahozko tradizioa, ipuin mundua, komunikazioa, hizkuntza aberatsa, testu tipologia, literatur ballabideak...) eta gehiago oraindik.

3. Hizkuntzalaritzako teoria desberdinak

Hizkuntzalaritzan, beste disziplinetan bezala, teoria ugari egon dira historian zehar eta gaur egun ere teoria bat baino gehiago dago.

Gure gazte denboran, eta batez ere hizkuntza klasikoak (latina eta grekoa) ikasi genituenen artean, Gramatika klasikoa erabili genuen hizkuntza aztertzeko oinarrizko tresna bezala: subjektua eta predikatua ziren ardatz nagusiak, eta aditzak esaten zizun zein zen subjektua, berarekin konkordantzia egon behar baitzuen, nahiz hau aktiboa, pasiboa edo perifrastikoa izan. Baina puntu hauetara iristeko, lehenengo deklinabidea, aditza, perpausak eta hainbat gauza ikasi behar zenituen.

Geroztik korrante asko egon dira, gaurko zenbait antigramatika-zale ere tartean delarik.

3.1. Mende honetako korrante nagusienak laburki aztertuz, korrante estrukturalista ikusiko dugu lehenbizi: *Saussure* eta *Sapir*. Baikoitza bere bidetik, baina antzeko ondorioetara iritsi ziren. Hauek "azaleko estrukturaz" hitz egiten zuten. Esaldiak eta hizkuntz produkzio guztia estruktura txikiagoz osatuta dago "*sintagmaz*" hain zuzen ere. Horregatik unitate linguistikoen "*egituraren*" azterketa erabiltzen dute. Sinkronia-diakronia eta beste hainbat bikote erabiltzen zuten hizkuntza aztertzeko.

Sapir-en ustez hizkuntzak komunikazio eginkizun bat betetzen du eta irudikapen (errepresentazio) eginkizun bat ere bai.

Baina batez ere sozializazio eginkizuna azpimarratzen du: hiztun taldearen kohesioa (edo batasuna) eta nortasunaren garapena.

Estrukturalismoan oinarrituz eginda egongo litzateke "Jo ta Ke" Jose Joan Txabarriren euskarazko metodoa.

- 3.2. Ondoren *Pragako Hizkuntz Zirkulua* deiturikoa dator (Jakobson, Trubetzkoy, Benbeniste, Martinet...) *Europako estrukturalismoa*. Hizkuntzaren eginkizuna bi ataletan banatzen dute:

Funtzio semantikoa (barne funtzioa): agentea, determinatzailea...

Funtzio komunikatiboa (kanpo funtzioa): funtzio poetikoa, espresiboa edo emotiboa, konatiboa...

Hauek izan ziren Fonologiari egundoko garrantzia eman ziotenak.

- 3.3. Konduktistak (Skinner). Honek "hizkuntz jokaera" (*verbal behavior*) izena asmatu zuen. Hizkuntza ere jokaera bat gehiago bezala da. Jokaerak alda daitezke eta alde batera edo bestera bideratu, horretarako *estimulua eta errefortzu positiboa* erabiliz.

Skinner-ek bi analisi mota erabiltzen ditu hizkuntza aztertzerakoan:

Analisi funtzionala: komunikazioa, estimulua-erantzuna, sentimentuak azaltzea...

Analisi formala: arau sintaktikoak, lexikoa...

Beraz, konduktismoak uste du hizkuntza estimulo bidez hobetu, ikasi eta sakondu daitekeela.

"Jalgi hadi" metodoak hemendik zerbait edukiko luke eta "Asimil" metodo ezagunek ere bai.

- 3.4. "Gramatika sortzailea eta eraldatzailea". Chomsky da korrante honen sortzailea eta iraultza handi bat ekarri zuen hizkuntzalarietara. Oraindik ere asko dira bere jarraitzaileak. Honek dioenez "edozein hiztun gai da esaldi kopuru infinitu bat sortu eta ulertzeko, elementu edo unitate kopuru mugatu bat erabiliz" (sormen edo kreatibitate printzipioa). Gainera, ikasten ari den haurrek entzuten duenarekin lor dezakeen informazioa ez omen da nahikoa gero hitz egitean erabiltzen dituen egitura konplexuak lortzeko. Hori guztia posible egiten duena gizakiak izate hutsagatik dugun jaiotzetiko gaitasuna da, guztientzat amankomuna

dena, eta parametro desberdinen arabera munduko hizkuntza desberdinetan desberdin gauzatuko dena. Barne jakinduria horri *gramatika unibertsala* deituko dio.

Chomskyk hizkuntza barrendik aztertu nahi du, azaleko es-
trukturen azpitik dauden erregelak edo arauak aztertuz. Horre-
gatik esaldien azpian beste esaldi batzuk daude, hauek sortzeko
sustrai bezala erabili direnak eta horrela milioika eta milioika
esaldi topatuko genituzke eta esaldi berriak sortzeko gai egingo
ginateke. Eta ez zaio arrazoirik falta.

Euskaraz, adibidez, perpaus kontzesiboak honela egiten dira:

- *Nahiz eta zuk egia esan, nik ez dizut sinestuko.*

Hau bera beste modu hauetara ere esan daiteke eta per-
paus kontzesiboa izaten jarraitzen du:

- *Zuk egia esan arren, nik ez dizut sinestuko.*

- *Zuk egia esanda ere, nik ez dizut sinestuko.*

- *Zuk egia esanagatik, nik ez dizut sinestuko.*

- *Zuk egia esaten baduzu ere, nik ez dizut sinestuko.*

Gramatika sortzailearen arabera ondorengo bariante hauek
perpaus kontzesiboak ez izan arren, gauza bera esateko balla-
garri izan daitezke:

... *esan, esan, baina nik ez dizut sinestuko.*

... *esan, esan, nik ez dizut sinestuko eta.*

Alferrik ari zara, nik ez dizut sinestuko eta.

Honek hizkuntzaren aberastasuna eta ugaritasuna agerian
jartzen digu eta formula monotono eta pobreetatik ihes egiteko
balio digu.

Chomskyk kompetentzia eta errealizazioa alpatzen ditu.
Kompetentzia izango litzateke edozein hitzunik duen hizkuntza-
ren ezagupena, hizkuntz ekintza edo errealizazio bat egitera
doanean. Errealizazioa da kompetentzia hori praktikan jartzea,
gauzak egiten jakitea.

Chomskyk zabaldu zuen perpausen azterketa egiterakoan
erabiltzen den arbola famatu hori. Análisi tradizionalan oina-
rritzen da, baina areago joaten da, azpiko esaldiak eta esanahiak
aztertuz eta analizatuz.

3.5. Testuen pedagogia (Culioli, Bronckart, Dolz: Ginebrako eskola). Eskola honen arabera berbaldia, testua osorik aztertu behar da. Testu antolatzaileak, testuari koherentzia eta kohesioa ematen dioten elementuak aztertzen dira. Testu mota ezberdinak bereizten dira, bakoitzaren berezitasunak eta ezaugarriak azpimarratuz.

Culiolik, adibidez, dio testu kultoak aztertzen direla eta berak proposatzen du testu mota guztiak aztertu behar liratekeela: testu mintzatuak, umeenak, akatsez betetakoak, literarioak... intonazio, keinu, sarrera hitzak eta guzti (*ondo da, hemen duzue...*) eta enuntziazioaren testuingurua ere bai aztertu behar litzateke (hizketa lagunak eta beren arteko erlazioak).

Erreformatik ere Euskal Herriko *Oinarrizko Curriculum Diseinuan* batez ere korronte honi jarraitu dio, eta gaur egun zenbait jenderen artean modan dagoen korronte hau hobetsi du.

Korronte honen izenean batzuek gauzak urrutiegi eraman dituzte, hizkuntza azterketa eta ikasketa guztia testuetan soilik oinarrituz eta ume txikiei ere testu periodistikoak, entziklopedikoak edo jakintzazkoak eskainiz, ipuinak, kontakizunak, narrazioak, eta abar baztertuz.

4. Metodologiarik egokiena

Korronte guztiak kontuan hartuz, koktel eklektiko bat egiten duena, huraxe izango da metodologiarik egokiena.

Hizkuntzak barruko elementu guztiak ondo lotu behar ditu. Hizkuntzaren egitura edo estruktura guztiak identifikatu eta praktikan erabili beharko ditu (Estrukturalismoaren teoria eta praxia). Horretarako, elementu horiek ezagutu egin behar dira eta zuzen erabili (Chomskyren kompetentzia). Ongi erabiltzeko akatsak zuzendu, pobretasunak aberastu, ezagutzen ez dituenak ezagutu eta beti motibatuz egin beharko dugu ikaslea, hobetzen joan dadin (Skinner-en estimulua eta errefortzu positiboa). Eta azkenik, ikaslea kozkortu denean, eta hizkuntza zientifikora hurbildu behar duenean, testu mota aberatsak emango dizkio, trebatu dadin eta ikasketarako bide ere gerta dakion hizkuntza (Testuen pedagogia).

5. Haurraren hezkuntza: langintza konplexua

Lehen Hezkuntzaren oinarritzko xedea haurraren garapen pertsonala bultzatzea da, dagokion gizarte taldean integra dadin, eta bertan era autonomo eta sortzailean jardun dezan.

Xede honen arabera, Lehen Hezkuntzan elkarrekin lotuta dauden hiru helburu bereiz ditzakegu:

1. Ikaslea bere inguruan bizitzeko eta modu autonomoan jarduteko gai bihurtzea. Horretarako eskolak gaitasun hauek landu behar ditu: behaketarako, interpretaziorako eta gogoeta kritikorako gaitasuna, ikaslea horrela iritzi pertsonalak lantzeko gauza izan dadin.
2. Ikaslearen sozializazioa lortzea, elkarbizitza demokratikorako jarraera egokiak barneratuz. Horretarako beharrezkoak izango dira adierazpen eta komunikazio gaitasunak garatzea. Baita pertsonon arteko elkarbizitza arautzen duten oinarritzko balioen estimu eta garapena ere. Eta ezingo dugu ahaztu ikasleak bere ingurua ezagutzeko gaitasuna lortzeaz gain, inguru horretan arduraz eragiteko gaitasuna ere bereganatu behar duela.
3. Azkenik, aurreko bi xedek lortzeko, hirugarren bat aipatu behar da, oinarritzko tresnak eskuratzeari buruzkoa, izan ere, eskolaratzeak lortu behar baitu haurrek modu ziur eta funtzionalean oinarritzko ikaskuntzak bereganatzea gai hauei dagokienean:
 - a) Hizkuntz mota desberdinak interpretatzea eta adierazpen ballabideak erabiltzea; lan honek ikasleari eskolara sartu aurretik daukan komunikazio gaitasuna hobetzen lagunduko dio.
 - b) Ingurunea interpretatzeko eta bertan era aktibo eta kritikoa esku hartzeko behar dituen kontzeptuak, prozedurak eta jarraerak lortzea.
 - c) Inguruneko kulturarekin identifikatzeko eta bertako gizarte bizitzan era indibidual eta kolektiboan esku hartzeko beharrezko diren esperientzia afektibo, motore, sozial eta kognitiboen garapena.

6. Lehen hezkuntzako ezaugarriak

Lehen Hezkuntza Haur Hezkuntzaren jarraipena da, eta Haur Hezkuntzan hasitako ikaskuntza instrumentala menderatzea du helburu, baina nortasun, motrizitate eta harreman mailan eman diren pausoen jarraipena egitea ezinbestekoa dela ahaztu gabe. Ikaskuntza instrumental honek esan nahi du oinarritzko trebetasunak, bereziki irakurketa eta idazketa, menderatu beharko dituela ikasleak. Baina pertsonaren garapen integrala areagotzen duten gaitasunak ere azpimarratu behar dira Lehen Zikloan. Nortasunaren bost eremuok garatu eta sendotu nahi dira ziklo honetan: adimena, mugimendua, oreka pertsonal eta afektiboa, pertsonen arteko harremana eta integrazioa gizartean.

7. Ikaslearen ezaugarriak

Lehen Zikloko ikasleak irakaslearekiko dependentzia handia du oraindik eta etengabeko laguntza beharko du pausoak bakarka eta ziurtasunez ematen has dadin. Puntu hau gogoan edukita, haurrari ahalegin berezia eskatu beharko diogu lan bakoitzaren aurrean, bizitzarako autonomia lortzen joan dadin. Lanak ez dizkiogu beti prestatuegiak eta errazegiak emango. Bere ahaleginez eta bere kabuz lanak burutzen eta gauzak deskubritzen lagundu behar diogu, horrela, aurrez buruan dituen egiturak aldatzen eta berritzen joango da. Haurra heldutasunera zuzendu nahi badugu, zailtasunak ere ipini egingo dizkiogu, ez zailtasun menderaezinak, baina bai zailtasun errealak, aurrez aurre jarri eta gainditu beharko dituenak. Eta gure laguntza beti bere ahaleginaren lagungarri izango da eta behin ere ez berak egin behar lukeen ahaleginaren ordeko.

Hasitako lanak bukatzen ikasiko du haurrak. Bakoitzak bere abiadura dauka lanean eta irakasleak abiadura hori errespetatu egingo du, ahal duen neurrian, inori eskatu gabe dezakeena baino lan gehiago.

Garrantzikoa da, era berean, lanak txukun egiten ikastea. Letra argia eta irakurterraza egiten irakatsi eta horren garrantzia azpimarratuko diogu haurrari, norberaren idazkera eta nortasuna errespetatuz.

Adin honetako ikasleen arteko dibertsitatea ere azpimarratu beharra dago. Ikasleen artean desberdintasun nabariak daude maila hauetan. Dibertsitate hau hiru mailatan ematen da bereziki:

- a) *Hizkuntza*. Haurrak jatorri desberdinetakoak direnez, euren hizkuntza maila ere oso desberdina da: batzuek guraso euskaldunak, beste batzuek guraso erdaldunak, beste batzuek gurasoetako bat euskalduna eta bestea erdalduna dute... Egoera anitz honen ondorioz, ikasleek euskarari duten gaitasuna ere anitza da, eta desberdintasun handiak daude beraien artean ezagutza, erabilera zein motibazio mailan.
- b) *Egoera soziala*. Egoera sozialak ere eragina du umeen bizitzako esperientzietan. Ez beti, baina askotan bai, maila sozial altuagokoek esperientzia gehiago eta dibertsifikatuagoak izan ohi dituzte, honek umeen adimen ahalmenean eragina izaten duelarik.
- c) *Garapen pertsonala*. Haur guztiek ez dute heldutasun maila bera izaten lehen ziklori iristean. Batzuek bai nortasun, bai adimen eta bai komunikazio aldetik heldutasun nahiko garatua duten bitartean, beste batzuek dexente beranduago lortzen dute heldutasun maila hori. Horregatik eskolak kontuan hartuko du haurraren izaera anitz hori.

8. Haurraren fantasia mundua eta mundu erreala

Haurra sei-zazpi urterekin erraz barneratzen da mundu fantastikoan. Horregatik, oso gustukoa du ipuin fantastikoen eta mitologikoen mundua, eta abentura eta gertaera harrigarriak islatzen dituen. Horregatik, ipuinak bere lekua izan behar du adin honetan, ikasleak, mundu fantastiko horretan murgilduz, goza dezan, eta, era berean, irakurketan trebatzeko bitarteko izan dadin. Honekin batera, ipuinen haritik hipotesiak egin ahal izango dituzte (euren ezagutzak eraikitzen joan daitezkeen), ulermena lantzeko aukera izango dute, lexikoa, iritzi kritiko eta pertsonala emateko parada ere bai...

Bestalde, haurraren mundu erreala ere abiapuntu egokia da hizkuntzaren zenbait aspektu lantzeko. Interesgarria da haurrak bere eguneroko asmoak, kezkak, zalantzak, pozak, haserreak, beldu-

rrak... islatzeko hizkuntza eta honen bitartekoak menderatzea eta egoera errealetan behar dituen hizkuntz baliabideak eta funtzioak erabiltzeko trebe izatea. Hizkuntza funtzionala eskainiko zaio ikasleari, espresio eta esamolde bizi eta egunerokoak ezagutzera emanez.

Van Eck-ek irekitako bidetik datozen hizkuntz funtzioak zerrenda berezi batean eskainiko ditugu lan honen bukaeran, eranskin gisa. Zerrenda hori hobetu, luzatu edo zehaztu nahi duenak lan bikaina dauka egiteko.

Horrez gain, mundu errealean dauden testu mota desberdinak, hurrek eguneroko bizitzan topatzen dituztenak, eta hauetan erabiltzen den hizkuntza, hurbilduko zaio haurrari. Era honetan, azalpenak, literatur testuak, olerkiak, argudioak, gutunak, instrukzioak... ongi etorriko zaizkio, haurra hauen funtzionaltasunaz eta erabilgarritasunaz konturatzen joan dadin.

9. Irakurketa eta idazketa

Lehenago esan dugun bezala, adin honetako ikaslearen helburu garrantzitsu bat ikaskuntza instrumentalak menderatzea da, bereziki irakurketa eta idazketa. Irakurketa eta idazketa menderatzea oinarritzkoa da, gero gaitasun horien bitartez lortuko baititu haurrak ezagutz handiago eta sakonagoak. Izan ere, gizarte honetan, irakurketa eta idazketa menderatzen ez dituen pertsonak nekez egin ahal izango du aurrera eskolan eta gizartean.

Adituak bat datoz ondorengo baieztapen honekin: haurrei zenbat eta lehenago irakatsi, hobe (baldin eta modu egokian egiten bada, jakina). Hurrek 0-6 urte bitartean ahalmen handiagoa dute ezagutzak barneratzeko, eta adin horretatik aurrera ahalmen edo gaitasun hori gutxituz doa. Honen ondorioz, idazketaren irakaskuntza, eta batez ere irakurketarena, geroz eta lehenago hasteko joera ari da nagusitzen gure eskoletan. Kontuan hartu behar da, bestalde, komunikazioaren munduan bizi garela eta haurrak txiki-txikitatik duela hizkuntza idatziaren erreferentzia: telebista, prentsa, kartelak... Horrela, eskolan ere, haurrak idazketara, eta batez ere irakurketara, lehenago hurbiltzeko ahalegina geroz eta hedatuagoa da.

10. Lehen hezkuntzako helburuak

- Sentitzen dutena eta ezagutzen dutena era koherentean ahoz adierazteko ahalmena lortzea.
- Edozein motatako mezuak sortzeko eta ahoz emateko gai izatea. Horretarako lortu beharrekoak:
 - Garbi hitz egitea denek ulertzeko moduan.
 - Ozen hitz egitea, solaskide edo entzule guztiek entzuteko moduan.
 - Ahoskaketa eta intonazio egokia erabiliz hitz egitea.
 - Keinuak eta gorputz espresioa esaten ari den horretara egokitzea.
 - Hitz eta esamolde egokiak erabiliz hitz egitea.
 - Besteen azalpena edo diskurtsoa errespetuz eta aditasunez entzutea, haien hizketarako txanda gordez.
- Zikloari dagokion hiztegi aberats eta egokia ezagutzea eta erabiltzea.
- Fonemak ondo ahoskatzea eta hitzak lotzen direnean euskal fonetikaren legeak egoki aplikatzea. Adib.: *Ez zuen irabazi* (etzuen).
- Ahoz emandako mezuak ulertzeko gai izatea, horien zailtasuna gero eta handiagoa izanik.
- Besteek esandakoa ulertzea, interpretatzea, laburtzea eta mezu hori bera beste norbaiti emateko gaitasuna izatea.
- Gelan lantzen diren gaiak (interesguneak), ipuinak, edozein motatako irakurgaiak eta elkarrizketak ulertzeko gai izatea, beraien muina edo funtsezko mezua jasoz.
- Ipuin eta fantasia mundutik mundu konkretu eta abstraktura pausoak poliki-poliki ematen hastea, hala nola: matematikara, hizkuntzara, irakurketa-idazketara, inguruaren ezaguerara, eguneroko bizitzara...
- Ahoz kontatutako (edota irakasleak ozenki irakurritako) ipuina ahalik eta osoen jasotzeko gai izatea, muina eta elementu osagarriak bereiziz eta memorizatuz.

- Fonema guztiak eta hauen grafia pixkana-pixkana ezagutzen joatea.
- Ziklo osoan zehar irakurketa eta idazketa mekanikoki menderatzea, garbi irakurtzera iritsiz, intonazio egokia emanaz eta hitzak ondo ahoskatuz.
- Besteek sortutako mezu idatzi errazak ulertzeko gai izatea.
- Irakurritakoaren ulermena eta interpretazioa lantzen hastea.
- Irakurketarako zaletasuna sortzea.
- Espresio idatzia erabiltzeko gogoia sortzea, bereziki besteekin komunikatzeko tresna edo bitarteko modura.
- Nork bere mezuak besteei transmititzeko idazketa erabiltzen hastea.
- Irakurketa eta idazketa pertsonok elkarrekin komunikatzeko tresna dela konturatzea eta honen balioaz jabetzea.
- Irakurketa eta idazketa gauza berriak ikasteko eta jakinduriarako bide direla ohartzea.
- Idazketako pausoak ziurtasunez ematea, ortografia arauak poliki-poliki bereganatuz.
- Letrak garbi eta txukun idazten ikastea, paperean behar diren espazioak eta tarteak utziz.
- Mezu idatzi errazak sortzeko gai izatea: ipuinak, abisuak, oharak, gutunak, deskribapen laburrak, iragarkiak...
- Euskal gramatikako oinarrizko arauak bereganatzea eta zuzen aplikatzea hizkuntza idatzia nahiz ahoskoa erabiltzean.

11. Lehen Zikloko edukiak

Euskara Arloko edukiak aipatzerakoan hiru eduki mota bereziko ditugu: prozedurazkoak, kontzeptuzkoak eta jarrerazkoak.

Prozedurazko edukiak

Ziklo honetan prozedurak izango dira bereziki nabarmenduko direnak, adin honetako umearen hizkuntza erabiltzean oinarritzen balta batez ere, eta kontzeptuzko edukiak ere sarritan prozeduren bidez barneratuko baititu ikasleak.

Ulermena lantzeko prozedurak

- Komikien irakurketa eta bertako ideia, sentimendu eta bizipe-
nen interpretazioa.
- Komikietako gertaeren eta ikaslearen bizitzako esperientzien ar-
teko erkaketa.
- Komikian irakurritako testuaren eta ikusitako irudien azterketa,
elkarrizketa eta laburpena.
- Testu egokien irakurketa fonemak eta grafiak elkarrekin lotuz.
- Zenbait ideia edo kontzepturen irudikapen grafikotik abiatu eta
idatzizko adierazpenera heltzea, esanahia hobeto ulertzearren.
- Ipuinen irakurketa gauzatzekoan aurrehipotesiak egin eta es-
pektatibak sortzea, irakurri ondoren espektatiba horiek bete di-
renentz egiaztatuz.
- Ipuinaren inguruan galde-erantzunak eta jarduera praktikoak,
ulermena sakontzearren.
- Igarkizunen analisia, barneko logikatik abiatuz asmagaia aurki
edo asma dezaten.
- Testu mota desberdinen identifikazioa eta interpretazioa.
- Abestietan eta olerkietan edertasun sentsazioa bereganatzea.

Ekolozpenerako prozedurak

- Aho hizkuntzako esamolde eta egitura espontaneoaren analisia
eta erabilera komikien bidez.
- Komikiko hizkuntzatik hizkuntza narratibora dagoen aldearen az-
terketa.
- Sentimenduak, nahiak, asmoak, kezak... adierazteko ohizko
formula eta esamoldeen azterketa eta erabilera (hizkuntz
funtzioak) (ikusi lan honen bukaerako eranskina).
- Lexikoa aberasteko ahaleginak, hitz berrien esanahia ulertuz eta
norberak sortzen dituen testuetan hitz berri horiek erabiltzen
saiatuz.
- Ahoz edo idatziz komunikatu nahi den edukiaren aurreziazko
analisia.
- Testuaren planifikazioa:

- Komunikatu nahi den edukiaren aukeraketa, komunikazio egoera kontuan hartuz (nori zuzendua dagoen, zertarako...)
 - Edukiaren antolaketa, ideiak eta sentimenduak argi eta ordenatuta adierazteko.
- Testuaren lanketa aurreko pausoak gogoan edukiz eta beste puntu hauek ere kontuan hartuz:
- Egitura gramatikalak zuzen erabiltzea.
 - Ortografi arauak zuzen erabiltzea.
- Ahozko komunikazio egoeretan keinuak, mugimenduak, intonazioa eta abar zaintzea.
- Idatzizko komunikazio egoeretan letra mota, txukuntasuna, argitasuna eta abar gogoan edukitzea.

Ulermenerako eta ekoizpenerako prozedurak

- Informazio iturrien erabilera: gelako liburutegia, fitxategiak...
- Informazioa jaso ondoren, beronen lanketa: lan monografikoa xumeren bat egin, hormirudiak, azalpenak, laburpenak...
- Hiztegia erabiltzen hasi irakaslearen laguntzaz (Lehen zikloan).
- Irakurtzeko ohitura garatzen hasi, informazio iturri eta atseden edo gozamen pertsonal bezala.

Testuen birmoldaketarako eta manipulaziorako prozedurak

- Testuen aldaketa, helburuaren, bidearen eta abarren arabera: komikia idatziz zein ahoz, elkarrizketa bidez nahiz modu narratiboan.
- Testuen manipulazioa, hauen luzapena, hitzen, hitz multzoen edota esaldien ordezkaketa...
- Eduki zenbait hainbat modutan adieraztea: ahozkoa idatziz, marrazki bidez edo grafikoki; idatzizkoa ahoz edo marrazki bidez...

Kontzeptuzko edukiak

Idazketako konbentzioak

- Letra eta fonemen arteko korrespondentzia.

- Idazkeraren direkzionalitatea, zuzentasuna irudizko marra bati jarraituz, marren artean tarte egokia utzi beharra, hitzen bana-keta, loturak...
- Letra idatziak har ditzakeen forma desberdinak: maiuskula/mi-nuskula; inprentako letra normala, etzana, beltza, eskuzkoa edo kalligrafikoa...
- Puntuazio zeinuak. Intonazioak eta pausak. Zeinu horien eginki-zuna.

Testuingurua eta hiztunak

- Komunikazio egoeraren ezaugarriak: solaskideak, unea, lekua, komunikazio mota, helburuak...
- Interesguneari buruzko lamina baten aurrean elkarrizketa irekiak: umeen azalpenak, norberaren iritzia aldeko argu-dioak, galderak, erantzunak, interpretazio desberdinak...
- Komunikazioaren elementu linguistikoak eta ez linguistikoak (testua, marrazkiak eta argazkiak, gorputz jarrerak eta mugimenduak), antzerkiaren, abestien, jokoaren... bidez.

Testuaren antolaketa

- Testu mota desberdinak: komikia, ipuina, azalpen testuak, instrukzioak, albisteak, abestiak, olerkiak, hitz jokoak, zotz egiteko formulak, iragarkiak...
- Testuaren esanahia eta plana. Testu mota batzuen edukiaren banaketa eta eskema: gutuna, ipuina, azalpena, bertsoak, iragarkia, eskulan zenbaiten prozesuaren azalpena (instrukzio testua). Testuen zatien arteko loturak eta harremanak (denborazko antolatzaileak eta lotura desberdinak).
- Testua osatzen duten zatien ordenaren garrantzia.
- Testuan osagarri diren irudien garrantzia: grafikoak, marrazkiak, argazkiak...
- Testuaren antolaketa orrian: lerroak, tarteak...

Hitzaren morfologia eta perpausaren sintaxia

- Lexikoa: hitzen sorkuntza, familia bereko hitzak, sinonimoak, antonimoak...
- Oinarrizko deklinabide kasuak.

- Hitza eta perpausaren kontzeptua: hitzen ordena perpausean.
- Aditzaren oinarriko formak. Aditz denboren erabilera zuzena, hauen arteko desberdintasunak eta bakoitzaren erabilera.

Jarrerazko edukiak

Hizkuntzaren balorazioa

- Hizkuntzaren balorazioa komunikazio beharrak asetzeko tresna ezin hobea bezala.
- Ahozko komunikazioa ematen den egoeretan parte hartzeko prest azaltzea, eta ahozko hizkuntzak elkarren arteko harremanetarako tresna bezala baloratzea.
- Hizkuntzaren alderdi ludikoa eta sortzailea baloratzea.
- Hizkuntza idatziaren balorazioa eguneroko bizitzan ongi moldatzeko beharrezko tresna bezala. Eta, era berean, dibertsio bide eta atsegin iturri bezala.
- Hizkuntza idatziaren arauetikiko errespetuzko jarrera.
- Lexikoaren alorrean zehaztasuna eta aberastasuna lortzeko ahalgina.
- Euskara esparru guztietan erabiltzeari buruzko jarrera positiboa eta aktiboa.

Besteen ekoizpenen aurrean eduki beharreko jarrerak

- Besteen idelen azalpenaren aurrean jarrera irekia eta errespetuzkoa.
- Jasotzen dituen mezuekiko jarrera kritikoa, arraza, sexu, klase eta beste edonolako bereizkerien aurrean sentsibiltatea azalduz.
- Gizarteko elkarbizitzan eta komunikazio egoeretan ezarrita dauden arauetikiko errespetua.
- Besteen mezuekiko interpretatzeko eta hauei erantzuteko jarrera irekia.
- Besteen mezuen kalitatea estimatzea koherentziari, egokitasunari eta zuzentasunari dagokionean.
- Elkarrizketetan errespetuzko jarrera azaltzea eta hitz egiten hasteko txanda gordetzea.

Norberaren ekoizpenen aurrean eduki beharreko jarrerak

- Koherentziari, egokitasunari eta zuzentasunari dagokionean nor bere testu idatziak berrikusteak duen garrantzia baloratzea.
- Testuak idatziz aurkezterakoan garbitasuna eta ulergarritasunaren balorazioa.
- Norberaren ahozko mezuen koherentzia, zuzentasuna eta egokitasuna baloratzea, komunikazio jatorrago lortzeko bitarteko bezala.
- Ahozko hizkuntzak elkarren arteko komunikazioa errazteko dituen baliabide propioak erabiltzeko jarrera eta zaletasuna (keinuak, gorputz mugimenduak...).
- Ahozko azalpenak ematerakoan zehaztasuna eta argitasuna.
- Komunikazio arauen balorazioa eta errespetua.
- Gaizki esanak zuzentzeko eta euskara jatorrago eta ederrago erabiltzeko ahalegina eta gogoia.
- Idazterakoan zuzentasun ortografikoa eta hitz egiterakoan zuzentasun fonetikoa lortzen joateko joera.

Interesak eta ohiturak

- Literatur testuekiko, hots, ipuin, olerki eta abarreko interesa, norberaren aberastasun eta atsegin iturri den neurrian.
- Antzinako ipuinen eta kondairen balorazioa herri baten ondare historiko eta kultural bezala.
- Testu literarioen balorazioa herri eta kultura baten espresio historiko, sozial eta estetiko bezala.
- Liburutegiaren erabilpena informazio iturri eta entretenimendu toki bezala, kontsultarako zein irakurketarako, bertan dauden arauak ezagutuz eta errespetatuz.

12. Ebaluazio irizpideak

Hona hemen Lehen Zikloko Euskara arlorako ebaluazio irizpideak. Irakasleen esku geratzen da, euren curriculum diseinatzerakoan eta zehazterakoan, irizpide hauek ere euren errealitatera, hots, euren ikasleei, gelari eta eskolari egokitzea, egindako edukien sekuentziazioaren arabera.

Gogoan izan behar da Lehen Hezkuntzako Lehen Zikloan prozedurazko edukiak direla garrantzitsuenak, haurrentzat, bere eboluzio psikologikoaren eraginez, zaila baita edukizko kontzeptuak bereganatzea eta, aitzitik, lan praktikoak, manipulaziozkoak, prozedurazkoak, erraz egin ditzake, ondo egiten dituen ala ez konturatuz. Beraz, ebaluazio irizpideen artean prozedurazko jardueren ebaluazioa izango da nagusi.

Baina jarrerak ere neurtuko ditugu, eduki multzo berezia osatzen baitute hauek ere. Haurren hezkuntza osatuagoa eta beteagoa izango da eskolak jarreraren atala lantzen eta neurtzen badu.

Hiru motatako eduki hauen ebaluazioa sarri egin behar da, eguneroko dinamikan behaketa lan berezia eginez. Baina hiru hilabetez behin azterketa sakonagoa egin beharko da gelan, edukiak jasotzen ari diren ikusteko eta batez ere helburuak lortzeko aurrerapausoak ematen ari garen edo ez aztertzeko.

Azken ebaluazioa Lehen Zikloaren bukaeran egin beharko da eta hori batez ere helburuak lortu ditugun ala ez ikusiko dugu, datorren ziklo berrirako haurrak prestatuta dauden ala ez aztertuz.

Hona hemen kontuan hartuko ditugun irizpideak:

- Bere beharrak, sentimenduak, usteak... argi eta era koherentean, azaltzen ditu.
- Ozen eta garbi hitz egiten du, solaskideek entzuteko moduan.
- Hitz egiten duenean, intonazio egokia erabiliz hitz egiten du.
- Hitz egiterakoan, egiten dituen keinuak eta gorputz espresioa esaten ari denera egokitzen ditu.
- Ahozko adierazpenetan hitz eta esamolde egokiak erabiltzen ditu.
- Solaskideen azalpenak arretaz eta errespetuz entzuten ditu.
- Hizketarako txanda gordetzen du.
- Interesgune bakoitzaren inguruan ikusitako hiztegia ezagutzen du eta bere adierazpenetan, idatzizkoetan zein ahozkoetan, erabiltzen salatzen da.
- Hitz egiten duenean edota ahos goran irakurtzen duenean, euskararen lege fonetikoak aplikatzeko ahalegina egiten du.
- Geroz eta zailtasun handiagoko mezuak ulertzen ditu.

- Besteek esandakoa ulertzen du eta gai da entzundako mezua, laburtuta, besteei adierazteko.
- Irakurritako testu mota desberdinen mezua ulertzen du: ipuinak, elkarrizketak, olerkiak, igarkizunak...
- Ipuinen mundua, fantasia mundua, eta mundu erreala bereizten ditu eta batetik bestera igarotzeko zailtasunik ez du.
- Ipuinen kontakizuna entzun ondoren, mezua ahalik eta osoen jasotzeko gai da, eta muina eta elementu osagarriak bereizten ditu.
- Fonema guztiak eta hauen grafia ezagutzen ditu.
- Badaki irakurtzen eta irakurketa ulerkorra egiten du.
- Ahots goran irakurtzen duenean intonazio egokia erabiltzen du eta hitzak ondo ahoskatzen ditu.
- Irakurterakoan sortzen zaizkion zalantzak argitzeko bideak bilatzen badaki.
- Badaki idazten, eta idazketaren oinarrizko arauak betetzen ditu.
- Idazten dituen testuak dagokien egiturarekin idazten ditu eta kohesio elementu egokiak erabiltzen ditu.
- Testuak egoera komunikatibora egokituta idazten ditu.
- Besteekin komukinatzeko testu idatziak erabiltzen ditu.
- Idatziz egiten dituen lanak txukun eta behar diren tarteekin egiten ditu.
- Perpaus bakuna osatzen duten oinarrizko elementuak identifikatzen eta bereizten ditu.
- Perpaus barruko elementuak ordenan erabiltzen badaki.
- Eskolako eta gelako jardueretan parte aktiboa hartzen du.
- Egoerei, gertaerei edota edozein gairi buruzko iritzi pertsonala agertzen du.
- Eskolak eskaintzen dizkion baliabideak erabiltzen ditu, hots, kontsulta liburuak, ordenagailua, bestelako materiala...
- Eguneroko jardueretan jarrera irekia agertzen du.
- Eskolako elkarbizitzarako arauak errespetatzen ditu, eta bere betebeharrak betetzen ditu.

13. Ikasleak euskararen jabe

Planifikazio hau guztia kontuan hartuz Euskal Herriko ikasleak euskararen jabe izango direla ziurtatzen badugu, ez da lan makala izango eskolak egin duena. Hizkuntzaren transmisioa bermatuko dugu eta gizarte elebidun bat lortuko dugu. Tartean hutsuneak eta akatsak ere egongo dira, baina gizarteak berak nolabaiteko oreka lortuko du eta betidanik euskaldun izan direnak ez dira zalantzarik beterik joango hirira ulertuko ez dieten beldurrez.

Irakaskuntzan egiteko dagoen lana izugarria da, itzela, esker-ga... Baina merezi du salatzea.

14. Irakurzaletasuna hizkuntzaren lagungarri

Hasieran esan dugun bezala irakurzaletasuna hizkuntza ikasteko bitartekorik indartsuenetakoa da. Pozik eta gozatuz irakurtzen duen haurra, haur zoriontsua da. Liburuan eta berauetako istorioetan bilatzen du bere jakinahiak eta antsiak behar duten oxigenoa. Irakurtzea ez da berarentzat betebeharrak, bizitzeko behar duen elikagai bat baizik edo atseginez eta zorionez beteriko jolas bat agian. Irakurtzeko zaletasuna piztu zailen haurra ez da aspertzen eta istorio bat bukatu orduko beste baten bila hasiko da, istorio horietan aurkitzen baitu bizitzaren sekretua. Eta irakurketak hizkuntzaren kutxan sartzen du umea konturatu gabe, kutxa horretan harribitxiak, perlak, urrezko koroak... aurkitzen dituelarik. Bizitzaren sekretuak bezalaxe, hizkuntzaren sekretu guztiak ere istorio horien barru-barruan txertatuta daude eta umeak konturatu gabe deszifratzen ditu eta bereganatzen. Askok irakurtzen duen haurra hizkuntza aberats baten jabe bihurtzen da bera konturatu ere egin gabe eta aldi berean ederki pasatzen du. Ez al da hau hizkuntza aberasteko eta hobetzeko sistema paregabea? Baina, honek ere aurrebaldintza bat eskatzen du: irakurtzen den historia ulertu egin behar da, hau da, hizkuntzaren gutxieneko ezagupen bat eskatzen du. Horregatik da hain garrantzitsua hizkuntzaren irakaskuntza modu egoki batean planifikatzea eta, ezagupen malla egoki batera iritsitakoan, ikasleak irakurtzera bultzatzea, azken honek hizkuntzaren irakaskuntzari, oztopo egin ordez, lagundu egiten diolako neurri handi eta pentsaezin batean.

Eranskina

Hizkuntz funtzioak eta funtzio hauetako bakoitzari dagozkion hizkuntz formarik erabilienak:

EGOERAK	HIZKUNTZ FUNTZIOAK	HIZKUNTZ FORMAK
Agurrak	Gela batean sartzerakoan	<ul style="list-style-type: none"> - Egunon! - Egunon denoi! - Arratsaldeon! - Arratsaldeon denoi! - Eup!
	Adiskidetasuna, sinpatia	<ul style="list-style-type: none"> - Kaixol!
	Norbaitekin topo egiterakoan	<ul style="list-style-type: none"> - Zer moduz? - Kaixo, zer moduz? - Kaixo, aspaldikol - Kaixo, motel! - Zer moduz, aspaldiko? - Zelan zabilta? - Zelan hemendik? - Zelan zagoz? - Aupa! - Zelan?
	Aurreko galderetara erantzunak	<ul style="list-style-type: none"> - Ondo. - Oso ondo. - Ondo esan beharko. - (Ba), hainbeste(a)n. - Hementxe ba... - Ba, erdipurdika... - Oso txarto, oso gaizki. - Petral xamar, oso petral.
	Gelatik irteterakoan	<ul style="list-style-type: none"> - Agur, andereño!
	Bukaerako agurrak	<ul style="list-style-type: none"> - Gero arte. - Bihar arte. - Hurren arte. - Ikusi arte. - Ondo pasa. Ondo joan. - Ondo segi. - Ondo ibili. Ondo izan.

Aurkezpenak Informazio eskatzea

- Nor zara zu?
- Zein da zure izena?
- Nola duzu izena?

Informazio ematea

- Ni (Miren) naiz.
- Nire izena (Aintzane) da.
- Eta hau (Eñaut) da.
- Begira hau (Manex) da.
- Hau nire ama da.
- Kaixo, ni lker nauzu.
- Ezagutzen duzu nire ama?
- Hona hemen nire ama.

Ekarrirakoak Arreta erakartzea erakustea

- Aizu, begira!
- Ikusi zer daukadan!
- Beitu! (Begira!)

Informazioa eskatzea

- Ene, zer daukazu?
- Aizu, zer daukazu hor?
- Zer da hori?
- Zer da hor daukazuna?

Informazioa ematea

- Begira, auto gorri bat daukat barruan.
- Poltsa barruan auto polit bat daukat.

Iritzia eskatzea

- Gustatzen zaizu?
- Zure gustukoa da?
- Zer iruditzen zaizu?
- Zer, polita da?
- Zer pentsatzen duzu?

Iritzia ematea

- Bai polita dala!
- Zein polita dan!
- A ze polita dan!
- Oso polita da.
- Zelako kotxe polita!
- Ez zait batere gustatzen!
- Ez da polita.

Nahiak: LOGU- Nahia adieraztea
 REA. Txotxon-
 giloa andereño-
 aren sorbaldan
 lo hartu nahian.

- Hau da logurea!
- Logurea daukat.
- Lo egin nahi dut.
- Lo egin behar dut.
- Lotara joan nahi dut.
- Zelako logurea!

Gonbidapena egitea

- Zatoz lo pixka bat egitera.
- Zatoz lo kuluxkatxo bat egitera.
- Hementxe egingo duzu lo.
- Joan koltxonetara eta egin lo.
- Zoaz koltxonetara lo xuxta bat egitera.

Ez kezkatzeko esatea

- Lasai egon, oraintxe eramango zaitut koltxonetara.
- Zaude lasai, ederki lo egingo duzu eta.
- Egon trankil.
- Ez kezkatu, oraintxe jarriko zaitut lo.

Negarra: Pan- Informazio eskaera
 pina negarrez
 dago.

- Zer gertatzen zaizu?
- Zer duzu?
- Zer pasatzen zaizu?
- Zergatik negar egiten duzu?
- Zergatik zaude negarrez?

Segurtasuna ematea

- Egon lasai, hori ez da ezer!
- Negarrik ez egin.
- Ala, ala, pasatu da.
- Trankil egon, ez da ezer izan.

Esnea eta Eskaintza egitea
 galletak

- Nork behar du esne gehiago?
- Esnea nahi duzu, (Ainitze)?
- Esne pixka bat?
- Galleta bat nahi duzu?
- Nork nahi du galleta?
- Galletarik behar duzue?

	Eskaintza onartzea	<ul style="list-style-type: none"> - Bai, galleta nahi dut. - Eman niri galleta bat. - Ekarri galleta gehiago.
	Eskaintza ez onartzea	<ul style="list-style-type: none"> - Ez, ez dut nahi gailetarik. - Ez dut behar gehiago. - (Orain) ez daukat gogorik. - Ez, hainbeste ez.
	Satisfakzioa adieraztea	<ul style="list-style-type: none"> - Hummm, ze gozoa dagoen! - Ederra dagol! - Gehiago nahi dut. - Ekarri niri gehiago.
<hr/>		
Nahiak: Txo- txongiloak jos- tailua nahi du.	Nahia, desioa adieraztea	<ul style="list-style-type: none"> - Kamioia nahi dut. - Kamioia utziko didazu? - Utzi kamioial!
	Nahia, desioa onartzea	<ul style="list-style-type: none"> - Bai, hartu kamioia. - Tori. - Bai, uzten dizut.
	Nahia, desioa ukatzea	<ul style="list-style-type: none"> - Ez, ez dizut uzten. - Ez, orain ez. - Ez, ez da zurea.
	Satisfakzioa, poza adieraztea	<ul style="list-style-type: none"> - Ze ondo. - Ederki ibiltzen da honekin, e, (Iker).
	Kexua (keja) adieraztea	<ul style="list-style-type: none"> - Zergatik ez? - Ba nik nahi dut.
<hr/>		
Nahiak: Txo- txongiloak, kel- nu bidez, pixa- gurea (txixala- rria) adieraz- ten du.	Informazioa eskatzea	- Zer duzu?
	- Zer gertatzen zalzu?	- Pixagurea al daukazu?
	- Txixalarri zara?	
	Informazioa ematea	<ul style="list-style-type: none"> - Bai, pixagurea daukat. - Bai, txixalarri naiz. - Ezin dut agoantatu. - Ezin dut gehiago.
Aholkua ematea	- Kontuz eta ez busti.	
Baimena ematea	- Bai, zoaz komunera.	

Joateko ordua	Informazio eskaera	– Noiz joango gara etxera? – Amatxo etorri da? – Amatxo noiz etorriko da?
	Informazioa ematea	– Laster joango zarete etxera. – Bai, amatxo kanpoan dago, erantzi mantala. – Oraintxe, batu dena eta goazen etxera.

— Asmoak adierazten	<ul style="list-style-type: none"> * Nik patinatzeko asmoa dut. * Patinatzeko asmotan nago. * Futbolera joateko asmorik ez dut.
— Asmoak galdetzen	<ul style="list-style-type: none"> * Arratsaldean zer egiteko asmoa duzu? * Zer egin behar duzu gaur goizean? * Reala ikustera joateko asmorik ba al duzu?
— Gonbiteari uko egitea	<ul style="list-style-type: none"> * Ez, ez, eskerrik asko! * Ez, eskerrik asko, beteta nago.
— Aholkuak ematen	<ul style="list-style-type: none"> * Ez ahaztu jertsea erosi behar duzula. * Hankak pedaletan ondo jarri behar dituzu. * Aurrera begiratu beti, ez gurpilletara. * Ondo eserita joanez gero... * Erori nahi ez baduzu...
— Pikutara bidali	<ul style="list-style-type: none"> * Joan hadi (zaitzte) haizea hartzera (pikutara denok)! * Denetik saltzen dut nik. Zatozte eta ikusi. Hong Kong-en egindako Irratiak, Kanariastik ekarritako ordulari merke eta bitxiak!
— Saltzailea eskaintzen	<ul style="list-style-type: none"> * Emaidazu ordulari bat. Zenbat da? * Irrati txiki bat, mesedez.
— Zerbait eskatzen	<ul style="list-style-type: none"> * Aizu! Ordulari hau ordubete atzeratzen da. * Aizu! Irrati honetan abotsak ez dira batera ulertzen.
— Erreklamatzten	<ul style="list-style-type: none"> * Noski, neskato, Kanariasko ordua ematen du eta. * Nola ulertuko dira, ba? Txinoeraz ari dira eta.
— Aitzakiak jarri	<ul style="list-style-type: none"> * Zer diozu? Ez da egia izango!
— Ezinezkotzat jo,	<ul style="list-style-type: none"> * Ezinezkoa da horil!

- harridura adierazi
- * Nola izan daiteke hori?
 - * Tira, tira! Nork esan dizu hori?
- Zerbait proposatu
- * Hemendik aurrera astegun batean bakarrik egingo duzue lan.
 - * Bai, ongi da.
 - * Bai, horixe.
 - * Ni ados nago (zurekin).
 - * Bat nator zurekin.
- Adostasuna adierazi
- * Oso ondo.
 - * Hori, hori.
 - * Bale, ados.
 - * Konforme!
 - * Ba ni ez nator bat zurekin.
 - * Ez, hori ez da horrela.
- Desadostasuna adierazi
- * Niri ez zait ondo iruditzen.
 - * Ez nago konforme.
 - * Ni ez nago ados zurekin.
 - * Ezta pentsatu ere.
 - * Zer dela eta?
- Arrazola galdetu
- * Zergatik diozu hori?
 - * Hori zergatik?
 - * Meri hala iruditzen zaidalako.
- Arrazola eman
- * Egun guztiak jai izatea nahi dudalako.
 - * Horrela hobeto dalako.
 - * Geldirik ez bazaude ez dakit zer egingo dizudan.
- Mehatxuak egiten
- * Hori egiten baduzu, zaplasteko eder bat emango dizut.
 - * Berriz zikintzen baduzu, ikusiko duzu...
- Gutxitzat jotzen
- * Oraindik holako kontuak sinisten dituzue?
 - * Hori sinistea ere!
 - * Nik ez dut holakorik sinisten.
- Zerbait proposatzen
- * Zer moduz sartuko bagina?
 - * Sartuko gara?
 - * Eta sartzen bagara, zer?
 - * Zergatik ez gara sartzen?
 - * Ba, holakoxe amuarraina harrapatu dut gaur.
 - * Ba, behin joan nintzen eta ... (bla, bla, bla)
- Ahoberokeriak esaten
- * Hori ez da ezer. Begira niri... (bla, bla, bla)
 - * Bai, hori baino handiagoa gertatu zitzaidan niri... (bla, bla, bla)

- Gutxitzat jo. Ez sinestu
 - * Bal, zera!
 - * Tira, tira...
 - * Hala, hala!
 - * Nik ez dut holakorik sinisten.
 - * Esatea ere.
- Inork egindakoa onartu
- Inork egindakoa ez onartu
- Beste inor aurkezten
- Informazioa eskatu
- Iritzia eman
- Agindu
- Iraindu
- Baimena eskatu
- Baimena eman
- Baimena ukatu
- Zerbait ukatzea
 - * Ez, ez dut nahi.
 - * Ezetz bal
 - * Ez, ez eta ez.
 - * Hori, inoiz ez.
 - * Hori inola ere ez.
 - * Ezta pentsatu ere.
- Eskaintza edo gonbitea egitea
 - * Eta zer moduz (zelan) hori egiten badugu?
 - * Eta hori egiten badugu, zer?
 - * Eta zergatik ez dugu hori egiten?
 - * Etorri nahi duzu nirekin?
 - * Ba al dakizu hori egiten?
 - * Nahi duzu biok egitea?
- Eskaintza edo gonbitea onartzea
 - * Benga, goazen hori egitera.
 - * Hori, hori! Oso ondo dago.
 - * Bai ados nago zurekin.
 - * Bai, noski, egingo ez dut ba.
 - * Eskerrik asko.
 - * Ez dugu ahaztuko.
 - * Zer egin dezaket.
 - * Zertan lagundu dezaket?
 - * Zer da egiteko dagoena?

- Eskaintza edo gonbitea alde alde batera uztea
 - * Bai zera, nik ez.
 - * Ez, nik ez dut parte hartuko.
 - * Ni ez noa zurekin.
 - * Ez, hori lelokeria hutsa da.
 - * Ba ez dakit.
 - * Ez, ez dut nahi.
 - * Eskerrik asko, baina ez dugu behar.
 - * Ez, nik ez.
- Eskaintza edo gonbitea onartzen den ala ez galdetzea.
 - * Zer iruditzen zaizu?
 - * Zer, onartzen duzu?
 - * Zer, konforme zaude?
 - * Zer, bai ala ez?
- Norik bere burua zerbait egiteko eskaintzea.
 - * Nik egingo dut hori.
 - * Orain niri tokatzen zait.
 - * Nik egin dezaket.
 - * Ni joan naiteke.
- Baten batek zerbait edo norbait gogoan duela aitortzea.
 - * Badakizu zerekin gogoratzen ari naizen?
 - * Zure loba Esther gogoan daukat.
 - * Gogoratzen al zara errekreoan nola busti zaitudan.
- Gauza bat ahaztu egin zaigula aitortzea.
 - * Ahaztu egin zait.
 - * Ez naiz gogoratzen.
 - * Ezta akordatu ere ez naiz egin.
 - * Ez zait burura etortzen.
- Zerbait posibletzat edo ezinezkotzat jotzea.
 - * Ez, hori ezin da.
 - * Hori ez da posible.
 - * Hori ezinezkoa da.
 - * Bai, hori posible da.
 - * Bai, izan daiteke, bai.
- Norbaitek zerbait egin behar duela edo ez duela egin behar adieraztea.
 - * Hori horrela egin behar da.
 - * Horrela egin behar duzu.
 - * Egin beharra daukazu.
 - * Zuk egin beharko duzu, ba.
 - * Nahitanahiez egin egin beharko duzu ba.
 - * Hori ez da egin behar.
 - * Ez duzu jo behar.
 - * Zuk ez duzu egin behar.
 - * Hori ez da zure egitekoa.

- Norbaitek zerbait egin behar duen galdetzea.
 - * Nik egin behar al dut hori?
 - * Hau eraman egin behar al da?
 - * Kalera joan naiteke?
 - * Kalera joatea ba daukat?
 - * Bai, noski, kalera joan zaitezke.
 - * Bai, orain badaukazu kalera joatea
 - * Etxera joateko baimena ematen didazu?
 - * Etxera joan nahi nuke. Ba al dut baimenik?
- Zerbait egiteko baimena eskatzea eta ematea.
 - * Bai, nire baimena baduzu.
 - * Zoaz nahi baduzu.
 - * Zurekin jolastuko dut?
 - * Bai, gaur bai, ekipoa osatu gabe dago eta.
 - * Jostailu hori utziko al didazu?
 - * Jostailu hori har dezaket?
 - * Bai orain ez dut behar eta har dezakezu.
 - * Hartu nahi baduzu; nik ez dut behar.
 - * Ez, ez daukazu nire baimenik.
 - * Ezin duzu hori egin.
- Baimena ukatzea.
 - * Hori ez dago egiterik.
 - * Hori ezin daiteke egin.
 - * Hori ezin da egin.
 - * Hori ez daukazu egiterik.
 - * Ez, ezin zara kalera / etxera joan.
 - * Gaur ezingo duzu nirekin jolastu, ekipoa osatuta dago eta.
 - * Ezin dizut utzi (jostailua) neronek behar dut eta.
 - * Ezta pentsatu ere.
 - * Ezin da.
- Baimena ukatu zaiola aitortzea.
 - * Jonek ez dit berarekin jolasten uzten.
 - * Jonek ez du nirekin jolastu nahi.
 - * Ez dit baimenik ematen.
 - * Pellok ez dit jostailurik uzten.
- Deseo fuerte bat adieraztea.
 - * Berak egitea asko dul
 - * Hona etortzea dauka, jaso nahi baldin badu.
 - * Etortzea asko du, gurekin ibilli nahi baldin badu.
 - * Ez egitea asko zuen holako gaiztakeriarik, orain alferrik dator barkamen eske.

- * Ez dakit.
 - * Auskalo!
- Ez dakizula adieraztea
 - * Nik horretaz ez dakit ezertxo ere.
 - * Ezta idearik ere!
 - * Nik ez ba jakin.
- Ez entzunarena egitea
 - * Ez da (ezer) entzuten.
 - * Ez dut ezer entzuten.
 - * Ez da ondo aditzen.
 - * Hitzegin altuago (garbiago).
- Errepikatzeko eskatzea
 - * Esantzazu berriro.
 - * Errepikatu, mesedez.
 - * Altuago, mesedez.
 - * Berriro esango duzu.
 - * Esango didazu berriro?
- Atsegina, gustoa, gogoia, preferentzia, nahia adieraztea.
 - * Niri ere hori gustatzen zait.
 - * Nik ere hori nahi dut.
 - * Nik ere nahi nuke hori.
 - * Nik hori nahiago dut.
 - * Baina nik hori nahi dut.
 - * Hori nire gustokoa da.
- Atsegin eza, gustorik eza, zerbait ez dela nahi edo ez zaigula gustatzen adieraztea.
 - * Ba, hori ez zait gustatzen.
 - * Hori ez da nire gustokoa.
 - * Hori ez dut nahi, bestea nahi dut.
 - * Hori ez zait batere gustatzen, nahiago dut beste hau.
 - * Nik hori ez dut nahi, hori zatarra da.
- Norbaiti zer gustatzen zailon eta zer ez galdetzea.
 - * Zuri zein gustatzen zaizu?
 - * Hau gustatzen al zaizu?
 - * Zein nahiago duzu?
 - * Zein da gustatzen zaizuna?
 - * Zer ez zaizu gustatzen, ala?
 - * Gustatuko zaizu, ezta?
 - * Zer, gustatzen zaizu ala ez?

- Ene, zer da hau...?
- Aizu, balna...
- Hau da gauza harrigarria, hau!
- Harrigarria, aizu!
- Ikusgarria da!
- Ustekabea edo harridura adieraztea.
 - Hau da ezbeharra, hau!
 - Zeinek esan...
 - Hau zorigaltza!
 - Hau da suerte txarral!
 - Hau zorional!
 - Zer arraio da hau!
- Pozjarioa edo satisfakzioa adieraztea.
 - Hau poza!
 - Ze ondol!
 - Ze ederki / edertol!
 - Oso pozik nago.
 - Oso ondol! Ez dakit nola esan...
 - Hau da hau!
 - Hori duk etal!
 - Ezin hobetol!
 - Oso ona benetan.
 - Pozten naiz...
- Deskontentua edo satisfakziorik eza adieraztea.
 - Ez nago batere gustora.
 - Haserre nago.
 - Kaka zaharral!
 - Ezin pozik egon honelal!
 - Triste nago.
 - Hau da tristura, hau!
 - Eta orain zer? Dena gaizki atera zaigul!
 - Horrela ezin da...
 - Beti igual zara...
 - Ederra egin duzu...
 - Eta orain zer...?
- Satisfakzioaz edo honen gabeziak galdetzea.
 - Zer, pozik ala?
 - Pozik egongo zara? (zarete?)
 - Triste al zaude?
 - Haserre al zaude?
 - Zer duzu ba?
 - Ez al zaude gustora, ala?

- Etsipena edo desilusia adieraztea.
 - * Ederra egin dugul
 - * Ez dago ezer egiterik!
 - * Akabo! Dena joan da.
 - * Gureak egin du.
 - * Dena alferrik.
 - * Hainbeste lan eta begira zertarako!
 - * Horrela ezin da...
 - * Kaka zaharra! Beti igual gertatzen zaigu...
- Beldurra edo kezka
 - * Ai, mesedez, zer da hori?
 - * Hau beldurra!
 - * Beldur naiz...
 - * Hau ezbeharra!
 - * Zelako beldurral
 - * Ai, ama!
 - * Beldurra ematen dit.
 - * Dardarka ari naiz!
 - * Beldurtuta nago!
- Norbait kezkarik edo beldurrik sentitzen duen galdetzea.
 - * Zer, kezkatuta al zaude.
 - * Beldurrik ba al daukazu?
 - * Beldur zara?
 - * Zer, beldurra ematen dizu horrek?
 - * Zerk ematen dizu beldurra?
 - * Zer, beldurtuta?
 - * Beldurtuta al zaude?
- Zerbait edo norbait nahiago dela adieraztea.
 - * Nik hori nahiago dut.
 - * Bestea desiatzen nago.
 - * Nik bestea nahiago dut.
 - * Hauxe gustatuko litzaidake...
 - * Nik hori nahi nuke.
- Norbait zer edo zein nahiago duen galdetzea.
 - * Zein nahi duzu?
 - * Zein aukeratzten duzu?
 - * Zein da zure gustokoa?
 - * Zein hartuko zenuke?
 - * Zein da gehien gustatzen zaizuna?
 - * Zein nahiago duzu?

- Eskerrik asko.
- Mila esker.
- Estimatzen dizut.
- Eskerrona adierazteko.
 - Eskerrak zuei.
 - Portatu zara.
 - Hau eskertzekoa da.
 - Gogoratuko naiz zurekin.
 - Hau ez zait ahaztuko.
- Asmoa adieraztea.
 - Gauza bat pentsatu dut.
 - Badut asmo bat buruan.
 - Hau da nire asmoa: ...
 - Gauza bat bururatu zait...
- Norbaiti bere asmoen berri galdetzea.
 - Zertanari zara pentsatzen ?
 - Zer darabilzu buruan?
 - Ze asmo daukazu?
 - Zein da zure asmoa?
 - Zein asmo duzu?
 - Zer ari zara asmatzen?
 - Zertan ari zara?
 - Zer duzu buruan?
 - Zer egiteko asmoa duzu?
 - Zer egin behar duzu?
 - Zer egingo duzu azkenean?
 - Hori behar dut.
 - Horren beharra daukat.// * Horren beharrea nago.
- Zerbaiten beharra edo desioa adieraztea.
 - Hori desiatzen nago.
 - Horixe nahi nuke.
 - Zer behar duzu?
 - Zein da zure beharra?
- Norbaiti bere beharren edo desioen berri galdetzea.
 - Zer nahiago duzu?
 - Zer nahi zenuke?
 - Zeren desiotan zaude?
 - Zerbait behar, ala?
 - Aizu barkatu, alde egin dit.
 - Nahli gabe izan da, barkatu.
 - Barkatu, ez dut berriz egingo.
- Aitzakiak jarriz barkamena eskatzea.
 - Ez nuen (hori) egin nahi, barkatu.
 - Barkatuko al didazu?
 - Ez naiz konturatu.
 - Barkatu!
 - Konturatu gabe izan da.

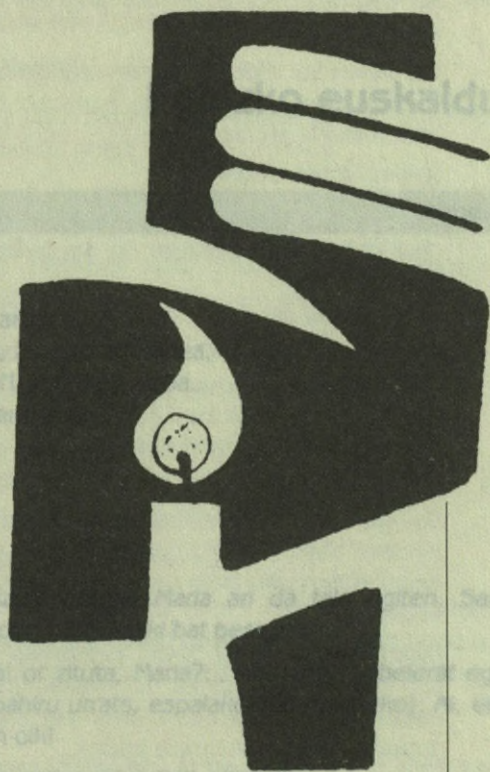
- * Bai ahaztuta dago.
- * Barkatuta dago.
- * Bai, barkatuta zaude.
- Barkamen eskeari erantzutea. * Ez dio axolarik.
- * Lasai (egon), ez da ezer izan.
- * Besterik ez bada, konforme.
- * Barkatzen dizut.
- * Ondo dago...
- * Ederto egin duzu.
- * Hori da, oso ondo.
- * Ondo iruditzen zait.
- * Zurekin nago, oso ondo.
- * Ezin hobeto egin duzu.
- * Hori duk eta.
- * Bai horixe. Horrela egiten dira gauzak.
- * Horrela egin behar dira gauzak.
- * Ez nator bat zuk egindakoarekin.
- * Ez nago konforme zuk egindakoarekin.
- * Oso gaizki iruditu zait zuk egin duzuna.
- Norbaitek egina gaitzestea. * Ez zait gustatzen egin duzuna.
- * Oso txarto egin duzu.
- * Ez zait batere gustatu.
- * Hori lelokeria!
- Norbaiti iritzia eskatzea. * Zer iruditzen zaizu?
- * Zer pentsatzen duzu?
- * Ongi iruditzen al zaizu ba?
- * Gustatzen zaizu bai ala ez?
- * Estimaten dut. // * Estimaten dizut.
- Estima adieraztea. * Oso atsegina zara.
- * Oso jatorra zara.
- * Ez dago zu bezelakorik.
- * Damututa nago.
- Damua edo pena adieraztea. * Damut dut egindakoa.
- * (Asko) Sentitzen dut.
- * Ez dut berriro / gehiago egingo.
- * Niri bost axola.
- * Niri berdin zait.
- Axolagabekeria adieraztea. * Eta niri zer?
- * Ba, berdin da!
- * Hori ez da nire ardura.
- * Eta niri ze inportal!

- Zerbait egiteko eskatzea.
 - * Zergatik ez didazu hori egiten?
 - * Egidazu mesede bat?
 - * Egingo al didazu mesede hau?
 - * Lagunduko al didazu hau egiten?
 - * Aizu, mesedez, egidazu hau.
- Besteak zerbait egitera gonbidatzea.
 - * Nirekin (bazkaria prestatzera) etorriko zara?
 - * Zatoz nirekin (hau eta hau) egitera...
 - * Zer iruditzen zaizu gero nirekin etortzen bazara?
 - * Nahiz duzu gurekin etorri bazkaltzera?
 - * Nire urtebetetzera gonbidatuta zaude.
- Besteei zerbait egiteko aholku ematea.
 - * Hobe duzu hori ez egin.
 - * Hobe duzu hori ez egitea.
 - * Nire ustez hori egin behar duzu.
 - * Nire ustez hau egin behar zenuke.
 - * Nik ez nuke hori egingo.
 - * Nik ez nuke horrela egingo.
 - * Nik uste dut egin egin behar duzula.
 - * Zaude hor.
 - * Kontuz ibilli.
 - * Egon geldi.
 - * Lasai egon.
 - * Egon pixka batean.
 - * Ez negarrik egin.
 - * Erne ibilli.
 - * Astiroago (Polikiago).
- Besteei haserre adieraztea.
 - * Kontuz nirekin, e!
 - * Ederra egin duzue!
 - * Haserre nago zurekin.
 - * Utzi bakean!
 - * Ikusiko duzue gerol
 - * Bale, nahikoa da!
 - * Zoazte pikutara denok!
 - * Neuk esan dut eta kittol
- Zerbait egiteko argitasunak edo laguntasuna eman.
 - * Hobeto azalduko dizut.
 - * Nire laguntza izango duzu.
 - * Lagunduko dizut egiten.
 - * Hori ez egin horrela, honela balzik.
 - * Hobe duzu honela egitea.

- Arreta erakartzea.
- * Entzun!
 - * Entzun, mesedez!
 - * Aizu!
 - * Adi egon denok!
 - * Begira! (Beitu!)
 - * Entzungo al didazuel!
 - * Entzun, mesedez!
 - * Aizu, mesedez...
- Bestek esandakoari arreta ipintzea.
- * Zer nahi duzu?
 - * Zer?
 - * Bai?
 - * Bai zer...?
 - * Bai esan.
- Ardura edo harridura adieraztea.
- * Ez da egia izangol
 - * Ai ene!
 - * Hori da elementua, hori!
 - * A zelako elementua!
 - * Nola egongo da ba?
 - * Nola egingo du, ba, hori?
 - * Baina, nola demontre...
 - * Ene bada!
 - * Ai ama.
 - * Jesus, Maria ta Josel!
 - * Izugarria da!
 - * Hau ezbeharra!
 - * Ez nuen espero.
- Mehatxuak egitea.
- * Ikusiko duzu gero!
 - * Ez esan hori, gero...
 - * Ez egin berriro, bestela...
 - * Ipurdiko bat emango dizut.
 - * Emango dizut ipurdian.
 - * Emango dizut bat...
 - * Lepoa (Ipurdia, belarriskinak) berotuko dizut (dizkizut)
 - * Kristona emango dizut.
 - * Hori egiten baduzu...

- * Hori da arrazola.
- * Arrazola duzu.
- * Egia da.
- * Bai jauna.
- * Bai jauna, horrelaxe hitzegiten da.
- Besteen iritzia edo bestek esana onartzea.
 - * Bai, noski.
 - * Bai, dudarik gabe.
 - * Horixe.
 - * Horixe baletz.
 - * Jakina bai
 - * Noski bai
 - * Bai, baina...
 - * Bueno, baina...
 - * Baina zertarako (hainbeste lan)...
 - * Ez dakit ba nik...
 - * Ez nago seguru, baina...
 - * Ez dakit nik, baina...
 - * Ez nago oso ziur.
 - * Nik ezin dut egin.
 - * Ezingo nizuke seguru esan...
 - * Ez dakit ziur zer nahi dudan...
 - * Beste hori nahiago nukeela uste dut...
 - * Sentitzen dut baina...
 - * Aizu, niri ez didazu eman.
 - * Oraindik zor didazu nirea.
 - * Eta nirea zer?
 - * Eta ni noiz?
- Oztopoak ipintzea.
 - * Non dago guri agindutakoa?
 - * Emaldazu zor didazuna.
 - * Ez ahaztu nirearekin, e.
 - * Barkatu alzu, baina nirea falta da.
 - * Oker ez banago, gurea falta da.
 - * Mesedez, emaldazu nirea.
- Zer bait erreklamatzea.
 - * Asto belarri.
 - * Tentela.
 - * Memeloa.
 - * Sorgina.
 - * Astakiloa.
 - * Buruhaundia.
 - * Kalkua.
 - * Melontzinoa.
 - * Tontolapikoa.
 - * Txepela.
 - * Kirtena.
 - * Astakirtena.
 - * Tontoa halakoa.
 - * Ergela.
 - * Kalkupontzinoa.
 - * Eroa.
- Irainak, burlak edo

insultoak.	* Alua.	* Txorrea.
	* Txoriburua.	* Tuntuna.
	* Babua.	* Kakalardoa.
	* Segapotoa.	* Astapotroa.
	* Txolina.	* Gixaixoa.
	* Mengela.	* Milindris.
	* Debequatuta dago.	
— Debekua adieraztea.	* Ezin duzu hori egin.	
	* Ez daukazu hori egiterik.	
	* Ezin da pasa.	
	* Ez dago pasatzerik.	
	* Ezin da (ezin duzu)	
	* Ajjj ze nazka!	
	* Ajjj ze iguna!	
— Nazka adieraztea.	* Ajjj ze usain txarra!	
	* Hau nazka!	
	* Zelako iguina!	
	* Zelako usaina!	
	* Hau da nazkagarrikeria!	
	* Gixajoa!	
	* Ui, ze pena!	
— Pena adieraztea.	* Pena ematen dit.	
	* Penagarria da benetan.	
	* Nola sentitzen dudan.	
	* Sentitzen dut.	
	* Asko gustatzen zait.	
	* O, ze gozoa!	
	* Bai gozoa.	
— Gustoa adieraztea.	* Gozoa benetan!	
	* Ederra dago!	
	* Ummm, ezin hobea dago.	
	* Nire gustokoa da.	
	* Baietz nik irabazil!	
	* Ezetz irabazil!	
	* Ezetz egin!	
	* Baietz jan dena.	

SORKUNTZA

Egiazko euskaldunak

Mme. HILLAU

MARIA, ama
MAIDER, auzoko adiskidea.
KATTALIN, Mariaren alaba.
Angles andre bat.

Lehen zatia

I

Sukalde batean Maria ari da talo egiten. Sartzen da Maider, oihal saski bat besapean.

MAIDER: Elaal or zituta, Maria?... non zira? (*gibelerat egiten ditu bizpahiru urrats, espalakoinen kentzeko*): Ai, eil espalakoin oik!

MARIA: (*talo egiten ari delarik aitzina*).
Uzkitzu, Maider, espalakoin hoik "soinean", ez dira gure etxean bazterrak ziratuak... Zato aintzina... ola-ola.

MAIDER: Ari zinen?

MARIA: Ba, ba, hemen ari naiz ene apairuaren moldatzen. Beti aste da jatekoarekin.

MAIDER: Ba, segur, hala da.

MARIA: Istantean goseak sartuko zaizkit, ba haurrak, ba gizonak, eta zerbait behar da heien asetzeko... Bainan, erra-na den bezala, talo jan eta talo lan da ardural...

- MAIDER: Alo, Maria, ez zaitela sobera arrangura! Etxe ona da, etxe ona, Mendigaratea; ez da ez lanik gabe egina hola-ko etxaldea... Ongi jan eta ongi lan da hemen... Zer diozu?
- MARIA: Ba, lehen ba, Maider! Bainan orai denborak itzulikatuak dira gogorkil!... Etxeko eta kanpoko manerak ez dira aparentziarik ere berdinak!
- MAIDER: *(oreari lotzen delarik).*
Ez, ez...
- MARIA: *(sua dabantalaz haizatzen du, taloak itzultzen ditu, beti erasian).*
Aditu duzuia zer dioten orai ere kazeta horiek?
- MAIDER: Ba, izigarri da zer pasatzen den Frantzia behere hoitan... Zer itzulipurdiak bazter guztietan! Egia erran, denak azpikoz goiti emanak dira gure gazte denboratik hunat... Sasoinak berak ez dira berdin. Orena ere iguzkia baino fiteago doa! Manera txarrak, manera txarrak, Maria!
- MARIA: Ba, eta heldu denborek ez dute iduri hobeak! Ala oraiko jendeak badu espantu; denak fiteago eta denak errazkiago egiten ditu bere ustez! Bizkitartean, deus ez doa hobeki!
- MAIDER: Errazu berriz, Maria! Soizu, beztitzeko manera bera ez den bada irri-egingarria! Soinekoak batean labur belau-netan gora..., bertzean luze herrestan... ez dakite gehiago beren burua nola apain!...
- MARIA: *(irriño batekin).*
Eta halere ezkontzak sekulan baino nekeago egiten... Mutxurdina tole... tole... eta kexu... kexu!...
- MAIDER: Ba, arrazoinekin, Maria! Eta... ez dira ez gero, oraiko mutiko gazteak ere mintza-errazak! Jauntxoak dira, jauntxoak!
- MARIA: Egia diozu, Maider. Dena pretentziona, gehienak! Lan gutixko eta josteta aunitz... Harat-hunat frango... oto eta abion! Fotbal eta nik dakita zer... Nehon ez dauzki...
- MAIDER: Ba eta aitaren aitzurra eta tresna zaharrak han zokoan herdoilduak!...

II

(Hainbertzenarekin etxeko alaba, Kattalin, sartzen da pegarra edo ferreta buruan).

KATTALIN: To, Maider!

MAIDER: Huna nun den Kattalin! Indarretan da hau! Airoski ekar-tzen duzu pegar hori, zuk, maitea?...

KATTALIN: Ba, ez da pisuia segurki... Loria da hunekin iturritat joaitea. Nun zabilta, Maider?

MAIDER: Hori, denbora eder hunekin behar nituela oihalak pentzean hedatu... Zer berri da, haurra, iturrian?

KATTALIN: Ba, berria frango, eta ez nolanhikoak!

MAIDER: Errazu fite, Kattalin! Zer nahi jakiten da errekan!

KATTALIN: (halako harridura batekin)

Txabaldinek kondatzen zuen Bordarian zer gertatzen zaioten! Ikaratzeko ere bada segur...

MAIDER: Ai, ei, haurra! Zer da ba?

KATTALIN: Arima erratuak ba omen dabilta gau guztiez tenore berean eta erraiten omen diote Pettani bortz mila libera ezar ditzala leihoan, heien zorren pagatzeko.

MAIDER: Jesus! Jesus! Eta orduan?

KATTALIN: Orduan, Pettanek, izitua, erran dio: "Ona balin bahiz, mintza hadi eta debruarena balin bahiz, aparta hadi!" (Emaztekiak izitzen dira).

MARIA: Gero, haurra? Hauxe da istorio ikaragarria!

KATTALIN: Sekulan baino arrabots gehiago aditzen zuen arratsetan, eta zer egin du Pettanek? Ezarri du, entsegu bat bezala, argi bat piztua leihoan.

MAIDER: Arima erratuak hil dio... bederen?

KATTALIN: Hiii!

MAIDER: Ah! Badakit ba, zer diren! Ezagutzen ditut segurki.

- KATTALIN: Biharamunean bola bat kafe-esne ezarri du eta laminak hurrupaka dena edan dio...
- MARIA: Zaude isilik, haurra! Arimak ez du hurrupatzen!
- KATTALIN: Ba, ama, ba... Aditu dute hurrupa...
- MAIDER: Ai, ei, Kattalin!... Jesus Maria!... Zaude Maria, bada bertzerik oraino!
- KATTALIN: Hirugarren arratsean Pettan gaizoak herri guztian bildurik bere zorren pagatzeko sosa, ezarri ditu leihoan bortz mila libera galdeginak.
- MAIDER: Eta?
- KATTALIN: Denak joan dazko, suzko usain bat uzten zuela. Iduri omen zuen tximista!
- MAIDER: (*zeinatzen delarik*).
Jainko zerukoa eta andre dena Maria! Ifernukoa zen!
- KATTALIN: Ba, ba, Maider! Jandarmak han dabilta geroztik eta istorio horrek ba omen du ba bertze segidarik... Bankako alde hortarat behar omen laike joan, ongi jakiteko zer pasatzen den!
- MAIDER: Ba, Baigorriko eskualde hortan gertatzen dira holako istorio hoik!
- MARIA: Guardia emazu, haurra! Eta ez sobera urrun hor gaindi egun hautan. Hor duzua bederen medaila benedikatua?
- KATTALIN: Ba, ama... Nahi nuke joan nik ere arratsean Gaxuxarekin. Arrabots hek nahi ditut aditu!
- MAIDER: Ez, Kattalin, ez joan, zer gerta erel... Izaitekotz ere joanen gira denak elgarrekin (*zutitzen da*) arrats batez... *Baina, baina hemen nago kalakan, eta ene linja hedatzekoa...*
- KATTALIN: Bego ene gain, Maider! Hedatuko dautzut nihorek: behar ditut gure mihiseak itzuli! Emazu saskia... Sarri arte... (*ateratzen da*).

III

- MAIDER: Milesker, Kattalin, Ah! zer perla zitudan; zui (*Mariarengana hurbiltzen da*). Zer neskato gisakoa! Merezki luke ba hunek ere hobeki ezagutua izaitzea!
- MARIA: Ba! Arrazoin duzu, Maider. Erraiteko baizik ez da, baina nekez harrapa laike Lapurdin eta Baxenabarren Kattalinek bezalako kozina on eta garbirik egin lezakenik!
- MAIDER: Sinesten dut... Aitxita da segurki! Eta eskulan horietan ere arras abila duzu (*hurbilagotik eta apalago*). Ez duia oraino geroko manerarik, Maria?
- MARIA: Ba, frango gogoetatzen hasia niz eta bera ere iduri zait berantesten hasia daikela... Zer nauzu! Bakoitzak bere bidea segitu behar du! Ezkontzea ere ez da ez josteta! Baina ez egitea ere ilun... ilun!
- MAIDER: (*mezuka bezala*).
Hori, badakizua nik nola egin nuen ene afera... Joanes gaizoaren ezagutza (*begiak goiti*). Jainkoak duela bere lorian... Lurdako beila batean elgar errekontratu ginen... Egia erran, norbaitek hitz bat errana zautan ba, jadanik...
- MARIA: Ba, ba, bistan da... Pentsatzen dut ba nork... Soizu, soizul! Eta zu zoin ontsa erori, Maider! Halako gizon maite eta prestua zen, Joanes! Eta ardura trenpa onekoa!
- MAIDER: Ba... bazituen ba trenpe guztietarik!... Baina bego hortan! Joan diren arimak begaita bakean!... Beraz, erraiten nuen bezala, han berean Andre dena Mariaren aintzinean egin ginituen gure lehen aipamenak... (*gogoan nunbait ametsetan*).
- MARIA: Ah! Hortako duzu, Maider, zuk, holako debozioa harpe saindurat!...
- MAIDER: Ba, nik sineste gaitza harpe sainduan eta handik ardies ten sokaharria, behar ordu guztietan...
- MARIA: (*bere baitan deliberaturik bezala*).

Errazu, Maider, behar ginuke egin elgarrekin Lurdako piaia hori! Nihaur ere aspaldian burdin-bide hoitan ibiltzekoa niz!

MAIDER: Ba, ba, Maria, (*deplauki*) joan behar dugu!... Gurekin eramanen dugu Kattalin: horrek badu bidetan ibiltzeko usaia... Eta hiruek kartsuki galdeginen dugu haur horren beharra... Lorian ibili behar gira!

MARIA: Ba, ba, sasoineko lanak ere nunbait han ditugu... gure Piarres frango onean!... Ez dira gero memento guztiak berdinak harekin ere... Beldur niz hoberenean pasatuia dutan...

MAIDER: Ba... pasatzen zalote ba fitexko hoberen hura!...

MARIA: Bainan jatekoa prest balinbadu, ez da kexatuko! Utziko dakogu lapin saltsa on bat eginik, eta sotoko pasaia batekin ez da gaizki izanen!

MAIDER: Ez, ez (*irriz*) azken horrekin segurik, ez!... ha! ha! ha!... gure Joanes gaizoak ere egin du egon alde onik... ha! ha! ha!...

MARIA: Ba, gizontto horiek, hori dute beren Jainkoa! Ha! ha! ha!...

MAIDER: Emazte hok ere baditugu ba gure itzalak, Maria!

MARIA: Ba... begate horiek gure artean!

MAIDER: Beraz, Maria, joanen gira. Zaude, noiz?... Andre dena Maria agorrilakoa istantean dugu! edo delako "*Pèlerinage national*" hura ere!

MARIA: Justu! Erranen diot Kattalini... eta segur niz ez dela gibelatua izanen. Agian txantza on bat ekarriko dio.

MAIDER: (*bet-betan, jestu handi batzuekin*).

Ai, ei, ai, ei! Orai oroitzen naiz esnia suan utzia nuela... Pullita harrapatuko dut ene supazterra! (*lasterka ateratzen da*).

IV

MARIA: (*berriz lanari emanik*).

Ba, Maria ari da pitta bat ttipitzen! Ahazten du bere burua! Eta gehiago dena, berandu nabil nihaur ere ene lanetan! Ez da, ez da!... Goizetako kalakak ez du onik ekartzen (*Sua antolatzen du*). Berehala sartuko zaizkit gure jendeak eta sei talo baizik ez ditut oraino eginik... (*Sua dabantalaz haizatzen duelarik, oihala behehitzen dute*).

Bigarren zatia

I

Garako behatoki batean (3. mailako egongela), Pauen: Maider bidaiant-bezti: lehenagoko arropetan, zare eta parasol. Lehenik sartzen da. Bertzeak jarraituzen zaizkio.

MAIDER: Hemenetxe xarmanki izanen gira. Sar gaiten, zatoztel Jartzekoak ere baditugu (*behatzaileei bizkarrez paraturik, irakurtzen du*) "Salle d'attente", ba, hemen egoiten ahal girela erran nahi du.

Maider eta Maria biziki agradatuak dira "afixa" direlakoez eta goersten ere dituzte, erranez: "Zer baster ederrak!... Zer ote dira hok oro?"

MARIA: Ai, ei, Maider akitua naiz... Jar gaiten ixtant bat (*alkia xukatzen dute mokasenez eta arropak altxatzen*). Hauxe da errautsa! Arropa hoberen hok ez ginituzke behar zikindu... Ontsa ederra duzu segurki zure soineko hori, Maider. Damu laike funditzea...

MAIDER: Ba, esposekoa dut, ez da hori oraikoa! Bainan oihal fina zen. Joanes gaizoarekin erosi nituen joiak Donapaleun... eta ez nolanahikoak!

MARIA: (*abilki*)

Etxeko seme ona zen arras, naski...

MAIDER: (*arropari musu emanetz*).

Ba! (*Izertia xukatzen dute, zintzaten dira: jartzen ere dira, Kattalin salbu: hau afixeri beha dago*).

MARIA: Zer ikusgarriak, Paue huntan: balio zuen segurki gelditzea!

MAIDER: Zer Jauregi ederra! Hor sortu erregeak nola zuen bada izena, Kattalin?

KATTALIN: Henri IV, Maider.

MAIDER: Justo! Henri IV... zaudel (*oroitzen da*) serorekin ikasia nuen ba haren istorioa (*leihakara hasten da lezione bat bezala erraiten*): "Henri quatre, aroi dé France, fils d'Antoine de Bourbon, roi de Navarre et dé Jeanne d'Albret était né à Pau..." A Pau, horra!... Gaineratekoa ahantzia dut... bertze gauza frango bezala. Zer nauzu... Ari gira gero ahultzen!

MARIA: Hauxe da ohako estanagarria zuen haurrak! Apo arma-tuaren karkasa da naskil...

KATTALIN: Ba, ama, ba "carcasse de tortue"...

MAIDER: Zeel Carpace, carcasse, ba... batetarat heldu da guretzat.

KATTALIN: Frango hiri pollit eta garbia da Paue, ama!... Bainan eskualdun guti hemen: Biarnes horiek beren bonet handiekin ez dira gure aldeko gizonak bezain pullitak eta erneak!...

MAIDER: (*Mariari ahapeka*).

Soizu, soizu, ohartua zaiku Kattalin ere... Ba... adinean da, egia erran...

MARIA: Zenbat denbora ote dugu hemen egoiteko?

KATTALIN: ... (*orenak emaiten dituzten agerien miazzerat doa*).

MAIDER: Denetan konprenitua da Kattalin hori; beharrik gurekin dugu... ni xifra andana hortan nahasten naiz... zu, Maria?

MARIA: Ba... bixta dut joana: ene lunetak gabe ez dut deus ikusten.

- MAIDER: Nik ikustea... egin nezake. Bainan xifra frantses hoietan ez niz trebe... Larri hoietan dut fitsik ez komprentitzen.
- KATTALIN: (*hurbiltzen delarik*).
Pau, midi 20, départ 55 Trente-cinq minutes...
- MARIA: Trentzen... zonbat da hori?
- KATTALIN: Oren erdi bat badugu hemen egoiteko.
- MAIDER: Trentzen-minit! Zendako ez ezar klarki "un demi heur"...? Zein bitxiak diren! Zer nahi gisaz, behar ginuke jan poxi bat, hementxe berean afaldu... Zer nahi pagatzen da gero hor gaindi! (*Zarea idekitzen du zerminta hedatzen...*)
- KATTALIN: (*ahalketurik*).
Ba, zare holk eta... hemen idekirik... Zer erran behar dute jendek?
- MAIDER: Zer!!! Beti hola zirezte gazte holk... denetaz ahalge...
- MARIA: (*zarea idekitzen duela*)
Nik badut xingar urineko hauta, har zazu, Maider... ogi hunekin...
- MAIDER: Ba gogotik (*zonbait ahamen jaten dituzte, isil-isila.*) Eta arno xuri huntarik behar dugu ttintta bat... heia, Maria!
- MARIA: (*xurga bat botoiletik hartuta*)
Hauta da!
- MAIDER: (*xorta bat lurrerat aurdikitzen du, eta edaten hasten da*).
Eta zuk, Kattalin, ez duzia nahi zerbait?
- KATTALIN: Ez, milesker, ez naiz ni batere gose... Emadazu otol etxeke udare on hetarik... egarria naiz.
- MARIA: Har zazu nahi duzuna, haurra! Jan zazu lehenik gasna ustel huntarik puxka bat, fruitu hoi en aintzinean.
- MAIDER: (*dena arta*).
Ez bazira soberarik ontsa, Kattalin, nik badut nihaurek egin "eau de noix" ene xakuzolan... Axkar-axkarra da, hilak pitz litio!
- KATTALIN: (*irriño batekin*).

Ez, Maider, "un digestif" da "eau de noix".

MAIDER: Hori, haurra, zerbait da on; dutan hura emaiten dut gogotik... nahl duenari.

MARIA: Kafia, han berean hartuko dugu bero-beroa.

II

Jaten ari direlarik, Angles andere bat sartzen zaiole, arrunt moda berri emana, kazetak eta potret ateratzekoa eskuak. Gure eskualdunek behatzen diote eta elgarrekin mintzatzen dira ahapetik.

MARIA: Bada jende bitxirik bazterretan!

MAIDER: Nungo motakoa dugu hau?

KATTALIN: Hau, angles horietarik da, ama... Ez zaiztela hola beha egon horri... (*Anglesa pipatzen hasten da*).

MAIDER: Pipatzen hasten zaku... Aho!...

MARIA: Ikusten da pollitik hemen gaindi! Gure Piarres beharrik ez da gurekin... Zer erran lezake?

MAIDER: Ba alafede... Eta alarmatua dago guri beha! Segur naiz gosea dagola... Ofrei zakozu, Maria, lukainka puxka bat...

KATTALIN: (*ahalkatua*).

Bego, ama, bego bere gisa...

MAIDER: *Prenez, Madame, peut-être vous aimez; c'est très bonne...*

ANGLESA: (*irriz*)

Ah, thank you very thank you...

MAIDER: Zer dio, haurra? Emazu, zuk arrapostua...

MARIA: *Qué vous êtes "angles", nous les sommes... bas-qualisses...*

ANGLESA: *Yes, I'm English, yes...*

MARIA: *Où vous allez, Madame?*

- ANGLESA: *A Lòrdes.*
- MAIDER: *Té, té, té... Comme nous, alors...*
- ANGLESA: *Yes, je ve vòir la gròotte et prier la Vierge.*
- MAIDER: *Girixtinoa da!*
- ANGLESA: *Trés jòli payssage les Pirinées... encore de la neige dans les montagnes..., môi faire ascension du pic de Gers dans le founiculaire...*
- MAIDER: *Zer erran nahi du azken hitz bitxi horrek?*
- MARIA: *Ba, nik konprenitu dut ba... Salvatore artio egonen dela...*
- KATTALIN: *Vous restez à Lourdes jusqu'a l'Ascension?*
- ANGLESA: *Yes, du pic de Gèdr, yes...*
- MARIA: *Oh! Quel longtemps!!!*
- MAIDER: *Debrintxoal! Badu, dudarik gabe sos ausarki, hoinbertze denbora hor gaindi egoiteko!*
- KATTALIN: *Ba, angles horiek sosdunak dire! (Maria eta Maider mezuka ari direlarik elgarrekin, Anglesa Kattalini hurbiltzen zaio.)*
- ANGLESA: *Vous jòli Basquesse, vouù permettez môi photographier vòus avec les Mesdemes.*
- KATTALIN: *Avec plaisir, Madame... Ama, potreta behar dauku atera... Xuti zaite...*
- MARIA: *(zarea etsi eta puxkak biltzen ditularik).*
Zaude emeki, haurra. Errozu plantatu behar dugula polliki... Gure Plarres gaizoa kontesko izanen ahal da... (Orduan denak beren buruen arrimatzeari daude, mirailari beha, motoak xuxenduz eta hola... Azkenean, otarreak harturik eta parasolak ere gora emanik, plantatzera doatzi.)
- KATTALIN: *Ama, utzazu zare hori lurrean.*
- MARIA: *Ez, haurra, moltsa barnean dut.*
- KATTALIN: *Eta paisola alimale hoik hoin goral*

- MAIDER: Paasola... bego hor! Seda ez dea? "Eau dé Cologne" xorta bat behar dugu... Orai errozu nunbait han girela. (Anglesa anartean bere potret ateratzekoa heinean ezartzen du).
- ANGLESA: Très bien, joli groupe très typique. Souriez un peu!...(Gaztea aurreratzen da piska bat. Jar dezala euskal lepoko zapia)
- MAIDER: Zer du oraino? Badu sino!!!
- KATTALIN: Ni aintzinzatzeko... Maider!
- MARIA: Alta, haurra, ni oin ttipikoa, hola gordeko nuzu... (hartan dira ezin antolatuz eta arrimatuxe orduko, kanpotik oi hu bat: "Lourdes, Tarbes, Igo arren!" (Berexen dira elgarretarik nor bere pusken biltzerat).
- ANGLESA: Aô wait a little! Attendez un peu! sô pas pressez vo le train pas partir encore! Oh! Dommége! (Berriz elgarretaratzerat egiten dute, bainan badoatzi, arramantzan), Ol stupidel C'était si pinttoresquel Les Basques ne pas vouloir manquer train Lôordes! Très amusant! (Orenari beatuta). Encore une petite minoutel Time is money. (Erreposki ateratzen da, bertzeak ez bezala).

Hirugarren zatia

(Igande arratsalde batean sukaldean mahaian jarrita kafea hartzen Kattalin zerbitzen)

- MAIDER: (Mantila jaurtikiaz)
Zortzi egun jadanik gure Lurdeko plaia eginik dela. Nun ginen Maria, igandean tenore huntan?
- MARIA: (erlojuari begira)
Bertzak... galbario hau... Hura da leku hunkigarria!...
- MAIDER: (pietatez beterik)
Bal
- KATTALIN: Eta arratseko "procession aux flanbeaux" delako hortan kantatu xaraniel hek... xirioak eskuan. Iduri zuen suzko

- bide bat Bakoitza bere gisa ari da, bainan halere zer loria haren aditzak.
- MAIDER: Egin ahalako bat egin ginuen ba guk ere... ni makursko zu Maria, zure boz ederrarekin ari eiren frango ontsa.
- MARIA: Boz ederra; lehen ba! Orai galduxia dut.
- MAIDER: Eta han da, han ikusten egiazko fedea.
- MARIA: Ba ongi pentsatu dut gure Piarres ikusi ditudalarik arpe sainduaren aintzinean gizunek bi besoak kurutzean... elgarren beldurik eta ahalgerik gabe.
- MARIA: (*galletak eskainiaz*)
Har zazu bixkoxa huntarik Maider, ez zira Lurdeko apertu hartan naski?
- MAIDER: Ba zer nauzu, han pagatu zen hura jan behar zen (*Mariak bere eskaintzak berritzen ditu. Denak kafea dastatuz*) Egundaino ez dut Maria han bezalako otoitz kartsurik egin!
- MARIA: Alo, Maider ikusiko dugu Andredena Mariari galdegin guztiak izanen ditugun?
- MAIDER: (*misterioz eta maliziaz*)
Norat Joana dugu Kattalin? Ez dakit jada berri on zerbait ez ote duen izanik, ohartu naiz fakturaren tenorean ardua bortan dela!
- MARIA: (*Irriño batekin*)
Agian ba Maider! Bada preseski zerbaino Ganix, Borda-xuarekin (mutiko bat gisakoa eta agradosa) (misterioz) hor zen plazan pilotan ari Kanboren kontra. Pasatu beharra omen da sarri... (*Kattalinekin baso ttipiak ekartzen ditu*)
- MAIDER: Hautan zen zure kafesnea Kattalin!...
- KATTALIN: Ba; eskualdunen kafea, pikor ainitz eta xiloria guti. Badakizu han hartzen dela urririk, berarik eta jarririk.
- MAIDER: Hola ari gira segurki, haurra!... Delako "pic du Gers" haren gainean izan zinen zu *harrua*?

- KATTALIN: Oh! ah! xarmangarria da frango bixta eta zer bilakatu ote zen gure anglesa?
- MAIDER: Jainkoak daki nun dabilan eta gure potreta hek azkenian atera ote zituen bate?... ah! ah! ah!
- KATTALIN: Alta aski afera ibili zuen gu ezin askiantsa plantatuz!
- MARIA: Ba halafede hainbertze espantuen ondotik ez dugu gauza handirik atera harenganik... Zer tarrapatak!
- KATTALIN: Eta aitaren paisola ahantzen baiginuen, ama!
- MARIA: Jainkoak nahi eta... beharrik harrapatu ginuen!...
- MAIDER: Ez diozue erran bederen Piarresi?...
- KATTALIN: Ez, ez Maider, ez dira denak erran behar gizuneri... deus batzuegoko gogorki samurtzen dire.
- MAIDER: Ba, ez dituzte ez gizon hoik ere denak erraiten...
- MARIA: Ez, ez...
- MAIDER: Nun duzu Kattalin, Lurdeko ura eman behar dautazu xorta bat behar orduetako.
(*Kattalin ur bila doa*)
- KATTALIN: Bea zein frexkoa eta garbia dagon.
- MARIA: Ba haurra, mirakuluzko ura, eri gaixoen erremediotan hoberena.
- MAIDER: "Hotel St. Sacrement" hortan ere, frango puliki ginen!... zer zen "après le bouillone" eman duten patizeria ura, ahantzi dut izena?...
- KATTALIN: "Bouxeés a la Reine" erraiten zen Ama oroitzen gira, Graxanareri ezteletan berdinak jan ginituen. Bajoanan?
- MARIA: Ez batere ez niz oroit... Berdin du! Dudarik gabe onak ziren. Ezteletan ez da gauza onik biziki jaten. "Sauce" ura ez zen ohatik hain fina denak nahas nahas!...
- KATTALIN: Ez zen "poulette" handirik han Tattalin (*algarak*).
- MARIA: Karioxko denak... bainan zer nauzu gure piaia bakarretan etxeko andrean gisa behar dugu ibili ez dute gure ateraldiek etxea errekan emanen!

- MAIDER: Ez dugu arranguratzekorik, jende gisakoak dire, espele-tarrak eta badute hemengo jendendako beren izatea.
- MARIA: Eta neon ez zaiten bertzela ere antola jateko (*haserre*) Oroitzen zira gure arraultze egosien jaten hasita kanpoan, nola jin ziran Kin gizon kixkila bat "*Le passage libré si vous-plait*".
- MAIDER: Ez zuken barnea joana gurea bezala.
- KATTALIN: Kaxkita dun ari dela olko sin dire or gaindi...(*sic*) bizkitartean denek gure kaelua (*sic*) eta gure xakoa ezagutzen.
- MAIDER: Errazu berriz... Eskualdun modak ari omen diuzte hartzen denetan or gaindi?
- KATTALIN: Ba,... ba... bei sailhalak eta oro ballatzen dituzte. Eta gure makilak! Niun ez omen du parerik. Aita Sainduak berak ba du batño ederra, eskualdunek emana!...
- MAIDER: Aita Sainduak! Soizul biba hura...
- MARIA: Ba haurra, zer nahi gisaz Lurdeko ama Birjina eskualdunen alde da, heien beharrak ezagutzen ditu, ba arima-koak... ba gorputzekoak!...
- MAIDER: Arrazoin duzu, Maria (*zutitu eta hartzen du patarrez betetako basoa*) eta oraino elgarrekin eginen dugu agian Lurdeko beila. Trinka dezagun!!!
- MARIA: Eta zu Kattalin, en "*voyage de nocè*" joanen zira Lurdesa eta orduan oroituko zira Mainerrez.
- KATTALIN: Bistan dena da ama. (*Ganix pilotaria sartzen da partida jokatzetik. Kattalin aurreratzen zaio*)
- GANIX: Arratsalde on andreak.
- MARIA: Bai zuri ere.
- MAIDER: (*harriduraz*).
- KATTALIN: (*Ganixengana hurbiltzen da*)
Ama horra nun den Ganix, ezagutzen duzu. Pilota partidatik landa heldu da ixtan bat pasatzerat eta... gure ikusterat.

- MARIA: Sar zaite, sar zaite eta jar, zerbait hartuko duzu gurekin. Piarres ere sartuko da fitexko mus partidaren ondotik.
- KATTALIN: (*garagardo baten bila doa*)
- MAIDER: Ba igande guztiz elgarretarazten dire bezperak ondoan Elixaa Urutzalde Piarres eta zuen nausia Menttako ostatu hartan.
- GANIX: Ikusiak ditu partidaren ere egin duzketen pario frango.
- KATTALIN: Irabazi duzun dudarik gabe?
- GANIX: Ba, bainan lanik aski ukan dugu. Ixtebe itzea zuela arrangura zen eta niaur errebesiau (*sic*) ez nintzen. Ixtant guztiez berdin ados, ezin jakin norat egin behar zuen partidak. Azkenian nolazpeit joan dugu.
- KATTALIN: Noiz ari ziezte berriz.
- GANIX: Donapalen dugu errebaia igandetik zortzi; junen zira Kattalin?
- KATTALIN: Amak uzten banu gogotik, maite dut biziki pilota partida.
- MAIDER: Eta pilotariak ere ba (*maltzurki*). Hola uzten zituztet. Ilun ezkila dugu istantean. Jainkoak dizula gau un; igande artio, egon gostuan (*badoa*).
- MARIA: Ba jainkoak nahi badu.
(*Etxeko neska-mutilak sartzen dira:*
14 à 15 urteko neskatoa.
19 urteko mutila.
8 urteko haurra.
Antzokian mugimendu nahasiak eta bat-bateko sarrera)
- KATTALINEK Ganixi: Horra ene anala-arrebak ongi jostaturik heldu (*aurkezten ditu*) Josepa (*badugu segurki hunen beharra ttipi honen hobe gobernatzeko*) Xalbat, Antton eta gure atxaurra(*sic*), Margaita.
- GANIX: Erneak dire segurki.
- MARIA: (*neska-mutilei*).
Kasu eman duzue zuen zapatta berrietara?

- UMEAK: Ba, ama ez gira sobera ibili. Kantuz ikasten ginen Jaun Bikarioarekin.
- MARIA: Eremazkitzu Josepa, soineko horien kentzerat.
- TXIKIENAK: Ni ari izan niz ekoka(sic) emaiten!
(Badoaz)
(Piarrés sartzen da .Agur).
- MARIA: Hor zira Piarres, zure bea gianuden (*aurkezpena*) Ganix da, hemen Kattalin agur baten egitera jina pilota partida ondoan. Ezagutzen duzu Bordaxuriko semea?
- PIARRES: Mundikez orai, orai, zure aitarekin nintzen.
- GANIX: Segitu duzue gure partida. Ixtebek ez du Jokarik egin, petoa ba, nahi bezenbat!!!....
- PIARRES: Bertze aldian hobeki joanen zaite.
- GANIX: Ba, Donapaleun, jinen zaizte zuek ere baduzue han naski jendekia axketalepo! gure adixkideak ere dira (*aire bitxiaz Kattalini begira*) behar ginenke nunbait elgar aditu.
- KATTALIN: (*Apur bat haserre amari diotsa*) Erran dautzut ama, zer diren gure ideak.
- MARIA: Ba haurra eta anitz gustantzen zait elgar konpreni dezauden.
- PIARRES: Zer dal ... zer?
- MARIA: Ba, Piarres Ganixek gure Kattalin maite du eta gure semetako behar dugu hartu.
- PIARRES: !!!!!!!!!!!!!!!
- MARIA: Lagun segur bat behar duzu Piarres hemendik goiti eta Mendarotiar eman behar diozu segia. Ganix izanen da hemengo nagusi gaztea, zuk nahi balin baduzu!
- PIARRES: (*keinu zirikatsuz*)
Pilotariak ez dio aitzurrari eskerrik.
- GANIX: Pilota maite dut ba, bainan lurra maiteago, zer da kanpoa bezain ederrik? Zer loria iguzkia jeki orduko landarat joitia xariarekin batean xixtuz... eta bihotza arin! ni

- estekatua naiz lurrari mahatsa aienari bezala, eta ene begiek laket dute ikustea zirukoigarraren (*sic*) pean alar aberato bat eta artalde eder bat. Pilota uzten dut igande arratsaldetako.
- PIARRES: (*eskua emanaz*).
Zu bezalako bat behar dut gure etxean.
- MARIA: Izan urus haurrak eta segi beti eskualdun zaharren saila.
- KATTALIN: (*aita eta besarkatuz*)
Mil esker aita, mil esker ama.
- GANIX: Biba, beraz, egiazko eskualdunak.
- PIARRES: Zaharrak eta gazteak.
- MARIA: Hemendik aintzina Donibanen eta bertzetan ahal bezain guti mutxurdin eta donado egon dadiela.
- KATTALIN: Halabiz.
- MARIA: (*irriño batekin*)
Agian ba Maider, lxo, lxo ora Kattalin.
- KATTALIN: Bistan dena da amal
- MAIDER: Ba egon beti haurra egiazko eskualdun. Zure ama eta Maider bezala.
- KATTALIN: Biba bera egiazko eskualdunak (*basoa jasotzen du*).
- MAIDER: Zaharrak eta gazteak!...
- MARIA: Eta hemendik aintzina Kanbon eta bertzetan ahal bezin guti mutxurdin eta dondado egon dadiela!
- MAIDER: Halabiz.
- IRUEK (*jendeari begira eta edalontzia jasoaz*)
- ZUEN OSAGARRIARI ON DAIZILA.

AMAI

Grina gaiztoaren indarrak

Jabier PIKABEA AIZPURUA

KRABELINA

Zure usain gozoa
oi, gozo lurrinal
Lore-hostoz ederra,
gorri pinpirina;
maitasuna darizu
etziz maitemina;
gozoaren minetan
zaitut atsegina;
ene bihotz erdira
zara krabelina.

Goizeko ihintz zilarrez
distirant betea,
eguzkiaren printzez,
galant dotoreal
ametsaren eztitan
ohi zaitut maitea;
zure muxu gorriara
daramat nirea;
xerarik goxoenak
dizkizut lorea.

(2002-08-16)

BAINAALELUIA!

Eta lohitu egin nahi gaituzte,
gure izen ona lohitu, gezurrez;
baina aleluia!
geure egiaren argiak garbitzen baikaitu.

Eta mutu jarri nahi gaituzte,
lege-trapukeriaren maltzurrez;
baina aleluia!,
trapukeriak ez baitezake inor isildu.

Eta gezi zorrotzak jaulkitzen dizkigute,
jaulki jo gaitzaten indarrez;
baina aleluia!
arrazoiaren indarrak babesten baikatu.

Eta kateatu egin nahi gaituzte,
ez gaitezen arrabetean mugitu, katez;
baina aleluia!,
kateak ez baitezake euskal gogorik lotu.

Eta animaren gogoa atzapartu nahi digute
amorruez, ez gaitezen euskelzalke;
baina aleluia!
ez gezurrak,
ez trapukeriak,
ez geziak,
ez kateak

baitezakete animaren gogoa atzapartu,
euskaldunon arrazoiak isildu,
euskaldunon sustraiak amildu.

Aleluia!!!

(2002-08-14)

NEU NAHI DUT IZAN

Zuhaitz bat izan nahi dut nik,
 hostotza itxiko zuhaitz eder bat;
 baina zuztarrik gabekoa, agindu didate:
 zuztarrik gabekora, mugatu:
 hosta ez nadin,
 eta nadin lokartu,
 ihartu,
 zuztarrik gabeen.

Eta nik uko egin diot, garrazki,
 gisa horretako zuhaitz izateari.

Arrain bat izan nahi dut nik,
 itsaso haundiko arrain azkar bat;
 baina urik gabekoa agindu didate,
 urik gabeko itsasora mugatu:
 arnas ez nadin,
 eta nadin lokartu,
 ito,
 urik gabeen.

Eta nik muzin egin diot, garrasi,
 modu horretako arrain izateari.

Lore bat izan nahi dut nik,
 lurlantza ederreko lore emankor bat;
 baina lurra ukatu didate,
 lurrik gabeko sailera mugatu:
 lora ez nadin,
 eta nadin lokartu,
 zimeldu,
 lurrik gabeen.

Eta nik bazter egin diot, intziri,
 era horretako lore izateari.

Hortz-karraskan daramat neure bidea,
 neu izateko bidea:
 zuztar nadin, zuztarretan, zuhaitz izateko,
 ura dezadan, itsasoan, arrain ibiltzeko,
 dezadan lur gozoa, zainetan, lore bizitzeko

(2002-08-13)

EZ DUT EROSI

Ez dut erosi.
Ez dut inolako joranik izan.
Berenez izan dut itsatsia.
Berenez, izan-zorroan atxikia.

Eta berak datxikit errotik.
Eta berari natxakio errora.
Zuztar berekoak izanik,
goaz bat eginik,
ezin banandurik,
elkarri loturik.

Naiz.

Errotikoa naiz naizena.
Euskal errotikoa naizelako naiz
euskal leinukoa,
euskal zainekoa.

Eta zain horretatik
euskal odola darit:
euskal asmoa,
euskal gogoa,
euskara-mintzoa.

Ez dut erosi;
errotikoa dut nortasun;
nortasun nauenari
egin behar diot ekin
eta eutsi.

(2002-08-06)

ERLEA

Ttipia zara
 hego azkarrez,
 gorputz mozokote,
 eztenez;
 lorerik lore,
 xurga goxotan,
 burrunbatsua
 adorez;
 begiak zoli,
 langile bizi,
 ez zara ilko
 alperrez;
 zure antzeko
 denok bagina
 geundeke ezti
 ederrez.

Zure ttipia
 ez da gutxia,
 gutxika duzu
 askia;
 uda-aroan
 egin ohi duzu
 negu gorriko
 jakia;
 loretan lore
 izan ohi zara
 sena haundiko
 piztia;
 zure antzeko
 denok bagina,
 bai gintezkela
 eztia!

(2002-08-13)

EUSKARA EZ DA GALDUKO

Euskara ez da galduko
Frantziak eta Espainiak nahi dutelako,
euskal instituzioek hala nahi dutelako baizik.

Euskara ez da galduko
folklore ezarri nahi digutelako,
horrela jotzen dugulako baizik.

Euskara ez da galduko
lege sendorik ez daukalako,
eskasena betetzen ez dakigulako baizik.

Euskara ez da galduko
ez dakitelako,
ez dakigulako baizik.

Euskara ez da galduko
"bere" egin nahi ez dutelako,
"geure" egin nahi ez dugulako baizik.

Euskara ez da galduko
etorkizunekoa nahi ez dutelako,
oraingoa nahi ez dugulako baizik.

Euskara ez da galduko
geldotasuna nahi diotelako,
"korrika" egiten ez diogulako baizik.

Euskara ez da galduko
arerioak dituelako,
batzen ez gaituelako baizik.

Euskara ez du galduko
gaurko esperantzak,
biharkoak baizik.

Euskara ez da galduko
hala nahi dutelako,
geuk nahi dugulako baizik.

Gure eskuetan dago
euskararen geroa;
eman diezalogun,
egunik egun,
arnasa beroa.

(2002-04-02)

KUKU-ZAKURRA

Behin batean
dohakaitz,
kukuak zakur
Jo zion
Euskal Herriari;
eta ordutik,
ezinegona dario
bere barruari.

Kuku-zakurrak,
makurki,
arraultzak zizkion
habian jarri
Euskal Herriari;
eta dabil, ondotik,
txertakak
ezin mentaturik.

Kuku-zakurra,
gogo biziz,
Euskal Herrian
bere umeak
ugalduz ari;
euskal gogoen,
kaltegarri,
Itolarri.

Eta Euskal Herriak,
geroztik,
ez du kuku onik;
nahiz eta... nahiz
urtero jotzen dion
udaberriz;
kuku-zakurrak baitio
zaunkatzen, goitik,
habiaz nagusitu nahirik.

(2002-07-24)

ZELAIAK

Eta hor daude
betiko zelaiak,
udaberriko zelaiak,
pintar nabarrak,
lore-estali:
amesleku,
gozategi.

Belar bakoitza, poesia bat;
lore bakoitza, amets bat;
kolore bakoitza, xarma bat.

Zenbat zelai,
Zelai horren poesian!
Zenbat poesia,
zelai horren ametsean!
Zenbat amets,
Xarma bakoitzaren zelaian.

Eta hantxe naiz ohi irri,
irriaren zelaian;
eta hantxe zelai ohi,
zelaiaren irrian;
olerkari,
pentsalari,
otoitzean,
zelai bakoitzean,
bakoitzaren zelaian.

(2002-07-15)

GOSE-EGARRI

Larreak ez dira larre:

zimelduak,
ihartuak.

Errekak ez dira erreka:

urgabetuak,
agortuak.

Ez dira basoak baso:

mortuak,
sollduak.

Hala gizakia, goseren gose:

hala, egarriren-egarri:

ahitua,
hezurtua,
abaildua.

Arazo da gizakia egarrira,

arazo, gizakia gosera;

baina gizakiak berak ditu egin

giza errekak urgabetu,

gizaldeak agortu eta ihartu.

Gizakia bera da, izan,

gizakiaren nahigabe;

bera, gizakiaren gosebide;

delako bera, izan, berekol,

gutziaren gose-egarri eta sare.

Eta zenbat hiltzera, horretara, zer janik ezean!

Zenbat gose-egarri, horretara, hezur hutsean!:

Ekin ezinean;

ezinaren ekinean.

Eta gizakiak lehor darral guztion onera.

Gogor, behartsueneren gosera.

Kamuts, bide onaren harira,

hari onaren bidera.

Ez da gose, gosea hiltzera;

ez da egarri, egarrira itzaltzera.

Barru hilik eta itzalirik dago,

gose-egarri delako berera.

Baina bihar edo, bihar edo etzi,

bere gutziaren itzalezinak du gosetuko;

bere azal-apainetan, egarrituko.

(2002-06-28)

MAITASUNA ETA JAKITURIA

Ez da jakituria beharrezko,
maitatzeko;
ez, liburujale izan beharrik,
atsegin izateko
Jakintsua da:
atsegin dena,
maitatzen dakiena.

Jakintsuak badezake jakin;
baina maitatzen dakienak,
badaki:
jakingarriena daki,
maitatzen dakielako.

Nolako aberatsa,
maitezko ahotsa!
Zeinen gozoa,
maitezko ahoa!

(2002-03-25)

PRESAKA, GIZAKIA

Behinola, gizakiak zuen
denbora egokitzen;
gaur, aldiz, denborak du
gizakia lehiatzen.

Gutxia da gizakion egonkortasuna.
Samurra, asmo-gogoen iraumena.

Gaurko berri on,
bihar ezin egon.

Eta gizakia badabil,
hortxe azkar batean,
oinak azalean,
errotu ezean;

orbel galdua baillitzan
hegan,
alrean,
dabil,
presaka

eta muturka,
larri oinazean,
noraeza betean.

(2002-03-20)

ZERGATIK

Argi-bxintan
ortziaren ederra
ikusi dut ñir-ñir,
distirants ernegarri;
eta instant horretan,
ene barru zirrarratsuan
entzun dut ozenki:
ZERGATIK?

Gauaren betean,
zeru koloretsua ikusi dut
urregorritz, diz-diz;
eta instant horretan,
ene barruko tirain-indarretan,
entzun dut ozenki:
ZERGATIK ?

Basoaren bihotzean
ikusi dut arantza zorrotz,
galant zuri,
adats zuri;
argi-argi elorri;
eta instant horretan,
ene barruko gozoetan,
entzun dut ozenki:
ZERGATIK?

Mendiaren gorenean,
gallur-gallurrean,
ikusi dut
sendo, zut-zutik,
zerura begi, gora-gorarik,
harkaltz harrigarri;
eta instant horretan,
ene barruko harrimenetan
entzun dut ozenki:
ZERGATIK?

Zergatik txantxangorri, papargorri?
Zergatik krabelin xarmant, usain ezti?
Zergatik? Zergatik? Dario barruari:
dezadan hausnar, jakin, neurerik,
naizenaren zorrotik.

(2002-01-21)

NORA GOAZKE

Nora noake argi-izpirik gabe?
Nora zoazke kandela-muki itzaltzeaz?
Nora goazke zutabea erortzeaz?

Nora noake, nora, amilka maldan behera?
Nora zoazke, nora, zaituen sustraia urkatzeaz?
Nora goazke, nora, geure izantza galtzeaz?

Zer dakiguke urik gabeko itsasoa?
Zer, txoririk gabeko oihana?
Zer, argirik gabeko eguzkia?
Zer, euren izatasuna galtzeaz ez bada?

Nork egiten nau, bada, naizen naizena?
Nork egiten, zaren zarena?
Nork ematen, izaera eta izena,
euskarak, euskarak ez bada?

(2002-01-16)

HAUNDITASUNA

Ez zara haundi,
haundia zarelako;
ez zara haundi,
azkarra zarelako;
ez zara haundi,
dezakezulako...

Haundi zaitzke txiroetara eginik.
Haundi, ezinduetara emanik.
Haundi, malkoetara bildurik...
Apaltasunak baitakar goraldia.

Eman esku:
ezinduari,
kaltetuari,
minduari...
indar zaitzan,
goza zaitzan,
zaitzan haundi.

(15-10-3005)

(2002-12-04)

GEUREAGO GINATEKE

Ez gara gu maiteago, besteak zapuzturik;
ez gara gu alaiago, besteak penaturik.

Ez gara gu askeago, besteak giltzaturik;
ez gara ahaltsuago, besteak zapaldurik.

Ez gara aberatsago, besteak pobreturik;
ez gara gizakiago, besteak bazterturik.

Ez gara geureago, besteak gabeturik;
geureago ginateke, besteekiko bizirik.

Katez lotzeak, ez dakar, ez jabegorik;
jabeago ginateke, lotuak askaturik;
geureago, izan, izango, besteekiko izanik.

(2002-01-02)

ISILTASUNA

Isiltasuna ez da isil
isiltasunean.

Mintzo da isilean
isiltasunaren mintzoan.

Nahi duenak mintzo
sendo mintzo,
sustrai mintzo,
bedi adi, isilera,
isiltasun ahora:
mintza dakion
barru-barrutik
barru-barruna.

Benetako aho-altxorra
isiltasunarena da.

Benetako aho ezpata
isiltasunarrena da.

Benetako aho gozoa
isiltasunarena da.
Ez zaitez urrun zeuretik,
Zeure-zeuretik;
bil zaitez, zeurera,
bakarlekuaren bihotzera,
isilaren isilera:
mintzo dakizun isil,
mintzo zaitezen isil,
barrutik barrura.

(2001-11-06)

ERDI-URREN DAGOENARI

(Bereziki Lurdes Zubeldiari)

1

Zein une xarmangarria!
Oi, unearen ezia!
Urregorri da ortzia.
Huntza bailltzan itsasten zaio
gau-itzalari argia.
Urratuz egun berria
hasten da ereserkia,
goiz-txintaren goiztiria.

2

Xoriak dira laztantzen,
Basapiztiak igurtzen,
Arraintxoak muxukatzen.
Laztan gozotan apaka ari,
Maiteminak miatzkatzen;
Natura ari da ugaltzen,
Sexu-desirak loratzen,
Altsuma berriak sortzen.

3

Aho gozoko ezta,
Aldetasun-iturria,
Loratzen zaizu irria;
Haurdu zintezten maiteminetan
Izan zinen estalia.
Erein zitzaizun hazia,
Mundura dator argia,
Indartsu eta bizia.

4

Lanbrodunaren negarra,
Goizeko euri-langarra,
Gardena eta zilarra;
Paregabeko bizigarria,
Oihan barruko bularra,
Gihartsu zaren adarra,
Zugan dituzu indarra,
Kemena eta sugarra.

5

Itxaropenaren lama,
Gogo argiaren dama,
Fintasunaren haitzama;
Egunik egun izan zaitugu
Guztira bikain emana.
Oparo dira zugana
Gozoa eta laztana.
Hitz bakar batean: ama.

6

Iturri garbi emari,
Mundura zaizu eskari,
Bizi-bizi ostikari;
Taupada-hotsak bizi-biziak
Zure erraietan ari;
Xamur-goxotan kantari
Nahi zaitu kontu-kontari,
Izan dakizun opari.

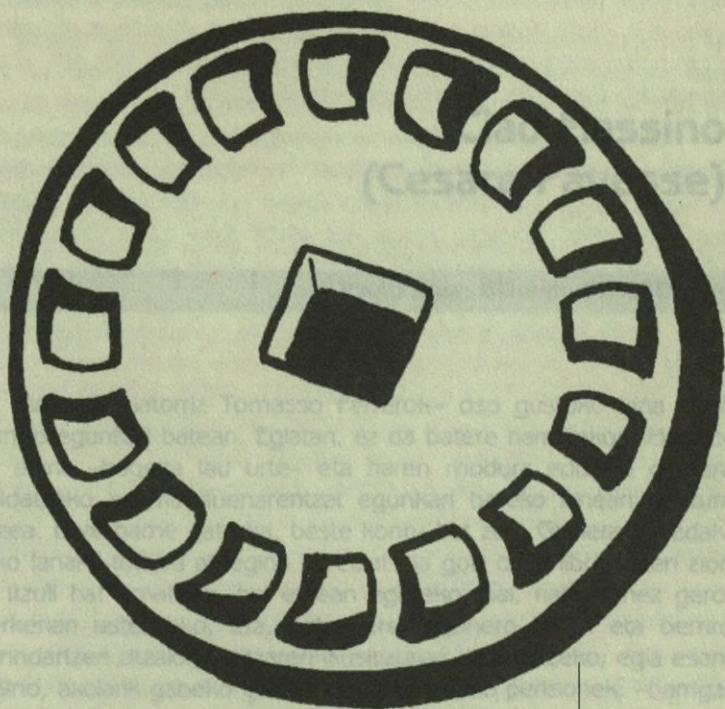
7

Itsas uhinak ertzera,
Erle azkarrak lorera,
Fruitu helduak lurrera;
Maiteminetan ereindakoa
Minez dago jalotzera.
Datorrenean zurera,
Zeure altzo, magalera,
Mintza laztanduz euskara.

8

Izan bekizu sendoa,
Osasunez oparoa,
Bekizu izan oroa;
Ezagut beza eta jorratu
Zuhaitz zaharraren orpoa:
Geu garenaren ildoia,
Geure aztarnen erroa,
Geure odolaren mintzoa

(1996-09-15)

ITZULPENAK

Ciao Massino (Cesare Pavese)

Itzultzailea: **Gillermo ETXEBERRIA**

Masinok –jatorriz Tomasso Ferrerok– oso gustoko lana zuen Turingo egunkari batean. Egiatan, ez da batere harritzekoa, Masinoren adina –hogeita lau urte– eta haren modura edozein girotara moldatzeko ariurria duenarentzat egunkari bateko lanean gustura aritzea. Bere barne gatazka, beste kontu bat zen. Gainera, erredakzioiko lanak –tortura atsegina beretzat– ia goiz osoa libre uzten zion bai itzuli bat emateko, bai etxean egoteko, bai, nahi izanez gero, alferkerian usteltzeko, eta, batez ere, egunero behin eta berriro berrindartzen zitzaion bizitzaren ikuskizunaz disfrutatzeko; egia esan, Masino, axolarik gabeko gaztea zen, eta gisako pertsonak, –harrigarria dirudien arren– oharkabe, ez dute bizitza arruntetik urrutiratu beharrik ere izaten menturaz betetako egoera mundialak izateko. Hamaika zaharrek, haren larruan, ez zuketeen alferrik galdutako denboraz madarikatu besterik egingo. Gizasemeok erloju baten penduluaren moduko izakiak gara eta, beharrezkoena, pozik bizitzea da. Eta horra, sasoiko esnatu zen goiz batean, nabaritu zuen leiho irekitik zehar gelaraino terral astunaren bidez kaletik zehar eta era nahasian zetorkion auto eta tranbien zarata. Etxeko lanei buruz –tratua egina zuen haietaz libratzeko– iritzi aldaketa laburra eduki ondoren, komunean eseri, giharrak urez busti eta gogoz haztatu zituen. Bien bitartean, egunsentiko ideia lurruntu guztiak hasi zitzaizkion buruan zurrumbiloan. Egun hark, nola esan, bazuen zerbait berezia, asmo zehatz bat edo... auskalo; noizbehinka txistu jotzen zuen, poliki-poliki esnatzen ari zenaren seinale. Bat-batean, buruko amalgama argitu zitzaion, eta hasi zen gelako ate aurrean pauso bizian, atzera eta

aurrera, zita batera huts egin duenaren pauso berdinez, utz zezatela bere kasa bakardade osoan garrisika. Horra, azkenean, mahaian eseri zen, hotz egiten zuen leihoa itxita ere. Motelago ailegatzen zitzaion trenaren burrunba. Mahai gainean libururen bat eta alboan inprentako froga pila: "Ikuskizunak eta akotazioak".

Masino zigarroa erre eta batera pentsatzen ari zen. Iada argi eta xume zeukan buruan idela handi bat: "kantutxo bat idaztea", alegia. Ez noski inongo inprentetan argitaratzeko edo hor nonbait, auskalo non, azaltzeko. Xinpleki, kantu bat idatzi nahi zuen. Behar fisiko baten modura. Argi eta garbi zekusan, dudarik gabe, eta Masinok bazekien, ondo jakin ere, ez dela bidezko goizean jaiki eta, besterik gabe, poeta lanetan jardutea, edozein esker-oneko agiria egiten den bezala. Baina zerbait bereziak eragiten zuen Masino buruan; nola esan, mentura beharrak edota bizipozak; auskalo, ez zezakeen erraz esprikatu barne gogo hura eta, alferrikakoa zen, gainera. Izan ere, ordura arteko gertakarien esperientziak, batik bat duela denbora batetik aurrerakoak, eta, batez ere, goiz hartatik aurrera, argi eta garbi zekusan ez zegoela bera andre batekin bizitzeko egina. Eta zer esanik ez emazte eta semeak edukitzeko; ezta ere maiteminduta egon eta denbora-pasa musuka aritutako inorekin. Bazekien nola joka arlo horretan eta, agian, hori jakiteak berak amorrarazten zuen gehienbat: alegia, emakumea denbora-pasatzeko hartzen zuela, nahiz jakin, bestalde, larre motzean lotzen gaituen emakumea dela pena merezi duen izaki bakarra; baina, orduan eman ohi den behaztopa sufriezina iruditzen zitzaion, esklabutasuna, hain zuzen. Labur esanda, ez zuen Masinok horretaz pentsatu ere egin nahi. Oker edo zuzen egon, gauza bat zeukan buruan garbi: ez zuela bere burua desilusionatu edo eszeptiku baten modura azalduko, gerra ostean sarri gertatzen zen modura. Gehiago oraindik, Masinok bazuen bere teoria arlo honi buruz: bera piamontetarra zen eta piamontetarrek ez zuten beren izakera gehiegi agertzen inoren aurrean. Zuhurrak ziren, beraz, eta berak ere buru hotza eta ernea izan behar zuen. Atsegin zuen kontatzea piamontetar familia batean, ohituraz, semeak erraina etxera ekartzen duenean, gurasoagiarrebek, etxeko jendea urritu behar izaten dutela eta ondorioz neskamea dutenek, hura etxetik bidaltzen dutela. Horiek horrela, ez zuen Masinok gerra ondorenen modan zeuden kantu koskor horietakorik inoliz idatzi; egitekotan, zerbait hobea egin nahi zuen, bere arraza ongi ezagutu

eta sakon maitatzen duen baten modura, noizbehinka tragoska bat edanaz bere osasunerako.

Aipatu goiz hartan, gelan kantari eta txistuka jardun zen belarriak lehertu arte. Ezin esan zitekeen maitasun arloan, are gutxiago bizitzaz desengainatutako baten aurrean geundenik. Baina, halere, zera idatzi zuen orrian: "Zigarro-hondakinen blues-a". "Blues" hitzak malenkonkia esan nahi du eta Masinok bazekien hori. Zer malenkonkia ordea?

Une honetan lehen aipatutako piamontetarren izakerari dago-kion beste hau aipatu behar da, alegia, asko kostatzen zaiela gauzak zehaztea. Egia esan, Masinok berak ere ez zekien garbi zer nahi zuen, beraz, gauzak bere horretan uztea izan zitekeen onena.

Goiz hartako azken zigarroa, leihotik kalera begira erre zuen Masinok, laino isilek zeru eder, gozo eta garbi, ia epelari bidea irekitzen zioten bitartean. Aurrean zeukan, mahaian, osoki bukatuta "blues" baten leloa. Jakina denez, lelotik hasten da edozein "blues"a. Masinok ametsetan gozatzen zuen. Ez dago gauza hoberik norberak amaitutzat jo duen lan baten aurrean erretzea baino. Noiz-behinka, hari so egiten zion. Hala zer zioen leloak:

Bota ezazu zigarroa, beste asko dago oraindik,
Zergatik begiratzen duzu zerura?,
zure neskak edo amoranteak abandonatzen bazaitu ere,
beste ehun daude hura baino hobekak.
Zigarroak beren kasa erretzen dira,
emakumeek ere, denak, antzekoak dira:
okerragoa da zigarroa jaurti beharra
azken muturreraino erre delako.

Masino ez zen bere larruan kabitzen, beharrezko zitzaion mugitzea, lehertzea –nola esan– bere kantutxoa bizitzea. Azkenera, idela bat bururatu zitzaion. "Barietate Kafetxea" leku lasaia zen eta gustura egin zitekeen lana goizeko ordu txiki haietan. Jantzi zen berriro suharki kafetxe hartan musikari asko biltzen zenaren idela lurruntsua buruan zuela.

Lan bat hastea gauza erraza da, katramila gehiago sortzen du ondo bukatu beharrak. Begi bistakoa da hori eta, ez du esateak ere merezi. Dena den, hori pentsatzen zuen Masinok, hortz tartean agi-

raka eta burua hautsirik ari zen bitartean ia nola idaz zitekeen "cuple" baten bertso bortxatueta ipuinen bat bere lelo eta guzti.

Ez zegoen inor kafetxean eta asper aireko zerbitzaria kafegailu espresarekin tirabiraka ari zen. Inspirazioaren beroaldietan Masinok ahopean, asmakarien zatikiak xuxurlatzen zituen.

- Zertan da aurtengo lirika-aldia? —galdegin zion bat-batean zerbitzariak.
- Lirika-aldia? Nik neure baitan kantatzen dut —erantzun zion Masinok gogogabe, batetik, baina pozik, bestetik, inoren ahotsak bere barne-gatazkatik esnatu zuelako—. Ni kazetaria naiz. —Eta, zergatik jakin gabe, erasten dio—: Garrantzirik gabeko musikatxo bat xuxurlatzen ari nintzen.

Zerbitzaria, praktikoa izan nolanahi ere, inorentzat zaila zen ezkutuko zentzua ulertu zion eta mahaira hurbilduz galdetu zion zuhurki:

- Prest al zaude beste batekin sozio izanda kantuak egiteko?
- Ez dakit bada, segun.
- Begira, nahi izanez gero, maisu bat aurkez diezazuket... napolitar bat. Ciccio jaunak kantu handi bat egin nahi du. Horretarako balio duen pertsona baten bila dabil, nola esan, pertsona trebe baten bila. Nire ustez, zu izan zaitezke pertsona hori. Maisu diplomatua da bera. Zera... konposatu zuen..., ez naiz orain izenarekin gogoratzen.

Atsegin zitzaion Masinori negoziatzaile bezala bere burua agertzea eta xaloki itaundu zion:

- Eta zuk zer, zenbat irabaziko duzu lan honetan? Zerbitzariak, ordea, ez zion erantzun, mostradore atzera joan eta Iturri bati trapu bat pasa ondoren diotsa:
- Hor irabaz ditzakedan xoxen zain banengo, lekutan nengoke.

Masino urduri jarri zen une batez. Laguna isilik geratu zen eta berak ez zekien zer esan.

- Napolitarra al da Ciccio delako hori? —galdetzen dio azkenik ziurtasun ezaz.

Zerbitzariak irribarretsu:

— Zeuk galdetu, oraintxe dator. Une hartan justu zetorren tipo handi-mandi bat, axeri begiak aurpegi urdal-tsuan ezkututzen zituena. Gainjantzia askatu eta aurreneko mahaian eseri zen puzka.

Masinok arretaz begiratu zion Ciccioi kafegailu espresean zihar-
duen bitartean. Denak isilik zeuden.

Kafea hartzerakoan, ordea, gizaseme lodia hizketan hasi zen:
—Hau da hau komeria, beti topo egin beharra italiar-napolitarrekin...

— Maisu jauna —zerbitzariak moztuz—, hemen dago zuk nahi duzu-
na. Abestiak egiten dakien kazetari bat, alegia...

Maisuak Masinori begiratu eta zurikeriaz beteta diotsa:

— Sartzerakoan konturatu naiz, bai, honek zerbait berezia baduela.
Beno, adiskide, zer diozu zeuk?

Masino pentsatzen ari zen, hain zuzen: “ Espablatzen ez banaiz,
tontotzat hartuko naute” eta Ciccio bere zereginetara zihoalarik, idaz-
teko zuen abillidadea eta herri kantutxoeren arteari buruz zuen afizioa
azaldu zizkion.

— Kantutxoa? Kantua! —ebakiz besteak—. Guk ez dugu kantutxorik
egiten, hori kontsumo-merkerako da. Ni, kantu handi bat, italiar
jatorria duen kanta idaz dezakeen artista baten bila nabil ni... Zu
poeta al zara?

— Bai, noski. baina aurretik jeneroaz eta lanaren esparruaz ados
jarri beharko ginatke. Musika eta letrak aldarte berdinekoak
izan beharko lukete... sentimentua, zera esan nahi dut... beha-
rrezkoa dela, alegia, musika eta letra ildo berekoak izatea.
—Ikuskizun bitxia gertatzen zen Masino herritar soil baten gisara
hitz egiten entzutea.

Gizon lodiak, ihardetsiaz:

— Nola diozu hori? letra da musikari atxiki behar zalona, adiskide!
Gaia, noski, gauza jakina da bereizi behar dela: kantua edo
kantutxoa, bakoitzari berea, baina sentimendua bakarra da,
sentimendua...

— Hain zuzen nik —Masinok garunak urtuz— egin nahi nukeena ez
da kantutxoa, kantua ere ez, zerbait modernoa baizik gure sen-
tikizunak era herrikoiei batean adieraziko lituzkeena.

— Ulertzen dut, bai, nola ez –baieztatu zuen maisuak pentsakor-
zer edo zer artistikoa. Zergatik ez duzu idazten kantua, herrikoia
izateaz gain artistikoa ere badena?

Abuztuko izerdi kutsua antzematen zen giro hartan.

Masino-k osterara, bereari eutsiz:

— Ez dut garbi esan –maisua onespena– Begira: zera nahi
nuke, gaur egun musika berri den bezalaxe letrarekin ere
berdin gertatzen da. Badakizu kantuaren gorputza letra dela
–harrituta - eta musika, osterara, anima –onespena. Egungo mu-
sikaren izpirituari osoro egokituko zaion letra nahi nuke egin;
dakizunez “blues”-a: ez da erromantza bat. Ikusi, bestela, ya-
zza... – yaz esan zuen zehazki.

— A! Yazza, yazza! Baina yizzerako letrarik idatzi al duzu bada?
–maisua isekari irribarre alaitsuz-. Eta nork ezarri dio doinua?

Masino-k, arlo horretan aski inozentea zela baieztatu zuen lotsa-
kizunez. Purrustada bat ere espero zuen, baina, bai zera: zoriotsu
zegoen maisua.

— Oso xaloa zara eta ni pertsona xalo baten bila nabil. Zu zara nik
behar dudana pertsona.

Masino piamontetarra urduri jartzen hasi zen. Berrira
“yazze”aren gaiari lotu zitzaion. Horretan badugu Ameriketatik zer
ikasirik. Entzun al duzu filmeetako kantutxoren bat?

— Ez lezadazu filme soinudunez mintza, adiskide, musikariak go-
seak hiltzen ditu eta. Amerika eta Amerika ondo! Guk egin dugu
Amerika. Han denak napolitarrak dira. –Eta ez zitzaion arrazoirik
falta-. Zer nahi duzu esatea? Melodia mundua gurea da.

Masino-k, Italia ez zela zoritxarrez Amerika erantzutea pentsatu
zuen, baina hori bere buruaren aurka harriak jaurtitzea zitekeela otu
zitzaion, eta, gainera, azalez behintzat, kafetegi hartan bertan “Turi-
ne” nahiko “anfibia” zela esaten zuten.

— Dena den, maisu jauna, nik zurekin lan egin aurretik, zer egiten
ote dakidan jakin nahiko duzu, ezta?

— Ez dago gaizki pentsatua. Etor zaitez nire ostatura; piano bat
daukat bertan.

— Ondo, baina zerbait prestatuta joan beharko dut. Zer gomen-
datzen didazu?

- Adiskide, nirekin lanean jardun nahi baduzu, lehenengo baldintza "etorria" da, inspirazioa. Zuk, egin nahi duzuna. Horren ondoren, nere sentsibilitatea ukitzen baduzu, konponduko gara.
- Maisu, zure musikaren berri eman beharko zenidake aurretik... Ados jartzeko ere, hala uste dut nik.
- Nire musika? Hor zehar entzuten da gogotik. Begira, nire lana "ararteko"aren esku uzten dut, komertziala egitea beste aukerarik ez baitaukat... (Masino harrituta).
- ... Zer nahi duzu... izenen bat? Bada, begira, "La nui-ko tangoa" adibidez. Bai, bai, nik egina da.

Arratsaldeko lehen orduetan, zain zegoen Masino kale kantoi batean, goizean uste ez bezalako egoera, bestalde, baina gainerantzeko gauza guztien antzera, egun hartako gertakari bakarraren atala osatzen zuena. Horretaz gain, ustekabeko zita hark, arratsaldea botatzeko ezezik, gero, agian zabalegi ere esango dugun zerbaitetarako ere balioko zion.

Txartel ziztrin familiar baten bidez egin zioten zita baten zain zegoen. Ez dira, irakurle, gauzak nahastu behar, ez pentsa, agian Masino neska batekin paseatzen gogo txarrez ibil zitekeenik. Edozein gizasemek ezin du etsi emakume etsaienaren aurka sentitzen duen gorrotoa frogatu gabe. Esan izan ohi da gorrotoak eta maitasunak antzekoak direla, eta horregatik, hain zuzen, gizonak emakumerik gorrotatuko ez baitluan jokutzen du.

Baina, ez, ordea, Masinok. Masino egun hartan harrigarria egon zen, lizuna eta zitala. Komeni da jakitea, zeren guk guztiok ere haren antza handiskoa baitugu.

Neska, bost minutuko atzerapenez allegatu zen, ez gehiago. Ongisko jantzia mirabe izateko. Abiatu ziren biak, mutila altu eta narrats eta neska, ostera, beroki arre eta fieltrozko kaskete batekin Eskua oratu zuten adiskideki:

- Zer moduz, neskato?
- Pozik nago. Etorri zara, e?
- Ikusten duzu.

Arkupetan zeuden. Zer dela eta hain bat-bateko zita hura galdegin zion Masinok. —Bakarrik nengoen —ihardetsi zion neskak— oso

bakarrik. Aspaldian ez dugu elkar ikusi. Biziki estimatzen dizut etorri izana, maitetxo. Masinok ez zuen "maitetxo" delakoa gogoan hartu. Beste batzuetan ez zion lausengu hura protestarik gabe utziko, horregatik, hain zuzen, neskatoak maliziaz eta isekari esan zion.

— Bueno, Daina, nora goaz?

— Ez dakit. Berdin zait. Dina deitzen zen, baina, Masinok, emakumez jabetzeko zuen zentzun bitxiaren ondorioz, izenak aldatzeko ohitura zuen, haien ausentzian ere oroitu eta amets egiten lagun zekion. Dinatik, Daina-ra, ingeleraz Dinah da. Politak, dudarik gabe, baina segun zer asmoarekin egiten den. Ez al da harrigarri, Daina, noizbehinka elkar ikusi, egun bat, bi..., eta ondoren hilabete osoak elkarren berririk izan gabe pasatzea?; gogoan al duzu azkenekoa, belaze hartan?

— Bai, noski. Irribarre lurruntsuaz burua makurtu eta Masinogana hurbildu zen piska bat. —Benga, benga— esan zion. —Eta barkuan pasatako arratsaldea, gogoratzen? Arratsalde hartan ia Po-ra erori ziren biak, elkarri ematen zizkioten besarkaden indarraren eraginez.

Isilaldi baten ondoren Masinok:

— Esaldazu zer egin duzun egun hauetan. Bakarrik, ezta? —erantsi zion irri maltzurrez.

— Ba, bai, bakarrik egon naiz ia esateko. Ez naiz kasik irten; ingeniariarekin azkena.

— Ez didazu ingeniariaren historia inoiz ongi azaldu, Daina. Konta lezadazu.

— Zer esatea nahi duzu bada?... Baina, nora goaz?

— Leku txit polit batera, Daina. Itxi begiak eta kontaldazu. Injinerua...

— Bueno, ingeniariak kotxea zuen; egun batean igotzera gonbidatu eta muinora eraman ninduen.

— Eta zer egin zenuten muinoan?— Masinok maltzurki.

Gisako axalkeriak ziren Masino eta Dainaren arteko loturak —amodiozko menturaren bat edo beste, zer edo zer zehaztezinaz gain. Baina egun hartan Masino, nolabait esanda, neska beharrez sentitzen zen eta ingeniariarekin izandako kontuak jakin gura zituen,

jelosiaz baino areago gai killkagarria zeritzolako. Gauza jakina da, bat gazte denean...

Hain zuzen, Dina harritu zitzaion:—Ezer ez, glizona— eta ondoren irribarrez nahasitako damu tonuan: ezta zurekin egin nuena ere.

— Gaitzerdi Daina —esatea otu zitzaion, baina une hartan, hala-beharrez, arkupe irteeran kotxe batek harrapatu zituen kasik eta ez zuen izan ezer esan beharrik.

— Egiatan, Dinak jarraiki —beti nago bakarrik—, batzuetan negar ere egiten dut.

— Benga, benga —Masinok— ezkondu egin behar zenuke, maitea.

Dinak ez zuen irribarrerik egin. Kale bakarti batean zeuden eta Masinok, ohi zuen eran, musu gartsu eta grinatsua eman beharra sentitu zuen oinezkoen lotsarik gabe; hori zen, prezeski, elkar eza-gutu zutenean Dinaren sinpatia bereganatu zuen detailea. Behin eta birritan musukatu zuten elkar eskuen laztanaz areagotuz eta ondoren Dina aldendu zen. Soinekoa leundu eta ezpainenetako karminaz oroitu zen. Masinok ispilua sostengatzen zion, baina Dinak beste nonbait zeukan burua:

— Norekin nahi duzu ni ezkontzea? Jende jator askorekin egon naiz: zeu, ingeniaria...; ez nintzateke nire mailako jendearekin erraz moldatuko. Zeinekin ezkon naiteke? —Astiro ziharduen ez-pain-barraren ukituak tartekatuz, baina batez ere aitorten neketsuaren eraginez—. Norekin ezkondu? Igeltsero batekin? Eta gero? Nola bizi? Ez nintzateke langile soil batekin moldatuko. Joko ninduke agian, ez luke fintasunik edukiko; ez, ez, ezin izango nuke.

— Nork esan dizu langile batekin ezkondu behar zarenik —bitartekatu zitzaion Masino—. Jende asko dago munduan. Auskalo zer aurki zenezakeen! —Konpromezurik nahi ez zuten hitzokin beste azpi esanahia, auskalo zein, iradoki nahi zuen, baina lotsagarri iruditu zitzaion bere burua. Haserako usteizunak desagertu zitzaizkion. Dinak, ustekabea, atera zuen larritasunetik:

— Gertatu zaidan zertxobait kontatu nahi dizut. Gogoan al duzu iragan igandean barkutik agurtu ninduen tipoa? Diru pila duen baten laguna da. Barkuko tipoak bere moduko lagun bat du; a zer zital para. Egun batean laurok topo egin eta kafe bat hartzera joan ginen. Bietako batek milioinarloarekin hitz egiten

zuen. Besteak niri zein aberatsa eta ergela zen bere laguna kontatzen zidan eta ez zuela inoiz emakumerik ezagutu. Zeharka zera adierazi nahi zidan, alegia hura nik maiteminduz gero laurok aterako ginатеkeela irabazle. Ondoren beren "garsoniere"ra gonbidatu ninduten. Konturatzen nintzen atsegin nintzaiola aberatsari, baina ez zen ezer esatera ausartzen. Beste biak arduratzen ziren "garsoniere"ko zereginez; te eta pastak eman zizkiguten. Hitz egin eta barre egitetik eman zidan, pozik bal-nengoen. Bat-batean barkukoa besarka eta musuka hasi zitzaidan, aizu. Erropak kentzea nahi zuen. Nik, ordea, ezetz eta ezetz, non beste biek otoika eta meatxuka eraso ninduten. Aberatsa, berriz, mutu. Berari otol egin nion, egiatan emakume indartsu azaldu nintzen, eta berak irtenarazi ninduen.

- Ba begira, egun batean beste biak ikusi nituen eta konpainia egin nahi izan zidaten. Nik, ordea, ezetz, eta haiek ergela nintzela jaurtiki zidaten aurpegira; egindakoa egin arren, ezkon nintzetekeela aberatsarekin. Ezta? Badakit nahi izanez gero ezkon nintzetekeela. Baina, ez zitzaidan gustatzen eta ez dut maite. Pentsa igeltsero batez maiteminduko banintz...

Masino sorgor zegoen eta aitortu nahi ez bazuen ere, Dina ia bilutsik gela batean idurikatzeak urduritu zuen bortizki. Buruan itzulimintzuli zerabilen ideia bat piztu zitzaion. Ondoren esaten salatu zen:

- Ez nuke bi horiek zerriak direnik esango, ergel hutsak baizik. Gauzak horrela egitea ere..., ezta Daina? —irribarrez—. Bizitzaz pixka bat disfrutatzea ez da txarra, baina beste erara egin behar da, ez ala? —eta berrirri irribarre egin nahi izan zuen.

Dinak ere irribarre batez erantzun zion —lunago— eta besora oratu zitzaion. Isilik geratu ziren puska batean bata besteari lotuta.

- Etorriko al zinateke gaur nirekin, Daina?, leku polit batera eramango zaitut.
- Nora?

Masinok, zer esan jakin gabe:

- Apurtxo bat bakarrik egongo gara. Ez al duzu nahi, Daina? Beste hartan barkuan bezala —eta gehiago estutu zuen bere kontra.
- Gaur ez, Masino, gaur ez dut gogorik. Goazen hortik zehar elkarrekin; zinera edo.

- Zer bada? Zergatik ez? –irri isekariz.
- Ez da ezergatik. Ez dut gogorik gaur. Hitz egin dezagun, gutxi ikusten zaitut eta.
- Han ere hitz egin dezakegu. Bakartiago egongo gara.
- Masino, gero ez gara gehiago elkar ikusiko. Ez du penak merezi. Gaur, ez.
- Benga, Daina –izan zaitetz zintzoa, zatoz.
- Ez, Masino –neskak irmoki– hobe dut etxera joan.

Argi zegoen ez zegoela zer eginik. Dainak, egun hartan, solasa nahi zuen. Masino, amorrazioz, itota sentitu zen, balizko abentura haren interes gutxiak areago handitzen zuena. Eta dena, kapritxo batengatik, ez beste ezergatik. Horrek bere onetik atera zuen.

- Zoaz, zoaz etxera –sastakatu zion urrutiratuz– eta izurra zaitzala deabruak.

Dina, zur eta lur geratu zen; errailetatik “oh” negarti bat atera eta korrika aldegin zuen.

Masinek osatu zituen kupleak. Kafetegian eserita zigarro bat erre eta Ciccio jaunaren zain jarri zen, zeren, goiz hartan, tirabira batzuren ondoren, “maisua” onartu baitzuen berak doinu modernoei buruz egindako proposamena (“blues”ak). Berak kantuari buruz zuen ideia aldaezinarekin argi utzi zuen bizitzak bere kontzientzia sentiberan eragiten zituen laidoen konpentsazioa zela.

Zain zegoen Masino, lan nagusia poltsikoan sartuta. Bitartean, irakurle, eman diezaiegun kuple hauei gain begirada bat, zelnak, bestalde, funtsekoak baitira gure historia honetan.

Lehenengoaren letra, aski arrunta da:

Zenbat emazteki dabil kalean,
amodio amets dirudiena,
baina, gerarazten bazaitu, gaixoa zu!
bat batean kiratsa sumatuko diezu.

Zoragarriak dirudite,
kantoiaren ertzean gizonen batek keinu daginean,
baina aurrez aurre jarri bezain azkar

ausardiaz gauza dira esateko:
emaidazu zigarro bat.

Ondoren ezaguna zaigun errepika; baina bigarrena, zitala zen:

Badira gisako emaztekiak,
egun batean maitatzeko zoragarriak direnak:
musuka itzazu ahoan, eta beherago,
baina uxa itzazu azkarki albotik.

Erdi itzali den zigarro hondarraren gisan,
garratzak dira zaporez,
zaude erne eta ez ametsik egin
amodioa denik inolaz.

Horixe idazteko gauza izan zen Masino.

Sartu zen maisua, elkar agurtu eta ostaturantz jo zuten.

- Ezer berririk, adiskide? –galdetu zion don Cicciok bestea aztortuta ikusirik.
- “Blues” batzuk egin ditut –papera sakeletik atereaz.
- Ikustagun, ikustagun –besteak erantzuki.
- Pianoan probatuko dugu. “Blues”ak artetik ere asko du. Ia ailegatu gara.

Iritsi ziren azkenik. Igo zuten eskilara makur bat, kasu hauetan beti gertatzen den bezala eta, azkenik, sartu ziren bitxikeriaz betetako gela hotz eta handi batera. Ohe bat, galtzontzilo pare bat zintzilik, kitarra bat orman eta musika partitura mordoak nonahi... Horrez gain oleografia zenbait kitararren inguruan.

- Jarri lasai, mesedez –hasi zen. Arratsaldeetan fresko egiten du hemen. Eta, besterik gabe, bufadak jaurtikiaz, eseri zen pianoan.
- Beraz, prest al duzu kantutxoa? Emaidazu; kilikagarria iruditzen bazait, egina dago.

Masinok, egia esan, pixka bat urduri eskura eman zion papera hartu zuen.

Ciccio jauna atrilerantz itzuli, eskuizkribua finkatu eta teklak begira jarri zen. Ondoren, erasokor:

- Zigarrokinen “blues”a? Ez al da izen zarpaila? Beno, zarpaila izanik ere, izan daiteke egokia. Ikustagun.

noiz Dena irakurri zuen hozki, noiz edo noiz teklaren bat joaz eta une batean, bigarren kuple hasieran aurrerantz makurtu eta Masinori deitu zion zirriborro bat argitzeko. Masino iada, lasaituxeago zegoen eta bere buruaren jabeago.

Osoki irakurri zuenean, Ciccio jauna ostera teklen begira jarri, eta osoki barnebilduta tarareo bat jotzen hasi zen.

Nire asmoa blues xume bat egitea izan da –Masinok herabeti.

— Bai, bai, –besteak—. Baina orain gaiari buruz pentsatzen ari nintzen. Zarpaila deitu izana, gehiegiskoa iruditzen zait. Zer diozu, adiskide?

Masinori ez zitzaion bat-batean erantzunik etorri. Isilune baten ondoren:

— Bertsoa, komikoa da, adiskide; arretaz egiten duzu lana. Baina azpi-gaia aldatu beharko litzateke. Badakizu, jendeak ez ditu zenbait gauza onartzen. Guk emea suge dela esaten dugu, pozoitsua, eta hori onartzen du... Arrazoiak duzu, adiskide, arrazoiak duzu: emeak maltzurak dira, baina zigarrokin bat, denak hankapean hartzen dute. Teatroan dagokeen edozein senar edo amorante asaldatuko litzateke. Ados nago zurekin, baina, zer esan?, ni mutil zaharra naiz; emea, errekaxoan dagoen zigarrokina baino okerragoa da, emeak dena nahi izaten du...

Masinok itxaropena galdu zuen osoki. Halere erantzuna eman nahi izan zion gezurra esanaz:

— ... Hain zuzen. Emagalduei buruz da.

— Bai? Hau? Bai eta ez, adiskide. "Blues" a malenkonia da eta malenkonia edozein emakumek sorraraz dezake. Gauza bat da suge eta pozoitsu deitzea, baina zigarrokin batekin gonbaratzea, inolaz ere ez.

Lehen esan dugunez, Masino pazientzia handikoa zen, piamontetarra gainera eta ez zen gehiegi haserretu. Papera jaso filosofikoki eta irteten hasi zen, baina maisuak ez zion utzi eta kanta bat jo nahi izan zion. Afal ordura arte egon ziren.

Beraz, Masino, mutil onbera, etxerako bidean kuplea buruan osteratzen izan zen. Gau osoa eman zuen hartan eta zenbat eta gehiago pentsatu, orduan eta kaskarragoa iruditzen zitzaion. Nola egin zez-

keen hain kaskarra ziotsan berekiko. Ondoren Dina etorri zitzaion burura, egun hartan kontsolazio bila beregana etorria. "Baina, nolaz egin dut hori", zioen berekiko, nahiz jakin alferrikako galderak zirela, izan ere hurrengo goizean berriro ere pozez beterik egin baitzuen lana tranbia eta automobilen zarata tartean.

“Gaztelak dio” (Miguel Delibes)

Itzultzailea: Nerea MUJICA

I.- Lehortea

Funts handiagoko hodeien falta dela eta, Nekazari Santuak Gaztelagatik ahal duena egin du. Hego-ekialdetik datorren hodei beltz ubela Tierra de Camposetik zehar mugitzen joan da eta orain dela zortzi aste ura sentitzen ez zuten soroak ureztatzen ari da. Trumolainoen ura beltz-beltza da. Harriarekin nahastuta soro egarritu hauentzat arintzea edo akabera suposa dezake. Nekazari santuak hodeia Berruecesen gainera bultzatzen duen heinean, kronikalariak eguzkiak eta azken egunetako izotz berantiarrek kiskalduriko partzela horiztatuen inguruan behatzen du. Aldiz, Pedro jaunak, zerura begiratzen du, mesfidati, Mesetako nekazariak bere nahietara ihes egiten duten fenomenoak behatzen ditu etsipen harrituaz. Etxe aurrean, errepidearen bestaldean, ukuilu zahar baten pezozko arbastak erortzen dira eta, haien atzetik, herria, elizaren inguruan pilatu egiten da, ahu, tenplu monumentala, erraldoia XVI. mendekoa.

Pedro jaunak leihoari bizkarra ematen dio, aulki batean eseri eta bere esku handiak sutarantz luzatzen ditu:

— Ezer ez, ez jauna, Hodei honek ez du ezer konpontzen. Aizu, agian, hodeia nolakoa denaren arabera, ez? Baina hemen egoera desastre bat dela ohartarazten dizut. Ikus nire kasua, eta askorena. Ni ehun hektarea dituen nekazaria naiz, ezta? Ba, aurreko urtean 12-24-16eko hirurehun ongarri kilo bota nituen, esaten dutenez, ongarri on bat, ezta? Ondo, ba San Juan Bataiatzailearen egunean urtea beteko du galburu bat jaso gabe

uzta altxa nuela. Aurten era berean ongarriztatu nituen, eta zerorrek ikus ditzakezu emaitzak: hondamendi bat. Euririk egin gabe? Gizona, hori fiyo esan diezazuket idatzita baitut. Ikusten duzu, hemen duzu, urtarriletik gaur arte ez dira berrogeita hamar litro erori. Zer iruditzen zaizu? Hau, guztia galdu zen urte baten ondoren, zehinetan nik, argi eta garbi esateko, erein nuen hazia erosi behar izan nuen. Zer itxaron dezakezu maiatz erdialdean nekez berrogeita hamar litro erori diren urte batengandik? Tira, gaurko euria itxaropen bat da, ez dut ezetz esango, zeren eta hemen, Campos-en, oraindik ez dago dena galdua... Baina ez dezagun gure burua engaina, gaur egun hemen eroa hilzorian dagoen gaixo baten modukoa da, mediku batengana daramazu eta ezer ez, beste batengana daramazu eta berdin, eta bat-batean, ezagun bat iristen da eta esaten dizu: izu, Madril-en dena sendatzen duen petrikilo bat dagoela esan didate, eta hau eta best. Zer egingo zenuke zuk? Petrikiloarengana joan, ezta? Eta, zer egiten du petrikiloak? Medikuek bezala: txintik ere ez. Hiru hilabeteko ereinketaz zerbait itxarotea tontakeria da, hau da, zerbait lortzeko, orain hogei litro orori beharko lukete eta hurrengo astean beste hogei, eta honela ekainera arte. Zorrotakada eta ugari, ulertzen? Mirari bat. Baina etor liteke, ezta? Nori daki, agian gaur, hamabost edo hogei litro eror litezke eta landarean arnasa hartzen du, indarra hartzen du, odola hartzen du eta astebete barru beste hamabost edo hogei, orduan bai, orduan Jainkoak daki zer gerta liteke. Baina hobe da ez pentsatzea, ez jauna, gauden garaietan hori ezinezkoa da.

Duela urte batzuk eremuko lur garratza hauetan teknikak, azke-nean, natura menperatzea lortu zuela pentsatu zen. Lurraren ezku-tueneko hezetasuna lortzea daraman sakoneko lurpekotasun bat, tratamendu kimiko egoki bat, pestizida eta herbizida berriak eta uzta katastrofikoaren arriskua Gatzelatik ezabatua izango zen. Urte bat bestea baino okerragoa ahal izango litzateke, baina inolaz ere ballorik gabekoa. Azkenaldiko zoritxarrek badirudi, aurkakoa erakusten dutela, hau da, nahiz eta teknikak eta kimikak aurrerapen ikusgarriak izan, Gatzelak zeruarekiko duen menpekotasuna erabatekoa izaten jarraitzen du:

- Hemen klima eta egoera klimatologikoak dira agintzen dutenak, desengaina zaitez. Hori bai, ura garaiz badator, lurrari behar

duena eman ez, atzo har zitekenaren bikoitza edo hirukoitza har daiteke, hori ziurtzat jo. Baina, ura noiz dator garaiz, diot nik? Ikus, hor duzu nire aita zena. Bere garaietan ez zen hektarek buruz hitz egiten, baizik eta iguadei buruz, eta hauek berrogeita hamasei area ziren gutxi-gora-behera. Eta, orduan hiru karga uzta on bat ziren. Ikusten duzu, sei zaku, karga erdia laurogeita sei kilora, atera kontuak. Gaur egun, gauzak bere ordenean etorrira, iguada batek oso erraz bikoitza eman dezake. Noski, gariari buruz hitz egiten ari naiz, eh? ez beste gauza batetaz. Nahiz eta nire ustez eguraldia aldatzen ari den, gaur egun ez du gogor izotz egiten neguan, udaberrian ez du euria barra-barra egiten, edo udan bero galdatsuak ez du aintzinean bezain gogor estutzen. Gauza bat aitortuko dizut: ni izan nintzen lehena herri honetan bi hostoak ereiten eta uzta ezinobeak jasotzen nituen, baina garai batetik hona, urte batzu daramatzagu nik ez dakidala zer geratzen den, baina hau ez doa aurrera, berdin dio lugorria edo bi hostoak, ez ongarria, ezta egurastea ez dira irtenbide lur hauetan. Duela ia-ia bi urte euri artifizialeko estazio esperimental baten instalazioak, hemen Villanublan, Mesetako jende xumea kolokan utzi zuen. Pentsatzen zuten, eta ez nola-baiteko funtsik gabe, gizakiak ilargian jatorri bereko bat ipintzeko gai izan bazela, ez zela zailagoa izango konoikada baten bidez hodei bat osatu eta gero beste batez lehertzea, bere ur berritzailea soroen gainera isurarazteko. Elkarrizketaren biraketa berriak Pedro jauna pixkat animatu duela dirudi:

— Bai jauna, hor, Villanublan, duela gutxira arte konbinaketa bat, edo hobe esateko, nazioarteko erlazio batzuk zeuden, eta ez dakit horretan jarraitzen duten ala ez. Nik dakidala, aparailua ez dute desmuntatu, eta duela hilabete batzurarte, hemendik, herri guzti hauetatik, eguneroko parte bidaltzen genuen hodei, temperatura eta gauza guzti horiekin. Datu guzti hauek gordezten dituzte eta Errusian, Ameriketara edo ez dakit non hauek aztertzen ari dira. Imajinatu emaitzak emango balitu horrek! Nahikoa hainako ura genuel Zerren eta hemen aspertsio bidezko ureztatzeak ez du zentzurik. Ni izan nintzen herrian erabakia hartu zuen lehen nekazaria eta ez nuen ura berrehun eta berrogeita hamar metrora arte aurkitu. Pentsa, hamalau hektarea ureztatzeko! Baina zulaketa, Jainkoak ondo daki, ez nuen nigatik

egin, baizik eta etxean zeuden seme-alabengan pentsatuz egin nuen. Ikusten duzu, ura aurkitu bezain laster bankuari dirua eskatu nion, eta balezkoa eman zidaten, ondo zegoela, ados zeudela. Baina lehorteia etorri zen eta jarri zidaten baldintzaren arabera nik ezin nuen alpalpa ureztatu dirua iristen ez zen bitartean. Baina dirua ez zen iristen eta alpapa lehortzen ari zen; eta nik ura eskura nuen. Zuk zer egingen zenuen? Ba, alpapa ureztatu, noski, nik egin nuen gauza bera, baina gertatu zena krediturik gabe gelditu nintzela izan zen, halabeharrez. Zer iruditzen zaizu? Hori bidezkoa dela deritzozu? Gaur egun, esaten dutenez, Irida dagoen lekuan nahikoa taiutuak diren kredituak ematen dituzte, hamar urtetan ehuneko hamakara, subentzio eta gauza horiekin. Eskerrak, zeren eta maileguena konpontzen ez bada, irtenbide bakarra saltzearena da, dena kitzatzearena nik zer dakit!

Tierra de Campos-eko onibar hauek ez dira prezeski latifundioak. Jabetza oso banatua dago. Hogeitahogeita hamar, berrogeita hamar hektarea. Oso arraroa da ehunera iristen den finka. Agerian dagoen errealitate honen eta zeruaren nahikerien aurrean, Pedro jaunari jendea nola konpontzen den galdetzen diot:

- Jendea nola bizi den? Ba esango dizut. Hemen, Campos-en, jendea artifizialki bizi da; momentuan, datorrenera jarria. Hau da, kreditu bat hartzen du eta gastatzen du, ordaintzeko eta bizitzen jarraitzeko beste luzeago bat eskatzen du, eta honela. Baina ziur izan herria leporaino zorpetua dagoela, eta uzta hau ere galtzen bada nik ez dakit zer gertatuko den. Lastima. Traktorarik bai, hori ez da falta. Hemen, Berruecesen, hirurogei egon daitezke, biztanleak baino gehiago, ze hemen, orokorrean nekazari bakoitzak bi ditu. Zertarako? Oso erraza, halakoak baditu nik ere bai; zeren eta berri bat erosten badut eta zaharrarengatik ez didate ezer ematen ere honekin geratzen naiz; eta zeregin askotarako bi traktore izatea egokia da. Uzta-makinarena, ez jauna, beste gauza bat da. Honelako aparailu bat erosteko barrutia saldu beharko genuke. Hemen, duela denbora asko eta asko, katalanek eta valentziarrek ereiten dute. Alokairuan, noski. Bi makina eta hiru edo lau langile ekartzen dituzte (baina adituak, eh?), eta hogeitahogei gora, hodei duro behera, hektarea bakoitzeko hiru mila pezeta kobratzen dituzte. Gatzelauek zergatik ez dugu egiten? Nork daki? Agian hona uzta-makina

beranduago iritsi zen eta inor ez zen hobe ezagutzen saiatu. Jakin ezazu! Hasteko arduragabeagoak gara eta horretaz gain gaur egun horrelako aparailu batek dirutza bat balio du. Eta zertarako balio digu!

Pedro jaunaren seme-alabak gelatik sartu-ateratzen dira. Oso gazteak dira. Apenas une batean arrotza ikusmiratzen dute eta kalea berriro irteten dira, euria nola egiten duen ikustera ala etxe barrura joaten dira. Pedro jaunaren emazteak kronikalariari etxean eginiko opil batzu eta baso bat ardo eskaintzen dizkio. Pedro jaunak sua kitzikatzen du:

- Nik, egia esatea nahi baduzu, ez dut honelako hondamendirik ezagutu. Bi urte ale bat jaso gabe, erraz esaten da! Gogoratzen dut, berrogeita pikugarren urtean, ni mutiko bat nintzela, urte txar bat egon zela, oso txarra, baina garai haietan uztarriarekin lan egiten zen, eta beste gauza bat zen. Gaur egungo egoera bezalakoa, ez da ezagutu. Kontutan izan ezazu honelako lehorre batek ni bezalako nekazari batentzat suposatzen duena. Aurreko urtean laurehun mila pezeta erabili nituen berrogei hektarea gehi lur-lanetan. Aurten beste laurehun mila pezeta erabili ditut, gehi baserri lanak. Eta zer atera dut garbi? Ezer ez, ezertxo ere ez. Eta nola amaituko dut, honela jarraitu ezker, eh, esango didazu. Begira hau jasangaitza da. Hau dugu, tira, ez dakit ezta zer esan behar nizun ere. Hau, funtzionari batek hilabete bat pasa eta kobratuko ez balu, eta beste hilabete bat eta ezta ere, eta beste bat eta gauza bera eta gainera luma, tinta eta paperak bere poltsikotik ordaindu beharko balitu bezala da. Nork jasango luke hori? Ba soroan gauza bera. Seme-alabak nirekin daude, ea ez dutelako sartzeko beste lekurik aurkitzen. Bestela, zertaz, hemen ez lirakeke ezta ardiak geratuko!

ADABAKIAK

Oltza ibarreko hiztegi-bilketa

Luis Mari MUJICA

Nire Nafarroako joan-etorri (eta atsedeen-bidaletan) tartetxoak harturik, parada izan dut, batzuetan, Nafarroan azken ehun urteen buruan erdaldunduriko eskualde zenbaiteko hiztegia jasotzeko. Berrogehi urtetik goragoko bizilagunek, maiz, gurasoengandik helduriko aintzin euskararen hondarrak atxikiak dituzte Nafarroako zenbait ibarretan, nahiz euren *gatzelaniaren* zati huts bilakatuta. Beraz, hemengo hitz-zerrenda *gatzelaniaz* mintzo direnen ahotik bildurikoa da. Maiz, bertakoak ez dira ohardun altxor linguistiko honetaz, ez baltituzte behar bezala hitzen erroak euskarazko eta gatzelaniazkoen artean bereizten.

Aldi honetan Oltzako ibarrean –Iruñerrian, hain zuzen– jasoriko hitz-andana eskaintzen dugu, ia hitz guztiak euskarari atxikiak bai jatorriz, bai fonetikaz –zenbait eromanikoa izan arren–. Zehazki, hurrengo hiztegia, bereziki, Ibero herrian bildua da, baina Artazkoz, Izkue, Asiain achantzi gabe. Multzoko zenbait Itzarbeibarrean ematen denaren hurbilekoa da, eta Florentino García garestarrak zer den Oltzakoia –eta zer ItzARBekoa– bereizten lagundu digu, batzuetan. Bi ibarren hurbiltasun geografikoak egiten du hiztegia hainbestearaino ez aldatzea; askotan, batean galdua Oltza ibarrean mantentzen da, oltzatarrek euskara Itzarbeibarretarrek baino beranduago galdu baltzuten.

Oltza ibarra, gehienbat, Printze Bonaparteren XIX. mende erdialdeko mapetan euskara gehiengoak zekien eskualdean kokatua zegoen oraindik –eta Itzarbeibarra, aldiz, gutxiengoaren eremuan–. Dena den, XX. mendeearen hasierarako Oltza ibarra euskararen ere-

mutik kanpo ageri zen 1904.eko euskal herrisken nomenclatorrean (*Guía eclesiástica... del Obispado de Pamplona* delakoan).

Nahiz, XX. mendeko lehen hamarkadetan, probableki, Oltzak euskaldun bakanak eman, bertako herriak gehienbat erdaldundurik zeuden. Bestalde, Oltzako euskara Goi Nafarrera Hegoaldekoaren baitan, subeuskalki berezi bezala sailkatzen zen, iparraldean bere mugak Arakil ibarreko mendebaleko herrisketan ageri zirela, eta hegoaldean Gesalitze, Girgillano eta Artazuko lurretan.

Hemengo zerrendan Oltzaibarko euskarara atxikiko gara, gure lekukoak bertakoak izaki, eta, besteen artean, aipatzekoak Ororbiako Salome Urdaniz, Artazkozko Epifanio eta Amalia Areta Irisarri, eta Asiango Luis Sarasa Etxebarren.

Ibarreko toponimia ere kontuan hartzen dugu, noizbehin (lehendik jasoa dugularik).

Abarra (rama, mata de árbol o arbusto)

Aga (palo largo)

Akullu (aguijón de hierro de la pértiga o aguijada, lat. *aculeum*.
Akullo aldaki berantagoa)

Albardia (pieza del yugo, en el que se introduce el extremo del timón del arado)

Almute (medida para cereales de unos doce quilos; *almute* *almud* arabiarraren euskal formula)

Altzirria (excremento de ganado lanar, *ahari*-(carnero) *al*, eta *zirria* (*txirria*) = excremento delakoetatik. Gareseko *kakaborikos*, berri, *kakabilkor*-etik hurbil. *Bilkor* "gránulo duro" euskaraz)

Altzapilili (acto de levantarse)

Amarreko (amarrako) (tanteo de cinco puntos al mus; *amar*- (diez) eta *-eko* genitiboko deklinabidetik)

Ankon (hueso de la cadera; euskarazko *anka*-tik, nahiz hitza jatorrian *-hanka* frantzikoa edo, *hanke* alemaniarren zehar *anca*-(cadera) gaztelaniarrarekin erlazioan egon. Cfr. Corominas, *Breve Dic. Etim.* 50).

Anderete (hormiga hembra voladora; *andere*- (señora) eta *-te* txikidurazko atzizki erromanikotik, *zokete*, *tenderete* eta delakoetan dagoen bera)

- Antximerreke** (a hombros)
- Arañón** (endrina, ciruela silvestre, euskarazko *aran*-aren (ciruela) ildokoa. Hitza Nafarroako Erribera eta Aragoiko eskualde batzutan ere ezaguna da)
- Arramoko** (instrumento que no sirve)
- Aska** (abrevadero; euskaraz *aska*, jatorriz lat. *vascam*-etik. Cfr. Luis M. Mujika, *Latina eta erromanikoaren eragina euskaran* (LEEE), 113, 326)
- Astamenda** (mastranzo, hierbabuena silvestre, *asto-* (burro) eta *-menta* hitzetatik)
- Asun (atxun)** (ortiga)
- Azkarro** (vigoroso, fuerte. *Azkar* delakoaren formula maskulino erromanikoaz; *beltxo*, *baldarro*, *zakarro* kasuetan bera dago)
- Baldarra** (zafio, desastrado)
- Baldarro** (torpe, maskulino erromanikoaren *-o* amaieraz, bestelako *kazkarro*, *txarro* delakoetan bezala. Cfr. LEEE, 223)
- Beltxa** (negro).
- Beltxo (negro)** (maskulinoko formula erromanizantea, *baldarro*, *xurro*-ren bidetik)
- Berriketa** (habladuría, chisme; *berri-* (nuevo, noticia) eta *-keta* ekintzazko atzizkia)
- Besaka** (rama gruesa del árbol; porción de terreno o pieza. *Beso-* (brazo) eta *-ka* txikidurazko atzizkitik)
- Bigo** (bielido u horca de dos dientes; *bi-*(dos) eta *-ko / go* genitiboko deklinatibotik)
- Birika** (longaniza hecha con desperdicios del cerdo, y entre ellos con los pulmones; *birika* (pulmón))
- Burutxa** (residuo del cereal después de cribar; *buru-*(cabeza) eta *-txa* txikidurazko atzizkitik. Añorben *buruka*. Cfr. Jose M. Iribarren, *Vocabulario Navarro* (VN), 100 or.)
- Burzin** (hurgón de hierro de la cocina; erroan *burrin / burdun / burdin* (hierro))
- Buztanagorri** (nombre de un pájaro de cola larga; *buztana-* (cola) eta *-gorri* (rojo) osagaietatik Cfr. VN, 101 *Bustanagorri*)

- Buztin, bustin** (arcilla, lodo)
- Ezponda, ezpuenda** (talud, ribazo).
- Ezpondon** (talud, rampa de desnivel de terreno. Loza herrian izen bereko toponimoa).
- Esterrikear** (*isterrikear*) (escarvar la gallina). *Aztarrikatu*-ren aldaki gaztelaniaztatua
- Galpizarre (kalpizarre)** (barba del trigo). *Gal-/gari*-(trigo) eta *-bizar* (barba) osagaietatik).
- Gallur** (casco del tejado, parte alta)
- Gardabera** (cardo borriquero, *sonchus arvensis* bot., zerrien janarirako egokia; *gardu-* (cardo) eta *-bera* (blando) osagaietatik. Bere aldakiak *gardubera* eta *gardanbera*, besteen artean Cfr. VN, 268)
- Garramuz** (instrumento para coger camarones; arte de pesca de malla muy estrecha; *garra-* (zanca, pata) eta *-motz* (corto) osagaietatik)
- Goldarron** (planta de púas; planta herbácea leguminosa; hierba baja de púas, de tallo profundo. Agian, lehen osagaia *golde-* (arado)-ren ildokoa. Aldakiak *goldaran*, *goldarran* eta *goldarren* Nafarroako beste lekutan. Cfr. VN, 273)
- Golde** (arado; jatorriz latineko *culter* -cuchillo- delakotik euskarara. Cfr. LEEE, 45; *kutre* ere ezaguna da, baina tamainaz *goldea* baino handiagoa da. *Kutre* ere latineko *culter*-etik metatesiaz)
- Gorri** (rojo, tinto)
- Illarraka** (cierto hongo; nombre popular del hongo *clitocybe nebularis*. Cfr. VN, 295)
- Illarrakales** (lugar donde abunda tal hongo, eusk. *illarraka-* eta *-al* atzizki erromanikotik, *gardaberal*, *castañal*, *encinal* delakoetan dagoena)
- Ipurdi** (culo; *linpurdi* ere entzuten da, agian, gaztelaniar artikuluairen deglutizioaz)
- Ipuro** (enebro, ginebro. *Epuru* / *ipuru* euskarara lat. *juniperum*-etik. Cfr. LEEE, 52)
- Ipurtxuri** (instrumento de sujeción del arado)
- Irlandar** (trasplantar, **birlandatu*-ren aldaki gaztelaniaztatua *bir*-aurrizkiaren lehen kontsonantearen erorketaz)

- Irisko** (*irosko*, macho cabrío); *idisko*-ren aldakia *idi-* (buey) eta *-sko* diminutibaetik. Cfr. VN, 297)
- Isterriekar** (escarbar las gallinas; *aztarikatu*-ren aldaki gaztelaniaztatu)
- Kalostro** (leche de la recién parida. Jatorriz lat. *calostrum*)
- Kazkarria** (porquería)
- Kiskimillar** (quemar al cerdo. Lehen osagaia *kiskail / kiskal* "tostar, quemar")
- Kolko** (pechuga)
- Korrusko** (corteza de pan. Agian, onomatopeikoa)
- Koskola** (cabeza, punta; jatorriz lat. *cusculiam*-etik)
- Kozkorro** (corteza, panocha sin grano. Azkuek *kozkor* AN "panoja de trigo, de maíz"; esanahi honekin, agian, lat. *cusculium*-en bide-tik. Beste esanahia "residuo, terrón")
- Kuzko** (huraño, esquivo; euskarazko *kuzko* "envoltorio" delakotik sinbolikoki, agian)
- Laia** (laya, instrumento de labranza)
- Langarra** (llovizna). Azkuek *langar* AN "agua de la niebla")
- Larre** (pasto, pastizal)
- Lezka** (carrizo, cierto arbusto de río)
- Lieko** (secano; euskarazko de *liorko* (seco)-ren sinkopa, ausaz)
- Ligiñarri** (cierta piedra porosa del paraje de Ligiña (Ibero)
- Liki** (tierra blanda. Agian, *liki / likin* "pegajoso" delakotik)
- Lupeko** (alacrán cebollero, *lur* eta *peko* osagaietatik)
- Makilla** (palo; lat. *baccillam*, LEEE, 36)
- Mandarra** (mandil, delantal; *mantarra* eta *mantala*-ren aldakia)
- Mozkorra** (borrachera)
- Mozkorro** (borracho; -o amaiera erromanikoaz)
- Mozorro** (fantasma, disfrazado. *Zomorro*-ren metatesia)
- Muga** (límite, linde)
- Ollazorri** (piojo de gallinas; *ollo-* (gallina) eta *-zorri* (piojo) osagaie-tatik)

- Ondalan** (trabajo de preparación de la viña; eusk. *ondatu* (cavar), *-lan* (trabajo))
- Ondarra** (sobras, tropezos de cerdo)
- Ordea** (cambio de pago)
- Orgadera** (cimbel para torcaces)
- Oriz** (leche de recién parida; eusk. *oritz*)
- Otabera** (cierta argoma blanda, aullaga; eusk. *ote-* (argoma), *-bera* (blando))
- Otamen** (almuerzo; *ogi/ot-* "pan", *-men* atzizki erromanikoa. Cfr. LEEE, 279-282)
- Otamenar** (comer el almuerzo)
- Ozelan** (trabajo vecinal; *auzalan* delakoaren aldakia)
- Patxaka** (cierta ciruela silvestre. Ausaz, *Basakaran*-en aldaki sinkopatu)
- Patxaran** (endrina; *basaran basa-* (silvestre, del bosque) eta *-aran* (ciruelo) delakoaren aldaki bustia)
- Pertika** (palo; lat. *perdicam*)
- Piko** (agudo, saliente)
- Piperopil** (cierto almuerzo con bollo; eusk. *piper-*(pimienta), *-opil* (bollo))
- Piper** (pimentón; lat. *piperem*. Cfr. LEEE, 99)
- Pixear** (orinar; *pixa*-ren idotik gazelaniatzko infinitiboaren markaz)
- Pixurrin** (orina escasa)
- Sarda** (bieldo)
- Segundilla** (lagartija. *Sugandila*-ren aldaki trakestua)
- Sugarima** (avefría)
- Tarralda** (rastrera de cereal)
- Tartalla** (tartamudo)
- Tiki-taka** (pau suaren onomatopeia).
- Tipi-tapa** (ibiltze arinaren onomatopeia)
- Tripili-trapala** (baldarki jardute -eta gizaki traketsaren- onomatopeia)
- Tripotxa** (individuo barrigudo; amaieran *-txa* atzizki diminutibala, *neskatxa*, *burutxa* delakoetan ematen den bera)

- Tuku-tuku** (astiro Jardutearen onomatopela)
- Tutulu** (persona aviejada)
- Tuturra** (rabillo de la boina; agian, *tontorra*-ren aldakia bokalismo itxiaz)
- Txakolingorri** (chacolín tinto)
- Txandra** (mujer apañada; eusk. (e)txe- eta -*andra* osagaietatik. *Txandro* "amo de casa" maskulinoa ere ezaguna da beste eskualdeetan. Cfr.VN 176)
- Txandrio** (estropicio, daño; agian, (e)txandra -ama de casa- hitzetik)
- Txantxigor** (cierta torta hecha con manteca de cerdo; *gantz* -manteca- eta -*txigortu* (tostar). *Txantxingorri* geroztiko aldaera)
- Txapela** (boina)
- Txapelatx** (cernícalo, ave de rapiña, variante de *zapelaitz*. Bere aldaera sinkopatuta *txaplas* (Itza, Gulia)
- Txapelaundi** (boina grande; individuo que usa boina grande)
- Txapelgorri** (boina roja; carlista)
- Txapeltxiki** (boina pequeña; individuo que usa boina pequeña)
- Txarla** (presa de uva)
- Txarrantxa** (palo de la punta del carro)
- Txarro** (individuo malo, antipático; eusk. *txar*-en formula erromanizatu, generoa adieraziz. Ikus *beltxo*, *baldarro*, *zakarro*)
- Txerri** (cerdo). Eskualdean *cuto* entzuten da, gehienbat. Cuto-ren amaieran *zubito*, *zakuto* eta gisako hitzetan ematen den -to diminitibala atzeman bide da)
- Txerritoki** (pocilga). Gares-en *zotola*, itxuraz, *zogi* / *zot-* eta -*ola* osagaietatik)
- Txiki** (pequeño; toponimian *txipi* ere ezaguna da)
- Txilipurdi** (coz, voltereta; bigarren osagaia *ipurdi*)
- Txintxo** (leal, sereno, fuerte)
- Txintxur** (gaznate, garganta; eusk. *zintzur*-en bustidura)
- Txintxurra** (rabillo de la boina; *txuntxurro*-ren aldakia)
- Txintxurro** (individuo mantecoso)

- Txipa** (cierto pez de río, alevín; agian, *txipia* -pequeño- izenondoaren ildotik)
- Txipiar (chipiar)** (llover menudamente; itxuraz, *txipi*-ren ildotik, topónimoian *txipi* izenondoa dela)
- Txipli-txapa** (ruido del agua al arrojar piedras a su superficie)
- Txirdil** (recorte pequeño; racimillo de la vendimia; *txirdil* -colgajo-)
- Txirimiri (sirimiri)** (llovizna)
- Txirrika** (polea)
- Txirrimista** (rayo, relámpago; eusk. *tximista*)
- Txirrin** (vencejo, cría de golondrina; *zirrin* onomatopeiatik, seguraski)
- Txirrinta** (deseo vehemente, envidia)
- Txistor** (longaniza pequeña; carámbano de hielo)
- Txita** (polluelo. *Txito* maskulinoa ere ezaguna da)
- Txoa** (pájaro granívoro, parecido al grajo)
- Txoko** (rincón)
- Txokorro** (ternero; euskerazko *txekorra* asimilazio bokaliko goranzkoaz)
- Txorado** (chiflado, medio loco; euskerazko *zoratu*-tik txistukariaren bustiduraz. Bertatik *chorar* "marearse dando vueltas" eta *chorarse* "volverse loco". Cfr. VN, 191)
- Txori** (pájaro)
- Zaborra** (suciedad, basura. Jatorrian eusk. *zaborra*, baina lat. *saburram*-etik. Cfr. LEEE, 140)
- Zaborrero** (el que acarrea *zaborras* o pedruscos; acarreador de materiales de broza; peón de construcción)
- Zakarro** (tosco, zafio; eusk. *zakar*)
- Zalaparta** (alboroto)
- Zaldiko** (personaje de la comparsa de gigantes; *zaldi*- (caballo) eta *-ko* atzizki diminutibaletik)
- Zamarra** (pelliza, cierta chaqueta).
- Zarrakamalda** (hoz grande; individuo desidioso)
- Zarrata** (rasguño)
- Zarzaloso** (farfallosa)

- Zarrias** (cosas viejas o de desecho; *za(h)ar*-en ildokoa)
- Zarrio** (cosa vieja, sucio)
- Ziape** (mostaza, eusk. *ziape* lat. *sinapem*, LEEE, 90)
- Ziaurri** (yezgo, Bot.)
- Zikin** (sucio)
- Zikiñoso** (sucio, cochino, -oso atzizki erromanikoaz)
- Zilipurdi** (voltereta; ikus *txilipurdi*)
- Zinbili-zanbala** (penduluzko mugimenduaren onomatopeia)
- Zimurrido** (arrugado, tacaño, mustio; eusk. *zimir*-, gehi -*ido* partizipio erromanikotik)
- Zimurro** (avaro, prieto; eusk. *zimir* "arruga")
- Zinzilika / zirzilika** (colgado. *Txindil* esanahi beraz)
- Zintzo** (leal, fuerte)
- Zipi-zapa** (atropelladamente)
- Zirikiar (ciriquiar)** (azuzar, tentar; eusk. *zirikatu* aditzaren formula erromanikoa)
- Zirikiñear (ciriquiñear)** (azuzar; goikoaren aldaki luzatua).
- Ziriki-zarraka** (ganoragabe dabilenaren onomatopeia)
- Ziza** (seta)
- Zorziko** (cierto ritmo de la música vasca)
- Zoldra (zolda)** (suciedad; lat. *soleam*-etik, LEEE, 168)
- Zorrota** (fuente, chorro de agua)
- Zugarro** (olmo; *zumar* / *zumarro*-ren aldakia)
- Zulo** (agujero, bocho)
- Zumera** (mimbre; eusk. *zume*)
- Zumerika** (mimbre mayor)
- Zurrar** (baquetear, curtir; agian, hitz onomatopeikoa)
- Zurriburri** (confusión; nahasiaren onomatopeia)

Hau da azken urteotan, modu soltean, entzun ahala, batez ere Ibero herrian, jasotako euskal hitz-andana; lekuko batzuen izenak goian aipatuak ditugu. Dударик gabe, hitzok XIX. mende hondarrera

arte (eta gutxiengo batek XX.aren lehen hamarkadetan) euskara gorde zuten euskaldunen arrasto dira. Egun, belaunaldi gazteak ez du gordetzen, jada, zerrendako berba anitz. Hitz-andanak, bestalde, Iruñeako hiriburuan euskarak nolako tenore lexikala ukan zuen argitzeko balio du. Ezkabarte, Antsoain, Eguesibarra, Aranguren, Galar, Zizur eta Etxauri-rekin batera, Oltza ibarra (alpururiko ibar gehienak XIX. amaieran euskaldungo gutxienaren esparru geografikoaren barruan zeuden) Iruñea hiriburuaren inguruan kokatzen da. Euskal lexikoaren hondar baliotsu hauek merezi zuten, gure iritzian, norbaitek biltzea, eta eginkizun horri bidea eman diogu atseginez lerro hauetan.

Erronka berriak Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak

Luis Mari MUJICA

EGAN aldizkaria atxikia zaión erakundeak, hau da, *Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak* Hondarrribian, azaroaren 29 eta 30 egunetan, asanblada orokor erabakitzailea ospatuko du, erakundearen estatu-tuen 31 eta 37 artikuluen arabera, organo nagusiak bilduz. Aipaturiko Elkartea XVIII. mendekoa dugu, eta Euskal Herrian *Eusko Ikaskuntza*, *Euskaltzaindia* edo *Unibertsitatea* baino aintzinagoa da, eta beraiekin betetzen du kutuaren alorra. historikoki, nahiz bera izan denetan aintzinakoena.

Elkarteak geraldí berezia, gogoeta sakona, egin nahi du egungo egoerak –eta etorkizunak– bidean jartzen dizkion erronka berriei erantzuna emateko asmotan. Erakunde orok, noski, eginkizun aparta bete nahi izaten du, eta XVIII. mendean justifikatua zegoena egun ere hala al dagoen aztertzearren biltzartuko da. XXI. mendean, izan ere, Euskal Herria kulturaren alor zabalean beste erakundeez ere hornitua dago, eta horrek Azkoitiko Zalduntxoek sarturiko elkarteari zein den bere ildoá eta eginbeharra birraztertzerá bultzatzen du.

Hondarrribiako jardunaldiak balore berriak, eginkizun nabarrak ikusmiratu behar ditu, eta, orobat, euskal gizartearen Xabier M. Munibe konteak eraikiriko elkarteak zein zeregin eta guneak bete behar dituen azertu, alegia, akademia modura jokatzuz bere estatutu eta partaídeen eginkizunaz gogoeta egin, egungo erronkak aintzakotzat hartu, e.a. Beraz, euskal gizartearen egoera gatazkatsuak helburuak hurbilágotik haztatzerá eginbide ez-ohikoak hartzerá bultzatzen du bera. *Euskalerrriaren Adiskideen Elkartearen* segida luze eta iraupen-

tsua izan da, eta , nahiz XIX.mendean berak ere halako gainbehera jasan, berriro, Espainiako gerra zibilaren ostean, eginkizun bereziak jasotzera ailegatu zen kulturgintzaren alorrean; bere baitan, hain zuzen, EGAN aldizkari euskalduna sortu zen, eta bere inguruan kultur ekintzak, argitarazio eta jardunaldi berri anitz posibilitatu zen.

Bi mende eta erdiko iraupena ondoren egungo egoera sozial eta kulturalak erakundeari markatze ez-ohikoak , erabaki ausartak hartzea eskatzen dio. Hondarribian aztergai izanen dira, besteen artean, erakundearen bazkide-arazoak, beste erakundeekiko harremanak, belaunaldien arteko krisiak, estatutuen erreforma, euskararen presentzia elkartearen baitan, Intsaustiko Jauregiaren eraberritze-ondorengoak, delegazio berriak, Euskal Herriaren zeregina III.milurtearen aitzinean, eta abar luzea.

Elkartearen organo nagusia bi egunez Hondarribian bilduta, aipaturiko gaiez gogoeta sakona egitea derrigorrezkoa da. Aro berriek erabaki berriak eskatzen dituzte.

Beste erronken artean Europaren Elkarte Amankomunean sartzetak suposatzen dituen ezustekoak ere auzitara ekartzea eskatzen dio erakundeari. XVIII. mendea azaldu zen Azkoitiko Zalduntxoek elkartea Europako ideia aurrerakoen zale. Berak, inork baino, lehenago, ireki zizkion Euskal Herriari irrika eta helmuga berriak, eta etxeko kulturari ekintza, ate eta orientabideak iragarri zizkion. Goian aipaturiko beste erakundeek baino askoz lehenago *Adiskideen Elkartea* ohardun izan zen etxeko kultura Europa barruan egiten zenaz osatu eta eraberritu behar zela, eta, orobat, balore autoktonoak esparru unibertsalagoan kokatu behar zirela. Egun, garai hartako helburuak argiago ikusten dira, eta horrek meritua damaie Peñafloredako Kontearen asmoel hain goiz sumatu zituelako.

Gaur edozein laterriko arazoek loturak eta ondorioak dituzte aldamenekoekin; gizartean interdependentzia ukazina da. Bestalde, gizartea azkarki aldatzen dator, eta edonongo aldaketak zerikusia du ondokoetan.

Azkoitiko Zalduntxoek Europaren eredia ez zuten inoren aurka ezarri, eta Espainia Euskal Herriaren kontrakarrean, baina Europaren baitan –oraindik nazionalismoen indarra nabarmenegia zenean– kultur ekimenak hain airoski kokatzea asmakizun egokia bilakatu zen.

Erakundearen barne arazoetara itzullita, beste erakundeek egin duten bezala, komeni da bere organigraman halako Kontseilu Zuzendaria sortzea. Elkartearen zuzendariak ez du bakarrik egon behar; batzorde aholkatzailea behar du efizientzia gehiagoz jarduteko, eta, batez ere, komenigarri da Diruzain eta Idazkari Orokor baten postuak sortzea. Idazkaritza amankomunak egungo dibergentziak gaindi ditzake, eta horrekin egoitza bat-bakarraren itzalak hiru lurraldeetan batasuna eta eraginkortasuna indartuko lituzke. Diruzain bakarrak, adibidez, batzordeen kontuetan egungo dispersioa ekidituko luke eta efikazia lekarke erakunde osoari batasun-prozesuak. Zuzendari Kontseiluak, bestalde, ekintza eta batzorde berriak sortu eta aitzinera eramateko ahalbidea ukan behar luke.

Orobat, beharrezkoa ikusten da Hondarribiko biltzarrean Elkar-teko Adiskideen partaidetzan konpromezu berriak hartzea. Egun partaide anitz dago elkartean sartua, baina absentismoz joa, taiuzko konpromezurik hartu gabe Beraz, behingo konpromezuak ezin dituenak bete hobe du bere maila utzi eta beste batera igarotzea. Horrek erakundeari sinesgarritasuna ekarriko lioke eta egungo supernumerario eta bestelako lagun eta kolaboratzaileen egitekoa hobetsiko luke, benetan jarduteko asmoa dutenen eginkizuna aintzakotzat hartuz.

Bada, azkenik, beste arazoa, guretzat garrantzitsuenetakoa, alegia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkar-teak *euskarari* eman behar lioken atentzio berezia. Nahiz elkartearen fundatzailea, Xabier Maria Munibe kontea, eta gerora Julio Urkixo, Arozena, Irizar anaiak —eta EGAN-en inguruan L. Mitxelena, A. Irigarai, A. Arrue, Juan San Martin bezalako pertsonaiek luzaro eta lehiatsuki jardun euskararen alorrean— erakundeak ez bide du oraindik bere organigramara atxiki euskararen auzia, Euskal Herriaren elebitasun-egoerak suposatzen duen aldaketa bereganatuz. Gure herrian kolingualismoa ofiziala izaki, euskararen lekua oraindik murrizta da elkartean, eta hutsune hori lehenbailehen betetzea ongi legoke Azkoitiko Intsausti Jauregi berrituan kokatuko den organizazio nagusian euskarak bereziki kontatu behar luke (zehazkiago, bere organigraman *Euskal Hizkuntza eta Literaturaren Mintegia* deituriko saila sortu behar litzateke), euskarari dagokion ia oro berari egotziz. Mintegiak ardua luke, bada, edozein ekintza, jardunaldi eta bestelakoetan euskararen presentzia bermatzeko. Gure asmoa auzi hau asanbladan nabarmenki agirian ezartzea izanen da.

Bestalde, Intsausti Jauregiaren bermoldatzeak -eta Elkarteare hurrengo herriko erakunde politikoekin sinatzen ari den akordio-markoak- ahalbide berri asko emanen dizkio erakundeari bere egitekoa egungo Euskal Herriko gizartearen esanguratsua eta eragilegoa gerta dadin. Ongi etorriak, bada, Hondarribiko asanbladara hurbilduko diren adiskide guztiak.

Toponimoak errespetatu

Luis Mari MUJICA

Izenburuak dasalguna taluzkoa izan behar baluke ere (eta hala-ko ustean geunden orain arte) ez da egia. Berrikitlan Nafarroako Berriozar herrian, udaletxeak, asmoak ukan omen ditu bertako kale-izen toponimiko zenbaiten ordaina gaztelaniaz ondoan ezartzeko. Horrelako asmoak Bush iparramerikar presidente harroxxo eta beodoak –basoan suterik gerta ez dadin– zuhaitzak ebakitzea proposaturikoaren parekoa dirudi... Xabier Lasak salatu zuen *Diario de Noticias* egunkariaren orritan halako asmoak suposa lezakeen kirtinkeria, eta sen guztiz, gainera. Arazoak gerora bere sona ukan du, alde eta kontra. Horrelako ekimenak Nafarroako UPN alderdiaren inguruan garatu bide dira, tamalez, eta orain urtebete inguru alderdiak Iruñea eta euskararen eskualde mistatik gure hizkuntzaren idatz-aztarna publiko guztiak ezabatzearen ildotikoak dira. Sineskaitza, baina egia gerta daiteke egun batean. Hala ere, Nafarroako Justiziaren Epaimahi Gorenak, zorionez, deuseztatu berria du bertako Foru-Gobernuak 2001.eko otsailaren 5-ean jalgitako euskaren erabilpen-legea. Epaimahi Gorenak irizten du Nafarroako gobernuak modu maltzurrian jokatu zuela legea jalgi aurretik –beste arrazolen artean– Euskararen Kontseiluaren irizpidea kontuan izan ez zuelako.

Baina, gatoz toponimoen arazora. Berriozarko udaletxean norbaitek uste izan du euskal toponimoak ere itzulgarri direla euskalde mistako elebitasun-legea zintzoago betetzearren. Ausarkeria hori, ordea, guk euskaldunok Bizkaiko *Arboleda*, Gipuzkoako *Villabona*, Arabako *Manzaneda* tokizenak aurrerantzean *Zuhaizti*, *Hirion* edo *Sagastiet*a bezala ematen hasiko baikin bezainbat txaldan eta taluga-bea litzateke. Dena den, aipaturiko kasuetan gaitzerdi ze toponimoen itzulpena aski eroso agitzen da. Molatan itzuli egoki, ordea,

euskarara *Balmaseda, Carranza, El Busto, El Villar* bezalakoak kontra bidea hartuta? Komeni da, dena den, euskaramano batzuen alderantzizko jarrera akritiko eta estupidoa (edo eta inperialista nahi baduzu ...?) salatzea. Hain zuzen, jatorri gaztelaniarra duten *Villabona, Carranza, El Ciego, El Villar* bezalakoak gure mapa batzuetan **Billabona, *Karrantza, *Elziego, *Elbillar* modura azaltzea barkaezinezko lotsakizuna da. Ez dago eskubiderik hain ertsia izateko... *Villabona* tokizenaren pean gaskoiniar mintzairaren arrastoa datza, eta *Carranza*-ren izenpean gaztelaniarena. Hain zuzen, Euskal Herriko geografia gehiena (ia %85-etik gora) deituraz euskalduna izaki, tokian tokiko toponimoak errespetatzekoak dira. Goikoa txarto bada, alderantzizko ausarkeriarik franko ere bada han-hemen. Gure ustean, jatorri euskalduna duen toponimo oro bere egungo euskal ortografia arautuan eman behar litzateke soilik, hau da, inoiz ez *Zumárraga, Urquizu* edo *Urrechua* modura (Madrilen espainiar nazionalismoaren korifeo diren ABC edo La RAZON egunkariek, maiz, ematen dituzten erara), gure ortografiaren araura makurtuta *Zumárraga, Urkizu* eta *Urretxu* bezala baino. Euskarak Franco hil zenetik lorturiko status ofizialari askok muzin dagio... Euskarak badu gaur ortografia arautua (XX. mende hasiera arte gaztelaniar edo frantsez moldetara ematen zena). Gauza bat da hiri *nagusietako* ordainak hizkuntza bakoitzak bere tradizioaren erara ematea (kasu, gaztelaniaz *Burdeos* Bordeaux, Tolosa Toulouse orde...), eta bestea toponimo tipi edo ez hain ezagunetan jatorrizko ortografia ez errespetatzea. Beraz, **Karrantza* eta *Elziego* -inolako tradizioz gabe- euskal grafiaren moldera makurtzea bezain absurdo eta penagarria da *Zumárraga, Urquizu, Gáinchurizqueta* gisakoak idazten jarraitzea... Hor itsukeria nazionalista eta aberranteak (ala kulturgabezia kamutsa) tartekatzen dira. Eta itsukeria bera, noski, gure Gasteiz, Donostia, Iruñea saihestuta, gaztelaniaz soilik *Vitoria, San Sebastián, Pamplona* formulekin jarraitzea (Espainian ematen diren telebista gehienek egiten duten bezala...). Jakitekoa da euskal ordainak (Donostia, Gasteiz, Bilbo kasuetan...) *Lleida, Ourense* edo *Girona* bezain ofizial direla (baina espainiar nazionalismoa uzkur da, oso maiz, euskal toponimo nagusiekiko... Hala jokaten duten TV 1, TV 2, Antena 3, Canal Plus bezalakoek... Zergatik katalanak bai, eta gureak ez?

Euskal deituren grafiarekin bestainbeste jazotzen da. Zergatik jarraitzen dute espainairrek *Chapartegui, Urquidi, Echeberria, Achalandabaso* idazten -izen horien euskal jatorria medio- gure ortografiaren arauetara makurtu gabe? Bestenaz, **Kiroga, *Kaballero* gisakoak

horrendoak liratekeen bezala (eta horrelakoak ere ematen dira, tamalez gure artean...) arbuizatzeakoak dira gure egitate linguistiko be-
rezia ukatu bide duten *Ach-buru*, *Azquenportu*, *Oquiñarena*... mo-
duko idazmoldeak. Zenbat nahasketa eta errespetu-eza, tamalez,
gure jatorrizko toponimo, deitura eta bestelako izenen ortografian!
Euskal Herriko kolingualismoak –elebitasun ofizialak– muga horiek
elkarren begirunean gainditzea eskatzen du, zinez.

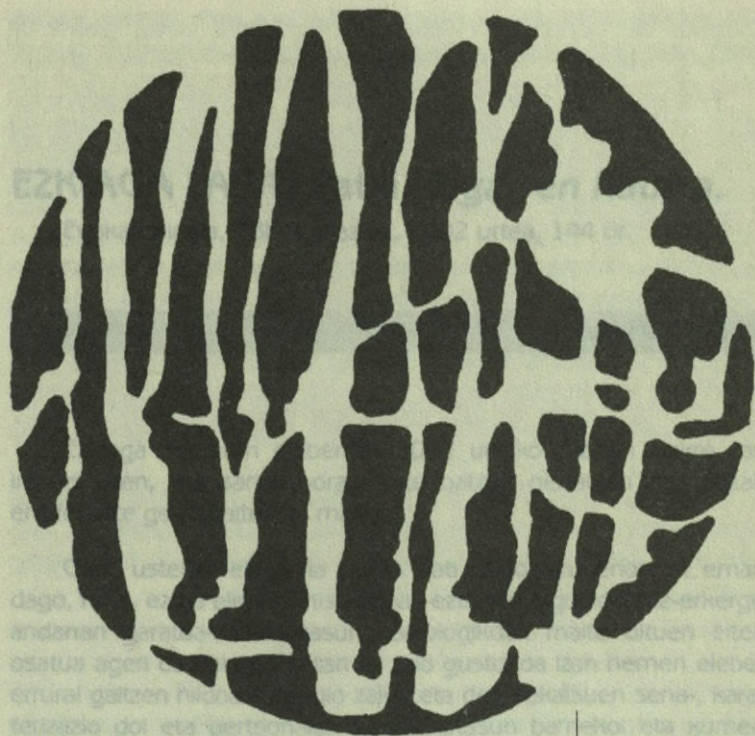
Baina, Berriozar herriko udaletxearen norbaiteren asmotan beste
oker adierazgarri eta gaitzagarrik bazegoen, ausaz ... Esate batera-
ko, *Rekalde*, *Lekoagaña* edo *Ripa* bezalako toponimio hipotetikoetan
"Ribera del arroyo", "Alto del lugar" edo "Ribera" itzultzea eroso
samarra litzatekeena (beraien erroak oraindik aski argiak zaizkigula-
ko) zer egin tokizen baten etimologia hain nabarmena ez denean?
Nola itzulliko lizkigukete Berriozarko listo horiek *Eraso*, *Areso*, *Inbu-
luzketa*, *Uitzi*, *Ihabar*, *Etaio* moduko tokizenak? Kasu bakoitzean jen-
de oso adituen kontseilua behar litzateke, eta adituek maiz ez lukete
iritzi bera emanen... Ze katramilal Aber, zer ote da *Eraso* hori (agian,
**erain-so* = sembradío) eta *Areso* (agian, **are-so* = arenal?).

Toponimoek -beste elementuekin batera- eskualdearen paisaia
integrala eta ekologia osatzen dute. Euskal toponimok Nafarroako
paisaia eta ekologia kulturalaren –mendeetako ingurunean- funtsezko
osagai izan dira, eta, gutxienez, bere lurraldearen % 80-a hala dago
gauzatu... Zergatik hasi orain sasi-itzulpenen bidegabekeria estupi-
doekin, maiz, toponimo askoren etimologia ziurra ezaguna ez dugu-
nean? Zilegi al litzateke mania hori alde guztietara hedatzea? Tokian
tokiko, eta aldardean aldardeko, adierazpen sozial eta psikologikoak
ere kontuan hartzeakoak dira. Adibidez, zilegi ote litzateke ABC (egun-
kariak lehen) eta *La Razón*-ek (egun) egiten dutena, hots, *Jose
Eguibar* edo *Jabier Arzallus* moduko perlak idaztea, egunkari beralek
Jacques Chirac (eta inoiz ez **Santiago Chirac*), George Pampidou
(eta sekula ez **Jorge Pampidou*) dakartenean? Zein euskaldunak
idatziko luke gaur **Joseba Andoni Primo de Rivera*, edo eta **Joseba
Mirena Aznar* modukorik? Bada, espainiar nazionalismoak horrela-
koak ere jalgitzen ditu pudore askorik gabe... Mesedez. Tokian toki-
ko aldardeek kontuan izatekoak dira norberaren nazionalismoaren
ostikadak edonora hedatu gabe. Laburtzeko, espainiar egunkari eta
idaz-kietako **Urquizu*, *Echegoyen*, *Eguibar*, *Chapartegui* moduko gra-

fiek penintsulako beste kultura baten moldeak ez-onartu nahia islatzen dute (eta hor bada zer pentsatu eta aldatu...).

Baina, orobat, kontzeptu abstraktoak islatzen dituzten *kale-izen-degietan* ere (Iruñean, *Plaza del Vinculo*-rekin gertatzen den bezala) *Constancia Kalea*, *Unidad kalea* gisakoak jartzea lelokeria txaubinista litzateke gaztelaniaren aldetik, ezen ez dira gauza bera toponimoak eta ideia abstraktuak, azken hauek itzulgarri direla –kasu gehiengutan– inguruko hizkuntza ofizialetan.

Hau dena askatu nahi izan dugu Berriozarko udaletxeko norbaiten asmoak ikusita (nahiz Antonio Navidad zinegoitzak berrikitan baietsi duen halakorik aitzinera eramateko idelarik ez dela, benaz, egon). Nafarroan euskarak bidegabekeria larregi jasan du epe laburrean -edozein trafikotik iragarpen ezabatzeko bideak jartzeko lehian-, baina abstruso eta gaitzagoa litzateke oraindik berez euskal toponimo den izen bat *gaztelaniar* itzulpenez hornituta azaltzeko lehia. Burla hori behar zukeen gure ekologia linguistikoak, aber, bere ekologia eta paisaia integraletik erauzteko... Hori Ipar Ameriketako *I,II,XI Etorbide* edo *Avenida*-izen kasuetan bezala aseptiko jotzeko litzateke. Guk ez dugu halako asepsiarik nahi. Ez horixe! Guk gure aspaldiko izenen zapore eta fonia gozatu nahi dugu... Hori guztia edozein absurdokeria eta aberrikeriaren aurretikoa da... Hala uste dugu guk, behintzat.

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

EZKIAGA LASA, Patxi. *Bigarren haurra.*

Euskaltzaindia, BBK fundazioa, 2002 urtea, 144 or.

Luis Mari MUJICA

Ezkiaga poetaren eleberriak 2001 urteko *Txomin Agirre* saria irabazi zuen, eta sariak –orain urte batzuk gertatzen zen bezala– erreferente gerta daitezke, maiz.

Gure ustetan eleberria poeta bati dagokion tenorean emana dago, hots, ez da eleberri historikoa –ezta ere argudio gaitz-erkergeren andanan garatua-, ñabartasun psikologikoak maite dituen eitean osatua ageri da baino. Poetari ez zaio gustokoa izan hemen eleberri errural gaitzen hildoa –argudio zakar eta desorekatsuen sena-, karakterizazio doi eta pertsonaien konplexutasun barnekoi eta xumeen bidea baizik. Ezkiagaren eleberriek, maiz, akzioa falta zaie, kontraste ustekabeko eta erradikalen eszenategiak. Ez ditu ontzen argudio oso gaitzak, pasarte gordin eta krudelak, poesia eta psikologiako ukituen idatz-tenorea islatzen duen sorkuntza baizik. Eleberri honetan, hala ere, Ezkiaga poetak beste nobeletako jarrera interiorizante gehiegizkoak (akzio-faltaren tenorea darakusten ildoak...) gaintitu bide ditu, nahiz eta ez orri guztietan. Eleberrian ez du akzio askorik, ez du pasarte oso gaitzen joko txokanterik, baina Ezkiagaren nobelak lortzen du pertsonaia nabarren planteamendu anitza.

Maitasuna edo amodioaren inguruan saretzen da eleberria, hots, Lourdes, bere ama malerusa, bere bizitzako konfesioak eskaintzen dizkion alaba Rakel, aitaorde mozkor eta higuingarria, –eta bere bidean azaltzen diren maitale-andanaren (batez ere, Martin eta Beñardo, baina baita ere Blackie beltza eta Jorge) delakoen baranoan–. Guretzat *Bigarren haurra* eleberria, funtsean, nobela psi-

kologikoa da, pertsonaien aldarte barnekoietara irekia, gizakiaren erresorte nabarrak –bereziki amodioaren markoan– aberaski garatuz.

Elementu mikatzak badira eleberrian (Lourdes protagonistak haurra propioa umezurztegian utzi behar duenean –edo eta aitaorde mozkor eta mehatxatzailearen irudia ama gajoaren patuaz lotzean–); nabarmen, bestalde eritasunaren orratza, zehazki, Martin eta protagonista beraren kasuan.

Lehen pertsonan idatzia ageri da eleberria -bere alabari zuzenduriko autobiografia nobelatua dago argudioa (akzio asko gabekoa, baina gogoetatsua, amodioaren sareetan mila moduz bilbatua). Horrelako zerbait espero zitekeen Ezkiaga poetarengandik, nahiz guri, pertsonalki, eleberrietan aldarte zakar eta sorpresiboagoak (Celaren basakeria zenbait, Umbralen txoteo eta kabriola-ahalbideak adibidez...) gustuagokoak izan sarritan.

Nobela urbanoa dugu, funtsean (Bilbo eta Donostiko pasarteak direla nagusi), baina euskal paisajearen presentzia (gune ez hain iritartuen eszenategiak -Oria, Ordizia...) ez dira falta, dena amodioaren sare xorgintsu eta korapilotsuen traman onduz.

Estiloaren aldetik, Ezkiagak ongi menderatzen du elkarrizketen teknika, erantzunetan ñabardura afektibo, karakterizazio pertsonal eta erreakzio psikologi anitz eskaintzen digula. Ez dira elkarrizketa hotz eta xinpleak bereak; maiz erantzunei ñabardura espezifikoak dagozkie, mintzatzaileen erreakzioak hurbiletik konstatatzen dira, estiloa aberatsa bilakatzeraino.

Pasarte sentsulak ere (bere tamainan) ez dira saihesten, beti oreka baten andanan. Rakel alabari eginiko konfesioetan emakume baten amodiozko mila aldarte dira gal, gizarte moderno baten pasadizo korapilotsutan emanak. Garai bateko amodioaren sendotasun irmoa, gatazka-ezaren monotonia gairatzen du autoreak, eta Lourdes protagonistaren kasuan gaizaseme-andana nabarra ageri da, Martin eta Beñardoren kasuetan nagusiago gauzatzen dela.

Eszenategiak euspen psikologikoz bilbatzen dira, eta eleberriak elementu barnekoiak (eta erreakzioak) modu bizian garatzen ditu, ebatuta krudelak, ezustezko eszena gaitzak, dena den, ekidituz.

Estiloaren aldetik autoreak menderakizun berezia karakterizazioetan, hots, pertsonaien erreakzio-adierazpenetan, euskarak malgutasuna lortuz giro emozional eta afektiboen espresan. Hona

adibide zenbait, non espresibitate malgua ukitu psikologikoen azalpenean nabarmentzen den: *"Horregatik, hasiera-hasieratik Martin eta biok –urteek ematen duten zuhertasunez bera eta neska gazte asegaitzaren basatikeriaz ni-, biok isilean sinaturiko ituna norberegantzen saiatu ginen, baratxe-baratxe, ez haustura handiz, urradura xume eta nimiñoz baizik"* (104). Bere mintzoa arimaren aldarteak islatzera dator. Autoreak, maiz, ez du oztoporik elearen aldetik sentimenduak eta barne-oldeak sugerenteki jalgitzeko: *"Jaitsi egin ditu nik galdera egin bitartean nigan jositako begiak. Inoiz samurtasunik ezagutu ez duen gizonaren antza hartu diot, hotza, hotzean borrokatu eta hotzean bentzutua izan denarena, animalia erasokor hesiturarena, begi berde distraituak heriotzaren gau ilunari begira"* (42 or.).

Autoreak, poeta delarik, paisaiari ere bere garrantzia ematen dio aldarte psikologiko batzuk girotzeko unean. Paisala sentimendu eta barne-giroen kide da han-hemen (nahiz Ezkiagak ez eman bertan aparteko tarterik paisajismoari, beste autore batzuoit gertatzen zaigu). *"Inguruko ezkiek ortziari beren lotsa erakusten zioten, hostoak gustiz galduta; eta orbelak lurra hartua zuen, euriarekin batera, udazkeneko lokatzaren geografia xirpila osatzearren; koloreen gainbeheran, urrezko horaila gaztain bihurtzen zen arte eta, gero gris belzkarra"* (36-37 or.). Eta autoreari animikoki hurbil izan bide zaion Ori ibala aipatuz, Beñardoren barne-munduaren isplua: *"Oriari begiratzen zion bakoitzean gauza bera gertatzen zitzaion, bai baitzuten Aizkorri aldetik zetozen ur haiek botere misterioitsuren bat, Beñardo Aierbe kanpoko gauzetatik abstraitu eta barne munduan sarre-razteko"* (73 or.).

Eleberria, bestalde, Euskal Herrian kokatzen da, euskaldunoi 1970.eko hamarkadan ezagun izan zitzaizkigun gertakizun politikoen andanan (adibidez, Gasteizen martxoaren 3.an gertaturikoen oroi-menean, edo German Rodríguez-enak Iruñean –edo eta Joseba Barandiaran gaztearenak Donostian- jazotakoeko gogorakizunean...). Historia horiek, dena den, ez dira funtsezkoak eleberrian (amodio beraren gorabehera eta tramak bezainbat, behintzat)

Eleberrian ematen da –nahiz ez modu garatuan– erreferentziarik jarrera erlijiosoetara Lourdes protagonista, noizbehin, bizitzaren gatazka batzuen aitzinean, errezoaz baliatzen ikusten dugunean bezala. Euskal eleberri modernoan (idazle urri batzuen kasuan ezik) oraindik lotsa erridikulozkoa (barregarria. .) islatu bide da alderdi erlijiosoak

ukitzeko. Horretan zeharo atzeratuta jarraitzen dugu -pudore horiek beste literaturetan XX. mende hondarrerako erabat gaudituta baitzeuden-. *Euskaldun fededun* leloaren kontra orain berrogei bat urte Euskal Herrian eraikirikoek gure artean bere infantillismoan jarraitzen dute, giza arazoetan alderdi erlijiosoak (bere kezka, aldarte kontraesankor, transzendentzia eta abarrekin...) gizonaren egitate existentzialean deus ikustekorik ez bailuan. Euskal kritika ez da hurbildu ere alderdi horretara bere, batzuetako, txaldantasun kamuts, eroso eta partidistan.

Guretzat, Ezkiagaren eleberriaren alde meritagarrietakoak amodioaren inguruan eraikiriko trama eta pasadizoak dira, beraietan autorearen idazteko era malgu, anitz eta adierazkorra (sentimendu eta erreakzioen galeria ñabarra) egoki islatzen dela. Akatsen artean orri batzuen geldotasuna, pasarte batzuen belutasun nagia, gogoeta-joera errepikakorra legoke.

Ongi etorria Ezkiagaren nobela berria, bertan autoreak beste eleberri batzuetako akzio-falta eta poesi-kutsu gehiegizkoa espero genuen baino hobeki gauditdu duelako.

LINDGREN Torgny. *El camino de la serpiente sobre la roca.*

Bassarai argit. 2001, 124 or.

Luis Mari MUJICA

Lindgren suediarrek bere eleberrian erruralismo oso elemental -eta poetiko bati- loturiko trama eskaintzen digu idazkera, berezian. Suediarri bizitzaren aldarteak gaitzenak modu xumean islatzea atsegin zaio, giza egitatearen kontrakotasunak agirian ezartzea, hau da, amodioa eta gorrotoa, duintasuna eta zabarkeria, biziaren xarma eta existentziaren gaztazka penagarriak albojartzea. *El camino de la serpiente sobre la roca* eleberria giza menderakizun ekonomiko eta sexualaren egutegia gertatzen da, gizaki malerusen patua eremu oso tipi eta hertsian zelakoa gerta daitekeen azalduz.

Trama erruralismo kontraesankor, krudel (eta poetiko) baten andanan ematen zaigu, sorpresaz ukitua. Suediako eskualde erruralean -landakoan- gauzatzen da argudioa, eta , kurioski, gizarte erabat erlijios baten (bibliari atxikitako giro etengabea) garatzen da, alde horrek eleberri osoari aire berezia erantsiz. Emozioak, kontraesanak, biziaren patua gaitza, mixeriarene orratza -(bihotzeko pasio zabarren ildoak) erakusten zaigu.

Gure ustean, eleberri erruralak erakarpen-indar apartekoa du oraindik (bere pasio, kontraesan-gune -eszenategi tremendo-eta hirian ematen ez diren baldintzei esker); mundu horretan egitatea zakar eta freskoagoa gerta daiteke, maiz. Ezin da ahantzi hemen, Barojak, Delibesek, Celak (edo berrikitan) M. Rivas-ek eleberri-molde hori maisuki landu dutela, eta euskal eleberriaren alorrean ere fruiturik lortuenetakoak esparru horretan ematen direla.

Lindgren-en liburuko orriak, bestalde, metaforaz (eta poesia freskoz) beteta daude. Bere mintzoa biziki poetikoa da (nahiz poetiko izateak ez duen adierazten trataera berezia, trazo xumeen xarma baino), naturaren ukitu etengabea du eta –esan dugunez– Bibliatik (zehazkiago, salmoetatik eta Job-en liburutik) harturiko gogoeta-giroa... Bertako irudi eta metafora zenbait bizia da, gordina da, adibidez, sentimenduak baitan *labana larruan* bezala sarturik daudela espresatzean, edo eta bihotzeko asmo txarrak alorrean jaiotako *sasiak* bailiran interpretatzean. Poesia da, orobat, Tea eta Eva bezalako emakumezkoen eskuetan armonioak edo biolinak jalgitako musika gozoa; musikaren bidez espresatzen dituzte bere aldarte animikoak (nahiz musika izan bere bizibidea tokatu zaien pobrezia gaitza eta fatalista gainditzeko). Eta fatalismoa alpatuta, ezin ahantzi nobela osoan nabaria den patu gaitzeko egitatea, alegia, gauzak nahitaez hala gertatzen direnaren konstatapena. Job-en kexuetan bezala, fatalismoa eta protesta ageri dira nagusi. Oso maiz, hain zuzen, eleberrian "la cosas son como son", "las cosas eran como eran" delakoak errepika etsipentsua ezartzen dio bizitzari. Dena fatalismoaren saretan ematen da, Bibliatik jasoriko giro berezian garatua.

Kuriosoa gertatzen da, bestalde, eleberrian suediar giro ebanjelista erlijiosoaren indarra eta marka. Ezin ukatu eleberriak erlijiozko funts eta ukitu berezia duela, gure artean (euskal eleberriaren esparruan esan nahi dugu...), gatazka bezala, urteetako hutsune lamentagarria gainditu ez dugula oraindik –autore urrien kasuan ezik-. Izan ere, federekin loturiko arazoak ere giza auzi dira, federean gorabeherak giza-egitate dira (eta horri euskal eleberri modernoak infantilismoz, gehienbatean, muzin egiten dio, euskal gizarteari dagokionez irrealismo txiroan eroriz). Bibliako erreferentziak, bada, etengabeak dira Lindgren-en eleberrian, federean haria (bekatua amodioa eta gorrotoaren erdian) behin eta berriz txertatu eta saretzu, eta horretan ere gauzatzen da poesiazko puntu bat.

Eleberrian pertsonaia nagusi dira Ol Karlsa zaharra eta Tea emazte gaztea, gerora Karl Orsa (Ol Karsa-ren semearen) emazte malerus bilakatua (menderakizun sozial -eta, batez ere, xexualaren-lehen paradigma geratuz). Baina menderakizun lotsagarri horren patuak Tearen alabengan ere jarraitzen du, batez ere, Evarengan (eta geroago Janiren emazte bihurtuko den Johanaren neskame-ohiaren kasuan). Tea, probreziaren kausaz, Ol Karlsa zaharraren apeta makur

eta grina zatarren mende agertzen zaigu eleberraren lehen zatian, eta gero bere semearen morrontza sexualera behartua. Bere ahalbide ekonomikoaz baliatzen dira aita-semeak, Tea eta bere familiaren patua ilunagoa bilakatzearen. Sexualitatearen morrontzak familia -jauziz-jauzi- okerreragotara darama, une batean, Karl Orsak bere arreba-ordea -Eva gaztea- berarekin harreman sexualek edukitzera behartzearaino... Bestainbeste jazoko zailo Jani (eleberrian esatari agertzen denari) emazteaz ere sexualki profitatzen dela (Karl Orsarekiko zor ekonomikoaz Josia egonik). Tea eta Jakob-en amodioak, orobat -pobrezia dela medio- Karl Orsaren abusuak ditu muga (oro bere apeta sexual zabarren mendera ekarriz...).

Pertsonaien hurbiletik doa argudioaren trama, sumintasunez eta etsipenez, prosaz eta poesiaz ukitua, amodioa eta gorrotoa Bibliatik jasoriko gogoeta eta errezoen andanan kokatuz ... Noski, azkenean, odolak ezartzen du protagonismoa, Karl Orsa gizatxar bortxatzailearen zakila Janik labanaz mozten baitu modu gaitzean -eta gero Janiren egoitza-teilatura igota etxea desegitean Karl eskopetaz hiltzen...-.

Kurioski, Lindgren eleberrigileak eszenategi sexualak sugeritu bakarrik egiten ditu (plano zehatzegiak ekiditen ditu), eta horretan originala da. Tea, Eva eta Johanaren morrontza sexualaren paradigmak Suediako gizarte erruralaren estampa bezala eskaintzen zaizkigu, oro kontraesan, etsipen bibliko eta poesiazko oldetan emanak; aipaturiko emakumeen bihotzean bizitzaren patuarekiko umiltasuna eta pobrezia onarpen etsiak dira nagusi -musikan bilduriko xarma triste batean bilduak-. Karl Orsak Tea-ri sei sasi seme-alaba eman dizkio, baina ez dio ofizialki bat ere ezagutarazi. Denak "aita ez-ezagun baten" seme-alaba dira... Tea eta beretarrak erabateko sumisio sexual (eta ekonomikoan) azalduko dira erremediorik gabe. Eleberrian, bada, poesia eta bizitzaren patu gaitza gizatxar egoista eta bortxatzaileen aldarte menderatzaileetara. Horretan gauzatzen da, bereziki, goian aipaturiko emaztekien fatalismoa (Bibliako Job-en liburuaren espirituan gauzatua...).

Idazlearen aldetik liburuak estilo berezia du. Normalean, perpaus luze, garatu eta akademizistegietatik ihes egiten du, esaldi motzak landuz, eta, partikularzki, sintaxiaren alorrean molde bixiak... ageri.. Noski, guk suedieratik gaztelaniara eginiko itzulpena ezagutzen dugu, baina badirudi itzultzaileak estilo ori zintzoki isplitatu

nahi izan duela. Hain zuzen, subjekoak, batzuetan, aditzen loturatik at ikusten dira. Subjektoak eta osagarri zuzenak modu isolatuan ere agertzen dira. Sintaxia erromanikoen eskema ohikoa (subjektua, aditza, osagarriak...) berariaz eten egiten dira, eta puntuazio apropos bat nabarmentzen da bitxiki... Beste balibide bereziak paralelismoak, anaforak, konkatenazioak eta juntagailu errepikakorrez baliaturiko errekestuak azaltzen dira. Hona perpaus zenbait puntuazio eta joskera bereziz: "*Dinero no tengo, dijo el abuelo. Pero más adelante*", (13 or.), "*Johan, dijo madre. Como su abuelo*" (18 or.), "*Parece que está hecho en Italia. O en Palestina*" (23 or.), "*Pensaba más adelante, dijo madre. Estoy sola. Y sin dinero*" (24 or.). Beno, egia esateko, idazkera hau ez da ohikoa... Ikusten denez, hemen puntuazioak perpausen saredura eta elementu sintaktikoen lotura normaletik ihes egiten du, eten egiten da espero zitekeen esaldiaren gauzatzea, askatasun osoa –ahozko mintzoaren moldetik hurbilena– idazkeran bilatuz...

Laburbilduz, Lindgren eleberriararen emaitza berria gustokoa zai-gula esan daiteke, eta egungo literaturaren esparruan nabarmen geratzen dela giro erruralean garaturiko narratibak baduela toki berezi ongi lortua.

ARANA, Aitor. Izarbeibarko Hiztegia. **Nafarroako Gobernuaren, Hiria**

argit. 2002 urtea, 162 or.

Luis Mari MUJICA

Arana idazle eta euskaltzaleak bigarren alea damaigu Nafarroako euskalki-hiztegien azterna lexikalak biltzeko lehiari esker. Oraingoan Izarbeibarko euskararen lexikoa eskaintzen digu Nafarroako Gobernuaren laguntzaz eginiko edizio bikainean. Izarbeibarko lurrak animikoki hurbilekoak zaizkigu, aspaldidanik, bere eremu, soro, malda eta bideak urtetan korrituak ditugulako.

Izarbeibarra, kurloski, erdararen eremua izan da Nafarroa Erdialde -eta Erribera Garaiko- ukitu geografikoan, eta Izarbeibarrak (Garesak, Obanosek, Añorbek...) -Artaxonak edo Mendigorriak ez bezala- XIX. mende arte euskalerrri (euskararen gune) irauten jarraitu zuen. Beraz, M. Lekuonak aurkituriko XVI. mende hondarreko zerrendan Mendigorria eta Artaxona erdal herri agertzen ziren bitartean, Gares, Obanos eta Izarbeibarko beste herri guztiak euskararen esparruan zeuden (eta, hain zuzen, Mendigorriatik Gares-era ez dago sei kilometroko tartea baino...). Beraz, Garesak hirurehun bat urte gehiago -gutxienez- jarraitu zuen euskaldun izaten gaztelania eta euskararen hegoaldeko mugar.

Lucien Bonapartek eginiko euskalkien mapetan Izarbeibarreko euskara Goi Nafarrera Hegoaldekoaren subeuskalki bezala ageri zen, bere mugak XIX. ean mendebalean Gares -eta ekialdean Orbarango herrixka zenbait- zegoela. Hitz batean, Aranaren hiztegi honetan jasotako euskararen azternak Nafarroako hegoaldeko euskararen altxor dira, eta horretatik argitarazio honen garrantzia.

Hiztegia ikusita nabarmen Izarbeibarko mintzaira egungo euskara batutik –Pirene-ekialdeko Errokariera edo Zarautzuera baino– hurbilagokoa zela. Utergan bizi izaniko Beriain apaizaren euskara ez zen oso urruna, Iruñerrikoa izan zitekeelarik. Hala ere, Arana ez da baliatu Beriango Abataren bi idazki ezagunez. Beste euskalki batean sartuko litzateke, agian, apaizaren testigutza literarioa (agian, Galar ibarrekoan, Berian herriska bertan kokatzen delarik, eta autoreak Iruñerriko euskara zela berak erabilia aitortu zigun).

Utergako abataren idazkiak alhora utzita, Aranak izkribu urri ukan du hiztegi-iturrizat, hau da, apenas gutun batzuk, katekisma bat eta beste orri zenbait .. Horregatik toponimia ere kontuan ukan behar izan du (eta guk gure partaidetza, gogo onez, eskaini diogu bertan tokizen-andana bildua baikenuen lehendik).

Bestalde, egungo gaztelanian atzeman daitezkeen euskarismoz ere baliatu da autorea. Nola ez; beharrezkoa zen. Beraz, guk gerok Garesko kaleetan anitzetan entzun ditugu *txipiar* (euriska egin), *ciriqñear* (zirikatatu), *otamenar* (comer el almuerzo), *pixear* (orinar) moduko pitxiak... Izarbeibarko euskaran nekazal-tresna eta botanikaren arloan oraindik hitz dexente gordetzen du berrogei eta hamar urteak gaindituak daukan edozein gizasemek.

Hiztegian hurbilagotik behatuta, ageri dira *Iduzkidi* (agian *eguzki-begi*-ren sinkopa), *sugarima* (avefría), *beroki* gisakoak. Guk entzuna dugun *linpurdi* (*ipurdi*-ren aldakia), itxuraz, gaztelaniar artikularen (**elipurdi*) deglutizioa da. Eta ibarraren izenari helduta, Euskaltzaindiak proposaturiko *Izarbe* aldakiak ez ote du *litzarbe* baten ildo islatuko, *izar* (estrella) delakoaren etimologia alhora utzita? *litzarbe* afrikaridun formulak **litzarbe*-ra garamatza, *Lizarbe* baten metatesira –edo eta **El Izarbe* baten sikopara–. Ollarango *litzarbe* herrikaren izena ez da ahanztekoa. Ez dago, bada, oraindik ziur auzia...

Fonetikaren alderdiei atxikita, ñabardura batek atentzioa eman digu, alegia, euskara luzaroan (mende anitzetan) gaztelaniaren albo-kide iraun dutenen ezaugarri fonetiko bitxiak, alegia, s/z txistukarien belarizazio edo zintzurkatze prozesuak hitz batzutan. Belarizazio hori arrotza zaio, normalean, euskarari, eta Arabako toponimian nabarmen da euskal tokizenak epe luzeko erromanizazio edo gazteleratze-guneetan gertatu direnean (Basalde *BaJalde*, Elesalde *EleJalde*, Elexa *EleJa*, osin *ojin* kasuetan bezala). Ñabardura hori islatuz Izarbeibarko euskaran bezala > *beJala*, izan > *ljan*, bezain > *beJain* kasu

bitxiak atzeman daitezke. Nabardurak garbi uzten du lzarbeibarko euskara epe luzean gaztelaniaren albokide izan zela, eskualde hori, hain zuzen, Nafarroa osoan euskararen eremu hegoaldeenetakoa baitzen. Era berean, fonetikoki kontuan edukitzeak *abek* moduko kontsonantizazioak, *iges* (ihesi), *ligo* (lino) belarizazioak, edo eta m/g moduko alternantziak (*zumarr(o)* / *zugarro-zugar*).

Aitor Aranaren lana meritagarria gertatzen da, eta, orobat, beharrezkoa, dagoenik hila dagoen euskalki-mota bat aztertzekeo parada ematen digulako. Nafarroan XIX. eta XX. mendeetan, batez ere, jasandako erderatze-prozesu azkarra ikusita, estimagarriagoa da honelako lana, ezen aintzinate kulturalera itzultzeak Nafarroari erro euskaldunak nabarmenago jartzen dizkio. Bestalde, eskertzekoa da Nafarroako Gobernuak hiztegiaren argitarazioa eskainitako laguntza. Eginkizun horretan areago ikusi nahi genuke bera. Euskarak Nafarroan jasaniko atzerapen historiko larria atzemanda, ez dago beste biderik behin bateko okerrak taiuz ordaintzeko.

KORTA, Gabriel. *Harri Hautsiak*.

Egilearen autoedizioa, 2002. urtea, 93 orr.

Pello OTXOTECO VAQUERO

Gaur eguneko *Blade Runner*-a.

Bakartia, eta harrotasunez jantzia. Umila, eta haize magikoz inguratuta. Xamurra, eta hitz gordinez bihotza zulatzen gaituena.

Gu XXI. mendeko erreplikanteak gara. Eta Gabriel Korta dator Rick Deckard berria ballitzan, *Blade Runner* baten funtzioa betetzera, baina ez gu akabatzerara, baizik eta desparadisu honetatik salbatzera. Bizitzaren negua sakonki eta erabat ezagutzen duen poeta honek, ixiltasun hotzaren mina ezagutu duen gizaki honek, hona zutitze berri baten kronika dakarkigu. Horren lekuko honako hitzak: "Askatasuna bideratu behar zen ilunean ... !"

Oihu arranditsu eta hanpaturik gabe, etsipenaren bidea deskribatzen digu bere gogortasun osoan eta krudelkeria gordinean. Baina osoa diodanean erabatekoa da, hots, sarrera, bitarteko ibilbidea, eta baita irteera ere adierazten digu. Eta neurri batean, bizipenetan oinarritutako bidea eta birzutzizaren irteera azaltzen digu: "Lortu dut pozoitik nire burua askatzea./ Haizez alde egingo dut txistu." Honela Gabriel Korta, errautsetatik birsortzen den Fenix-a izaki, itxaropena distilatzen duen gizakia da. Lurrin gordin eta gogorrez perfumatzen bagaitu ere, beharrezkoa da bere mezua. Oso indartsu erroturiko mezua, bere eskuak irmo bezain tinko luzatzen dizkigu guk ere gogorren zukua dasta dezagun:

"Bizitza aldarrikatzen dut.

Bakardadea betetzen dut

Pentsamendu urrunekin.

Urtaroak maite ditut...!
 Heriotzak bakarrik
 Banatzen gaitu;
 Denetatik, denengandik..."

Behin eta berriz etsipenaren aztarnak poetaren begiradan aukitzeko susmoak baditugu ere, bere begien txinpartek bizi-berritzearen poztasuna daragite:

"Lurraren antza zuen;
 garia begiratzeko ohitura nabaria, begietan.
 Uztaren usain gaztea,
 haize urdinaren poza, aurpegian...
 Maitasunez, betetzen genituen bazterrak."

Hondoa jo duenak badaki hori baino beherago ezer ez dagoela. Eta behe-behean egon denak, ondo ezagutzen ditu goi-goiak. Hauxe da poetaren gonbitea, zerua eta paradisia ukitzeko errezeta, eta bertan dago, bertan daukagu, hemen eta orain. Eta erreferentzi puntu horretatik ulertu behar lerrook:

"Malenkonia,
 luxua Iruditzen zait."

Blade Runner modernoa, egunerokotasunean bizi-poza dagoela adierazten diguna. Gaur eguneko gizarte megalomano eta ikonoklastaren garroetatik askatzera datorren zaldun bakartia, bere hitzen gezi zuzen eta zehatzak bihotzera jaurtikitzen dizkigu:

"Negua, azken hostoetan
 kulunkatzen da;
 krudelkeria kaleetan.
 Bihotza aingurarik gabe,
 norat galduko zara?"

Poetaren jarrera gure barneko zikoizkeriaren txingar damuga-beak itzaltzera dator. Cupidarik gabe, bere eta gure egiatzko sentimendu iltzatuak askatzera bideratu ditu bere hitzak, gogoetaren oihartzunak apalduz eta begien itzalak argituz. Eta bere izate horretan pixka bat arakatzu gero, hara non azaltzen den harri bitxia, altxor preziatua, denok barnean daramagun sekretu ezezaguna: *edertasu-*

na. Halaxe gonbidatzen gaitu bere eta gure jaiotza berrira, kimua loratzen den legez, edota uhina aparretan askatzen den eran:

“Zenbat pentsamendu zeuden,
kaiatik zetorren musikan?
Itsasoak borobiltzen zuen
uhinen azken taupada;
aparra sortuz.”

Gabriel Korta, Fenix-a hilkorra ez dela baieztatzen eta frogatzen digu. Ur azpian lotan zirauenak azaleratu du bere burua, gogoeta, barne-izatea. Baina eraberriturik. Gogoeta gordinetan jantzirik dator, antzaldaketan blaiturik, gordintasunez mela-mela eginda. Bizitzari aurpegi hieratikoa ipiniz, bere lasaitasun apalean desafiatazaille.

“Nire ogia duindu dut pakean;
Apurrak
Pentsamenduak,
Birbildua hatzekin.”

Bizipenetatik eraikitako poesia, bizitza-esperientzietan oinarritu-tako bertsoak, poesia sakona. Dударik gabe, merezi duen lana.

GARCÍA, Álvaro. *Caída*.

Pre-Textos argt., 2002. urtea, 33 orr.

Pello OTXOTeko VAQUERO

Erorкера jaso

Álvaro Garcíaen liburu hau, gazteleraz aurten idatzi den poesia libururik borobilenen artean kontsidera dezakegu. Ez da sorpresa handiegia izan liburu honen eta autore honen idazteko estiloa, izan ere, 1999. urtean "*Para lo que no existe*" liburuarekin sekulako maila daukala adierazi baitzigun (hau ere Pre-Textos argitaletxean).

Álvaro Garcíaen jarrera poetikoa, gaur egun oso modan ez dagoen arren, poesia purua berreskuratzean datza (Juan Ramón Jiménez eta ondoren Guillén aritu ziren moduan). Bere helburuekin etengabeko erronkan eta hauek gainditu nahian ari dela konturatzen gara. Aterperik gabeko kreaizloan murgilduta, irakurlearen arreta jarraia eskatzen du bere ahotsaren aldaera eta meandroak uler ditzan, eta ahalegin konstante hau bereziki nekagarria bihur daiteke noiz-behinka. Hala ere, liburu motza da eta moztasun honekin aipatutako zailtasuna konpentsatzen du. Mezuari dagokionez, bi sokek tenkatzen dute liburuaren tentsioa. Bata, bihotzaren ikasgaia; bestea, kanpoaldeko baldintzen behin eta berrizko eragite anitza.

"Con lenta diplomacia los recuerdos
se esfuman y el otoño queda a solas
con un eco de rota eternidad.

Tras la tormenta, un aire silencioso,
como si en general algo empezara,
lleva el secreto de lo que ha escuchado
en dos años o en una sola tarde.

Todo ocurre en el brillo de las hojas."

Kasik liburu osoa 300 hamaika silabako bertso-lerro baino gehiago betetzen dute, eta espresio bide hau da beste guztien gainetik liburuari erritmoa ematen diona. Sei zatik osatzen dute poemategia, baina esan genezake ez dagoela haustura handiegirik batetik bestera. Pasadizo batzuek soilik argitzen digute lerrootan aurkituko ditugun gaiak: bikote baten banantzea, egunen igarotzea, erresistentzia, erorketa baten hutsunea, ...

“Vivir es intentar ponerle nombre
a las cosas que marchan a su aire.
Y nos acoge un indagar oscuro
en el que es inseguro cada paso.
Las palabras son una escueta luz
que tiembla hasta que vuelve a anochecer.”

Juan Ramón Jiménez-ekin batera, poeta honek zenbait errealtate aztertzeari ekiten dio: “con el nombre / que en la noche, sin más, le sale al paso”. 5. zatia, oso ongi taxututa dagoena, Juan Ramón Jiménez eta Guillén-en lorratzak jarraitzen ditu, negu sinboliko batetik abiatuta, erabateko erreala den horretara iristearen nahi hori islatzen da. Poema modu trebean amaitzen da hasierako motiboak berreskuratuta eta kontzientzia indibidualari zentzua emanez, harri bat bezala “que bota sobre el mar y mar se traga / antes de que consiga un horizonte”.

Liburuaren erakargarritasuna, beste gauza askoren artean, une puntualetan aforismo baten tankera hartzen duen bilduma dela. Honen lekuko:

“No hacer nada nos da sitio en el tiempo”

“La duración de lo que acaba es terca”

“También la paz requiere un pensamiento,
quizá su único sitio incuestionable.”

Liburu osoa sakona bada ere, tarteka-marteka izaera filosofikoa duten edo izaera hori eduki nahi duten pasarteak aurki ditzakegu:

“Vivir no tiene un brillo de pulsera,
pero es también casual y se abandona.
¿Quién encuentra la vida que gastamos?
Volverá bajo forma indetectable.”

Kanpoaldetik abiatzen da erabateko introspekiolora iristeko, eta bertatik gutxi gora-behera modu pausatuan eta sakonean inguratzen gaituen errealtatea dastatzea proposatzen digu, honela, errealtate honen ñabardura eta zirrikitu guztiak argitzera iritsiz.

Kasu honetan zentzazioak bihitzea abentura handi gisara agertuko da, eta era berean, introspekiolora bideratua dagoen sentimenezko pertzepzioen disezio sakon, zorrotz eta zuzen antzera geure baitan ematen dela sumatuko dugu.

Arestian esan bezala, aforismotarako joera duen prosa modukoa dugu, baina erakargarria izan daitekeen era poetikoan. Baina hau guzti honen atzean sakontasun handiko ideien egitura konplexua aurkituko dugu, ia denak endekasilabikoetan adieraziak. Eta euren xalotasunetik abiatuta erabat harritzen gaituzte, geure barne izatea eta kontzientzia, ukitzera eta aztoratzera eta astintzera iristen direnean.

Poeta gaztea da (adjektibo honek konnotazio desegokiak gogora ekartzen badigu ere), baina ahalmen eta ahalbide handiko idazlea dugu. Bere belaunaldikoen elitean dagoena ausart agertzen dizkigu forma hauek, eta arraro dirudien arren partida irabazten du erreberentzia eta diosal dotorearekin. Izugarria eta zirraragarria da lortzen duena baina bereari tinko eutsiz, eta, irtenbide modura soilik errealtatearen aurrean etsiturik:

“Una piedra cansada poco a poco,
que bota cada vez con más ímpetu
y termina rindiéndose a ser piedra.”

PADRÓN, José Luis. Zure bila itsasoa bidaliko dut

Bermingham argt., 2002. urtea, 87 orr.

Pello OTXOTeko VAQUERO

Achab kapitainaren desira eldarniatua

Dei nazazue Ismael. Badira urteak, ez dakit zenbat, sakelan txanponik ez nuen batetan, itsasoratzea bururatu zitzaidala. Orduz geroztik nire burua aspertua ikusten dudanean edo ezezagun baten hiletara joanaz aurkitzen naizen bakoitzean gauza bera egiten dut beti. Gizakiaren barne-ahantzuraz inguraturik nagoenean, hots, barrutik hutsa sentitzen naizenean, huts hori betetzeko irrika eta beharra daukat. Horregatik, ahanztura hori betetzearren edozein ontzietan itsasoratzen naiz.

Bihar "Pequod" itsasontzian sartuko naiz Achab izeneko Kapitainarekin. Baina ez gara besteetan bezala itsasoratuko. Gure Kapitainak dio Itsasoa gure bila etorriko dela, bale zuriarekin elkar topo egin, eta bera aurrez aurre begiratzeko. Bale horrek munduko minduren sekretua dakar, baita poztasun ororen bide-hasiera ere. Baleak ez digu ezer oparituko, baina bai bidea egiten hasteko gakoaren zantzoak eskainiko dizkigu, kimu berrien hasikinak lora ditzagun.

Gordintasuna zer den erakutsiko digu, eta gorrotoa kareletik behera ahalegin handirik egin gabe botatzeko zer egin beharko genukeen ere azaltzen saiatuko da. Geure Kapitaina jakintsua da oso, baina ez jakinduria beregan duelako, baizik eta berau lortzeko jarraitu beharreko pausuak zeintzuk diren badakizkielako.

"Zorionez hau fikzioa da."

Hau esan ohi da gehienetan, baina gaurkoan *zoritxarrez* esan beharko genuke, baina ez fikzioa edo faltsua delako, baizik erreala delako eta fikzioa baillitzan dakusagulako. Jose Luis Padron poetak Achab baten antzera jarreran tinko mantentzen da errealtatearen aurrean, eta konpromezu handiz oinaze gordina dakarkigu geure izate txukun ordenatuetara. Baina oinaze gordin honek ere edertasuna badu bere baitan, eta horrexegatik eskerrak eman behar, edertasun honetan gozaten baitugu: —esker mila Achab Kapitaina—. Eskerrik asko Jose Luis itsasoa gure bila bidaltzeagatik, eskerrik asko esperantza gordin bezain errealarekin gure ametsak betetzeagatik.

Eguzki galdatan murgildu beharrean, Jose Luis Padron poetak itsasoan barneratzera gonbidatzen gaitu, bere ur gazietan bustitzera, eta hezetasun horretan blaiturik gazia denaren xamurtasun mindua gozatzera. Horixe adierazten digu, edertasunaren minbera, giza-baldintzaren askaezinezko bikoitzasun ankerra, baina era berean lerdena eta limurtzaillea.

“...gorderik
gorputz ilunen eguzki ederra
besarkadek barruan daramaten gaua
mintzatu egiten diren
gorputzaren suntsipen orokorra
Inongo askatasuna lekuko
leku guztietatik aske utzi nahi gaituen Jainko
oportunista politiko biografikoa
Itxaropen eta etsimendurik gabe berde ibaiertzak...”

Dena den, ez digu itsaso ahantzia bidaltzen, bere ahantzura betea dagoelako, bizitza badu bere baitan, Jose Luisen ahantzura ezin baita guardasola gorri baten azpian deuseztatu, eta bere sentimen guzti hauen partaide egiten gaitu:

“...urratua haur askoren oihua
fabrika hilkor horren gehiegizko metafora
ez dutela luze irauten arrosak uretan
aterki gorriak jada
odola darion hilotza zaintzen
aterki gorriak aldare osoaren jiran
aterki gorriak.”

Poema bakoitza hasiera eta bukaera bereziak ditu, badirudi poema bukaeran itsasontzia arrezife baten kontra talka egin beharko balu bezala amaitzen dela, munduaren akabera baillitzan, eta ontziko eskifaia osoa bertan itotzera kondentaturik balego modura arnasari eusten diogu. Baina zeruari langarra lez gure begiei ere lausoa darie. Gure Kapitainari aldiz, ez. Gure Kapitainak nabigazio kartak oso ongi aztertu eta ezagutzen ditu. Lehengo bidailetako bitakora kaijerak go-goan ditu, eta oldartze-uneak ez dira erokeria itsuaren fruitu, sentimendu kementsuen ondorio baizik.

“Denboraz denfendatzeko heriotza
hegan besterik ezin dut egin
bizitzari aurre egitera irtengo naiz
gauza bakoitza nire hitzen zehaztasun
osoz laburtuz suntsituz...”

Felipe Juaristik hitzaurrean dioen modura, mina poeton hizkuntza da, eta min hau metafora bihurtzen denean eldarniora iristen gara, edertasunaren kantoiak begizatzea eta antzematea baimentzen digun eldarnioa.

Achab Kapitainak itsaso eta eldarnio ugari zeharkatu ditu. Jose Luis Padronek ere itsaso ugari zeharkatu ditu eta lorratz ugari jarraitu, baina orain bere uhara propioa egiteari ekin dio. Padronek uhara propioa eta berezkoa sortzen ari da bere itsasoan, edo hobe esanda, denon itsasoan, bera den txaluparen eraginez, baita arrakastaz lortu ere!

“...zuk ametsen lehenengo zirriborroa
nik bukatu nahi ez dudan
azken idazketa
musika eten
munduaz desjabetua
ez dut zure bularra ireki
bihotza bortxatu.”

Maitasunaren arpoia da zurea. Bale basati zuria den bizitza honetako ankerkeria zulatu eta salatu nahi duena. Ez zaitu etsiko ez enbataren orroak, ezta San Telmoko suaren txingar eta zirta goriek ere. Zure barne-indarraren garrek begietatik kresalezko lurruna daragite eta itsasoko zaldun ausarta bihurtzen zaituzte. Maitasunaren

arpoia da zurea, baina ez nolana hikoia, poesiaren eztenaz piztiak zulatzen dituena. Oi Achab! Oi Achab! Bidal ezazu berriro itsasoa gure bila, honela zure siluetaren arpoiak gure bihotzak zulatu ditzan!

Eta Jose Luisek gure bila itsasoa bidali du, eta bere arpoia jaurti, metaforaren bidez maitasuna igorri gure bihotzak astintzeko asmotan.

"...eta marinel amodioak
itsasoa bidaliko dut
haserre dela
zure bila itsasoa."

Jose Luisek etorkizuna aurreikusi nahi du, eta egoera nahastua, desitxuratua eta zeharo latza aurkezten badigu ere, bere mezua esperantzaz jantzirik dago. Baina bere esperantza ez da xamurra, ezta leuna ere. Bere esperantza erreala da, gogorra, tolestura eta ximurrez betea, ahaleginaren ekinez lortzen dena, izerdiaren ordainean soilik eskuratzen dena, esfortzuren bat eskatzen duena. Olautuen bitsak kresalaren esperantza igortzen diguten modura, eta era berean uraren gogortasunak helburuaren lorpena erraza izango ez dela iradokitzen diguten lez, gure kemena ilusioz indarberritzen digute bertso-lerro bakoitzetik irteten diren gesal-lurrinek, eta itxaropenez asetu:

"...itsaso betean
hegoen baldintza bakarra irekiko banu bezala
lehen atsekabearen iragan urteak."

Eta esperantza hau eskuzabala da, horregatik itsasoa bera bidaltzen digu salbuespen gisara, maitasunean oinarritua eta bideratua:

"Arratsaldearen liluraz eta tristuraz
aurpegirik ederrenean fruituak lo
gau tximeletak lotan ere
nik zure begietan hil aurretik maitatua..."

"...bakoltza bere ertzarekin eta
haletako bat dela hain zuzen
zu kulunkatzen ari zarena
ezpain eraztun baten moduan
inguratzen nire gau osoa."

"...zure irribarre hutsez ari garenol
deika
zu zara Itsasoetako ederrena
zu kostaldetan distiratzen."

Heriotzaren aurrean ere jartzen da. Poeta handien modura, hitzordua hartu du Heriorekin, eta ederki islatu ere bere elkarriketa-
ren zati batzuk:

"Oi berriro ere liluratutako hilobi
sentitzen dudan hiltzori hunkitua
nire bihotz sakabanatuan dagoena..."

"Baina amiltzen banaiz ere mugarik
gabeko gotorleku izatera
behartu ahal izango dut
naturaz gaindiko begiradan gordeta
izateko hori ez bezalako zeruertz
izate agortezin
ezbehar soil bat amaitzear dagoen uea
iristear dagoen urruntasunaren momentua..."

Honela izanik, argitasuna ikusi balu bezala Martin Heidegger-en
esaldi hura "Gizakia heriotzarako izakia da" dakarkigu gogora lerroo-
tan:

"...hegan hutsune horretan
mundu norabide guztiak hegan baino ez
baina heriotzarik gabe ez dago ezer
ezta hiltzeko ere hegoak hemen dauzkak..."

Metafora ugari eta aberatsak liburu osoan zehar barra-barra au-
rkituko ditugu. Metafora eta irudiak dira liburu honetan zutarria eta
altxorra. Baina honekin batera sintaxi berri baten proposamena da-
kar. Sintaxi hautsia, etenduna, zenbaitetan zarrastatua ere dagoela
esan genezake. Sintaxi hausketa honek uneren batetan hitzen ana-
basa irudi dezake, hain zuzen ere bizitzen ari garen orainaldi aztora-
tuaren ispilu. Berrikuntza nabaria duarik gabe orain arteko euskal
poesiaren arloan, eta etorkizunak esango digu gerora ahalegin ho-
nen aberastasunaz eta merituz; horretan ni ziur nagol

Baina buelta gaitezen metaforetara. Metaforak indar berezia dauka poemotan. Metafora, poemen haize-oihal eta aingura da era berean, edo biak batera nahi bada. Eta metaforak bere baitan barneratzen dituen bi ikuspegi edota elementu hauei esker liburuari biribiltasuna, trinkotasuna eta edertasuna emango diote.

Poemen haize-oihala metaforen irudi bitxi eta biziak dira, eta hitzaren suspertzaile eta oldartzaile izango dira, poemari sugarra eta bizia emango dioten metaforaren izpiritua, alegia. Honen lekuko:

“...nire begiak ordea
balkoira itzuliko ez diren
enara hilak.”

edo hasiera zoragarri hau:

“Hilero lorategi bat galtzen dut...”

Poemen aingura, aldiz, euren mezua da. Hauen zentzu etiko eta konprometitua etengabea da, eta esan dezakegu ia poema guztietan horrelako hausnarketa etiko sakona aurkitzen dugula. Azpimarragarria da konkretuki ikuspuntu hau, hain zuzen ere Jose Luis Padronen obra osoan ezinbesteko konstantea dena. Inolako zalantzarik gabe aldarrika daiteke Jose Luisen jarrera etikoa bizitzaren aurrean, bere poesia oldoztetan sartu eta gogoetara bultzatzen gaituen gonbitea da. Beraz, estetika eta etika idazle honen obra osoan giltzarri edo banda bereko bi aldeak dira, eta gaur eguneko gizarte arin, hauskor eta hutsal honetan giza-baloreen bidera sartuko digun atearen gako behar-beharrezkoak bihurtu zaizkigu.

Arestian esan dugu sintaxia hautsi egiten dela, etengabe, baina era berean egokitasun osoa lortzen du metaforen maisutasun lanari esker.

“Goizeko hilotza ospital mistoen sukar
guztiek kutsatutako txori goibela
ilunpeko telegrama kontsumitzen
komunaren zurbiltasun artean
eguzkiak begietatik sartu
arratoiak bezala
kontserba-janarietako airea nazkagarria
usain kronikoa
argiaren eta koloreen miseria

bihotz-ikara argalduen oka
ohe bustien dardaran tabakoa
odolarekin nahasten heriotza
bazterrak nahasten
ispiluen artean Europa pinturetan.”

Aipatu berri dugun puntu honetaz gain, poeta honen jitea zeharo berritzailea da bere lan bakoitzean. Aurrerapauso abenturazalea ematen saiatzen da guregana iristen den orotan. Hau oso alpagarria da gaur egun sorkuntzaren eremuak hondoa jo duenean eta gutxi edo ezer gutxi mugitzen dela uste dugunontzat.

Hainbeste laudoriotako zerranda labartsuan norabiderik gabe eror ez nadin, edertasunean nahita nahiezkoa den orban beltza aipatuko dut. Gerta daiteke estetika berri honen egitura ezezaguna egitean eta aurkezten den haustura sintaktiko honen ohitura falta izatean, esaldiak aldrebestuak edo nahastuak daudela irudi dezake, mezuan nolabaiteko anabasa edo nora eza igorrorik. Baina pazientziaz arreta jartzen badugu aise gaindi dezakegu oztopoa den uharrri hau, eta konturatu ere erritmo bizi eta garbiko bertso-lerroak direla, bata bestearekin leuntasunez kateatu eta estekatzen direnak.

Beraz, ez dago poemen edertasuna lermatuko duen amiñi ttiki bakarra, izan ere, aipatu dugun berezitasun honek, azken finean, lanaren edertasuna goratu eta maila onenetara gailentzen baitu liburu, ez baitago itsaso barerik ur-azalean ximurrik agertzen ez duenik.

Nolanahi ere, euskal poesiaren alorrean mugarri izatera deitua dagoen liburuaren aurrean gaude. Onerako zein txarrerako (nire us-tez onerako dudarik gabe), Jose Luisen hitzetan eta Jose Luisen hitzekin euskal poesia bizirik dirauela ziurtatzen dugu, eta urte mor-doetan behinik behin bizirik iraungo duela berari esker badakigu.

MUJIKA, Luis Mari. *Mirakontxako solasak*

Hiria argitaletxea, 2002 urtea, 347 or.

Karlos DEL OLMO

Mende Erdiko euskal kulturaren nobela

Galdera hori berori egingo dio irakurleak bere buruari L. M. Mujikaren *Mirakontxako solasak* irakurtzen amaitutakoan. Zergatik? Ezbairik gabe, liburua eleberria delako. Baina... Gehixeago ere bada. Euskal kulturaren gaineko saio liburua. Bai, baina... Areago ere. Historia liburua. Bai, baina...

Zalantzarik ez: liburu askotariko baten aurrean gaudela ezin ukatuzkoa da. Askotarikoa bada, noraezekoa izango dugu liburua osatzen duten maila guztiak arretaz aztertzea. Eta aztertzen amaitu ostean, osotasunean epaitu. Baina ez dezagun larregi aurreratu oraindik!

Zertan datza askotarikotasun hori? Bateko, eleberriak badu hari nobelesko argia, hau da, ez da eleberriz mozorroturiko entsegua, ez horixe! Baina hari dramatiko horrek pertsonaia historikoak ere brodatzen ditu. Pertsonaia horietako batzuk historikoak izanik ere, nobelari fikziozko pertsonaia bihurtzen dira. Eta fikziozko pertsonaia izanda ere, beren benetako iritzi eta teorien berri emango diote irakurleari.

Gerard Gennet-ek dioenez, ezain testu —testu guztiak, alegia— parodikoa da, beti bidaltzen du irakurlea beste testuetara, teknika literarioak, literaturaren gaineko hausnarketak, hizkuntzaren gaineko gogoetak literatur gai bihurtzen dira, euskal kultura, euskal literatura, euskara, Euskal Herria bera fikziotik erreallitera igarotzen da etengabe.

Atxagaren *Obakoaken* legez, Mujikaren lan honetan hiria, Donostia, euskararen hiria, euskal kultura mota unibertsal baten ikur bihurtzen da, kontrakarrean, herri txiki eta osorik euskalduna.

Parabola edo alegoriatzat ere jo liteke. Mirakontxa itsasoari begira dago. Eta Euskal Herria, olatuen antzera, etengabe, mareen antzera dabil leiho aurrean. Mirakontxan bizi den argitaratzaileak bere inguruan euskal herrien eta herritarren aniztasuna bildu nahiko du, baina, olatuen antzera, bat harrapatu orduko, bestea ihes joango zaio. Eta semea Valladolid aldera bidali behar maisutza ikastera!

Nobelaren itsaso horretan igerian ibiliko dira Aitzol, Zuloaga, Unamuno, Aitzol, Orixe, Arrese, Pio Baroja, Mirande, Krutwig... Zeinek Euskal Herriaren gaineko bere ikuspegiaren jabe. Nork bere diskurtsoa. Kontraesanak kontraesan, nobela aurrera doa,

Erljioaren gaia, jakina, ezin da albo batera geratu. Garrantzi izugarria izan baitu erlijio gatazkak 1933. eta 1951. urteen bitarteko aldirian. Bestela gerta liteke, gainera, Mujikaren ekoizpen literarioan? Ezetz pentsatu beharra dago. Nahita eginda ere, segur aski, kezka poetiko eta literarioak ia bere nortasunaren osagai bere-bereak bihurturik daramatzen idazle honek ezin zokora ditzake bi argudio ildo muntadun horiek.

Eta gai askotarikotasun horretan, heriotza eta sexua gai eternelak ere etengabe eskatuko dute dagokien alea. Bizitza bera dituelako bizigai eta konta gai eleberriak. Bada garaia, izan ere, egiturari behako bat botatzeko. Eleberriak lau zati ditu. Goazen horiek apur-apurka jorratzera.

Orduen atarian (1933. urtea)

Lehenengo zati honek Espainiako 2. Errepublikaren garaiko giroaren berri emango digu. Donostiako argitaratzailearen semea Valladolidera joan, bertan maisu bihurtu eta Euskal Herrira eskolak ematera etorri arteko aldia jasoko du. Etxetik urrun egon beharra, euskal giroaz urrundu beharra, arrebaren heriotza... Den-dena nobela ia sozialaren tankeran emana. Ez da buru apurra lar nekatu behar halako ukitu autobiografiko moduko bat igartzeko orriotan. Eta nobela sozial eta ohituraren arteko *no man's land* horretan Luis Mari Mujika ezin trebeago agertzen da, bere onenak ematen ditu.

Pertsonaia historikoen arteko gorabehera horiek urrunekoak gerta dakizkieke gaurko irakurle gazte askori. Baina horra hor, hain suertez, horien baliorik handiena, nobelan, ezari-ezarian, garaiko kezka eta gatazka intelektualen berri ematea. Etabaldia eta argudiatze intelektualok gustukoak izan zein izan ez, ez dira bortxaturik gertatzen, tertuliak, solasak direlako arima eleberrian. Arima eta aitzakia, jakina.

Liberaltasuna, euskaltzaletasuna, euskal poesia, euskal pintura... Horra hor kezka nagusiak. Zer espero liteke, bestela, Aitzol, Zuloaga, Unamuno, Aitzol, Orixe, Arrese, Pio Baroja eta enparauak solaskide jarritz gero? Arketipo moduan agertzen dizkigu Luis Marik beren benetakotasun historikoa aitzakia baliatuta. Baina, bestalde, nor ez da arketipo, ikur, pertsonaia literario edo historiko bihurtzen hildakoan? Areago Euskal Herrian, non mitoak sortzeko joera handia dagoen. Tribua, idoloa, gutarrak, izterbegiak...

Baina bateratsu, eskutik helduta doaz gertaera historikoak eta protagonisten bizibide gazi-gozoak. Ezin bestela izan, segur aski, elkarren berme eta euskarri direnez gero.

Aldarteen mataza (1935. urtea)

Parabola edo alegoria alpatu dugu beste pasarte batean. Baita ohiturazko nobela, ukitu historikoduna. Zati honen hasieran berebiziko indarra duten maisu berriaren kezkek eta haur euskaldun bortxaz gaztelaniartuen komeriek. Beren errealismoan, arketipo ere bihurtzen dira eszenak. Irakurleak ikusiko du zelan hasten diren maisu berriaren ahaleginak euskaraz irakastearen bidetik.

Jakina, Euskal Herria ez zegoen urte horietan urrunegi penintsula astintzen zuten kontraesan politikoetatik urrun. Mendiolarrek ere hautatu behar izaten dute: batzuek nazionalismo ortodoxoaren bidetik joango dira. Beste batzuek, ordea, heterodoxiaren bide malkartsuagoei helduko diete.

Sexu grina erlijioarekin nahasten hasiko da, moja gazte eta ederra bitarte dela. Arimaren joerak eta haragizko tenkadurak bar eginik. Bizitzan nola, fikzioan ere halaxe.

Eta, beti ere presente, metaliteratura eta euskal literaturaren historia bera literatura gai bihurturik.

Ezin alpatzeke utzi, jakina, indianoaren pertsonaia ere, Luis Marik osatzen duen euskal giza irudien bilduma honetan. Herritik irten beharra, destinoa, fortuna... Beste euskal herriak, jakina.

Baina herri euskaldunarekiko landa gertaerek ordain dituzte Donostiako, hiriko eguneroko drama urbanoak. Familiako alaba euskal ekandu garbietatik urrunduta pintoreen modelo biluzi izateak etxean, ama tradizionalistaren baitan sortzen dituen bizi ikarak eta drama etengabeak. Kontraesana kontraesanaren gainean.

Eta horrezaz gain, aita inprimatzailea liberaltzat aurkezten du bere burua, ama karlista hustzat jorik. Atzera ere arketipoak, *com-media dell'arte* moduko batean. Eleberria etengabe dabilelako arketipoetatik naturalismora eta naturalismotik fantasiara atsedetik gabe. Eta horrelakoxe gaiak, hau da, artearen gaineko ikuspegiak erabiliko dituzte pertsonaia historikoen solasaldi asmatu horietan. Nolako literatura, zelako artea... nazioa, herria... Ez da *best-selleren* garairako eleberria... zorionez!

Epeleta, herri txikia eta Donostia txandaka agertzen dira kontaktuzanean, gertaera historikoen eta asmatuek elkarri lekukoa hartzen dioten era bertsuan. Irakas sistema espainiarra, are Errepublikaren garaian ere, euskal nortasunaren zapaltzaile herri euskaldun ia elebarkarretan. Joera abertzale nazionalistak komunisten eta anarkisten unibertsaltasunaren aurrez aurre. Eta herri txikietakozko bizimodu itxuraz aspertua hiriaren zorabiozko abaila biziarekin aurpegiz aurpegi. Nonahiko eta noiznahiko gaiak, eleberri honetan erabat geure-geureak.

Ez da faltako inoizka kostunbrista den obra honetan espainiar militarren ekarria, herriak berarenganako zor betierekoa duela pentsatzen duen konkistatzaile askatzaile ustezkoa.

Eleberria nobela huts baino gehiago den frogagarri, Luis Marik bere irakasle sena erakutsiko digu pertsonaia historikoen ekarri botatzen dizkieten adierazpenetan, horiek denak hartuta, noizbait, izenburuan esan legez, mende honetako lehen erdialdeko euskal kulturaren gaineko teorizazioa eskaintzen digulako, beti ere, esan bezala, pertsonaia historiko fikziozko horiek bitarte direla.

Zalantzak zalantza, maisuak sexu erakarmen hutsaren harantzagoko maltemina ezagutuko du zati honetan, bizi asmo bat neskaxa batekin abian jartzeko guraria.

Segur aski ezinezkoa da nobela bakarrean gizarte askotarikotasun osoa erakustea, baina idazleak, atzera egiteke, arrazismoaren autua erabiliko du ijitoak mintzagai hartuta. Izan ere pertsonaia asmatuak bizitza gorabehera larriak biziko dituzte, eleberriarri tentsio dramatikoan eransteke, entseguari, metaliteraturari, kulturaren gaineko gogoetari kontakizun hariak etengabe gaina hartzen diolako. Ezin jakin daiteke gurata bilaturiko jazoerak diren, baina lehenengo zati nagusian arrebatxo gaixoa hiltzeak protagonistaren eta Euskal Herriaren aro baten amaiera eta beste baten hasiera iragartzen bazituen, honetan amaren gaixotasunak beste ikur ukitu bate erantsiko dio, eleberrian berba gai darabilten Lizardiren poema eta sinbologia ezagunak gogora erakarririk. Halabehar hutsa?

Bigarren zati horrek bat-bateko amaiera izango du protagonista ezezagun duen Bizkaiko herri batera lekualdatzen dutenean. Izen erdalduna duen herriak ere zama sinboliko handia izango du. Erabateko iraultza, baita jaio berritan zegoen bikote harreman horretarako ere.

Ondorengoak (1943. urtea)

Ama gerra zibila hasi eta berehala hil da. Atzera ere garai hartan halako boladan zen sinbologia, alegia, ama = aberria? Aitak estualdiak jasan behar errepublikazalea izatearren. Osaba bera espetxeratu. Tertuliako abertzale eta errepublikarrak hilda, erbestean edo kartzelan... Euskal Herri ilunagoa, nahiz eta, artean, solasek indarrean iraun. Partaide berriak ere agertuko dira, adibidez, Laffite, apaiz euskaldunen beste eredu bat, kontinentekoa, anglofiloa. Bi mundu, atzera ere, gerra zibiletik irtendako Euskal Herria, sartaldekoa, eta laster Gerra Handia ezagutuko duen sortaldeko Euskal Herria.

Egituraz, antzeko zatien kidea da hirugarren atal handi hau. Drama aurrera doa: Donostiako solasaldiak, aitonaren bilakabidea, gerra ondorengoek behartutako adiskidetasun eta etsaigoak, kultur giro hitsagoa... eta Bizkaia erdalduna, euskaldun askoren barne erbestea... Euskal Herri ezezaguna eta maki errepublikarren aditua izateko bidea. Baita errepresioaren aurpegi gordinaren usaina hartzeko beta ere. Kultura hil behar zela aldarri egiten zutenengandik, zer espero zitekeen?

Eta Donostiaren aldean, hiri txikiaren aldean, kontrakarrean, kontrastean, Bilbo handia, gerra osteko burdinazko eta harrizko hiri hori.

Zati hau laburragoa da besteen aldean eta egituraz antza eduki arren, amaieran halako suspense moduko bat du, *Leturiaren egunkari ezkutua* ezagunaren kutsu existentzialista samarra.

Amets ezburutuak (1951. urtea)

Laugarren eszena handi horren hasiera oso sinbolikoa da: aita, argitaratzaile liberala, oso gaixo agertuko da mendeak lehen erdia gainditzen duenean. Baina Mirakontxa erdimitiko horretara solaskide berriak etorriko dira: Celaya, Mirande, Krutwig, euskal herri horien eredu arketipikoak. Poeta soziala (komunista?), aleman euskaldun berri maoista eta zuberotar faxista Laffite apaiz katoliko frantses itxurakoaren aurrez aurre. Bazka egozten gabiltza. Baina halakoxe garaiak ziren. Franco inoliz baino indartsuago, Euskal Herria gutxitan bezala zapaldua, baina katakonbetan kulturak bizirik, indarrean.

Iraultza marxista, maoismoa, nazismoa... horra hor solasaldieta-ko gai berriak, lehenengo gai "jatorrekin" ia inongo zerikusirik ez duten kezka berriak, hurrengo urteotan sakonago bihurtuko diren gizarte auziak. Eta gaur arte heldu diren kontraesanak, nazionalismo burgesaren eta komunistaren arteko alde eta antzekotasunak.

Erljioa, paganismoa eta marxisten erlijio berria, beste erlijio guztiak kontzientzi lo-eragileztat jotzen dituenak.

Eta bitartean, Karlosen neskalaguna, depresioak jota, botikak hartzera beharturik (Miranderi benetan jazotzen ohi zitzaion legez). Errealitatea eta asmazioa beti eskutik literaturaren eremu jorian. Benetako euskal gizarteak bizitzen zuen dramari eleberriko bikotea han-hemenka daraman drama emendatuko zaio.

Zati honetan pisu handiagoa dute protagonistaren familiaren gorabeherak. Karlos eta Madalena ezkondata egon arren ere, ez dira elkarrekin biziko, Karlosen lan beharrak direla eta. Hala batean, gutxien espero duenean irakurleak, eleberriak, bat-batean, brastako etena izango du, amaiera tragikoa erabat, esperantzari leihorik zabaltzen ez dion azkena: aita hil zorian dagoela, semeaz erditzera-koan, odolusturik, emaztea hil egingo da. Baina zendu aurretik,

sinesmen zaharren bat dela medio, emazteak laster zer edo zer larria gertatu behar zalola iragarriko dio senarrari, bere heriotza iragarriko dio. Eta hortxe utziko gaitu idazleak, bizitzaren ohiko drama ezagunen aurrean, gu ere balizko harrobiren bati begira.

Horrelako amaiera zakar eta bat-batekoak nahita behartzen gaitu, garai hartan Euskal Herri benetakoak bizi zituen garai latzekin lotzera behartzen gaitu. Amaierak, ezinbestean, atzera ere dakartza gogora Txilardegiren gaztetako lanak, existentzialismoarenganako kezka.

Eta ahosabaian, gustu mikatza. Gehiago nahi genuke, tragedia horren erdian ez luke irakurleak geratu nahi. Zer jazoko da gero? Semea? Solasak? Baina Luis Mari Mujikak osatze lana guri utziko digu.

Euskal Herria solasgai

Hasierako itaunak, beraz, badu erantzuna. Ezbairik gabe, eleberria da. Izan ere, hala da. Baina harantzago ere doa. Zenbait pasarteetan, pisu handiagoa izango du entseguak, literaturaren, hizkuntzaren eta kulturaren gaineko gogoetak, pertsonaia benetako horien ahotsa bitartekari. Azken zatian, halere, alde horrek pisua galduko du.

Interesgarria da, izan ere, editore asmatu (?) horren salatig igarotzen diren euskal artisten galeria. Aukeran diren guztietatik, zergatik horiek eta ez beste batzuk? Beharrezko direlako idazleak jalgi gura dituen gogoetak adierazteko edo, berez, indar dramatiko edo literarioa dutelako? Segur aski, bietatik izango da.

Liburuaren kontrazalean adierazten denez, Nobela hau fikzioa da, baina ez gezurra. Jakina, fikzioa inoiz ez da gezurra izaten, beste unibertso hautazko bat, idazleari demiurgo izateko geratzen zaion bidexka baizik.

Espainiako gerra aurrekoak eta ostekoak Euskal Herriaren ikuspegitik, hirietatik baserrietarakoak, euskararen unibertsoetik gaztelaniaren galaxietarainokoa. Kalea eta baserria elkarren aurka eta elkarren osagarri, Mendiolarren tragedia handi bezain txiki horiek bitartekari.

Luis Mari Mujika idazlea lekuko pribilegiatua da, bera ere, neurri handi batean, euskal kulturaren berriemalle ez ezik, parte muntaduna ere delako. Pasarterik bikainenak, poetikoenak, emango dizkigu paisaia eta inguru bukolikoak, baserri giro euskaldun "errugabe" eta "zapaldua" deskribatzerakoan. Segur aski lotura autobiografikoenak edo lokarririk bizienak horrelako pasarteetan egongo dira.

Esku artean erabili izan dugun alean akatsen bat edo beste agertzen da, liburua zuzentzailearen eskuetatik igaro ez balitz bezala. Horrek ez dio indarririk kentzen, jakina, baina itxura eta mamia bat ez etortzean, halako interferentzia moduko bat sortzen da, ezinegona eragiten dio irakurlari. Baita idazlearen beraren irudia pitzatu ere.

Eleberriak garai eta gai muntadunak darabiltza, zirt edo zart erabaki beharreko kezkek eta joerak, euskal kulturaren gaineko auzi batzuek lotura zuzena dutelako herriaren haragi bizi-bizian izan dituen hainbat katramilekin. Urte horietan Euskal Herriak, Espainiak eta Europak etorkizuna zuten apustu. Kinka larria, protagonistaren antzekoa. Gaur egun badakigu zer etorri zen 1951. urteaz geroztik. Baina eleberrian inork ezin du Igarri geroak zer ekarriko dien hangoi.

Nazionalismo guztiek, oinarrian, hizkuntza, kultura eta literatur eredu bere-bereak, espezifikoak lortzeko guraria dute. Gizakiok ere bizi ezaugarri eta eredu pertsonalen bila dabilta. Fikziozko pertsonalek, bestalde, ere letren bizi hats pertsonala bilatzen dute. Denak bidaide, baina ez gogaide.

Herder-en planteamenduei jarraiki, liburuan askotan lotzen zaizkio hizkuntza eta literatura herriaren arimari. Baina herriaren arima, antza denez, ez da bakarra, askotarikoa izan daiteke, eleberriko pertsonaiok behin baino gehiagotan diotenez.

Euskal letretan eta kulturari hasi zen loraldia ia bat etorriko da eleberri honen amaierarekin. Nobelaren protagonistaren lokarri diren iraganarekiko erreferentzia guztiak hilez doaz. Aurrean, etorkizun segurtasunik gabea. Tradizioarekiko haustura, nonbait?

Herriarekiko konpromisoa behin eta berriro agertzen da eleberrian. Aita liberala eta ama karlista izanik, protagonistak halako aberztaletasun laxo bat erakutsiko du, baina abertztaletasun bete-betekoak izango du gehienetan, halere.

Ikuspegi erromantikoa da neurri batean, unibertsaltasuna tokian-tokian bilatzen baitu. Eleberrian lehengo garalek talka egiten dute garai berrieekin. Nazionalismoaren eta modernitatearen arteko dialektika moduan ere aurkez genezake mende honetako lehen erdialdea gai darabilen fikzio errealista honek.

Literaturak, azken buruan, oinarritzko kontraesan baten aurrean jartzen du etengabe gizakia: lehengo gizakia gizaki modernoaren aurrean. Krisialdi etengabea. Ikuspegi dialektiko batetik, dena ari da etengabe aldatzen eta horrek, literaturan nola bizitzan, tentsioa eta ezinegona sortzen ditu. Gaur arte baliagarri izan den eredu, apika, laster, zaharkin hutsa bilakatuko da. Eta horrek mina, segurtasunik gabekia sor dezake. Baina, protagonistaren antzera, aurrera egin beharra besterik ez dago. Atzera itzultzerik ez dago. Ezta literaturan ere.

Lehengo Arkadiaren esentziak eta Utopiaren berritasunak beti egoten dira aurrez aurre, nahiz eta ia ezari-ezarian, apurka, Utopia bera halako oharkabean helduko eta bera ere, aurrerantzean, eredu zaharkitua, Arkadia bihurtuko den.

miramon

ZIENTZIAREN KUTXAGUNEA
KUTXAESPACIO DE LA CIENCIA

HONA HEMEN ZIENTZIA
AURKITZEKO FORMULA:

$[\text{jakin} + \text{jolas}]^2 = \text{miramon}$

*Kutxak, bere Gizarte-Ekintzaren bidez, zientzia jolasgarriago bihurtzeko formula zehatza aurkitu du, **Miramon.Zientziaren KutxaGunea**.*

Ingurunean duguna hainbat sistema elkarreragileren bitartez uler dezagun asmatutako gune bat. Hemen ukitu, behatu, ulertu, gozatu egin baitezakezu. Zatoz eta begira egiazu munduari beste begirada batez.

- 156 esperimentu elkarreragile.
- 10 gaikako erakusketa iraunkor.
- Planetarioa.
- Behatoki astronomikoa.
- Aldi baterako erakusketak.
- Aparkalekua eta bertaratzeko bide erosoak.

Mikelategi Pasealekua 45. DONOSTIA

Urtarraren 1etik martxoaren 31 arte:	Asteartetik larunbatera gandik eta jaigunetara	10 : 19 h. 11 : 19 h.
Ekainaren 1etik azararen 30a arte:	Asteartetik larunbatera gandik eta jaigunetara	10 : 20 h. 11 : 20 h.

Retz: Astelehena, Urtarraren 1a; Urtarraren 20a eta Abenduaren 25ean

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

Izen/deiturak

Helbidea

Posta kodea Herria

Telefonia

Euskaldunon Egunkaria,
Gudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

EGAN BILDUMA

ANTZERKIA:

- Landart, Daniel: *Ama*
Ugalde, Mikel: *Añarberen bila* (agortua)
Albisu, Anastasio: *Santa Kruz apaiza gerlari*
Arozena, Eugenio: *Hiru antzerkigileen baratza jorratzen*

SAIAKERA

- Etxeberria, Gillermo: *Orixeren metrikaz*
Kortazar, Jon: *Pastoralak*
Urkiza, Ana: *Afrikako ahozko literatura*
Etxaniz N.: *Lan hautatuak*
Etxeberria P.: *Lan hautatuak*
Etxaniz N.: *Lur berri billa* (aspaldiko edizioa)
Askoren artean: *Nemesio Etxaniz (biografia)*
Askoren artean: *Atxaga Baionan*

MUSIKA

- Lekuona, Andoni: *Euskal kantagintzan urrats berri* (agortua)
Lekuona, Julen: *Hautsi ez dadin katea*

POESIA

- Urkiza, Ana: *Gela Ilunetik*

Bildumaren arduraduna: GILLERMO ETXEBERRIA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Hiria _____

Banku edo Kurua _____

Kontu zila _____

Egin zaitez HARPIDE

Egin ezazu
HARPIDE
berri bat
eta eska itzazu:

- Liburuak doan
- Liburuak %eko 40 merkeago
- Orixeren Lan guztiak 38 Eurotan
(berez 205 Euro balio dute).
- Bibliotekak:

DOAko harpidetza 2002an.

EGAN Bilduma DOAN

(agortuak ezik)

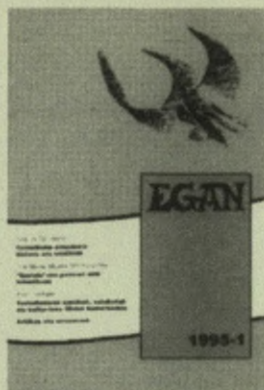
Oharra: Ez da salmenta, EGAN-en eskaintza da.

.....

Informa zaitez: EGAN

Peña y Goñi, 5-2°

DONOSTIA - 20002

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetu zaitez:	Urteko harpidetza:	18 Euro
	Atzerrian:	21 Euro
	Dendan ale bakoitza:	12 Euro
	Ale atzeratuak:	15 Euro

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea

Peña y Goñi, 5. 2gn. ezk.

Postakutxatilla 3.263 - 20080 - DONOSTIA

www.egansarean.com

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Luis Mari MUJICA, <i>Bigarren haurra</i> , (EZKIAGA LASA, Patxi).....	241
Luis Mari MUJICA, <i>El camino de la serpiente sobre la roca</i> , (LINDGREN Torgny).....	245
Luis Mari MUJICA, <i>Izarbelbarko Hitzegia</i> , (ARANA, Aitor).....	249
Pello OTXOTeko VAQUERO, <i>Harri Hautsiak</i> , (KORTA, Gabriel).....	252
Pello OTXOTeko VAQUERO, <i>Caída</i> , (GARCÍA, Álvaro).....	255
Pello OTXOTeko VAQUERO, <i>Zure bila itsasoa bidaliko dut</i> , (PADRÓN, José Luis).....	258
Karlos DEL OLMO, <i>Mirakontxako solasak</i> , (MUJICA, Luis Mari).....	265

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	18 Euro
Atzerrian	21 Euro
Dendan ale bakoitza	12 Euro

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	18 Euro
Número suelto	12 Euro

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskalerriaren Adiskideen Elkartea. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA